

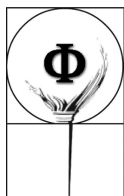
**УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ**

ФАКЛОНОСЦИ XXXV

ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ:

**КНИГА IV.
ХОРОВОД**

**Учебно пособие
по философия, методология и историография
на академичното текстописане**

**Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София
2024**

*Юбилейно издание,
посветено на 1160-годишнината от Покръстването на българите в 864 г.*

*A Jubilee edition dedicated to
1160th anniversary of the Conversion of the Bulgarians in 864*

Учебното пособие по философия, методология и историография на академичното текстописане „Златна христоматия на България. Кн. IV. Хоровод” е реализирано в рамките на проект на тема „Троичен Библиографски – Историографски – Енциклопедичен модел на хипертекст за целите на комплексното осигуряване на учебния и извънаудиторния образователен процес за стимулиране на студентската академична активност в Университета по библиотекознание и информационни технологии (Възпитаване на холистично системно мислене и научно гражданско действие)”, по Договор № НИП-2024-01 от 25.04.2024 г. по Наредба за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художественотворческа дейност на МОН, с ръководител проф. д.п.н. Александра Куманова.

В оформлението на изданието са използвани:

- репродукцията на платното на Васил Стоилов „Българската Мадона (Памет)”;*
- емблемата на серията „Факлоносци”, композирана от д-р Николай Василев*

- © Николай Василев – автор, емблематика
- © Александра Куманова – научен редактор, дейкис
- © Стоян Денчев – рецензент
- © Петър Велчев – рецензент

Университет по библиотекознание и информационни технологии

ФАКЛОНОСЦИ XXXV

© Академично издателство „За буквите – О писменехъ“

ISBN 978-619-185-681-7

E ISBN 978-619-185-682-4

ФАКЛОНОСЦИ XXXV

НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ

ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ:

**Аналитико-синтетична архитектоника
на българското изящно слово от IX до XXI в.
(Универсален информационен модел)**

**КНИГА IV.
ХОРОВОД**

**Структурно-динамична теория
на българския литературен език (IX-XXI в.) –
информационен код**

**Учебно пособие
по философия, методология и историография
на академичното текстописане**

Автор, емблематика:
Д-р Николай Василев

Научен редактор, дейксис:
Акад. проф. д.п.н. Александра Куманова

Рецензенти:
Акад. проф. д.ик.н. Стоян Денчев
Доц. д-р Петър Велчев

ΦΑΚΛΟΗΟΣЦИ XXXV

NIKOLAY VASILEV

GOLDEN CHRESTOMATHY OF BULGARIA:

**Analytical-synthetic architectonics
of the Bulgarian refined speech from IX to XXI c.
(Universal information model)**

BOOK IV.

HORO

**Structural-dynamical theory
of the Bulgarian literary language (IX-XXI c.) –
information code**

**Manual
of philosophy, methodology and historiography
of the academic text writing**

Autor; emblematic:
Dr Nikolay Vasilev, PhD

Scientific editing, deixis:
Acad. Prof. D.Sc. Alexandra Kumanova

Reviewers:
Acad. Prof. D.Sc. Stoyan Denchev
Assoc. Prof. Petar Velchev, PhD

*„Помогни ми, Господи,
да помогна на слепите да прогледнат.“*

„Help me, Lord, to help the blind see the light.“

*Посветено на 1160-годишнината
от Покръстването на българите (864)*

*Dedicated on the occasion of the 1160th anniversary
of the Conversion of the Bulgarians in 864*

УВОД

- (1) Не съществува същност без структура,
но не съществува и същност без движение,
което на практика я поражда;
- (2) Първообразът на априорно съществуващата величина
българска художествена литература...

1. Всяка обективна същност – *предмет, лице, явление...* – притежава своя структура.

Не съществува обективна същност без структура, както не съществува и видимо осезаема структура, която не може да бъде обозначена като същност.

Липсата на структура е липса на същност.

В натурфилософския наратив на Аристотел (384 пр. Хр. – 322 пр. Хр.) *същността* се нарича *ейдос* (*гр.* *eidōs*).

Фундаменталният му философски трактат „Физика” дефинира това понятие като иманентен принцип, който определя субстанционалната форма, *т.е.* същината на дадено нещо: „(...) *както изкуство наричаме създаденото изкусно и изкуственото, така и чрез думата природа назоваваме естествено породеното и естественото. И както в първия случай няма да кажем, че дадено нещо е създадено изкусно и че тук става дума изобщо за изкуство, ако например леглото е само във възможност, но още няма ейдоса на легло, същото се отнася и за естествено породените неща: понеже плътта и костта все още нямат собствена природа и не са естествено съществуващи, преди да са приели изразения в понятието им ейдос, благодарение на което приемаме едното като плът, а другото като кост. Така че в друг смисъл природата на нещата, които имат в себе си началото на движението, е формата и ейдосът, отделим от тях единствено по*

понятие.” [1]

Когато изследваме *същността* – т.е. същината, естеството, природата, живеца, ядрото, сърцевината, действителността, – ние изследваме динамиката между елементите на цялото, от чийто реален, съчетаем, обозрим сбор се създава представата за същност, а не обратно...

Не съществува същност без структура, но не съществува и същност без движение, което на практика я поражда.

Движението в натурата и истината, в характера и в душата, във важността, в смисъла или просто в целта на битието се крие в неговото начало...

Къде е *ейдосът* тук?

Ако открием началото на движението, ние всъщност ще открием природната динамика между елементите, които са изградили структуриращите звена на една обективна същност...

2. Този начин на разсъждаване поражда идеята [2] за създаване на структурно-динамична теория на българската художествена литература, която тук наричаме ХОРОВОД.

Всяка идея по принцип е абстракция, която най-напред се явява като нещо, което се самоизтласква от елементарна психическа основа. Швейцарският психолог, психоаналитик, философ и създател на направлението „аналитична психология” Карл Густаф Юнг (1875-1961) уточнява, че идеята е априорно съществуваща величина: „(...) Доколкото обаче идеята не е нищо друго освен формулирания смисъл на един праобраз, в който е била вече символично изразена, същността на идеята не е нещо производно или съградено, а в психологически аспект съществува *argiori*, като дадена възможност за мисловни връзки. Затова идеята по същество (но не и по формулировката си) е априорно съществуваща и обуславяща величина.” [3]

Априорно съществуваща величина в историята на българската художествена литература е неравноделният спомен за нейното движение от будното състояние на историята (*Св. отец Паусий Хилендарски, Иван Вазов, Стоян Михайловски...*) към метафизичните пространства на съня (*Св. Патриарх Евтимий Търновски, Св. Софроний Врачански, Пейо Яворов...*), от слепия ден (*Пенчо П. Славейков, Кирил Христов, Христо Смирненски...*) към зрящата нощ (*Гео Милев, Любомир Левчев, Йордан Радичков...*), от възкресяващата смърт (*Георги С. Раковски, Христо Ботев, Никола Вапцаров...*) към умъртвяващия живот (*Димчо Дебелянов, Елин Пелин, Николай Хайтов...*), от красивото, което по българските земи се

оглежда в очите на милата кротка Гергана (*Петко Р. Славейков, Йордан Йовков, Елисавета Багряна...*), към грозното, което тук – в литературната чашка на Балкана – продължава да ослепява, да обездвижва и умъртвява тялото на полуживия Балканджи Йово:

– Даваш ли, даваш, балканджи Йово,
хубава Яна на турска вяра?
– Море, войводо, глава си давам
Яна не давам на турска вяра!

Ако идеята, породена *apriori* във въображението на *субекта/ субектите*, е винаги нещо акцидентално, *т.е.* нещо случайно, незначително, второстепенно, посредно, то обектът, който я поражда, не може да бъде продукт на случайността. Тук първообразът на величината *българската художествена литература* се възприема преди всичко като субективна представа за антологичен сбор [4] от личности, произведения, исторически събития, факти, литературоведски разработки, интервюта (*вж* Приложение N 1) и критически мнения [5], които озвучават [6], но и желаят да моделират (*вж* Приложение N 2) нейния единен образ във времето и пространството...

Когато търсим неотменимата истина за *българския литературен език*, най-напред трябва да отчетем факта, че българската художествена литература е преди всичко следствие от развитието на различни *хипотаксични* (*т.е.* съставни – подобно на сложните съставни изречения $\rightarrow a+a^1+a^2\dots$), *паратаксични* (*т.е.* съчинени – подобно на сложните съчинени изречения $\rightarrow a+b+c\dots$) и *интермодални* (*т.е.* смесени – подобно на сложните смесени изречения $\rightarrow a+a^1+a^2+b+c\dots$) *езикови, литературни и философски структури...*

ПЪРВА ГЛАВА:

- (3.) Паралелен синтез на граматични образувания;
(3.1.) Българският език и славянските езици; (3.2.) Езикът на Аспаруховите българи;
(3.3.) Фонетичният праг; (3.4.) Аналитизмът;
(3.5.) Удвояването на допълнението при местоименията;
(3.6.) Определителният член; (3.6.) Българският глагол; (3.7.) Смесването на диалектите;
(3.8.) Участието на българските писатели в строителството на съвременния български книжовен език...

3. Голяма част от популярни *граматични образувания* много рядко се разглеждат в *паралелен анализ*, какъвто ще се опитаме да направим тук – *напр.*: **българският език и славянските езици, езикът на Аспаруховите българи, фонетичният праг, аналитизмът, удвояването на допълнението при местоименията, определителният член, българският глагол, смесването на диалектите, участието на българските писатели в строителството на съвременния български книжовен език...**

3.1. Има оцелели звукови комплекси от една не въобразяема, а съществуваща и в момента общославянска речникова матрица, която поддържа представата за принадлежността на българския език към една исторически обоснована славянска общност.

Ако днес решим да си зададем въпроси за това, какъв е бил релефът на земята (*реки, морета, езера, планини, равнини...*), която са обитавали древните славянски племена, как са се обръщали помежду си (*майка, баща, сестра, брат...*), дали са имали едни и същи думи за структурата на човешкото тяло (*глава, очи, нос, ръце...*), каква е била тяхната естетическа (*красиво, грозно...*) или етична (*любов, омраза, добро, лошо...*) понятийна система, ще се озовем в предимството на приблизително едни и същи етимологични единици.

Ето каква исторически доказуема картина представят **30 нарочно подобрани съществителни и прилагателни имена**, взети от **български, руски, белоруски, украински, сръбски, хърватски, чешки, словашки и полски език**:

Ето каква исторически доказуема картина представят **30 нарочно подобрани съществителни и прилагателни имена**, взети от **български,**

руски, белоруски, украински, сръбски, хърватски, чешки, словашки и полски език: глава (български) → голова (руски) → кіраўнік (булоруски) → глава (украински) → глава (сръбски) → glava (хърватски) → hlava (чешки) → hlava (словашки) → głowa (полски); очи (български) → глаза (руски) → вочы (булоруски) → очі (украински) → очи (сръбски) → оці (хърватски) → оці (чешки) → оці (словашки) → oczu (полски); уста (български) → рот (руски) → рот (булоруски) → рот (украински) → уста (сръбски) → usta (хърватски) → ústa (чешки) → usta (словашки) → usta (полски); устни (български) → губы (руски) → вусны (булоруски) → губи (украински) → усне (сръбски) → usne (хърватски) → rty (чешки) → pery (словашки) → usta (полски); нос (български) → нос (руски) → ніс (булоруски) → ніс (украински) → нос (сръбски) → nos (хърватски) → nos (чешки) → nos (словашки) → nos (полски); ръце (български) → руки (руски) → руки (булоруски) → руки (украински) → руке (сръбски) → ruke (хърватски) → ruce (чешки) → ruku (словашки) → ręce (полски); крака (български) → ноги (руски) → футай (булоруски) → футів (украински) → ноге (сръбски) → noge (хърватски) → nohy (чешки) → nohy (словашки) → stopy (полски); баща (български) → отец (руски) → бацька (булоруски) → батько (украински) → отац (сръбски) → otac (хърватски) → otec (чешки) → otec (словашки) → ojciec (полски); майка (български) → мать (руски) → маці (булоруски) → матір (украински) → мајка (сръбски) → majka (хърватски) → matka (чешки) → matka (словашки) → matka (полски); сестра (български) → сестра (руски) → сястра (булоруски) → сестра (украински) → сестра (сръбски) → sestra (хърватски) → sestra (чешки) → sestra (словашки) → siostra (полски); дете (български) → ребенок (руски) → дзіця (булоруски) → дитина (украински) → дте (сръбски) → dijete (хърватски) → dítě (чешки) → diet'a (словашки) → dziecko (полски); син (български) → сын (руски) → сын (булоруски) → син (украински) → син (сръбски) → sin (хърватски) → syn (чешки) → syn (словашки) → syn (полски); дъщеря (български) → дочь (руски) → дачка (булоруски) → дочка (украински) → ћерка (сръбски) → kći (хърватски) → dcera (чешки) → dcera (словашки) → córka (полски); ден (български) → день (руски) → дзень (булоруски) → день (украински) → дан (сръбски) → dan (хърватски) → den (чешки) → deň (словашки) → dzień (полски); нощ (български) → ночь (руски) → ноч (булоруски) → ніч (украински) → ноћ (сръбски) → ноć (хърватски) → noc (чешки) → noc (словашки) → noc (полски); живот (български) → жизнь (руски) → жыццё (булоруски) → життя (украински) → живот (сръбски) → život (хърватски) → život (чешки) → život (словашки) → życie (полски); смърт (български) → смерть (руски)

→ **смерць** (булоруски) → **смерть** (украински) → **смрт** (сръбски) → **smrt** (хърватски) → **smrt** (чешки) → **smrt'** (словашки) → **śmierć** (полски); **море** (български) → **море** (руски) → **мора** (булоруски) → **море** (украински) → **море** (сръбски) → **more** (хърватски) → **moře** (чешки) → **mora** (словашки) → **morze** (полски); **река** (български) → **река** (руски) → **рака** (булоруски) → **річка** (украински) → **река** (сръбски) → **rijeka** (хърватски) → **řeka** (чешки) → **rieka** (словашки) → **rzeka** (полски); **поле** (български) → **поле** (руски) → **поле** (булоруски) → **поле** (украински) → **поље** (сръбски) → **polje** (хърватски) → **pole** (чешки) → **poľa** (словашки) → **pole** (полски); **планина** (български) → **гора** (руски) → **гара** (булоруски) → **гора** (украински) → **планина** (сръбски) → **planina** (хърватски) → **hora** (чешки) → **hora** (словашки) → **góra** (полски); **гора** (български) → **лес** (руски) → **лес** (булоруски) → **ліс** (украински) → **шума** (сръбски) → **šuma** (хърватски) → **les** (чешки) → **les** (словашки) → **las** (полски); **дърво** (български) → **дерево** (руски) → **дрэва** (булоруски) → **дерево** (украински) → **дрво** (сръбски) → **stablo** (хърватски) → **strom** (чешки) → **strom** (словашки) → **drzewo** (полски); **небе** (български) → **небо** (руски) → **неба** (булоруски) → **небо** (украински) → **небо** (сръбски) → **nebo** (хърватски) → **obloha** (чешки) → **obloha** (словашки) → **niebo** (полски); **езеро** (български) → **озеро** (руски) → **возера** (булоруски) → **озеро** (украински) → **језеро** (сръбски) → **језеро** (хърватски) → **jezero** (чешки) → **jazero** (словашки) → **jezioro** (полски); **любов** (български) → **любовь** (руски) → **каханне** (булоруски) → **любов** (украински) → **волет** (сръбски) → **voljeti** (хърватски) → **láska** (чешки) → **láska** (словашки) → **kochać** (полски); **омраза** (български) → **ненависть** (руски) → **нянавісьць** (булоруски) → **ненависть** (украински) → **мржња** (сръбски) → **mržnja** (хърватски) → **nenávist** (чешки) → **nenávist'** (словашки) → **nienawiść** (полски); **красив** (български) → **красивый** (руски) → **прыгожы** (булоруски) → **красивий** (украински) → **лепа** (сръбски) → **lijep** (хърватски) → **krásný** (чешки) → **krásny** (словашки) → **piękny** (полски); **грозен** (български) → **уродливый** (руски) → **пачварны** (булоруски) → **потворний** (украински) → **ружан** (сръбски) → **ružan** (хърватски) → **ošklivý** (чешки) → **škaredý** (словашки) → **brzydki** (полски); **огън** (български) → **огонь** (руски) → **агонь** (булоруски) → **вогонь** (украински) → **ватра** (сръбски) → **vatra** (хърватски) → **požární** (чешки) → **požiarne** (словашки) → **ogień** (полски)...

Пълните и частичните съвпадения са при думите: **нос, ръце, майка, сестра, син, ден, нощ, живот, смърт, раждане, море, река, поле, езеро, небе, глава, очи, уста** (без руски, украински и белоруски), **устни** (без руски, украински и белоруски), **дете, дърво** (без хърватски, чешки

и словашки). В различни модификации – но пак близки помежду си – се съчетават думите за *гора, любов, красив, огън...*

Ето как най-древният руски литературен паметник „**Повѣсть временныхъ лѣтъ черноризца Федосьева манастиря Печерьскаго, откуду есть пошла русская земля <...> и хто в ней почаль пѣрвѣе княжити, и откуду русская земля стала есть**” експонира праславянската представата (III-V) за ландшафт, чийто релеф включва природните компоненти *море, река, езеро, поле*: „*От много време славяните бяха отседнали на река Дунав, където сега са земите Унгарска и Българска. От тези славяни се разотидоха по земята и са нарекоха с имената на местата, където отседнаха. Така едни отседнаха край реката, наречен Морава и се нарекоха моравяни, а други се нарекоха чехи. И тези също са славяни: бели хървати и сърби, и хорутани. Когато власите нападнаха дунавските славяни и се заселиха между тях и ги притесняваха, онези славяни дойдоха и отседнаха край Висла и се нарекоха лехи и из тези лехи излязоха поляците, другите лехи – лютичи, други – мазовиани, други – поморяни. Също така славяните дойдоха и отседнаха край река Днепър и се нарекоха поляни, а други – древляни, защото уседнаха в горите, а други отседнаха между Припят и Двина и се наричат драговичи, други отседнаха на Двина и се нарекоха полочани, заради рекичката, която се влива в Двина, на име Полота, от нея и се назоваха полочани. Тези славяни, които отседнаха до езерото Илмен, се нарекоха със своето име, и направиха град, и го нарекоха Новгород. А други уседнаха на Десна, и по Сема, и по Сула, и се нарекоха северяни. Така се разсели славянският народ...*” [7].

„**Повѣсть временныхъ лѣтъ..**” не влиза в противоречие с основните исторически извори, тълкувани от С. Б. Бернщайн, Вл. Георгиев, К. В. Горнунг, Т. А. Дегтерева, Е. Курилович и Т. Лер-Сплавински [8], но така или иначе **изречението „От много време славяните бяха уседнали на река Дунав, където сега са земите Унгарска и Българска...”**, съотнесено към думите *българи ↔ славяни*, образува **ДИНАМИЧНА, НО УСТОЙЧИВА ДИХОТОМИЯ, КОЯТО ИМА СВОИТЕ КАТЕГОРИЧНИ ОСНОВАНИЯ И ДНЕС.**

3.2. Съпоставянато на *българския език и другите славянски езици* въстановява преди всичко свойствата на единна фонетична, морфологична, синтактична и лексикална славянска матрица. Затова най-авторитетните изследователи на историята на българския книжовен език са единомисленици, когато поставят изискването за паралелно разкриване на историята на

българския език и историята на славянските езици [9].

Това обаче не изключва възможността да се търсят и следи от уникалност...

Ако неотменно следваме етнонима *български*, би трябвало да кажем, че днес **езикът на Аспаруховите българи**, дошли на Балканския полуостров през VI-VII в., на практика не съществува.

Няма единодушен отговор и на въпроса за това, с коя езикова група се родее *езикът на Аспаруховите българи*.

Настоявайки за истинността на някои стари географски имена, В. Бешевлиев конструира исторически разказ, според който „*около IV в., а може би и много по-рано, в западните покрайнини на планината Кавказ към Азовско море е обитавала голяма група тюркоезични племена, известни на византийски, латински и арменски автори под името „българи”. Къде са живеели преди това и какво точно означава тяхното име, са въпроси, на които отговорите при сегашните наши знания могат да бъдат предположения или догадки с различни степени на вероятност. Обикновено се приема, че те ще да са дошли от някои по-източни краища на обширната средноазиатска площ. Според по-старото, но погрешно тълкуване името българи идва от името на реката Волга. По-приемливи изглеждат някои нови тълкувания, като „смесен народ”, „размирници”...*” [10].

Не е ясно обаче дали зад етнонима *българин* се крие еднородна тюркиска, алтайска, памирска, ферганска, иранска, североиндийска или западнокитайска група...

Не можем да открием чрез съпоставки единодушно мнение дори при такива значими български медиевисти като Веселин Бешевлиев [11], Георги Бакалов [12] и Петър Добрев [13]... Във всеки случай по-допустимо е твърдението, че Аспаруховите българи не са били хуни. Тук за по-вероятна се възприема тезата, според която етнонимът *българин* е вдворен сред славянските племена на Балканите от племето **олхонтор**, етимологично свързано с името на река **Олхонтор-блкар** в Кавказ. Това племе се отъждествява с **българите уногундури**, които под предводителството на *хан/кан Аспарух основават през 681 г. държава в Долна Мизия и Мала Скития, т.е. в земите на днешна Североизточна България и Добруджа* [14]. Акад. Васил Гюзелев уточнява: „*Участието и ролята на българите в Хунския военноплемен съюз през първата половина на V в. било значително. Отчасти с това може да се обясни онази традиция в историческите съчинения, която често свързвала, а понякога и идентифицирала хуните с българите и обратно. Тя намира*

отражение и в най-ранния български исторически паметник „Именник на българските ханове” (VII-VIII в.), според който родоначалници на българската владетелска династия Дуло били Авитохол и Ирник: те с основание се отъждествявали с хунския вожд Атила и неговия син Ернах.” (Гюзелев, В. Произход, прародина, етимология на името и най-ранна история на българите до края на VI в. // Божилков, И., В. Гюзелев. История на България в три тома. Том I. История на средновековна България VII-XIV в. – С., 1999, с. 62). Проф. Иван Божилков допълва: „До средата на V в. те (българите – Бел. на авт. – Н. Василев) са част от хуните, но след това тяхното име става добре познато на византийските писатели и започва да се среща по страниците на техните съчинения – сигнал за заплахи и опасности. И така до последната четвърт на VI в. българите са тези (в случая българското племе кутригури), които планират и до известна степен осъществяват най-внушителната военна операция срещу Византия през VI в., която по своя териториален обхват и стратегически замисъл надхвърля военните действия, водени дотогава срещу империята.” (Божилков, Ив. История на средновековна България. Том I. Варварска България. С., 2017, с. 168). В същия труд на с. 190, след бел. N 76 е представена схема за произхода на българите: хуни – българи – уногундури, оногури, кутригури, утигури. От последните четири етнически групи произлизат котрагите.

Обилни писмени свидетелства, свързани с *първобългарите*, са написани на гръцки език върху нетленен материал (*камък, метал*). Те нямат никаква литературна стойност, но са ярко свидетелство за елементи от държавно строителство, осъществявано във от пределите на Римската империя след 681 г.

Такива са надписите, намерени в с. Маломирово, Елховско, с. Мадара, област Шумен...

Най-ценният от всички е разкрит в местността Бял бряг край Преслав: „Зитко ичиргу боил (има)/ меки ризници 455, шлемо-/ ве 540, люспести ризни-/ ци 427, шлемове 854,/ жупанът заедно с хора-/ та си (?) има: люспести/ ризници 30, шлемове 40,/ верижни ризници I, шлем I”.

[15]

Текстът е написан на езика на Аспаруховите българи, но е транскрибиран с гръцки букви. Първият, който разчита надписа, е проф. Иван Венедиков. Интересното в случая е, че според него езикът на надписа не принадлежи към нито една от познатите до момента езикови групи и на практика е някаква интермодална езикова матрица, в която с еднакъв успех могат да се вместят татарски, унгарски, руски език...

Подобни надписи са миниатюрни фрагменти от обективна аргументативна верига, свързана с *първобългарите*. Косвените свидетелства са още по-интересни, тъй като понякога идват от неочаквани източници, заради което са далеч по-любопитни.

Истинско научно предизвикателство е физическата география „**Ашхарацуйц**” на **Анания Ширакаци** (VII), обширно обговорена и преведена от староарменски на съвременен български от Петър Голийски: „*Родината на тракийците е на изток от Далматия и редом със Сарматия, като се започне от река Тарос чак до Даноб. Има 5 малки области и една друга област, която се нарича Верюмус и Дардания с 4 града, а на юг – самата Тракия. А в северна посока е великата страна Дакия, където живеят слави – 25 племена, чиито места с битка завзели гутите, дошли от остров Скания, който се нарича Германски Йемиос. А склавите преминали през реката Данай и се установили в друга [една] област – в Тракия и Македония и преминали в Акая и в Далматия. Обаче по-рано тракийските войводства били следните: Тандиликийското, Сардикийското, Сикилитийското и други. И [има в Тракия] две планини и реки – едната е Даноб, която се дели на бръкава и образува езеро и остров, който се нарича Пюки. На този остров живее **Аспар-хрук, синът на Хубрат**, който избягал от хазарите от Планината на булхарите и отишъл и прогонил на запад народа на аварите, и се заселил там. [В Тракия] е щастливият Константинопол при устието на протока Понтос, който се нарича Тракийски Боспорон. От Константинопол до град Ераклея са 20 мили. В него има театър, който е едно от Седемте чудеса [на света]. На север до Рим са 200 мили.*

(...)

*Областта Азия е половината от Сарматия и е отделена от източния край на планината Рипеа, от река Танаис, от голямото езеро Меотис, свързано с проток с морето Еуксинос Понтос. А на изток [Азия е отделена] от същия морски бряг чак до устието на река Курак, която се нарича Гарван, и до планините на Каукас до иверите и алуаните, чак до Каспийско море до устието на река Съванас (река Съванас не е известна никъде). [В Сарматия са] планината Шантайин и Дзиакан, от която извира 5 реки [течащи] към морето Миовит. От Каукас извира 2 реки – Валданис – чак до планината Кракс, като започва в Каукас и се проточва в северозападна посока, докато не се влее в Меовтис [и] в морето Понтос. [Втората] река се нарича Псеукрос, която отделя Поспорон от същинската граница, при която е градчето Никопс. **На север от него са народите на турките и булхарите, наречени по***

имената на реките: Купи-булхар, Дучи-булкар, Олхонтор-булкар, приишълци, Чдар-болкар. Сега са чужди на Птолемеос тези имена. От планината Дзиакан избягал синът на Худбадр. И между булхарите и морето Понтос живеят народите гарши, кути и алани чак до [града] Писинун в крайбрежната страна на авазите, където са апишлите и апхазите, чак до техния крайбрежен град Севаступолик и отвъд него, чак до реката, която се нарича Дракон, тоест Змей, която извира от алуаните и тече между апхазите и страната Егр” [16].

В „Първобългарите...” Веселин Бешевлиев посочва приписките на персийския писател **Абдул Фарадж Мохамед бин Исхак ал-Надим**, който споменава както дунавските, така и волжките българи между тюркските народи, които са притежавали и своя писменост [17].

Основания за такава писменост се търсят най-вече в амулети или знаци, издълбани върху камъни, намерени в Плиска, Преслав, Варна и селата наоколо, както и на територията на днешна Сърбия, Черна гора и Хърватия.

Тези надписи не трябва да се бъркат със славянските *черти* и *резки*, за които говори Черноризец Храбър в ораторското съчинение „За буквите”.

Тук става дума за съвсем друг графичен статус...

Единственият надежден източник на информация за връзката между езика на Аспаруховите българи и съвременния български език си остава лексиката.

За да се убедим в пълното несъответствие между езика на Аспаруховите българи и езика на съвременните българи, ще припомним разшифрованото съдържание на следните думи [18], които са представени в два варианта.

Първият е фонетична транскрипция през гръцки език с латински букви, а **вторият** – превод на новобългарски език: [alhasi] → **направено от халки**; [altem] → **шести**; [chigat] → **тигър, рис**; [chitem] → **меченосец**; [dilom] → **седми**; [dox] → **змия**; [dvan] → **свиня**; [elem] → **заек**; [estragin] → **първи**; [humshi] → **люспест**; [ichi] → **мек**; [alhasirgu] → **вътрешен**; [kolobr] → **водач, шаман**; [kupe] → **ризница**; [sampsis] → **сан**; [sarak] → **войска**; [sigor] → **крава**; [somor] → **мишка**; [shehtem] → **осми**; [tangra] → **небе**; [tvirem] → **девети**; [togan] → **сокол**; [toh] → **кокошка**; [tulshi] → **шлем**; [tutom] → **четвърти**; [vechem] → **трети**...

В съвременния български език все пак продължават да битуват фрагменти от оцелели звукови комплекси, които са актуални съществителни нарицателни и съществителни собствени имена, чиято етимология се търси в днешния ирански, афгански и монголски език:

белег, бисер, болярин, бъбрек, капище, сан, тояга, туча (в см. свежо, свежест, зелено...), **хоругва, шаран, ат** (в см. хубав кон...), **бати, кака, куче, кръчма, стрина, кунки** (в см. ръце), **хубав, чунким** (в см. сякаш), **Курт, Кубрат, Тутракан...**

Очевидно е, че езикът на Аспаруховите българи няма нищо общо със славянските езици. Лексикалната инвазия на този древен език върху езика на славянските племена, формирали съвременния български език, може да се сравни с всяка друга езикова инвазия. Много по-силно, трайно, формообразуващо е било влиянието на *гръцкия* и *турския* език например, отколкото на езика на Аспаруховите българи.

3.3. Българска реч се озвучава от общо 45 звукове: [А], [Б], [Б'], [В], [В'], [Г], [Г'], [Д], [Д'], [Е], [Ж], [Ц] (ДЖ), [З], [З'], [С] (ДЗ), [С'] (ДЗ'), [И], [Й], [К], [К'], [Л°], [Л°'], [М°], [М°'], [Н°], [Н°'], [О], [П], [П'], [Р°], [Р°'], [С], [С'], [Т], [Т'], [У], [Ф], [Ф'], [Х], [Х'], [Ц], [Ц'], [Ч], [Ш], [Ъ].

За основна историческа граница – своеобразен разделителен **фонетичен праг** – между българския език и другите славянски езици се смята моментът, когато населението по нашите земи (*славяни* → *българи* → *славянобългари*...) променя старославянските звукове [tj] и [dj] на [шт] и [жд] [19]. Тази исторически регламентирана езикова граница продължава да е актуална и днес при носителите на съвременните славянски езици, към които принадлежи и съвременният български език. Възстановката би трябвало да изглежда по следния начин:

- **първа рефлексия** [tj] ≠ [шт]: *свещ* (български) → *śweca* (полски) → *svička* (чешки) → *sviečka* (словашки) → *свећа* (сръбски) → *świeca* (словенски) → *svijeća* (хърватски) → *свеча* (руски) → *свечка* (белоруски) → *свічка* (украински);

- **втора рефлексия** [dj] ≠ [жд]: *между* (български) → *między* (полски) → *mezi* (чешки) → *medzi* (словашки) → *између* (сръбски) → *med* (словенски) → *između* (хърватски) → *между* (руски) → *паміж* (белоруски) → *між* (украински)...

3.4. Друго живо свидетелство за разминаване между съвременния български език и останалите славянски езици са падежите [20].

Аналитизмът, а не синтетизмът е господстващият структурообразуващ елемент в съвременното българско изречение.

Днес падежи в българския език са установими само при местоименията и някои специални лексикални конструкции, които отдавна се възприемат като наречия, макар че демонстрират в окончанието си наличие на Творителен падеж (*напр.*: **сбогом, тичешком, гърбом**,

лазешком, заднешком, пълзешком...). Синтактичната характеристика на съществително собствено, попаднало в конструкцията от порядъка на „Иване, ти кой си?“, отдавна се нарича *обръщение*, задължително ограждано със запетая, а не дума в Звателен падеж, както би трябвало да бъде. По-интересното е това, че днес присъствието на наистина живите падежи при личните местоимения упорито се пренебрегва. Знанието за частите на изречението – *подлог, пряко допълнение и непряко допълнение...* – се оказва по-функционално и по-разбираемо за съвременните българи. В този граматичен казус има припокриване на функционални с нефункционални знания...

Падежите в руския език, а и във всички славянски езици управляват субектно-предикатно-обектните отношения в изречението. С тази функция в съвременния български език са натоварени пълните и кратките определителни членове при имената и местоименията от мъжки род.

Любопитна е ситуацията при съществителните имена от мъжки род единствено число. Фаталният момент в българския език може да се окаже играта с определителните членове. В шеговитото изречение **Вълкът** (*подлог, субект*) **изяде Петьо** (*пряко допълнение, обект*) нещата са ясни. Очевидното тук е, че вълкът изяжда Петьо. Ако премахнем пълния определителен член при съществителното нарицателно име, смисълът няма да се промени – **Вълк** (*подлог, субект*) **изяде Петьо** (*пряко допълнение, обект*). Ако обаче решим да поставим кратък определителен член на съществителното нарицателно име, тогава Петьо ще се окаже изяждащият, а вълкът – изяденият: **Вълка** (*пряко допълнение, обект*) **изяде Петьо** (*подлог, субект*)...

За причините, свързани с прехода на българския език от синтетизъм към аналитизъм, не се знае нищо...

Кирил Мирчев обобщава: „По-надеждните паметници, по които можем да съдим за състоянието на именните форми в българския език, напр. *влахо-българските грамоти, произхождат от по-късно време. Данните, които намираме в тези грамоти, са много ценни, тъй като ни помагат да видим, че българският език през XIV в. е бил достигнал вече до пълен аналитичен строеж, но не могат все пак да ни дадат по-точна представа за пътя, по който е протичал този толкова важен процес в разволя на българския език. А процесът въвн от всяко съмнение е траял доста дълго*” [21]. Процесът от синтетизъм към аналитизъм е започнал през XII в. и е завършил през XVI в. Това означава, че причината не може да се корени в турската езикова инвазия. Със сигурност корените се крият много по-назад във времето, когато неславянският език на Аспаруховите

българи е бил езикът на управляващите географския регион български царски династии...

3.5. Ако незачитането на падежите може да се обясни с необяснимия, но неистов стремеж към опростяване и анализизъм, защо тогава в българския език продължават да се толерират синтактични конструкции, свързани с така нареченото **удвояване на допълнението при местоименията**, което се оказва абсолютно несъвместимо с нито един от съвременните славянски езици [22]?

Ето как изглежда изречението „Казах **му** на него.“: Powiedziałem **mu** (полски) → Řekl jsem **mu** (чешки) → Povedal som **mu** (словашки) → Рекао сам **му** (сръбски) → Povedal sem **mu** (словенски) → Rekao sam **mu** (хърватски) → Сказал **ему** (руски) → Сказаў **яму** (белоруски) → Сказав **йому** (украински)...

Подобни изречения се използват както в говоримата, така и в писмената реч – напр.: „**На мене ми** казаха.“, „**На вас ви** казаха“, „**На тях им** казаха“. Двете местоимения заменят представата за едно и също лице, но едното е **пряко допълнение** (*ми, ви, им*), а другото – **непряко допълнение** (*на мене, на вас, на тях*)...

Кирил Мирчев смята, че причината за това е някаква стара, упорита, незаличена инвазия на балкански езици (*албански, румънски...*) [23]. Със същия успех можем да предположим, че това е остатък от синтактични конструкции, дошли от Аспаруховите българи, защото и албанци, и румънци са част от населението на Средновековна България...

3.6. Не по-малко труден за обяснение е и проблемът, свързан с **определителния член** в българския език, който отваря друга врата към същия анализизъм. Членната форма спада към *т.нар. детерминанти* или езикови определители, характерни за езици от неславянски езикови групи: германски (*немски, английски...*), романски (*френски, испански, италиански, румънски...*)... Целта на членната форма е да се внуши специфична, но винаги акцентираща индивидуализация на предмет, явление или лице в потока на речта. Когато подобна индивидуализация е налице в една синтактична конструкция, говорим за пълен и кратък определителен член при имената (съществителни, прилагателни, числителни) и местоименията. Пълният член (*-ът, -ят*) при имената и местоименията от мъжки род единствено число задължително продуцира подлози, предпоставени определения на подлози (прилагателни, числителни, местоимения) или съставни сказуеми – напр.: **Човекът**

(подлог, същ. нар. име, м. р., ед. ч., пълен опр. член) **се моли на Бога** (непряко допълнение, същ. собствено име, м. р., ед. ч., кратък опр. член); **Добрият** (предпоставено определение на подлога, прилагателно име, м. р., ед. ч., пълен опр. член) **човек** (подлог, същ. нар. име, м. р., ед. ч., липса на опр. член) **се моли на Бога** (непряко допълнение, същ. собствено име, м. р., ед. ч., кратък опр. член); **Човекът** (подлог, същ. нар. име, м. р., ед. ч., пълен опр. член) **е богът** (съставно сказуемо → комбинация от форма на спомагателния глагол „съм” и същ. нар. име, м. р., ед. ч., пълен определителен член) **в душата** (обст. пояснение за място, същ. нар. име, ж. р., ед. ч.) **на поета** (същ. нар. име, м. р., ед. ч., несъгласувано, кратък опр. член).

Имената и местоименията от среден и женски род не са задължително обвързани с подлога, т.е. тук принципът на субективизиращата детерминанта отсъства, но остава смисълът, изреченото послание. Разчита се на контекста, вложен в граматически свързаната реч, която се отличава със свое смислово и интонационно единство. Детерминативите в българския език са изключително древни езикови конструкции, които отново *желаят* да ни отведат при Аспаруховите българи, макар че в съвременния турски език, който е представител на трюкските езици, няма детерминативи. Българските детерминативи напомнят с нещо и неславянски езикови определители, но тъй като винаги са задпоставени, а в гръцкия, немския, английския, френския, италианския и испанския са винаги предпоставени, не можем спокойно да отменим тази съпоставка. Твърдението, че определителните членове при имената и местоименията са на практика плод на инверсия на пълнозвучни показателни местоимения (*този, тази, това, тези...*), т.е. те са резултат от своеобразно симетрично *преместване* от позиция на предпоставеност и пълнозвучност (**Този човек** се моли на Бога.) към позиция на задпоставеност и непълнозвучност (**Човекът** се моли на Бога.), се оказва най-валидно в момента.

За древността на *детерминативите* свидетелстват текстовете на **Добрейшево Евангелие** (XIII в.), **Народно житие на Иван Рилски** (XII в.)...

Ето една илюстрация, взета от житието на Св. Иван Рилски [24]:

„И продишѣ мѣсто **то** (*местоимението то е в слаба позиция* [мѣсто **то**] = **Това** мѣсто), идеже стоеше на камн исвѣты отць Иоан, молѣ Бога. (...) Ест бо каментъ (*местоимението този е в слаба позиция* [каментъ] = **Този** камень) высокъ и стръмень”.

Превод: „И дойдоха на мястото (*местоимението това е в слаба позиция* [мястото] = **Това** място), където Светият отец Иван стоеше на

камък, молейки Бога (...) Защото камъкът (*местоимението този в слаба позиция* [камъкът] ≡ **Този камък**) е стръмен и висок”.

Този пример доказва идентитета на звуковите комплекси **това място** → **мястото** или **този камък** → **камъкът**.

Но разликата е очевидна: *първото* е словосъчетание: **това място, този камък**; *второто* е отделна дума: **мястото, камъкът**...

За това може би е по-правилно да се говори за **синтактична синонимия**, която обогатява речниковия запас, отколкото за силна и слаба позиция на показателни местоимения. Първото е по-трудният, но по-прекият път към нормативната уредба на традиционната българска граматика, второто ни отвеща повече в областта на психологическите догадки...

3.7. Ако имената (*съществителни, прилагателни, числителни*) и местоименията в българския език еволюират, стигайки до хоризонта на един краен анализъм, при **глаголите** процесите се развиват далеч по-различно...

Като следваме знанието за граматичните категории (*лице, род, число, време, спрежение, наклонение, залог*) и правилата, свързани както с модерната кодификацията (*вж по-подробно в Андрейчин, Л. Основна българска граматика. – С., 1978, с. 123-259*), така и с по-важните книжовни източници за историята на българския език (*напр.*: Марийско евангелие, Зографско евангелие, Асеманиево евангелие, Синайски псалтир, Синайски молитвеник, Клоцов сборник, Савина книга, Добромирово евангелие, Григоровичев паримейник, Болонски псалтир, Шафариков триод, Добрейшево евангелие, Търновско евангелие, Кюстендилски евангелски къс – *вж по-подробно в Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. – С., 1978, с. 205-244*), ето как би трябвало да изглежда картината на съвременния български глагол.

Прегледът, който правим тук, е много кратък, конспективен, но сравнително продуктивен и насочващ:

3.7.1. Лице – тази граматична категория прецизира субектно-обектните отношения в потока на речта, уточнявайки позицията на глаголното лице. Различаваме **три граматически лица**:

3.7.1.1. Първо лице (*глаголното лице е автор на изказването*) – *напр.*: **аз чета** (*ед. число*) → **ние четем** (*мн. число*), **аз свиря** (*ед. число*) → **ние свирим** (*мн. число*), **аз гледам** (*ед. число*) → **ние гледаме** (*мн. число*);

3.7.1.2. Второ лице (*глаголното лице е лицето, на което се говори*) – *напр.*: **ти четеш** (*ед. число*) → **вие четете** (*мн. число*), **ти свириш** (*ед.*

число) → **вие свирите** (мн. число), **ти гледаш** (ед. число) → **вие гледате** (мн. число); да, но когато е субстантивирано, глаголното лице, изразено чрез обобщително местоимение например, може да се отнася както до **всички**, така и до **всякакви** лица – напр.: „**Всички** имаме право да се учим”, но и „**Всички** имате право да се учите.”; при някои лични глаголни форми, какъвто е случаят с минало свършено време, морфологичният показател е нулев, т.е. липсва окончание – напр.: **ти четете, свири, гледа** (минало свършено време, ед. число); тези форми си съвпадат с формите за 3 л. ед. ч. сегашно време (**ти четете, свири, гледа**);

3.7.1.3. Трето лице (глаголното лице е лицето, за което се говори) – напр.: **той, тя, то четете** (ед. число) → **те четат** (мн. число), **той, тя, то свири** (ед. число) → **те свирят** (мн. число), **той, тя, то гледа** (ед. число) → **те гледат** (мн. число); третото граматическо лице може да се изразява с всякакви части на речта, ако те са субстантивираны – напр.: „Гордо **Ботев** там застава” или „Три деня младите **дружини**/ как прохода **бранят**” (Иван Вазов), „**Уморените заспаха**” (Петко Р. Славейков)...;

3.7.2. Род – тази граматична категория е видима само във формите за единствено число; ако името (*съществително, прилагателно, числително*) или местоимението директно регистрира своята родова принадлежност, нещата при аналитичните глаголни форми са ясни – напр.: **той четете** → **тя четете** → **то четете**, **той свири** → **тя свири** → **то свири**, **той гледа** → **тя гледа** → **то гледа**, – но полът на субекта, когато той е в среден род, никога не се изяснява; всичко зависи от контекста, какъвто е случаят с деятелните и страдателните причастия (напр.: **четящ** → **четяща** → **четящо**, **чел** → **чела** → **чело**, **четял** → **четяла** → **четяло**; **четен** → **четена** → **четено...**); друг е случаят с формите за минало свършено и минало несвършено деятелно причастие, които са продуктивни при словообразуването на минало неопределено (напр.: **чел е** → **чела е** → **чело е**), минало предварително (напр.: **беше чел** → **беше чела** → **беше чело**), бъдеще предварително (напр.: **ще е чел** → **ще е чела** → **ще е чело**) и бъдеще предварително в миналото (напр.: **щеше да е чел** → **щеше да е чела** → **щеше да е чело**); навсякъде грамемите са обвързани с контекста, където арбитърът е безапелационното изискване за *свързаност* на българската граматична реч; граматичната категория наистина е класифицираща, но тя е повече **синтактична**, отколкото морфологична, заради което почти или изцяло се пренебрегва в класическите български граматики (Б. Цонев, Ст. Младенов, Л. Андрейчин, Ст. Стоянов...).

3.7.3. Число – тук всичко зависи от броя на глаголните лица, които чрез своите лични окончания регистрират „*единствено число*” или

„множествено число“; понякога морфологичният показател на категория *число* може да отсъства; глаголи, чието действие не може да има само един субект, се употребяват **винаги в множествено число** – *напр.*: *насядаме, насядате, насядат, налягаме, налягахте, наставаме, изпонападаме, наизскачаме...*; за израз на учтивост винаги се употребява форма за 2. лице множествено число вместо формата за 2. лице единствено число: *напр.*: „Прочетохте ли книгата?“ (*вместо* „Прочете ли книгата?“); ако субектът в такива условни форми за множествено число е изразен с лично местоимение, то винаги се пише с главна буква – *напр.*: „Господине, **Вие** прочетохте ли книгата?“...

3.7.4. Спрежение – когато образуваме форми за различни лица, числа, времена и пр. от даден глагол, казваме, че *спрягаме* глагола, а формалният сбор от тия форми наричаме *спрежение*. Обикновено спрежението се търси в сегашната основа на глаголите. Наблюдават се красловните гласни за 3. лице единствено число, които фиксират спрежението на глагола – *напр.*: *чета* → *чете* (**1. спрежение** → *-е*), *свирия* → *свири* (**2. спрежение** → *-и*), *гледам* → *гледа*, *изговарям* → *изговаря* (**3. спрежение** → *-а, -я*)

3.7.5. Време (лични и нелични глаголни форми):

3.7.5.1. Лични глаголни времена (глаголното лице може да бъде посочено):

3.7.5.1.1. Сегашно време – *напр.*: *чета* → *четем*, *свирия* → *свирим*, *гледам* → *гледаме*:

3.7.5.1.1.1. Сегашно време вместо минало (praesens historicum – букв. драматично настояще), нарича се още **сегашно историческо време** – *напр.*: „*В Сопот, в стаята на учителя, имаше комитетско тайно събрание. Ненадейно се озова един гост, познат като турски шпионин, и сяда. Всичките мълчат, но гостът не си отива. Левски кипи, става и залепя плесница на това досадително лице, като му изревава: – Навън! Подлец! („Немили-недраги”, Иван Вазов); „Вървим още дълго време, всеки стои на колата си и мълчи. Не се виждаме един други, не виждаме нищо и наоколо — тъмно е и полето се затваря около нас в черен кръг, над който свети небето, осяяно със звезди. Близко към полунощ, когато умора наляга конете и нас, изведнъж ниско под звездите, които постоянно притеглят погледите ни, виждаме познати очертания на дървета — големи черни кълба, под които слабо се белеят къщи. А малко след това, в тъмнината светват редица осветени прозорци и широко разтворена врата, от която излиза сноп светлина и залива мегдана. Това е Антимовският хан. Ние спираме и разпрягаме, конете захрупват*

ечмяната слама и щом **обърнем** стъпките си към хана и **зачуем** гласа на Сарандовица, тъмното поле и звездите **избягват** сякаш далеч зад нас и в душата ни изведнъж **нахлува** сладостта на почивката. („Дрямката на Калмука”, Йордан Йовков)...;

3.7.5.1.1.2. Сегашно време вместо бъдеще – напр.: „**Утре чета.**” (в см. „**Утре ще чета.**”)...; „**Утре свиря.**” (в см. „**Утре ще свиря.**”)...; „**Утре гледам.**” (в см. „**Утре ще гледам.**”)...;

3.7.5.1.1.3. Сегашно гномично време (абсолютно сегашно) – тук действието не може да се отнесе към някакъв конкретен момент във времето; възможно е то да се е случило в миналото, но и в настоящо, би могло да се отнася и към бъдещето; тези грамеми обслужват сентециите, поговорките, бягащите изречения, свързани с общовалидни действия и състояния на предмети, лица и явления... – напр.: „**Желязото се кове, докато е горещо**”; „**Лозето не ще молитва, а иска мотика**”; **Той, който падне в бой за свобода,/ той не умира**”(„Хаджи Димитър”, Христо Ботев);

3.7.5.1.2. Минало време:

3.7.5.1.2.1. Минало свършено време – напр.: **четох, свирех, гледах**...;

3.7.5.1.2.2. Минало несвършено време – напр.: **четях, свирех, гледах**...;

3.7.5.1.2.3. Минало неопределена време – напр.: **чел съм, свирил съм, гледал съм**...;

3.7.5.1.2.4. Минало предварително време – напр.: **бях чел, бях свирил, бях гледал**...;

3.7.5.1.3. Бъдеще време – напр.: **ще чета, ще свиря, ще гледам**...;

3.7.5.1.3.1. Бъдеще предварително време – напр.: **ще съм чел, ще съм свирил, ще съм гледал**...;

3.7.5.1.3.2. Бъдеще време в миналото – напр.: **щях да чета, щях да свиря, щях да гледам**...;

3.7.5.1.3.3. Бъдеще предварително време в миналото – напр.: **щях да съм чел, щях да съм свирил, щях да съм гледал**...;

3.7.5.2. Нелични глаголни форми или причастия (глаголното лице не може да бъде посочено – напомнят прилагателните имена, заради което се наричат още **глаголни прилагателни**):

3.7.5.2.1. Сегашно деятелно причастие – напр.: **четящ, свирещ, гледащ**...;

3.7.5.2.2. Минало свършено деятелно причастие – напр.: **чел,**

свирил, гледал...;

3.7.5.2.3. Минало несвършено деятелно причастие – *напр.*: четял,

свирел, гледал...;

3.7.5.2.4. Минало страдателно причастие – *напр.*: четен, свирен, гледан...;

3.7.5.2.5. Деепричастие – *напр.*: четейки, свирейки, гледайки...;

3.7.5.2.6. Отглаголно съществително име, което пак означава действие (*resp.* състояние), но то е представено в абстрактен смисъл: *напр.*: чета → четене, свира → свирене, гледам → гледане...

Заб.: Съществува и категория **безлични глаголни форми**, при които не може да се посочи някаква същина като глаголно лице. Това са глаголи, които означават някакво природно явление, душевно или телесно състояние – *напр.*: *съмва се, свечерява се, роси, докривее ми, боли, сърби, догневее ми...*

3.7.6. Наклонение – в някакъв смисъл тази категория е интердисциплинарна, тъй като привнася в граматиката модалните категории на логиката (действителност, необходимост, възможност, случайност); наклонението търси по-обобщено, но все пак правдоподобно обяснение на проблема за отношението на говорещия към реалността (действителността); установими са **четири наклонения**:

3.7.6.1. **Изявително наклонение** – тук са всички лични и нелични глаголни форми (*вж* 3.7.5.)

3.7.6.2. **Преизказно (несвидетелско) наклонение** – чрез тази категория се уточнява, че действието се е извършило в отсъствието на разказвача; всички форми за преизказване се образуват по определен начин от глаголите в изявително наклонение; интересното в случая е фактът, че българската граматика прави разлика между **преизказване** и **по-силно преизказване**; това е някаква нерегламентирана, но все още жива идея за образуване на сравнителна и превъзходна степен на предиката, както е при съществителните (човек → *пó* човек → най човек) и прилагателните имена (добър → *по-*добър → най-добър) – *напр.*: **чета** (сегашно време, изявително наклонение) → **четял съм** (сегашно време, *преизказно наклонение*) → **бил съм четял** (сегашно време, *по-силно преизказване*); **четох** (минало свършено време, изявително наклонение) → **чел съм** (минало свършено време, *преизказно наклонение*) → **бил съм чел** (минало свършено време, *по-силно преизказване*); **бях чел** (минало предварително време, изявително наклонение) → **бил съм чел** (минало предварително време, *преизказно наклонение*) → **бил**

съм бил чел (минало предварително време, *по-силно преизказване*); **ще чета** (бъдеще време, изявително наклонение) → **щял съм да чета** (бъдеще време, *преизказно наклонение*) → **щял съм бил да чета** (бъдеще време, *по-силно преизказване*); **ще съм чел** (бъдеще предварително време, изявително наклонение) → **щял съм да съм чел** (бъдеще предварително време, *преизказно наклонение*) → **щял съм бил да съм чел** (бъдеще предварително време, *по-силно преизказване*); **щях да чета** (бъдеще време в миналото, изявително наклонение) → **щял съм да чета** (бъдеще време в миналото, *преизказно наклонение*) → **щял съм бил да чета** (бъдеще предварително време, *по-силно преизказване*); **щях да чета** (бъдеще предварително време в миналото, изявително наклонение) → **щял съм да съм чел** (бъдеще предварително време в миналото, *преизказно наклонение*) → **щял съм бил да чета** (бъдеще предварително време в миналото, *по-силно преизказване*)...;

Заб.: При употребата на формите за преизказно наклонение в сегашно време трябва да се следи контекстът на изказването, защото говорещият може да представи действието като чуждо твърдение, в което вярва, но и като чуждо твърдение, в което се съмнява. Същото изискване е валидно за минало предварително, бъдеще и бъдеще предварително време... – „Калмук, Калмук! В това къоше, дето спши, остава само да спуснеш корени. И разбираш толкоз, колкото разбира едно дърво. Нямамо било война. Взими вестника и ще видиш: от два месеца вече насам Америка бие мексиканеца. Ама ти нищо не си чул. Дай ти само да дремеш в къошето и да слушаш как пърпорят полите на буля Сарандовица.” („Дрямката на Калмука”, Йордан Йовков)...;

3.7.6.3. Повелително (заповедно) наклонение – *напр.:* четй, свирй, гледай...;

3.7.6.4. Условно наклонение – *напр.:* бих чел, бих свирил, бих гледал...;

3.7.7. Вид – тази категория остава непроменена (IX–XXI); както старите, така и новите форми на глагола регистрират движение от несвършен (*имперфективен*) към свършен (*перфективен*) вид чрез прибавяне на различни афикси (*лат. affigere* – *букв. прикрепвания*) към корена (основата) на думата...;

Заб.: **Афиксът** е служебна морфема, която – в зависимост от това, къде се позиционира – бива: **префикс** (в началото на думата), **инфикс** (в средата на корена или основата), **суфикс** (в края на корена или основата), **циркумфикс** (от двете страни на корена или основата), **симулфикс** (заменя една или повече фонемни в корена или основата).

3.7.7.1. Несвършен вид – *напр.:* чета, свиря, гледам...;

3.7.7.2. Свършен вид – *напр.:* изчета, изсвиря, изгледам (*префикс*)...;

Заб.: Обратното движение (*имперфектизация*), *т.е.* движение от свършен към несвършен вид, се постига чрез наставки, най-продуктивни от които са **-ва**, **-вя**, **-ава**, **-ува** (Врачанско евангелие, XIII в.) – *напр.:* **изкажа** (*префикс*) → **изказвам**

(циркумфикс), **подпиша** (префикс) → **подписвам** (циркумфикс), **изгоня** (префикс) → **изгонвам** (циркумфикс). Навремето се е правила разлика между глаголи, които са изразявали линейно движение с *ясна* и с *неясна* посока. В съвременния български език такива са глаголите *нося*, *водя*, *возя*, които са от несвършен вид. Правени са и други строго семантични класификации за *нетрайно*, *трайно* или *многократно повтарящо се действие*, което означава, че съществуват и различни степени на перфективност и имперфективност...;

3.7.8. Залог – тук проблемът се усложнява, тъй като е пряко обвързан със синтаксиса и детерминантите, а не с морфологията, защото в българския език не съществуват прости глаголни форми за отделните залози; категорията е привнесена от гръцки (*activum, passivum, medium*) или латински език (*activum, passivum*); обикновено граматическите значения на думите се изразяват посредством различни морфологични показатели (афикси, членни морфеми, окончания...); в другите езици залогът се изразява чрез различни афикси; в българския език подобни обозначителни морфеми отсъстват, тъй като едни и същи глаголни форми, когато се появяват в изречението, могат да се окажат в деятелен или в страдателен залог – *напр.*: „Детето **се занимава** (страдателен залог) сега от друга учителка.” → „Детето **се занимава** (деятелен залог) с играчките си.” Всичко зависи от това, кой е вършителят на действието: **обикновено залогът се изразява посредством различни морфологични показатели (афикси...):**

3.7.8.1. Деятелен залог (*activum*) – когато субектът върши действието, глаголът е в **деятелен залог** – *напр.*: **Охранителят охранява** (деятелен залог) обекта. („*охранителят*” е реалният вършител на действието, *т.е.* **подлог**, а *обектът* е **допълнение** (*пряко*)).

3.7.8.2. Страдателен залог (*passivum*) – когато истинският вършител на действието, *т.е.* **субектът** е **пасивен съзертател на реалното действие**, тогава подлогът влиза в ролята на **допълнение** (*непряко или пряко*); в тези случаи *глаголът* е в **страдателен залог**... – „**Обектът се охранява от охранителя.**”; хумористичният израз, че **тук глаголът страда**, защото подлогът не е реалният вършител на действието, е издигнат в ранг на граматическа категори. Семантично-граматичните характеристики на глагола в съвременния български език проектират **консервативно, устойчиво, но и интензивно, динамично поведение във времето и пространството**. Нито един славянски език не е запазил и обогатил до такава степен своята глаголна традиция. Към 1978 г. Любомир Андрейчин установява следните приблизителни количествени характеристики на основните глаголни форми – цифрите са приблизителни, но все пак дават някаква аритметична информация: към **Първо спрежение** спадат около **600** глагола, към **Второ спрежение** – около **800**, към **Трето спрежение** – над **3 000** (*цит. по Андрейчин, Л. Основна българска граматика* – С., с. 147-158)... = **4 400**.

Заб.: За да получим някакъв приблизителен, но все пак обективен математически резултат, трябва да използваме формулата $A \times B + B \times G$, където **A** е броят на личните глаголни форми за едно спрежение (= 72), **B** е броят на спреженията (= 3), **B** е броят на неличните глаголни форми (= 18), **G** е сборът от личните глаголни форми за всички спрежения (= 4400). Резултатът е **1 029 60**. Това не е окончателната цифра, защото тя не отчита вида на глагола, неправилните глаголи, всички сложни глаголни форми, както и различните форми за преизказване, които дублират спреженията (*вж* по-горе **3.7.6.2.**). Частиците от порядъка на *да, ли, не, си, нека* добавят допълнителен арсенал от пълнозвучни глаголни форми...

Излиза, че българският глагол може да озвучи около **2 000 000** граматически регламентирани действия и състояние на предмети, лица или явления във времето и пространството. Само глаголът глагола **чета** (първо спрежение, несвършен вид) регистрира **90 основни глаголни форми в изявително наклонение, от които 72 са лични (24+48) и 18 – нелични**. За да получим някакъв приблизителен, но все пак обективен математически резултат, трябва да използваме формулата $A \times B + B \times G$, където **A** е броят на личните глаголни форми за едно спрежение (= 72), **B** е броят на спреженията (= 3), **B** е броят на неличните глаголни форми (= 18), **G** е сборът от личните глаголни форми за всички спрежения (= 4400). Резултатът е **1 029 60**. Това не е окончателната цифра, защото тя не отчита вида на глагола, неправилните глаголи, всички сложни глаголни форми, както и различните форми за преизказване, които дублират спреженията (*вж* по-горе **3.7.6.2.**). Частиците от порядъка на *да, ли, не, си, нека* добавят допълнителен арсенал от пълнозвучни глаголни образувания...

3.8. Наивният мит за господстващото влияние на източните говори върху нормативната уредба на съвременния български книжовен език, защото там са се родили най-много писатели, е отдавна разколебан. Книжовната практика демонстрира **смесица от характеристиките на източните и западните диалекти**. Ето няколко лесно установими образци, които са актуални и днес:

3.8.1. Запазване на широките неударени гласни в техния първоначален нередуциран гласеж, както е в западните говори – *напр.:* *сегá, врéме, когá, брзо*, а не *сигá, врéми, кугá, брзу*, както е в източните говори;

3.8.2. Запазване на непрегласено старо я (и а след ж, ш, ч) под ударение пред мека сричка – *напр.:* *поляна/поляни, Стоян/Стояне, тояга/тояги, чаша/чаши, овчар/овчари*, както е в западните говори, а не *полéни, Стоéне, тоéги, чéши, овчéри*, както е в източните говори;

3.8.3. Запазване на нейотувания изговор на *е* в началото на дума или след друга гласна, както е в западните говори – напр.: *езеро, кое, твое, знае, поезия*, а не *йезеро, койе, твоее, знайе, пойезия*, както е в източните говори;

3.8.4. Запазване на изговора на меки съгласни – напр.: *нося/носят, търпя/търпят, конят, овчарят, учителят*, както е в източните говори, а не *носа/носат, търпа/търпат, конът, овчарът, учителът*, както е в западните говори;

3.8.5. Запазване на променливостта на *я/е* – напр.: *вяра/верен, смях/смехът, някой/нечий*, както е в източните говори, а не *вера/верен, смех, некой/нечий*, както е в западните говори;

3.8.6. Запазване подвижност на гласната *ъ* в съседство с *р* и *л* – напр.: *пръв/първи, мълча/млъквам*, както е в източните говори;

3.8.7. Запазване на неподвижното ударение – напр.: *чета́/четѐш, напи́ша/напи́шеш/напи́сах, вода́/водата́, главі́/главі́те*, както е в източните говори, а не *че́та/четѐш, напи́ша/написáх, вода, гла́ва/гла́ви*, както е в западните говори;

3.8.8. Запазване на крайно неподвижно ударение в повелително наклонение –напр.: *чети́, пиши́, напиши́, вземі́, стани́*, както е в източните говори, а не *че́ти, пи́ши, напи́ши, взѐми, ста́ни*, както е в западните говори;

3.8.9. Запазване на пълния и краткия определителен член при имената от м. р. ед. ч. *-ът, -а*, както е в източните говори – напр.: *човекът/човека, градът/града*, а не *човеко, градо*, както е в западните говори;

3.8.10. Запазване на окончанието *-и* за множествено число при съществителни от мъжки род, както е в източните говори – напр.: *орачи, копачи, другари, граждани*, а не *ораче, копаче, другаре, граждане*, както е в западните говори;

3.8.11. Запазване на окончанието *-а, -я* в 1 л., ед. ч., сегашно време на глаголите от първо и второ спрежение, както е в източните говори – напр.: *чета, живея, ходя, стоя*, а не *четем, живеем, ходим, стоим*, както е в западните говори;

3.8.12. Запазване на нередуцираното окончание *-а (-я)* при съществителни имена от женски род, както е в западните говори – напр.: *глава́, вода́, самота́, солта́, радостта́*, а не *главъ, водъ, самотъ, солтъ, радостъ, зем`ъ*, както е в източните говори;

3.8.13. Запазване на определителния член *-те* в множествено число при имената и местоименията от мъжки и женски род, както е в западните говори – напр.: *орачите, другарите, борците, майките*,

добрите, белите, моите, а не орачитии, другаритии, борцитии, майкитии, добритии, белитии, моитии, както е в източните говори;

3.8.14. Запазване на окончанието -е при местоимения и съществителни, както е в западните говори – *напр.: мое, наше, овче, краве*, а не *мойо, нашио, овчо, кравьо*, както е в източните говори;

3.8.15. Запазване на формата за бройно множествено число при съществителните неодушевени имена от мъжки род, както е в източните говори – *напр.: два стола, пет града, осем речника, дванайсет месеца*, а не *два столове, пет градове, осем речници, дванайсет месеци*, както е в западните говори;

3.8.16. Запазване на формата за минало несвършено деятелно причастие на -л, както е в източните говори; в западните говори тази форма не съществува – *напр.: четях/четял, пишех/пишел, пеех/пеел, ходех/ходел, делях/делял...* [25]

Наддиалектният характер на нормативната база на съвременния български книжовен език изтласква смисъла на своеобразни договорености между източните и западните говори някъде през втората половина на XIX в. Никой не може да каже с точност кога, къде и как се е формирало това национално единение, но то е факт, който разкрива психологията на човешка сплотеност и единомислие...

3.9. Българският литературен език е общонародно, естествено лингвистично образувание, а не изкуствена, нарочно създадена езикова структура. Самата същност на този език изключва възможността той да бъде мислен само като надредно средство за общуване...

Тази констатация предопределя главните роли в театъра на литературните синтагми и би трябвало да търси нарочни аргументи в актуални думи и изрази, които доказват факта, че значимите български писатели и езиковеди винаги са били не само пазители, но и строители на съвременния български книжовен език (IX-XXI)...

Ето няколко авторски думи и изрази на писатели и езиковеди, които са плод или на творческо вдъхновение, или на много старателно транслитериране или калкиране на чуждоезиков лексикален слой:

3.9.1. *златозарен, светлозарен...* (Св. Климент Охридски);

3.9.2. *безславие, изобретение, наместник, приемник, самовластие, твар, образ, творец, Божя сила, Божя премъдрост...* (Константин Преславски);

3.9.3. *човеколюбец, стълпотворение, граматика, граматик, риторика...* (Черноризец Храбър);

3.9.4. разтвор, чувство, чутие, чувствителен, без вреда, зодиак, зодиакален кръг, стража, зной, топлина, хваля, славя... (**Йоан Екзарх**);

3.9.5. татковина, бащин език, народен език, упътване, притурка, наковалня, разум, правда, вникна, забележа, натъкмя, наброявам, възвися, докачам, умножен, вдъхнат, сглобен, натъкмен, предаден, размесен, заченат, оскъден, непокътнат, прибързан, спорен, остроумен, сетне, горко, навик, облог, цвят, подплата, смет, ремък, хлебарница, глупав, блюдо, кост, гвоздей, съдба, цветарник... (**Иван Богоров**);

3.9.6. нафта, комисионер, полк, живописец, вулкан... (**архимандрит Неофит Бозвели**);

3.9.7. намерение, коварство, наставление, безумие, знание, различие, обучение, учител, предводител, вестник, термометър, атмосфера, телескоп, астрономически, планета, хирург, математик, химик, агроном, нищета, мълния, съкровище... (**Константин Фотинов**);

3.9.8. единица, сума, събиране... (**Христаки Павлович-Дупничанин**);

3.9.9. движение, равновесие, съпротивление, налягане, скачени съдове... (**Найден Геров**);

3.9.10. логика, разум, етика, представления, съждения, силогизми, дилеми, протяжност, трайност, отражение, микроскоп, галванизъм, батерия, земно кълбо, екватор, меридиан, тропици, полярни кръгове, хоризонт, дихание, ларинкс, тънко черво, лимфа, диафрагма, обонятелен нерв... (**Йоаким Груев**);

3.9.11. бойница, кормило, ракети, ръчка, пороци, препускане, сричка, показателни местоимения, обстоятелствени пояснения, басня, алегория, летопис, сравнение, стихосложение... (**Добри Войников**);

3.9.12. звание, благодарение, сребролюбие, победител, статия, отчаяние, употреба, съзнание, успех, обнародвам, удостоявам, подлежа, недоверчив, чутовен, жалко, конгрес, реформа, принцип, дипломатически, опозиция, парламентаризъм, преса, журналистика, полемичен, демонстрация, ентузиазъм, академия, банка, акционер, адмирал... (**Петко Р. Славейков**);

3.9.13. движение, проявление, постановление, заседание, убеждение, произшествие, развитие, условие, участие, ръководство, свойство, преимущество, ръководител, разпространител, родител, носител, комунизъм, дуализъм, деспотизъм, варваризъм, прокламация, цивилизация, революция, военна сила, обществена сила, обществено мнение, обществено устройство, излизам с програма, търся правда, достигам цели, либерално движение, историческо право... (**Любен Каравелов**);

3.9.14. *прогрес, революция, революционна партия, обществени класове, пророците и апостолите на социалния преврат, комуна, духът на новото време, паразити, експлоатация, подъл чорбаджия, безчестните тираны, тиран развратен, сън мъртвешки, свещена глупост, обществен мъчител, окови тежки, кипи борбата, гложгани кости...* (**Христо Ботев**);

3.9.15. *заплаха, усет, предимство, поява, украса, творба, дейност, гледище, становище, гласеж, излет, излетник, кланица, хижа, съответен, преходен, верски, общувам, влияе върху, съгласно с, въз основа на, тъй че...* (**Александър Теодоров-Балан**);

3.9.16. *лъх, изгрев, здрач, призори, пламтеж, летеж, избух, мир (в см.: свят), дан, урна, тротоар, екскурзия, топ, площад, упрек, намеквам, прицелвам се, захлас, заник...* (**Иван Вазов**)... [26]

Всяка дума в българския книжовен и литературен език има своя история, която в съвременните лингвистични лаборатории е не само датирана, но диагностицирана. Ето как се е родила думата „заник“ например в творчеството на Иван Вазов:

„Слънцето залавяше вече зад високия рът, изпречен като стена над Белово, отвъд реката. Това време тук се нарича „заник-слънце“, прекрасен български термин, както и „изгрев-слънце“, който другаде чух. Но пишущите братя никога не им дават достъп в литературния език, а ги заменят учено с километрическите и чужди на духа на българския език: „изгряването на слънцето“ и „захожданието на слънцето“. Един господин, който превеждаше в един български вестник романа „На разсеете“ от Ежа, беше велемъдро предал това название с „При пукнувание на зората“! . . . Въобще народът не обича проточеностите и грижливо ги избягва. (...) Той особено избягва глаголите съществителни като горните и вместо захожданието и изгряването казва: *зáход* или *зáник* слънце, и *изгрев-слънце*; вместо пукнувание на зората – *призори*; *напън* вместо *напъвание*, *тътен* вместо *тътнение*, *рѐвот* вместо *рѐвание*, *пóчив* вместо *пóчивание*.. Нашите писатели трябва да изучават езика на народа. Недостатъците на техния език се дължат в много случаи колкото на безвкусието, толкова и на голямата им убогост в знанието на езика, който тъй добре знае народът.“ [27]

Участниците в строителството на съвременния български литературен език са живели и творили със съзнанието, че не само създават елементите на една национална културна идентичност, но и творят, видоизменят, надграждат вид литературна среда, уникална литературна инфосфера, езикови и човешки модели на поведение, степени на емоционално, волево, интелектуално и дори физическо напрежение...

ВТОРА ГЛАВА:

- (4.) Българският литературен език и езикът на Българската православна църква;
- (4.1.) Съвременната българска азбука;
- (4.1.1.) Какво всъщност е кирилицата?;
- (4.1.2.) Първата българска лирическа творба „Азбучна молитва“;
- (4.2.) Българското национално възраждане...

4. Когато се е обективирал в историческото време и пространство, българският литературен език е общувал с езика на българската православна църва...

Това се знае и се отчита, но изследванията се вършат или прекалено вяло, или прекалено фрагментарно, за да бъде окачествени като категорични и изчерпателни.

Точно установени са фактите, свързани с резултатите от реалното единодействие на църковни и просветни деятели, писатели и езиковеди в строителството на българския литературен език: Св. архиепископ Климент Охридски, епископ Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Св. Патриарх Евтимий Търновски, Константин Костенечки, Йосиф Брадати, Св. о. Паисий Хилендарски, Св. епископ Софроний Врачански, Неофит Рилски, архимандрит Неофит Бозвели, Константин Фотинов, Христаки Павлович-Дупничанин, Гаврил Кръстевич, Георги Раковски, Найдено Геров, Йоаким Груев...

Вярно е, че определени отсечки, проектирани върху глобалното историческо време – *напр.*: от езиковата реформа на Св. Патриарх Евтимий Търновски (XIV в.), която окончателно регистрира уникалното българско преводаческо и литературно наследство като начало на българската художествена литература, до „История славяноболгарская...” (1762) на Св. отец Паисий Хилендарски, – доказват, че от IX до средата на XVIII в. българският литературен език се е развивал най-вече върху религиозна сюжетна матрица.

Но какво поражда грандиозния интелектуален скок от втората половина на XIX в. (*напр.*: творчеството на Георги С. Раковски и Христо Ботев...) до 10-те години на XX в. (*напр.*: творчеството на Пейо Яворов и Пенчо Славейков...)? Тезата за някакво **ускорено, но закъсняло развитие**, причинено от Османското робство, не може да дешифрира докрай философските причини за сътворяването на онова неподражаемо съподчинено единство, което обвързва със съдбовна предопределеност раждането и живота на изключителни творби за по-

малко от 50 години. Пак за по-малко от половин век българската граматика и въобще нормативната база на съвременния български книжовен език е кодифицирана по безапелационен начин в творчеството на Найден Геров, Беньо Цонев, Александър Т. Балан...

Очевидно има и процес, който се е развивал независимо от превратностите на времето. Някакъв задъхан, но тържествен ритуал дълго е свещенодействал по нашите земи чрез **кирилските букви**...

4.1. За да напишем онова, което искаме да кажем, а след това да го прочетем и да го чуем, в момента разполагаме с общо **30 букви в два варианта** – *малки и големи*: А/а, Б/б, В/в, Г/г, Д/д, Е/е, Ж/ж, З/з, И/и, Й/й, К/к, Л/л, М/м, Н/н, О/о, П/п, Р/р, С/с, Т/т, У/у, Ф/ф, Х/х, Ц/ц, Ч/ч, Ш/ш, Щ/щ, Ъ/ъ, Ь/ь, Ю/ю, Я/я.

Това е **съвременната българска азбука**.

Погледнато много назад във времето, **българската азбука е резултат от елинска, а не еврейска или латинска рефлексия**.

Българската кирилица, но в различни варианти спрямо българския оригинал, е официална писменост в общо 23 държави. Днес на кирилица пишат в България, Русия, Украйна, Сърбия, Черна гора, Северна Македония, Беларус, Босна и Херцеговина, Молдавската република, Бурятия, Дагестан, Ингушетия, Кабардино-Балкарската република, Казахстан, Киргизстан, Марийската република, Башкирия, Монголия, Татарстан, Тува, Таджикистан, Удмурската република, Чечня, Чувашката република.

Приблизителният брой на хората, които живеят в тези държави и биха казали **нашата кирилица**, е **252 000 000 души**.

Средновековният вариант на *българската кирилица* изглежда по друг начин.

Тук както началото, така и следствието са еднакво значими...

Обикновено **кирилицата** и **глаголицата** се тълкуват като две различни азбуки.

За безспорен автор на *глаголицата* се смята **Св. Константин-Кирил Философ** (827-869). Съществува предположение, че в началото азбуката се е наричала *кирилица*, следвайки монашеското име на своя създател, а названието *глаголица* се появява по-късно и е свързано главно с хърватската глаголическа традиция.

4.1.1. Какво всъщност е кирилицата?

Основният източник на информация за *азбуката/азбуките* е ораторското съчинение „**За буквите**...”: „*След като човеколюбецът*

Бог, Който урежда всичко и Който не остави човешкия род без разум, но всички привежда към разум и спасение, смили се над човешкия род, изпрати му Свети Константин Философа, наречен Кирил, праведен и христоролюбив мъж, той им състави 38 букви: едни по образец на гръцките букви, а други според славянската реч.” [28]

Като графична система **глаголицата** е оригинална, автономна авторска комбинация от **три символни обозначения** – **кръг, елипса, петлица** (О → многозначен графичен символ за единство, безкрайност и висше съвършенство...), **триъгълник** (Δ → многозначен графичен символ на триединния християнски Бог: Св. Отец, Св. Син, Св. Дух...) и **кръст** († → многозначен графичен символ на стилизирана човешка фигура, на Светото Разпятие, на четирите посоки на света...)...

Предполага се, че **кирилицата** е продукт на Преславската книжовна школа (IX-X), обвързана най-вече с дейността на **Св. архиепископ Константин Преславски (IX-X)** и **Йоан Екзарх (IX-X)**.

За основа на нейните графемии е послужил **византийският маюскулен унциал** (*главните букви*): **А, В, Г, Д, Е, Z, I, Н, К, Л, М, N, О, П, Р, Σ, Т, Y...**

Обърнете внимание: и двете азбуки са фонетични, преследват едни и същи смислови означения, приблизително една и съща е и числената им стойност.

Но **глаголицата** сакрализира, а **кирилицата** търси приложни и преди всичко утилитарни съответствия с първоизточника. Регистрирана е изключителната взаимност, близост между двете азбуки в някои писмени паметници, които използват и двете графични системи – *напр.*: приписките в **Асеманиево евангелие** (най-вече!), **Савина книга**, **Енински апостол**, **Охридски апостол**, **Битолски триод** и др. Този факт ни навежда на мисълта, че всъщност (по всяка вероятност!) **ГЛАГОЛИЦАТА И КИРИЛИЦАТА НЕ СА ДВЕ РЕЗЛИЧНИ АЗБУКИ, А ЕДНА АЗБУКА, СЪСТАВЕНА В ДВА ВАРИАНТА.**

Глаголицата (*първият вариант*) се развива съвсем самостоятелно в днешна **Чехия** (моравска редакция – *напр.*: **Пражки листи**, XI в.), **Украйна** (украинска редакция – *напр.*: **Киевски листи**, XI в.), **Словения** (латинска транскрипция на фрагменти от **Синайски требник**, написан преди това на глаголица – *напр.*: **Фрайзингенски молитви**, X в.), **Хърватия** (хърватска глаголица – *напр.*: **Виенски листи**, **Михановичев Апосол**, **Жите на св. Текла**, XII в.), **Сърбия** (сръбска редакция, написана на кирилица – *напр.*: **Бан-Кулинова грамота**, **Мирославово Евангелие**, XII в.) и **Русия** (руска редакция, написана на кирилица –

напр.: **Остромирово Евангелие, Светославов сборник, Архангелско Евангелие, XI в.)...**

Към момента са датирани и описани следните глаголически паметници, написани в **България: Зографско Евангелие (X-XI), Клоцов сборник (XI), Маринско Евангелие (XI), Синайски требник (XI), Синайски псалтир (XI), Асеманово Евангелие (X-XI), Рилски лист (X), Охридско Евангелие.**

Кирилицата – пряко свързана с трите разновидности на *византийския маюскулен унциал* (устав, полуустав, бързопис) се превръща през IX-XI в. в **официално българско писмо.**

На практика това е **НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРСКАТА ПИСМЕНОСТ** – **Самуилов надпис (980 г.), Савино Евангелие (XI), Супрасълски сборник (XI), Слудски псалтир (XI), Хилендарски листи (X-XI), Евангелски листи (X-XI), Македонски кирилски лист (X)...**

4.1.2. В „Учително евангелие” на Константин Преславски (IX-X) и по-точно в „Пролог за Христа, отмерен на тълкуванието на Светото евангелие, написан от Константин”, откриваме ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ЛИРИЧЕСКА ТВОРБА (12-сричен размер с цезура по средата след петата и седмата сричка): „*Аз се моля Богу с тия думи:/ Боже на всяка твар и създателю/ на видимите и невидимите./ Господа – Живия Дух – изпрати/ да вдъхне в сърцето ми Словото,/ Което ще бъде за благо на всички,/ живеещи в твоите заповеди./ Защото е голям светилник на живота/ законът Ти, светлина в пътеките на този,/ който дири евангелските слова/ и се моли да получи Твоите дарове./ Лети сега и славянското племе./ Към Кръщение се обърнаха всички,/ които желаят да се нарекат твои хора;/ милостта Твоя, Боже, молят горещо./ Но сега дай ми избилно слово,/ Отче, Сине и Пресветий Душе,/ на мене, молеция помощ от Тебе./ Ръцете свои издигам винаги нагоре/ да получа сила и мъдрост от Тебе,/ защото Ти даваш на достойните сила/ и черпи всяко същество./ Избави ме от фараонска злоба,/ дай ми херувимска мисъл и ум,/ о, честна Пресвета Троице,/ превърни скръбта ми в радост/ да почна мъдро да описвам/ премъдрите Ти чудеса,/ като приема силата на шестокрилите./ Сега вървя по дирята на учителите./ Следвайки името и делата им,/ ще направя явно евангелското слово,/ въздавайки хвала на Троицата в Божеството,/ която възпява всяка възраст –/ млад и стар със своя разум –/ и един нов народ, въздавайки винаги хвала/ на Отца, Сина и Светия Дух, Комуто подобава/ чест, власт и слава от всяка твар и дихание,/ във всички векове и навеки. Амин.*” [29]

„Азбучна молитва”, която не само разгадава, но и тълкува чрез метафори и обилни епитети посланието на Солунските братя, е **НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА.**

През 1933 г. **Емануил Попдимитров** (1885-1943) създава – редактирайки акростиха на съвременен български език – свой поетичен *превод* на молитвата:

*Аз се Богу моля с тия думи:
Боже-светороче, що създаде
Видим свят и дивен свят невидим!
Господ-дух прати ми ти в сърцето
Да ме лъхне с пламенното слово –
Ето, в правий път да тръгнат всички
Живи в твойта заповед пречиста!
Знам, законът твой е жив светилник
И в пътеки светлина нетленна
Към евангелския дар възжаждан.
Литна днес и славянското племе
Милостта на кръста твой да търси...
Но на мене, който моли помощ,
Отче, Сине и Пресвети Душе –
Просеиц, – Твойто мощно Слово дай ми,
Ръце вдигам да получа мъдрост,
Сила, що обилно от небето
Ти даряваи на вси твари живи.
Упази ме Ти от горда злоба
Фараонска, изцели ме, дай ми
Херувимска сила шестокрила,
Царю на царете! Да опиши
Чудесата твои вдъхновено,
Шествайки пак по пътя славен,
Що учителите двама, вечно
Юнни, начертаха... Да направя
Явно Твойто Слово за народа!*

**НА СВЕТАТА ТРОИЦА ПРОСЛАВА:
ВСЯКА ВЪЗРАСТ НЕЙ ХВАЛА ВЪЗДАВА!
И НАРОДЪТ МОЙ ОТЦА И СИНА,
И СВЕТИЯ ДУХ ВЪЗВЕЛИЧАВА –**

ДНЕС, ВОВЕК ВЕКОВ И ДО АМИНА.

Църковнославянската азбука, която е жива и в момента, е създадена на базата на **руската редакция (X-XVIII) на българската кирилица**: **А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Ї, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, ОУ/8, Ф, Х, Ω, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ь, Ъ, Ю, А, Ъ, ѳ, Ѵ, V**. Чрез тази азбука се е създавал езикът на библейските и богослужебните книги, който и днес чуваме в църквите и манастирите. Църковнославянският език не се е развил по законите на живия език, нито пък е могъл да служи за ежедневно общуване. Той е по-скоро неотменим **инструмент на Вярата в източния православен свят**. Казано съвсем условно, **това е езикът на древната българска апостолска проповед, на богословието и Свещеното писание, на молитвата и славословието в църквите на българи, сърби, хървати, руснаци, украинци, белоруси, македонци...**

С църковнославянска азбука са печатани **„Буквар с различни поучения”** (1824) на **П. Берон**, **„Българска граматика”** (1835) на игумен **Неофит Рилски**, **„Първична българска граматика”** (1844) от **Иван Богоров** и др.

Трансформациите, които претърпява оригиналната българска азбука, са свързани най-вече със заличаване на буквите **Ж** и **ЇЖ**, които в църковнославянските текстове са подменени с у [у] и ю [у] под влияние на руския език, а някои букви, пак под влияние на руския език, са получили друго произношение в църковнославянския: **А** ≡ **я** [а], **Ъ** ≡ **е** [е]...

За приблизително един век (*от средата на XVIII до средата на XIX в.*) инвазията на т.нар. **„граждански шрифт”** по нашите земи, плод на правописната реформа на руския император Петър Велики (1672-1725), заличава общо **12** автентични български графема – *напр.*: **Ъ, Ъ, А, Ї, Ж, Ъ, ЇЖ**... Първият текст, в който се оповестява началото на българската рецепция на „гражданската азбука”, е предговорът на **Анастас Кипиловски** (1802-1870) към **„Священное цветообрание”** (1825), а първата книга, написана на *гражданка*, е **„Аритметика или наука числителна”** (1833) на **Христаки Павлович-Дупничанин** (1804-1848)...

От тези исторически доказуеми извори тръгва и съвременната българска кирилица, в чието сътворяване с различен успех участват десетки писатели и езиковеди (Неофит Рилски, Васил Априлов, Иван Богоров, Йоаким Груев, Любен Каравелов, Марин Дринов, Александър Теодоров-Балан...) – *напр.*: **Васил Априлов** → **А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш**; **Любен Каравелов** → **А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ**,

Б, Ю, Я, Ъ, Ю, Я, Ж; Марин Дринов → **А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Ъ, Ь**; **Александър Теодоров-Балан** → **А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, Ж...**

Най-активни в елиминирането на част от древните кирилски букви са руснаци и българи. Такива букви като **Ї, А, Ж, Ъ, ІА** са съхранени и днес в различни модификации от сърби, македонци, хървати, черногорци, украинци, белоруси...

4.2. Когато разчитаме следите на неотменимата българска диря в делото на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий, винаги трябва да говорим и за покръстването на българите, защото тук връзката е пряка, а не косвена, както е при другите славянски народи...

И двете събития – **ПОКРЪСТВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ през 864 г.**, от една страна, и, от друга, **МИСИЯТА НА СВ. СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ В ИЗТОЧНА И ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА**, обобщена в годините между **863-та** (*предполаганото начало на Моравската мисия*) и **885-а** (*смъртта на Св. архиепископ Методий*) – обективират две исторически перспективи, които променят изцяло облика не само на България, но и на Средновековна Европа като цяло.

Точната дата, която фиксира покръстването на българите, продължава да е спорна [30].

Но формално сравнение между приблизителните дати на посочените две събития подсказва, че когато Св. княз Борис I Михаил приема християнството от Константинопол (*негов кръстник е император Михаил III*), мисията на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий в Европа е вече в ход.

През 886 г. – *т.е.* една година след смъртта на Св. архиепископ Методий – в България пристигат учениците на славянските първопросветители: **Св. архиепископ Климент, Св. епископ Наум, Св. епископ Горазд, Св. Сава и Св. Ангеларий...**

От началото на Моравската мисия до пристигането на учениците в България изминават приблизително 23 години.

Кои са свидетелите на тези събития?

През втората половина на IX в. начело на папската институция в Рим застават последователно: **Св. папа Николай I Велики** (*от 24 април 858 г. до 13 ноември 867 г.*), **папа Адриан II** (*от 14 декември 867 г. до 14 декември 872 г.*), **папа Йоан VIII** (*от 14 декември 872 г. до 16 декември*

882 г.), **папа Маринус I** (от 16 декември 882 г. до 15 май 884 г.), **Св. папа Адриан III** (от 17 май 884 г. до 1 септември 885 г.).

Ситуацията във византийската столица тогава е по-сложна и в нея участват още двама императори и обкръжение от близки до престола фигури. Не патриарх Фотий отстранява патриарх Игнатий I, а император Михаил III извършва този акт. Също император Василий I (867-886) сваля патриарх Фотий през 867 г. и го възстановява през 877 г. Патриарх Стефан I няма отношение към Покръстването. През втората половина на IX в. Патриаршеската катедра в Константинопол била заета от двама архиереи, по времето на които протекли събитията около Покръстването на българите. Св. Патриарх Игнатий I Константинополски бил интронизиран през 847 г. и заемал престола до 857 г. Бил сменен от Св. равноапостол патриарх Фотий, който от светско лице за няколко дни преминава през всички степени в йерархията и бил ръкоположен за патриарх в 857 г. от император Михаил III, който преди това детронирал патриарх Игнатий I. Патриарх Фотий започнал ожесточения спор с папа Николай I относно върховенството над Християнската църква и също така обявил за ерес приетата още през 589 г. на събора в Толедо формула „*filioque*”, чийто смисъл гласи: Св. Дух произхожда от Бог – Отец и от Бог – Син. Тази формула била въведена в *Символа на Вярата* в Църквата на Франкската държава. Промяната в приетия в Никея, през 325 г. и потвърден през 451 г. в Халкедон, *Символ на Вярата*, остро оспорвана от патриарх Фотий, довела до влошаване на отношенията между Византия, от една страна, и Папството и владетеля на Източногерманското кралство, от друга. През 867 г. Василий, фаворитът на Михаил III, иницирал убийството му и станал император като Василий I – родоначалник на Македонската династия. За да възстанови дипломатическите отношения с Папството и да осигури съюз с Източногерманското кралство, новият василевс свалил патриарх Фотий и възстановил патриарх Игнатий I, който заемал престола от 867 до смъртта си през 877 г. През 877 г. отстраненият Фотий бил възстановен през 877 г. на патриаршеския трон, който заемал до 886 г.

При император Теодосий I през 395 г. Римската империя се разделя окончателно. Аркадий оглавява източната част, а Хонорий – западната. В началото столицата на Хонорий е в Милано; в 402 г. е преместена в Равена. През 410 г. Рим пада под ударите на вестготите; през 455 г. Рим е разрушен от вандалите; през 476 г. римският военачалник Флавий Одоакър, скир по произход, сваля последния император на Западната Римска империя Ромул Августул и след това става крал на Италия. Западна Римска империя след 476 г. не съществува. Появяват се варварските кралства:

Вестготско кралство в Южна Галия; Вандалско кралство в Испания; Остготско кралство със столица Равена; Лангобардско кралство. Франките са германски племена, които в средата на V в. сформират свое държавно обединение, което заема в началото част от земите на съвременна Франция и вследствие на завоевателни кампании увеличава териториите си. Първ владетел на Франкската държава е крал Хлодвиг от династията на Меровингите (451-751). През 496 г. Хлодвиг приема Християнството. През VII в. властта на франкските крале запада за сметка на влиянието и мощта на управителите на кралството, т. н. майордоми. Те уголемяват още повече кралството. Карл Мартел става родоначалник на династията на Каролингите, чийто най-забележителен представител е Карл Велики (768-814). На 25 декември 800 г. той е коронясан от папа Лъв III. При смъртта му Франкската държава се простира от Атлантическия океан до Рейн, Елба и Панония.

Покръстването на българите през 864 г. от Св. княз Борис I Михаил съвпада с управлението на Людвиг II Немски и Св. папа Николай I Велики (*на запад*) и на император Михаил III и Св. равноапостол патриарх Фотий I Константинополски (*на изток*).

Към оня исторически момент – заради териториалните претенции на великоморавския княз Ростислав (846-870) – приемането на християнството за България е въпрос не само на цивилизационен избор, но и на физическо оцеляване, въпреки договореностите за сътрудничество с представители на Каролингската династия. За Римската империя покръстването на българите е въпрос на интелектуална инвазия и разгръщане на политическото влияние на Балканите и въобще в цяла Източна Европа.

Така изглеждат нещата поне на пръв поглед...

Покръстването на българите по волята на техния владетел Борис I (852-889) е съдбовно важна историческа стъпка с локално и общоевропейско значение и последици както за бъдещето на българската държава и народ, така и за създаването на един уникален вселенски феномен – общославянската писмена езикова култура и литература благодарение на спасената в България славянска азбука, плод на Кирилometодиевото дело (60-те – 80-те години на IX в.) и техните ученици. В средата на IX в. срещу външнополитическите интереси на Византийската империя за проникване и привличане на славяните от централните европейски територии в орбитата на византийската политическа и идеологическа сфера се противопоставило Източногерманското кралство, оглавявано тогава от крал Людовиг Немски

(843-876). Срещу Великоморавия, начело с княз Ростислав (846-870), Людовиг Немски предприел агресивни военни действия, като потърсил съюзник в лицето на българския владетел кан Борис I. От своя страна княз Ростислав се обърнал за подкрепа към Византия срещу съюза между Борис I и Людовиг Немски. За този съюз има потвърждение в папската кореспонденция на Николай I и дори, че българският владетел щял да се покръси при посредничеството на източногерманския император. Близкото присъствие на мисионери от Източногерманското кралство, респективно от Папската курия до империята, било сериозен повод Византия да предприеме действия срещу кан Борис I. Последвала войната от есента на 863 г., при която Византия нападнала България, но военните действия бързо приключили. Едновременно с това България била връхлетяна от природни бедствия и глад, които още повече утежнили живота на народа и безисходицата, в която изпаднал българският владетел. Той предложил на ромеите да сключи мир с тях и да се покръсти, поискал да му изпратят свещеници. Предложението веднага било прието от Византия и Борис сключил дълбок мир с империята, едно от условията в който било – българският княз да приеме Християнската вяра от Византийската църква. Империята връщала на България областта Загора, загубена преди това от нея. Светото Кръщение на Борис било извършено тайно в Плиска през 864 г., а негов кръстник станал император Михаил III (842-867). Борис приел името на своя кръстник – Михаил. Последвал бунтът на боилите и неговото кърваво потушаване във времето 864/865 г. През 865 г. се извършило масовото Покръстване на българите, поданници на княз Борис I – Михаил, с което процесът на тези бурни събития и сътресения за народ и държава, както и самото Покръстване, приключили. В този изключително важен за владетеля и държавата период на рязък преход от един затворен паганистичен свят на българите към необятните пространства на Християнското вероизповедание забележителната фигура на Константинополския патриарх Фотий (858-867; 877-886) има важно присъствие. Покръстването на българите като част от целенасочения стремеж на Константинополската църква към привличане в лоното на Християнството на славянските езически народи и държави бил голям успех за този патриарх. Неговата полемика с папа Николай I за върховенството над Християнската църква и непоклатимата позиция относно промяната в Символа на Вярата, в който западните йереи настояват да присъства формулата *filioque*, го представят като един от най-ревностните защитници на каузите, престижа и приоритетите на Константинополската църква.

Очакващ повече от Патриаршията за административното уреждане на позициите на Българската църква като самостоятелна и независима, княз Борис I – Михаил се ориентирал към преговори с папа Николай I през 866 г. с цел продължение на процеса на Покръстване на народа, но от римските свещенослужители. Пет години продължила надпреварата между Константинопол и Рим за окончателното спечелване на българския владетел и народ. В тази конфронтация проличали отчетливо стремежът за превъзходство и победа над опонента, проявени с много страст и амбиция и от двете страни. Спечелила по-предвидливата, по-дипломатичната, по-изкусно лавиращата страна – Константинополската патриаршия. На Вселенския събор в Константинопол през 870 г., на който присъствали и папски делегат, Българската църква получила статут на автокефална. Наградата за трънливия път на изпитанията към „Християнския храм“ била победа и за българския княз и за покръстителката – Византийската църква. България извършила в средата на IX-то столетие грандиозно дело – била затворена завинаги вратата на миналото, на езичеството, зад която българите съществували сигурно, обкръжени от старите божества и символи, на които дължали много, дължали сила, могъщество, уважение и мощно присъствие. Но оставали затворени, изолирани от близки и подалечни народи, оставали сами за себе си – непознати за другите, а и другите им били чужди. Великият Св. княз Борис I – Михаил, роден от времето и за времето, което го създало, направил изключително важния цивилизационен избор за своя народ и държава.

Нека се вгледаме по-внимателно в тези имплицативни конструкции:

- ако Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий не бяха получили своята Моравска мисия, те нямаше да създадат славянската азбука, респективно – преводите на славянски език на Апостолските и Евангелските книги;

- - ако Св. княз Борис I Михаил не беше приел християнството, разпространението на Християнското учение за Триединния Бог на Балканите и в цяла Източна Европа щеше да бъде невъзможно;

- - - ако учениците на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий – Св. архиепископ Климент, Св. епископ Наум, Св. епископ Горазд, Св. Сава и Св. Ангеларий – не бяха прекрачили границите на България и не бяха приети радушно от Св. княз Борис I Михаил, българската литература и въобще източните славянски литератури нямаше да съществуват в своя съвременен вариант...

Търсенето на доводи за съподчинено единство се оказва

задължително и доста продуктивно.

Четири пъти за 1100 години папската институция в Рим – сякаш следвайки историческата логика на своеобразен математически градиент – възвеличава делото на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий, виждайки в него естеството на един безапелационен религиозен подвиг:

4.2.1. „INDUSTRIAE TUAЕ” (букв.: **ВАШЕТО УСЪРДИЕ**): папска була от **29 юни 880 г.**, чрез която **папа Йоан VIII** – тъкмо заради създаването на първата славянска азбука и *т.нар. „апракос”* – **окончателно коригира средновековната триезична догма** (гръцки, латински и еврейски език) и одобрява използването и на славянски език в Европа при проповядването на християнското учение за Триединния Бог (Св. Отец, Св. Син, Св. Дух).

4.2.2. „GRANDE MUNUS” (букв.: **ГОЛЯМО ЗАДЪЛЖЕНИЕ**): енцикликата на **папа Льв XIII** от **30 септември 1880 г.**, с която се възхваляват достойнствата на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий като апостоли на християнството в Източна Европа;

4.2.3. „EGREGIAE VIRTUTIS” (букв.: **БЕЗПРИМЕРНО ДОСТОЙНСТВО**) – апостолическо послание на **Св. папа Йоан Павел II** от **30 декември 1980 г.**, което обявява Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий за съпокровители на Европа.

Посланието е последвано от папската енциклика:

4.2.3.1. „SLAVORUM APOSTOLI” (букв.: **СЛАВЯНСКИТЕ АПОСТОЛИ**) от **2 юни 1985 г.**

Към културните традиции на Европа от IX в., които тогава са културните традиции на целокупната Римска империя – чрез Словото на Вярата, – са прибавени и културните традиции на България, която през 864 г. е една от най-големите и най-мощните държави на стария континент.

ТРЕТА ГЛАВА:

(5.) Тезаурусът на Св. Йоан Дамаскин:

(5.1.) Кръщаване в Светата Троица; (5.2.) Апракосът;

(6.) Християнският геном на българската художествена литература...

5. Покръстването е строг каноничен акт, който оставя трайна, неизличима следа в човешката памет...

В тезауруса на Св. Йоан Дамаскин [31] четем следното изречение: **„ВЪЗРАЖДАНЕТО ЧРЕЗ КРЪЩЕНИЕ Е НАЧАЛО НА ДРУГ ЖИВОТ, И ПЕЧАТ, И ЗАЩИТА, И СВЕТЛИНА. КАКТО ОЧИСТВАНЕТО НА ТЯЛОТО СТАВА С ВОДА, ТАКА И ВЪЗРАЖДАНЕТО, КОЕТО СТАВА ЗАРАДИ ДУШАТА, СЕ ИЗВЪРШВА БЛАГОДАРЕНИЕ НА СВЕТИЯ ДУХ”**. [32]

Чрез кръщението получаваме начатъка на Светия Дух, а ВЪЗРАЖДАНЕТО ЧРЕЗ КРЪЩЕНИЕТО СТАВА ЗА НАС НАЧАЛО НА ДРУГ ЖИВОТ.

Кръщаване се в Света Троица: Св. Отец, Св. Син, Св. Дух...

5.1. Има 8 вида кръщение:

5.1.1. чрез потопа за изкореняване на греха;

5.1.2. чрез морето и облака;

5.1.3. съгласно закона;

5.1.4. покаяно кръщение на Йоан;

5.1.5. кръщението на Господ, с което Той Сам се кръстил;

5.1.6. чрез разкаяние и сълзи;

5.1.7. чрез кръв и мъченичество;

5.1.8. не е спасително, а унищожавашо порока. [33]

Едно е да *покръстиш* един народ, за да го *възродиш* – т.е. да извършиш акта на християнизацията, – съвсем друго е да възвестиш християнското Благовестие на езика на този народ.

Разликата между делото на Св. княз Борис I Михаил и делото на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий е значима и, в определен смисъл, сякаш непреодолима. Християнизацията по българските земи е извършена и с меч, и с нова азбука, и с преводи на Апостола и Евангелието, донесени в България от учениците на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий.

Ако на Запад казват само „СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И СВ. АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ”, ние казваме същото, но се изразяваме малко по-подробно – СВЕТИТЕ

СЕДМОЧИСЛЕНИЦИ: СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ, СВ. АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ, СВ. АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ, СВ. ЕПИСКОП НАУМ, СВ. ЕПИСКОП ГОРАЗД, СВ. АНГЕЛАРИЙ И СВ. САВА.

Първата апология не отрича втората, нито втората първата.

Тъкмо учениците на Солунските братя, които след смъртта на Св. архиепископ Методий са единствените носители на християнското Благовестие на български език в Източна Европа, превръщат решението на Светия княз в най-мощния цивилизационен акт, извършен някога от български държавник, тъй като това означава както смирение пред интелектуалния подвиг на Светите славянски първопросветители, така и помирение с християнска Европа пред ипостаса на Триединния Християнски Бог..

На Запад почитат началото, корена, на Изток се прекланяме не само пред корена, но и пред целия ствол на дървото, в чиято корона са плодовете на автентичното българско присъствие при оповестяването на християнското Благовестие сред славянските народи.

Едната апология е синтетичната, другата – аналитична...

Ето я оцелялата и, преди всичко, оцеляващата и единна в своя европейски замисъл апология на делото на Св. Константин-Кирил Философ, Св. архиепископ Методий, Св. архиепископ Климент, Св. епископ Наум, Св. епископ Горазд, Св. Ангеларий, Св. Сава и Св. княз Борис I Михаил.

ХРИСТИЯНСКОТО БЛАГОВЕСТИЕ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ Е ДЕЙСТВИТЕЛНОТО НАЧАЛО НА БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО ВЪЗРАЖДАНЕ (IX), КОЕТО Е НЕЗАЛЕЧИМ ИНТЕЛЕКТУАЛЕН АКТ В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРИЯ, НА ЕВРОПА И СВЕТА...

5.2. Отдавна не е възстановявана представата за това, какви текстове донасят със себе учениците на Солунските първоучители. Това е много важно припомняне, тъй като тъкмо от тези текстове тръгва и разказът за началото не само на българската, но и на славянските литератури въобще.

Със сигурност се знае, че въпросните текстове са били варианти на *т.нар.* **апракос** (*гр.: **απρακτος** – букв. празничен*).

Апракосът битува по различен начин в църковната богослужебна литература.

Познати са две разновидности.

5.2.1. Първата разновидност е свързана с богослужебна книга на

православната църква, която включва общо **22 творби от Новия завет на Библията**:

5.2.1.2. Деяния на Светите апостоли;

5.2.1.3. Съборно послание на Св. апостол Яков;

5.2.1.4. Първо и Второ съборно послание на Св. апостол Петър;

5.2.1.5. Първо, Второ и Трето съборно послание на Св. апостол

Йоан Богослов;

5.2.1.6. Съборно послание на Св. апостол Юда;

5.2.1.7. 14 послания на Св. апостол Павел.

Оригиналният текст на Апостола е разделен на 335 четива (*зачала*).

Всяка отделна книга започва с предисловие, което не принадлежи към основния сюжет. В края се добавят специални указания за това, кои четива да се използват за съботите и неделите на Великия пост и за дните от Пасха до Петдесетница и как да се подредят четивата по месеци през цялата година (*месеџослов*).

Православната християнска традиция, възприета в Източната Римска империя (*Византия*), към която принадлежат и българите, създава няколко разновидности, познати като **АПОСТОЛ-АПРАКОС**.

Съществуват кратки и разширени варианти, които – освен че следват сюжетните ядра на основните 22 творби – винаги се въвеждат с някакъв ключов израз, което помага за тяхното първоначално разграничаване (*напр.: „В ония дни...”,* когато става дума за деянията на Светите апостоли; *„Братя...”,* когато става дума за Посланията; *„Възлюбени...”,* когато става дума за Съборните послания на Св. апостол Петър...).

За буквални преписи на Апостола-апракос се смятат:

5.2.1.8. ЕНИНСКИ АПОСТОЛ – старобългарски кирилски паметник от XI в. Намерен е в края на 1960 г. при реставрации на старинната църква „Св. Параскева” в с. Енина, Казанлъшко. Съхранява се в НБКМ (N 1144). Състои се от 39 пергаментни листа от ръкопис, който някога е бил значително по-голям. Някои елементи от украсата показват поразителна прилика с Асеманиевото евангелие. [34]

5.2.1.9. СЛЕПЧЕНСКИ АПОСТОЛ – старобългарски паметник от втората половина на XII в. Състои се от 157 пергаментни листа. Открит е през 1844 г. от Виктор Григорович в Слеченския манастир „Св. Йоан Предтеча” край Прилеп. Различни откъси от ръкописа могат да бъдат намерени в библиотеки в Санкт Петербург, Москва, Киев и Пловдив. Съдържа кратък *месеџослов*, в който месеците са със своите стари славянски имена. [35]

5.2.1.10. ОХРИДСКИ АПОСТОЛ – кратък Апостол-апракос от края

на XII в. Намерен е от В. Григорович в Охрид, откъде идва и името му. Съдържа общо 112 листа. Писан е с уставно писмо от трима книжовници. На определени места в текста се появяват думи или цели редове, писани на глаголица, което насочва читателя към глаголическия протограф. Заставките и инициалите в ръкописа са в народно-тератологичен стил: грифони, змии, фантастични животни, антропоморфни и демонични елементи. Днес се съхранява в Москва. [36]

5.2.2. Втората разновидност на апракоса е свързана с **ЕВАНГЕЛИЕТО** (*от гр. εὐαγγέλιον – букв. блага вест, Благовестие*), което в общо 60 повествования разкрива живота на Иисус Христос (*Раждање, земен живот, Кръстна смърт, Възкресение и Възнесение*). Предполага се, че текстовете са съчинени на базата на устни предания от раннохристиянската епоха (I-III). Православната църква признава само четири от тях – това е **четвероевангелието** (*тетраевангелието*) на **Новия завет**. Три от тях – **евангелията на Матей, Марко и Лука** – се наричат още синоптически (*от гр. synopsis – букв. съвместен преглед*), тъй като са близки по съдържание. Предполага се, че **евангелието на Йоан**, което се различава от първите три, е повлияно от учението за Словото (Логоса): „*В началото беше Словото, и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото*” (Йоан 1:1). Ето как едно силогистично религиозно доказателство, взето от „Извор на знанието...” на Св. Йоан Дамаскин, тълкува тази много древна християнска догма: „*И тъй, този един и единствен Бог не е безсловесен. Имайки обаче Словото, Той ще Го има не лишено от ипостас, и не такова, което е имало начало на своето битие или ще има край, тъй като не е имало време, когато Бог е бил безсловесен. Но Бог винаги има своето Слово, което се ражда от Него, но винаги съществува в Него. Защото къде ще е, ако е възникнало във от Него? Тъй като нашата природа е смъртна и лесно разрушима, затова и словото ни е непостасно. Бог обаче, Кой винаги е и съществува свършено, ще има свършено и ипостасно и Своето Слово, винаги съществуващо, и живо, и имащо всичко, което Родителят има. Както нашето слово, което произлиза от ума, не е нито изцяло тъждествено на ума (...), така и Словото Божие, понеже съществува само по себе си, е различно спрямо Онзи, от Който има ипостасата. Доколкото обаче Словото разкрива в себе си това, което наблюдаваме в Бога, то е тъждествено с Него по природа. Защото както в Отца се наблюдава свършенство във всичко, така ще се наблюдава то и в роденото от Него Слово.*” [37]

През VI в. възниква **ЕВАНГЕЛИЕ-АПРАКОС**, което съдържа избрани откъси – в кратък и в пространен вариант – от

четвороевангелието, поднесени в календарен ред. Предполага се, че Славянските първоучители са превели краткия вариант – това са четива за всички дни от Великден до Петдесетница (Св. Дух), а след това само за съботите и неделите до Цветница и за всички дни през Страстната седмица.

В този формат попадат:

5.2.2.1. ЗОГРАФСКО ЕВАНГЕЛИЕ – един от най-старите старобългарски писмени паметници. Текстът е написан на глаголица. Предполага се, че евангелието е създадено в края на X или в началото на XI в. Зографското евангелие е било притежание на Зографския манастир в Света гора, оттам носи и името си. През 1860 г. български монаси връчват паметника на П. И. Севастианов като дар за руския император Александър II. Евангелието е било предадено в Императорската публична библиотека в Санкт Петербург (*дн.*: Российская национальная библиотека), където се намира и в момента [38];

5.2.2.2. МАРИНСКО ЕВАНГЕЛИЕ – четвороевангелие от X в. Намерено е през 1845 г. от известния руския славист В. Григорович в светогорския скит „Св. Дева Мария“, откъдето произлиза и името му [39];

5.2.2.3. АСЕМАНИЕВО ЕВАНГЕЛИЕ – старобългарско глаголическо евангелие от втората половина на X-XI в. Съдържа 158 пергаментни листа. Асеманиевото евангелие е първият старобългарски глаголически паметник, видян от научния свят. Асемани умира през 1768 г. и след известно време неговият роднина, апамейският архиепископ Стефан Еводий Асемани, предава евангелието на Ватиканската библиотека. Евангелието носи името на своя откривател [40];

5.2.2.4. САВИНА КНИГА – един от най-архаичните по текст, език, правопис и писмо (*старинно уставно*) старобългарски кирилски ръкописи. Евангелието е създадено в началото на X в. Името си дължи на приписките по маргиналите, където се разчита името на поп Сава [41]...

6. Делото на Св. Кирил-Философ и Св. архиепископ Методий [42] и техните ученици (Св. архиепископ Климент, Св. епископ Наум, Св. епископ Горазд, Св. Ангеларий и Св. Сава) както и делото на Св. княз Борис-Михаил I формира християнския геном на българската художествена литература (IX-XXI).

ЧРЕЗ ПОКРЪСТВАНЕТО, НО И ЧРЕЗ АПОСТОЛСКИТЕ И ЕВАНГЕЛСКИТЕ ТЕКСТОВЕ, ПРЕВЕДЕНИ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК, БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД ПРИДОБИВА НЕЗАЛИЧИМО СОБСТВЕНО ИЗОБРАЖЕНИЕ В СЛАВЯНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРИ,

ПРЕВРЪЩА СЕ В ОСЕЗАЕМА КУЛТУРНА ОБЩНОСТ, В НАРОД, ВЪЗРОДЕН ОТ БОГА, КОЙТО НЕ САМО ТЪРСИ, НО И НАМИРА СВОЯТА РАВНОПОСТАВЕНА ЦИВИЛИЗАЦИОННА СЛЕДА ВЪВ ВСЕМИРНИЯ ХРИСТИЯНСКИ СВЯТ.

Възможно ли е обаче този геном да се внедри и в обобщената представа за идеала на българското изящно слово, който на практика е идеалът на писателя, на живописеца, на музиканта, изобщо на българския художник, рисуващ света чрез езика на своята християнска душа?

Модалната категория *възможност* е също *действителност*.

Тя е толкова действителност, колкото действителност са естеството, природата, живецата, ядрото, сърцевината, важността, битието...

Но *възможността* съществува не посредством своята собствена същност, а посредством същността на условията, които я пораждат във времето и пространството...

Не другаде, а в храма на християнското Благовестие ние сътворяваме своя граждански наратив (IX-X), който чрез словото на Св. отец Паисий Хилендарски (1722-1773), Св. епископ Софроний Врачански (1739-1803), Георги С. Раковски (1821-1867), Васил Левски (1837-1873) и Христо Ботев (1848-1876) формира НАЦИОНАЛНИЯ ИДЕАЛ НА БЪЛГАРИЯ.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА:

(7.) Езикът на Св. отец Паисий Хилендарски:

(7.1.) Правомерно, но и неправомерно използване на падежните форми за родителен, дателен, творителен и местен падеж при имената;

(7.2.) Задачата на дамаскинарите;

(7.3.) Първият граждански кодекс на България...

7. Езикът на СВ. ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ демонстрира няколко характеристики, които заслужават специално внимание.

Най-напред трябва да изясним колко литературни обработки – т.е. колко преписа (преправки, поправки...) – е претърпяла „*История славяноболгарская...*”, тъй като има и фалшификати.

А и не всички истинни преписи са запазени в пълен обем.

Някои от тях – като *Бодянски препис* например или като *Македонска преписка* – съдържат само по няколко листа или отделни части на Паисиевата „*История...*”.

Тук ще ги предадем така, както ги е именувал Йордан Иванов в своя научно обговорен препис на „*История славяноболгарская...*”, обнародван през 1914 г. (*именуването е обвързано или с автора на преписа, или с мястото, където е открит, или с притежателя му*) [43]: **Котленски препис (1765), Самоковски препис (1771), Рилски препис (1772), Жеравненски препис (1772), Кованлъшки препис (1783), Еленски препис (1784), Зографска българска история (1785), Спиридонов препис (1789), Русенски препис (1809), Препис на Спиридоновата българска история (1819), Хилендарски препис (Царственик) (1820), Карловецки препис (1819), Преправка на поп Йоан (XIX в.), Пирдопска преправка (XIX в.), Сопотска преправка (1828), Първа Змеевска преправка (1830), Втора Змеевска преправка (1832), Чирпанска преправка (1831), Русенски царственик (1831), Харитоновска преправка (1832), Дряновска преправка (1836), Дряновски препис (Царственик) (1837), Първа Старозагорска преправка (1837), Зотовски препис (1837), Венелиновски препис (1838), Григоричева преправка (1838), Тошковичев препис (1830-1840), Хилендарска преправка (1840), Башкьойски препис (1842), Втора Старозагорска (Фотиновска) преправка (1842), Първи Търновски препис (1842), Втори Търновски препис (1842), Свищовска преправка (1842), Горнотурченски препис (1843), Трети Търновски препис (1845), Чехларовски препис (XIX в.), Москов откъслек (XIX в.), Бодянски препис (XIX в.), Македонска преправка (XIX в.)...**

Езикът на Св. отец Паисий Хилендарски попада изцяло в обобщения контекст на *т.нар.* **дамаскинарска културна и езикова традиция в българската литература.**

Към оня исторически момент – началото на втората половина на XVIII в. – друга традиция не е съществувала, макар че споменът за патоса на *Панонските легенди* за Св. Св. Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий, *житията* на Св. архиепископ Климент Охридски, ораторското съчинение „*За буквите*” на Черноризец Храбър, поетичните съчинения на епископ Константин Преславски („*Азбучна молитва*”) и *житията* на Св. Патриарх Евтимий Търновски е бил още жив.

Фактът, че Св. отец Паисий Хилендарски споменава с изключителен пиетет имената на Светите братя и името на Св. Патриарх Евтимий Търновски, който е създателят на стила *плетение словес*, е неоспорим аргумент в това отношение.

Но така или иначе конкретният езиков извор, който формира Паисиевия език, е дамаскинарската книжнина, която се поражда, развива

и живее по нашите земи в продължение на приблизително девет века (IX-XVIII в.).

Това не е нито *ускорение*, нито *закъснение*, а **вековна, консервативна и заедно с това дълбоко демократична традиция**, която османското робство не успява да заличи.

Първите преводи на съчинението на **Св. Йоан Дамаскин (680-780)** „Точно изложение на православната вяра...” започват у нас още през IX в.

Преводите на **Св. Йоан Дамаскин** тръгват с „Небеса” или „Богословие”. Автор на първия превод (891-892) е **Йоан Екзарх**, който се смята за **родоначалник на дамаскинарската културна и езикова практика в българската литература** [44].

Интересното в случая е фактът, че в началото текстовете на Св. Йоан Дамаскин се превеждат изцяло и почти дословно.

Дарбата на Йоан Екзарх като стратег, строител и творец на българския книжовен език изпъква особено ярко в „Шестоднев”. В работата си над това произведение писателят е трябвало да назове на български език понятия от най-различни области на науката и културата, които са били неизвестни на българина от X в.

В индекса на „Шестоднев” се съдържат над 6070 лексикални единици.

Ето една съпоставка, която превръща обикновения превод в преводаческо изкуство:

- **Св. Йоан Дамаскин, ДОГМАТИЧЕСКИ ГЛАВИ (20; II 6).**
Глава 6. За небето: „Небето е обвивката на видимите и невидимите творения. Защото в неговия обсег се обхващат и ограничават както умопостижимите сили на ангелите, така и всичко сетивно. Единствено Божественото е неограничимо; то изпълва всичко, съдържа всичко и ограничава всичко, тъй като е свръх всичко, и е сътворило всичко.”;
(21; II 7) Глава 7. За светлината, огъня, светилата, и за Слънцето, Луната и звездите: „Огънят е една от четирите стихии, лек, повече от останалите, носещ се нагоре, едновременно горец и светец, сътворен от Твореца през първия ден. Божественото Писание казва: „И рече Бог: да бъде светлина; и биде светлина”. Огънят, както смятат някои, не е нищо друго, освен светлина. Други пък твърдят, че това е световният огън, който се намира над въздуха и който те наричат етер. И тъй, „в начало”, т.е. в първия ден, Бог сътвори светлината, украшение и порядък на цялото видимо творение. Защото премахни светлината и всичко ще стане в мрак неразличим, неспособно да покаже своята благовидност.”
(Цит. по: **Св. Йоан Дамаскин**. Извор на знанието : Т. 2 : Догматически

глави. – С., 2018, с. 127, 135.);

-- **Св. Йоан Екзарх: НЕБЕСА17. За небето:** „Небето е онова, що обгръща видимите и невидимите създания. Защото вътре в него се съдържат и обгръщат и постижимите само за ума ангелски сили, и всичко видимо. Необхватно е само божественото, което изпълва всичко, всичко обгръща и всичко ограничава, тъй като се намира над всичко и всичко е сътворило”; **18. За светлината, огъня и [небесните] светила:** „Огънят е един от четирите елемента, най-лек и се носи нагоре повече от другите, осветява и е бил създаден от Твореца още в първия ден. Защото Божественото писание казва: „И каза Бог: да бъде светлина, и стана светлина”. Както са казали някои, светлината не е нищо друго, но именно този огън. Други пък твърдят, че този световен огън, който наричат етер, се намира над въздуха. И така в началото, сиреч в първия ден, Бог създал светлината – украса и отличие на цялата видима твар, защото, като отнемеш светлината, всичко ще остане в тъма и ще бъде непознаваемо, като няма да може да покаже своята собствена красота.” (Цит. по: **Стара българска литература** : Т. 5 : Естествознание. – С., 1992, с. 27, 29-30.)

Сборникът „Съкровище” на **Св. Дамаскин Студит** (ок. 1500-1530 – 1577) – друг траен източник на патрологична информация – не се превежда изцяло, а избирателно [45].

Не са редки и случаите на преиначаване на оригинала или на вмъкване – под формата на приписки или уводни бележки – на творчество, което (без да губи връзката с религиозната основа на оригинала) търси други върхове на личностно и философско обобщение, какъвто е случаят със Св. Йоан Екзарх [46].

Но традицията – да се превежда избирателно, но и тълкувателно – се запазва до средата на XVII в. в *т.нар.* Средногорски, Македонски, Рилски, Пазарджишки, Ломски и Родопски дамаскин [47].

Отличителна езикова черта на тези дамаскини е точното цитиране на оригинала, което в случая означава точно цитиране на българска езикова редакция в нейния църковнославянски вариант, както и свободна религиозно-философска интерпретация на местата, където текстът нарочно се синкопира, за да се появят приписките на преписвача.

Към средата на XVII в. в тези приписки започва да се наблюдава и силно влияние на народните говори (поради липса на езикова уредба на тогавашния говорим и писмен български език, всеки е писал така, както е сметнал за добре...), примесено със също толкова силно влияние на църковнославянската езикова традиция в българската литература.

СТАРАТА ЕЗИКОВА НОРМА, СЪЗДАДЕНА ПРЕЗ XIV-XV В. ОТ СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ И КОНСТАНТИН КОСТЕНЕЧКИ (АВТОРИ НА ПЪРВАТА ПРАВОПИСНО-ЕЗИКОВА РЕФОРМА В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА) [48], И ЛИПСАТА НА НОРМАТИВНА БАЗА НА ТОГАВАШНИЯ СЪВРЕМЕНЕН ГОВОРИМ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК, В КОЙТО ПАДЕЖНАТА ФЛЕКСИЯ Е ОТДАВНА РАЗКОЛЕБАНА[49], ПОРАЖДА ЕЗИКА НА СВ. ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ.

Не е за пренебрегване и силното литературно влияние на Св. Дамаскин Студит, който в „Съкровище” задължително пише и превежда на езика на народа...

Тъкмо тази гледна точка *оправдава* калейдоскопичната *пъстрота* и *простота* в „История славяноболгарская...”:

7.1. Правомерно, но и неправомерно използване на падежните форми за родителен, дателен, творителен и местен падеж при имената (съществителни, прилагателни, числителни) и местоименията:

7.1.1. Употреба на църковнославянска лексика, но и отсъствието ѝ – особено в случаите, когато Св. отец Паисий Хилендарски е повече публицист, отколкото историк, стриктен преводач или компилатор на текстове на Цезар Бароний, Мавро Орбини, Христофор Жефарович ... [50].

Св. отец Паисий Хилендарски застъпва основните морфологични особености преди всичко на църковнославянския език.

Ще приведем няколко примера, следвайки превода на Йордан Иванов, тъй като този вариант на Паисиевата „История” стои най-близо до оригиналния език на Паисий:

7.1.2. Родителен падеж – *напр.*: „И тамо слезал с *кона* и предал Богу дух свой”, *но и* „И обратил *ся на царя грческаго*”...;

7.1.3. Дателен падеж – *напр.*: „... Таган послал *царю Копрониму* да би имели мир болгари и грци и да има разговор лице *к лицу* с Копронима”, *но и* „Ти, болгарине, (...) учи се по *своему языку*”...

7.1.4. Винителен падеж – *напр.*: „И зел *сестру свою*, що бил изпрежде пленил цар Никифор”, „Преписуйте *историйцу сию*” ...;

7.1.5. Творителен падеж – *напр.*: „Мир, що бил учинил *с братом* его *Левом* (...)”, *но и* „Но погигли *бурею* и *влнением морским*”...

7.1.6. Местен падеж – *напр.*: „Беседовали *о договоре* мирном”, *но и* „Било *на небеси* страшно знамение”...

Употребата на падежните форми в Паисиевата „История ...” не е напълно изследвана.

Но е повече от очевидно, че Паисий не е последователен в тяхната употреба, което означава, че или не ги е знаел докрай, или – в стремежа си да пише *просто* като Св. Дамаскин Студит например – умишлено ги е заличавал на местата, където това е било възможно.

Често едни и същи изрази са ту с падежни, ту без падежни форми – *напр.*: „И пошел *на Болгарию*”, но и „Наступил *на Болгария*”; „Сътворил *с ним* мир”, но и „Сътворил мир *с Константина и Романа*”... Същите аналогии биха могли да бъдат направени и по отношение на старинните инфинитивни форми на глаголите, които са комбинирани с личните конструкции със съюза *да* (например: *да побегнат*, но и *бегнати*) [51].

Навсякъде се усеща стремежът на Св. отец Паисий не само да компилира, но и да калкира *просто* за *простите българи*...

Тази своеобразна негова граматика сякаш е стилизирала говоримия български език на фона на тежките църковнославянски граматически правила.

Светият монах е създавал структура върху структурата – все още неясна и трудно разбираема както за граматичите, така и за неуките българи от онова време.

Св. отец Паисий е създавал този език със съзнанието, че не толкова езикът, колкото обобщеното послание ще е по-важното в неговата „*История славяноболгарская...*”.

Смесването на все още неизяснените граматически правила, пулсиращи в народните говори, с установените църковнославянски езикови парадигми би трябвало да ни насочва и в една друга, все още неизследвана посока – върху църковнославянския езиков пласт, който е вече архаичен за времето си, Св. отец Паисий Хилендарски полага нерегулираната норма на актуалната българска реч, която по-късно ще се окаже в основата на бъдещите граматики. В този смисъл **в Паисиевия език е заложен и пророчески езиковедски акт**, който ще бъде осъзнат и последван от такива книжовници и просветители като Св. епископ Софроний Врачански (1739-1813), Йоаким Кърчовски (1750-1820), Кирил Пейчинович (1770-1845), д-р Петър Берон (1795-1871), Иван Богоров (1821-1892) и др.

На практика „*История славяноболгарская...*” е засега единственият цялостно запазен и научно обговорен исторически документ, който регистрира прехода на българския език от синтетизъм към аналитизъм, започнал някъде през XII и завършил окончателно през XVII век.

Присъствието на тогавашната новобългарска аналитична основа (*отсъствие на падежи при съществителните, прилагателните и*

числителните имена) в езика на Светия монах, съчетана със синтетизма (*присъствие на надежна флексия при личните местоимения*) на църковнославянския език, на практика регистрира демократична – и модерна за времето си – езикова база, структурираща фонетичното, морфологичното и синтактичното своеобразие на Паисиевия език.

„*История славяноболгарская...*” не създава нова езикова ситуация, нито строи българския език...

7.2. „*История славяноболгарская...*” е огледало на своето време – незачитане на църковнославянския езиков нормативизъм, но не поради морални, а поради утилитарни причини, тъй като този нормативизъм се използва само от висшия църковен клир.

НЕГРАМОТНОСТТА СРЕД НАСЕЛЕНИЕТО ОБРИЧА НА ЗАБРАВА ПАДЕЖИТЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК – ПРОСТО НИКОЙ НЕ GI Е ПРЕПОДАВАЛ МАСОВО КАКТО В КИЛИЙНОТО УЧИЛИЩЕ С НЕГОВАТА ВЗАИМОУЧИТЕЛНА МЕТОДА, ТАКА И В СВЕТСКОТО УЧИЛИЩЕ, ЗА ДА БЪДАТ ЗАПАМЕТЕНИ И УНАСЛЕДЕНИ ОТ ПОКОЛЕНИЯ БЪЛГАРИ.

Задачата на дамаскинарите – напр.: даскал Недялко, даскал Филип, Йосиф Брадати, поп Пунчо, поп Тодор Врачански, йеромонах Роман, даскал Никифор, даскал Теофан Рилски, даскал Тодор, Янкул... – е била наизустяване, а не осмисляне на граматическите правила в българските преводи на съчиненията на Светите отци...

Истинската сила на Св. отец Паисий Хилендарски се крие в начина, по който той употребява определен кръг от думи, които формират автентичното послание на „*История славяноболгарская...*”...

На някои места той просто е пророк...

108 години преди *Султанския ферман* (1870), който узаконява етно-религиозното присъствие на българите в рамките на Османската империя и поставя началото на Българската екзархия (1870-1953), Св. отец Паисий Хилендарски – ако следваме данните, които ни сочи топонимията, регистрирана в „*История славяноболгарская ...*” – буквално предрича териториалните граници на България, установени от Санстефанския мирен договор (1878): „*Духовната юрисдикция на Българската екзархия обема: Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската епархия (без града Варна и без близо двадесетте села по крайбрежието на Черно море до Кюстенджа, чиито жители не са българи); Сливенския санджак*

без градовете Анхиало и Месемврия; Созополската кааза без селата по крайбрежието; Пловдивската епархия без самия град Пловдив, без града Станимака, както и без селата Куклен, Воден, Арнауткьой, Панагия, Ново село, Лясково, Ахлан, Бачково, Белащица и без манастирите Бачковски, Св. Безсребреници, Св. Параскева и Св. Георги. Махалата Св. Богородица в град Пловдив ще влезе в Българската екзархия, но които от нейните жители не ще желаят да се подчинят на Българската църква и Екзархия, ще бъдат напълно свободни в това отношение. Подробностите за това ще бъдат уредени между Патриаршията и Екзархията според църковните обичаи, принципи и правила.” [52]

Българските градове, които споменава Светият монах в своята „историйца”, са: Банско, Битоля, Варна, Велико Търново, Дръстър (Силистра), Видин, Враца, Воден, Аугуста ад Нестум (Гоце Делчев), Габрово, Драма, Дупница, Каварна, Карвуна, Котел, Костур, Велбъжд (Кюстендил), Мелник, Месемврия (Несебър), Ниш, Никопол, Охрид, Филипопол (Пловдив), Плиска, Преслав, Прилеп, Радомир, Русчук (Русе), Самоков, Свищов, Скопие, Сердика (София), Сливен, Струмица...

Само присъствието на Банско, Битолия и Ниш в тази българска топонимия, въведена в „История славяноболгарская ...”, когато България не е съществувала нито на географската, нито на политическата карта на Европа, са достатъчни основания да стигнем до извод, че Св. отец Пасий Хилендарски е не само пророк, а и създател на програмен исторически документ, върху който ще се гради целокупният национален идеал на България от края на XVIII до 40-те години на XX век.

Висок темпоритъм създава гъстотата на употреба на някои думи в „История славяноболгарская ...”: **българин, българска** (общо: 505 пъти); **род, родители, родослов, родство** (общо: 174 пъти); **Света, Светите, Свето** (общо: 162 пъти); **свети, светец, свещеник** (общо: 94 пъти); **България** (общо: 83 пъти); **народ** (общо: 80 пъти); **Бог, Божи, Божието** (общо: 76 пъти). [53]

Динамиката само на тази текстологична комбинация създава комуникативна ситуация, породена от общо 1174 звукови комплекса, където думите **България, българският народ [род]** (пресметната, тази комбинация присъства общо 842 пъти) са така структурирани в синтагмите, че да внушат на читателя/слушателя идеята за интегриране в християнския свят – чрез думи като **Бог, Божи, Свети, светец, свещеници** (пресметната, тази комбинация присъства общо 332 пъти), – за да се върнат към нов живот представите на българина за език, род, родина и религия.

7.3. ПЪТЯТ КЪМ СЕБЕПОЗНАНИЕТО ПРИ СВ. ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ Е ПРЕДИ ВСИЧКО ПРОСВЕТИТЕЛСКИ:

„Но поради що ти, глупави човече, се срамуваш от своя род и се влачиш по чужд език? Но, рече, гърците са по-мъдри и по-културни, а българите са прости и глупави и нямат изтънчени думи. Затова, казва, по-добре да се присъединим към гърците. Но виж, неразумни, от гърците има много народи по-мъдри и по-славни. Остава ли някой грък своя език и учение и род, както ти, безумни, оставяш и нямаш никакви придобивки от гръцката мъдрост и изтънченост? Ти, българино, не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език! По-добра е българската простота и незлобливост. Простите българи в своя дом приемат и гощават всекиго и даряват милостиня на ония, които просят от тях. А мъдрите и културни (гърци) никак не правят това, но и отнемат от простите и грабят несправедливо и повече грях, а не полза ще получат от своята мъдрост и култура. Или се срамуваш от своя род и език пред учените и търговците и славните на земята, защото българите са прости и няма от тях много търговци и грамотни, и веци, и знаменити на земята в днешно време, но повечето от тях са прости орачи, копачи, овчари и прости занаятчии? Аз ще ти отговоря накратко за това. От Адама до Давида и праведния Йоаким, Йосиф годеник (на Света Богородица), колкото праведни и свети пророци и патриарси имаше и се нарекоха велики на земята и пред Бога, никой от тях не беше търговец или прехитър и горделив човек, както сегашните хитреци, които ти имаш на почит и им се чудиш и се влачиш по техния език и обичай. Но всички тия праведни праотци са били земеделци и овчари и били богати с добитък и земни плодове, и били прости и незлобливи на земята. И самият Христос слезе и заживя в дома на простия и бедния Йосиф. Виж как Бог обича повече простите и незлобливи орачи и овчари и най-първо тях е възлюбил и прославил на земята, а ти се срамуваш, защото българите са прости и неизкусни, и овчари, и орачи, оставяш своя род и език, хвалиш чуждия език и се влачиш по техния обичай”...
[Цит. по: **История славеноболгарская**, собрана и нареждана Паисием иероманохом. Стъкми за печат по първообраза **Й. Иванов**. – С., 1914].

Себепознанието на Св. отец Паисий Хилендарски е историческа даденост (реликва), но и изначален регулативен, реформаторски дискурс, който и днес продължава да формира гражданското самосъзнание на българина.

Затова „*История славяноболгарская ...*” – освен **художествен трактат, историческо есе и пророчество** – е и **ПЪРВИЯТ**

ГРАЖДАНСКИ КОДЕКС НА БЪЛГАРИЯ, който връща представата на българите за мястото на България на картата на световния исторически процес.

През 1762 г. Жан-Жак Русо публикува своята книга „*Общественият договор*”, която се смята за теоретична основа на правото във Франция и въобще в света.

През същата 1762 г. Св. отец Паисий Хилендарски завършва своята „*История славяноболгарская...*”...

Това странно съвпадение потвърждава факта, че **Св. отец Паисий Хилендарски** е един от **най-модерно мислещите реформатори**, живели в Европа в средата на XVIII в.

ПЕТА ГЛАВА:

(8.) Делото на Св. епископ Софроний Врачански:

- (8.1.) Смесване на нормативната уредба на църковнославянския език с народните говори; (8.2.) Политическа прокламация към българския народ; (8.3.) Нравствен максимализъм...

8. Делото на СВ. ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ е обширно представено в българската наука. По-важните библиографски и историографски източници могат да бъдат открити в изследвания на **М. Дринов** [54], **М. Г. Попруженко** [55], **А. Теодоров-Балан** [56], **д-р П. Орешков**[57], **В. Н. Златарски** [58], **Б. Пенев** [59], **М. Арнаудов** [60], **Б. Ангелов** [61], **В. Киселков** [62], **Д. Петканова** [63], **И. Радев** [64], **Н. Вутова** [65], **Н. Дилевски** [66], **Л. Георгиев** [67], **В. Мутафчиева** [68], **М. Колибаров** [69], **В. Марагос** [70] и др.

8.1. Св. епископ Софроний Врачански е преди всичко български просветител със силно развито национално самосъзнание. Два пъти преписва „*История славяноболгарская...*” на **Св. отец Паисий Хилендарски** (първият препис е направен през 1765 г., а вторият – през 1781 г.). Създава две компилативни сборки: „*Поучение и словосказание за празниците Господни*” и „*Разкази и разсъждения*” (1800-1802). Превежда книгата на **архиепископ Никифор Теотокис** „*Куриакодроцион*” (букв.: *неделен път/пътят в неделя*), която нарича „*Кириакодромион*,”

сиреч Неделник” (1806). Години след това този сборник ще бъде наричан *Софронието*. Това, между другото, не е първата печатна книга в историята на българското книгоиздаване. Предшественикът е „Абагар” (1651) – апотропееен молитвеник, издаден в Рим от никополския католически епископ Филип Станиславов. Отпечатана е на хърватска кирилица.

На Св. епископ Софроний Врачански принадлежи и преводът на полемичното съчинение на папския каноник и професор по теология **Амвросий Марлиан „Театрѳн полѳтикѳн”** (букв.: *политически театър, политическа сцена*), публикувано в Рим през 1631 г. Тук се обосновава идеята за просветената монархия, която Светият епископ нарича **„Театрон политикон, сиреч: Гражданское позорище”** (1809).

Посоките на просветителската мисия на Св. епископ Софроний Врачански би трябвало да се разглеждат в контекста на **две дейности: участие в строителството на българския книжовен език и участие в строителството на Българската православна църква...**

Над десет представителни антологични издания от различен формат обнародват и обговарят цялото творчество на Св. епископ Софроний Врачански, разкрито до този момент [71].

Но към неговата личност се подхожда или твърде фактологично (М. Дринов, П. Орешков, Д. Петканова...), или твърде обобщено (В. Н. Златарски, Б. Пенев, В. Мутафчиева...).

Това е валидно най-вече за **„Житие и страдания грешнаго...”**...

8.1.1. За езика на Св. епископ Софроний Врачански в неговото „Житие и страдания грешнаго...” са валидни почти същите лингвистични характеристики, които поставят началото на формирането на нормативната база на българския книжовен език: своеобразно **смесване на нормативната уредба на църковнославянския език с народните говори** (*най-вече със западните и северозападните диалекти*), но и устойчив **стремеж към търсене на нови лексикални мостове, които да пренасочат посредством подробно обяснение етимологията на думи от чужд произход** (*по-често турски*) към техния български еквивалент (*напр.: ниет → намерение; себан → причина; курбан → жертва...*)...

Понякога Св. епископ Софроний Врачански формира еквивалентни лексикални конструкции, които далеч надскачат обикновеното езиково строителство. Той търси и най-адекватната и преди всичко най-универсалната философска интерпретация на *думата/думите*, които употребява (*напр.:*, *ала като знаях мало да чету другии свещенници ненавидахя ме почто они – вси на то време бяха орачи, и от безумная младост моя не хочах да им ся покорявам, като бяха тако прости и*

неучени, а они мя наваждаха на архиереа, и koliko мя крати аргосва, и ненавиdеше мя: и имаше архиереи протосингеля грека неученнаго некнижнаго, он мя много ненавиdеше. **Понеже то ест вещь природна: учен ученнаго люби: и прост простаго, и пиан пианнаго.** И тако неспокойно няколко години проминувах живение мое.”).

Специфична за езика на Св. епископ Софроний Врачански е и едновременната употреба на синтетични църковнославянски конструкции с родителен, дателен, винителен, творителен и местен падеж и аналитични диалектни граматични форми при съществителните, прилагателните и числителните имена – напр.: „У един ден хочехме сас **едного ортака** неговаго да поидем у **Анадолская страна**(...) или „имаха мя като **едного философа**, като не чули от други архиерея”.

В езика на Св. епископ Софроний Врачански църковнославянският нормативизъм е разколебан при употребата на местоименията – напр.: „Тогава **ме** узе стрии **моя** на място сина, почто не имаше чада, и предаде **мя** на занаят” или „И понудиша **ме** должници и ортаци неговии да поида на Цариград на място сина **его** да собирем що имаше да узема **он** пари от касапите по джелепское обичаи”.

Широко застъпени в „Житие и страдания грешнаго...” са **да-конструкцияте** вместо очакваните инфинитивни форми на глаголите – напр.: „У един ден хочехме сас **едного ортака** неговаго **да поидем** у Анадолская страна, и поидохме на скелята **да преминем** сас ладия: и гледамя при царските палати ладие, а нии (человеци) прости, като бяха они близку до Юускудар поискахме сас ония ладии **да преминем** на Юускудари и като отхождахме до них гледаме на едно място народ много и двоица пехливани борят ся, и отгоре имаше високии палати, не знаимя ала можаше **да буде** и самии цар тамо”.

Валидна е и употреба на характерната за западните, а не за източните говори, както би трябвало да се очаква, тъй като Софроний е все пак от Котел – членна форма за мн. ч. при имената („-те” вместо „-ти”) – напр.: „и гледамя при **царските** палати ладие”.

Думите на Св. отец Паисий Хилендарски „**ПРОСТИМ БОЛГАРОМ ПРОСТО И НАПИСАХ**” при Св. епископ Софроний Врачански се трансформират в „**ПРОСТИЙ БОЛГАРСКИЙ НАРОД ДА РАЗУМЕЕТ СКАЗУЕМОЕ**”.

Истинските промени в нормативната уредба на българския книжовен език ще настъпят по-късно. Към оня исторически момент Св. епископ Софроний Врачански е сред първите – наред с йеромонах Йосиф Брадати и Св. отец Паисий Хилендарски, – които се стремят да постигнат единение

между народните говори и трудната за асимилиране нормативна база на църковнославянския език [72].

8.1.2. Св. епископ Софроний Врачански най-често цитира, преписва, имитира, превежда или компилира, за да поднесе „*болгарскому простому народу к внешнему ползу прочитающим*” информация за: Вергилий, Овидий, Езоп, Солон, Аристотел, Аристофан, Диоген, цар Филип Македонски, цар Александър Македонски, Сенека, Плутарх, Св. Йоан Златоуст, Св. презвитер Козма, Св. патриарх Евтимий Търновски, архиепископ Никифор Теотокис, сръбския поет и педагог Доситей Обрадович, професор Амвросий Марлиан, първия руски издател Иван Фьодоров...

Сюжетните ядра в *Софронието* са разпределени в общо 94 слова, поднесени по схемата: *увод, същински текст, тълкуване на текста и поучение*.

Отсъства високият риторичен стил.

На входа е евангелският текст, който прилежно цитира *случка/случки* от живота на библейските лица, следва документален *разказ* от съвременния живот, който има за задача да посочи по недвусмислен начин достойнствата и недостатъците на живите хора.

Във финала, където се намират поученията, се дават преки отговори на злободневни въпроси за това, как и защо да помогнеш на ближния, как да бъдеш благоразумен и търпелив, как да се понасят негодите и лишенията, защо да предпочетеш духовните блага пред материалните, защо трябва да усъвършенстваш своята духовна чистота...

Макар и канонично по принцип, в някакъв смисъл *Софронието* е и вън от строгия канон. Над всичко е поставена **диалогичността** – толерантният, отвореният, освободеният от предпоставени тези разговор между просветения проповедник и любознателния *читател/слушател*.

Като цяло *Софронието* прилича на сбор от *проповеди*, четени най-напред в църквата, а след това – събрани и отпечатани в отделна книга.

Същата вътрешна структура следва и „**Почуение и словосказание...**”, където словата са общо 79.

„**Разкази и разсъждения**” е пак сборник, но той е изцяло светски по съдържание. Разделен е на **4 части**:

8.1.2.1. Почуения (тук са притчите на цар Соломон, както и няколко нравоучителни разказа: „*Малкият крадец*”, „*За молбата*”, „*Ятак*”, „*За изповедта*”, „*Кратка повест за суеверието*”...);

8.1.2.2. Митология Синтипа философа (съдържа 30 анекдотични разказа за цар Кир);

8.1.2.3. Езопови басни (общо 147 заглавия);

8.1.2.4. Философския мудрости (сюжети, свързани с живота на Солон, Аристотел, Аристофан, Диоген, цар Филип Македонски, цар Александър Македонски, Сенека, Плутарх).

Изключително силно впечатление правят елегантните въвеждащи текстове, които са преводи от гръцки на текстове от Вергилий и Овидий.

„Театрон политикон...” следва посоката на **„Разкази и разсъждения”**, но привнася и допълнителен акцент върху откровени либерални политически идеи, които в началото на XIX в. са били индиректно насочени срещу политическата система в тогавашната Османска империя. В 30 отделни глави се симулират своеобразни правни казуси, които като цяло разглеждат на енциклопедично ниво нравствени въпроси, отнасящи се до това, **как господарят, носител на властта, трябва да се отнася към поданиците си, за да не предизвика бунтове и въстания.**

С превода на книгата на **архиепископ Никифор Теотокис „Κυριακοδρομιον”** Св. епископ Софроний Врачански влиза в пряк диалог с Високата порта.

Погледнато от тази гледна точка, **„Житие и страдания грешного...”** напомня по някакъв начин *Софронието*, но и *„Митология Синтина философа”*, а и *„Театрон политикон...”*

Автобиографията на Св. епископ Софроний Врачански търси средоточие между личните преживявания и философските, нравствените и естетическите идеи на православното християнство.

Във финала на творбата, която вече е *цитирала* десетки документални източници, е изтласкан **лично преживян надреден универсален модел за поведение, който проповядва и убеждава, но и изисква, моли читателя/слушателя за християнска прошка и съпричастие:** **„Затова ся трудя и аз сеги, денем и нощем, да изпиша няколко книги по нашему болгарскому языку. Та ако не би възможно меня да казвам им сас уста моя да чуют от мене грешного някой полезное поучение, а тие да прочетут писание мое и да уползуются. И за мене, недостойнаго. Бога да молят невежество мое изправити и трудившаго ся прощение сподобити, да би получити и нам десних стоящих в ден страшнаго воздаяния. Амин!”**

Св. епископ Софроний Врачански не е сам в този просветен стремеж към личностно единение с религиозните просветителски потребности на народната душа. Аналогични настойчиви послания от началото до средата на XIX в. отправят още двама българи: **Йоаким Кърчовски** –

„Повест ради страшнаго пришествия Христова” (1814), „Мытарства” (1817), „Чудеса пресвятыя Богородици” (1817), „Различни поучителни наставления” (1819) – и йеромонах Кирил Пейчинович – „Огледало” (1816) и „Утешение грешним” (1840). Подобни текстове, писани през втората половина на XVIII в., могат да бъдат открити в литературното наследство на **католическия епископ барон Петър Парчевич** и **отец Методий Драгинов**, а и самият **Св. о. Паисий Хилендарски** е отделил малко място и за една кратка автобиография в „Послесловие” на „История славяноболгарская ...”. Свои лични летописни книги създават **Неофит Бозвели** („Разговор с един бесарабски българин”), **Георги С. Раковски** („Неповинний българин”), **Петко Р. Славейков** („Автобиография”), **Панайот Хитов** („Моето пътуване през Стара планина”) и **Любен Каравелов** („Записки за България и за българите”). Изцяло съобразени с канона са автобиографиите, писани от **митрополит Иларион Макариополски** и **екзарх Иларион Ловчански**...

Боян Пенев е първият, който забелязва, че „**пишейки своята автобиография**” писатели като Св. епископ Софроний Врачански живеят „с твърдото убеждение, че тя е полезен урок за другите, готов опит, от който неопитните могат да се ползват, като дирят неговия смисъл” [73]. Коментирайки тази обективна критична бележка, защото наистина почти всички автобиографии от този период се пишат с познавателна и просветителска цел, Кирил Топалов отбелязва, че в някакъв смисъл „*Житие и страдания грешнаго...*” е писана и „за оправдание” [74].

Тъкмо *оправданието* превръща „*Житие и страдание грешнаго...*” в литературен феномен. Защо?

Някъде тук – между прилежното спазване на строгите канонични форми на общуване с *читателя/слушателя*, които по правило митологизират личността, и оправданието, което пак по правило я демитологизира, се крие прякото доказателство за поява на един нов за времето си писателски феномен.

Св. епископ Софроний Врачански е истински просветител, когато разкрива панорамата на своята лична биография, защото на практика тя обговаря и една икономическа, религиозна, а също не и политическа хроника на своето време.

Да, но „*Житие и страдание грешнаго...*” изтласква и чиста философска експресия, която не е нито канонична, нито само автобиографична. Обърнете внимание на тази стратегическа за автора умозаключителна схема: „*(...) Другите свещеници, които бяха все прости и неучени орачи, ме ненавиждаха за това, че мога да чета.*”

Безумната ми младост не ми позволяваше да им се подчинявам. Те все ме докладваха на безкнижния гръцки архиерей, а той – защото беше прост и безкнижен като тях – ме намрази. Което всъщност си е нещо естествено, защото: ученият човек обича учения, простият – простия, пияният – пияния”.

В изрази от този порядък – **УЧЕНИЯТ ЧОВЕК ОБИЧА УЧЕНИЯ, ПРОСТИЯТ – ПРОСТИЯ, А ПИЯНИЯТ – ПИЯНИЯ** – личният глас се изравнява с гласа на персонажите.

Литературният глас на водещия повествованието **фрагментира почвата на монологичността, за да моделира своята антитеза: поетиката на полифоничността**. Примерите от живота се изравняват с философските инвенции и стават част от тях, но без дидактични нагласи и просветителска страст.

8.2. Св. епископ Софроний Врачански е и автор или съавтор (с Димитър Попски) и на една „**Политическа прокламация към българския народ**” (1813), която – заради гражданската позиция и точните психологически преценки – отново няма аналог в културната битност на българите от средата на XVIII до началото на XIX в.

Ще я цитираме цялата, защото е кратка и малко известна:

„Любезныя соотечественници!

Всякъ отъ васъ, въ каквото художество са намира – търговецъ, майсторъ, гражданинъ и селянинъ, и кой отъ Історіа знаи какво да са имали нѣкога и болгаритѣ царство, не голѣмо, но яко и какво нашитѣ прадѣди сосъ тѣхното согласіе и любовъ много пути побеждаваха и разбиваха совершенно по-силнитѣ царіе и покоряваха ги въ подданство, завладѣваха земли и разшириха царството си до Вардаръ, Селеникъ и далѣ, дѣто и до днесъ обываватъ нашитѣ братіа. И додѣ немаха помежду си завистъ и несогласіе, процвѣтаху яко крѣнъ и бѣха страшни и грозни на swoichъ враговъ (а на приятелитѣ любими). Но от когато са породиха тѣзи две злоби между тримата братія, синови царя Шишмана, и повдигнаха единъ протывъ другаго бранъ, чрезъ който бранъ въ мало време ослабѣха. Въ то време тѣхнитѣ неприятели, които до тогас завидуваха на тяхното согласіе, уллучиха време да привикатъ отъ Азіа потомкитѣ Мехмедови, които не донесоха сосъ себе си толко огнь, мечъ, но донесоха и тѣхното варварство, сосъ което потамиха и закриха Болгарія какъ сосъ темна магла. И сосъ тѣхное люто нападеніе не само властелиновъ и начлниковъ болгарскихъ изсѣкоха, но и духовнаго чина людей истребиха и много пугурчиха и отъ народа простый, дѣто са

разбѣгаха по горы и пещеры да са укрие отъ смертоноснаго меча, тамъ умираха отъ глада.

О, несчастна Болгаріа, каковъ си тирана дочакала! Онъ та е покрѣлъ у варварство какъ въ тамень облакъ и никога отдахновеніе не дава! Твоята свободностъ и твоитѣ волни закони въ робство облече и окова въ тяжки оковы, подъ които чѣтыри стотинъ години страдаешъ това негово безъчеловѣчно тыранство! Уви!!!

Ето, любезныя мои соотечественици, описувамъ ви во кратицѣ приключеніето на нашитѣ несчастны прадѣди. А ние, понеже сме тѣхни чада, защо пропуцаваме това удобно време и не разбуждаме единъ друго и да дадемъ помощъ, секи кой съ какво може: напримѣръ старитѣ люди сосъ наставленіе, богатитѣ – сосъ помощъ, а младитѣ – сосъ каквото можатъ. И вообщѣ да речеме, кой съ каквото може да помогне, защо да не останимъ и нѣя нищо по-доло отъ другитѣ народи, каквото греци, серби, власи и прочее. И да не останемъ подъ клятва на нашитѣ братія, които са нахождатъ подъ тиранство, защото ще рекатъ: можало е да стани некое добро и за нази, но нѣй ни сме ся потрудили. Нынѣ провиденіемъ божіемъ имами големи особи на приличното мѣсто, които настояватъ съ големо прилежаніе да помогнатъ. А сега намъ не остава друго нищо, толко да са соединимъ единомушно, да ученимъ малое пожертвованіе, всякъ спорядъ силата негова, защото мнозина много можатъ да сторатъ, а един нищо не може.” [75].

8.3. Св. епископ Софроний Врачански не е просто и само преводач, компилатор, писател, калиграф и художник. Той е преди всичко интелектуалец, който в своята битност на осъзнал мисията си просветен религиозен водач и мисионер е следвал определени манипулативни техники за въздействие върху психиката на масите: **твърдение, повторение, заразителност** [76].

В своите църковни беседи, чиито автентични следи откриваме в „Кириакодромион...” и „Театрон политикон...”, Св. епископ Софроний Врачански поднася евангелски, но и светски текстове, които чрез повторения на различни поучителни твърдения, снети най-вече от полемичните текстове на архиепископ Никифор Теотокис и Амвросий Марлиан, се задейства мощният механизъм на *заразителността*.

Навсякъде посоката е една и съща: **православна християнска принадлежност и нравствен максимализъм...**

Разкривайки фрагменти от своята интимна биография, Св. епископ Софроний Врачански на практика търси единение, дори пълно сливане с

нравствените противоречия, вкоренени в народната душа.

Св. отец Паисий Хилендарски вече е постигнал същото въздействие, но чрез компилативен разказ за историята на България.

Следвайки и повтаряйки най-вече твърденията на италианския кардинал и историк на Римската католическа църква Цезар Бароний („*Църковна история*”), на българския зограф, гравьор, писател, поет и деец на илиризма Христофор Жефарович („*Стематография*”), на преводача, идеолога и историка игумен Мавро Орбини („*Славянското царство*”), Св. отец Паисий Хилендарски събира и обобщава български исторически, географски, етнически и религиозни следи, попилени в българското историческо време и пространство...

Св. епископ Софроний Врачански дефрагментира, преподрежда същите тези следи, но не заради чутото или прочетеното, както вече го е правил в „*Разкази...*”, „*Кириакодромион...*” или „*Театрон политикон...*”: „*Житие и страдание грешнаго...*” е някакъв своеобразен автентичен аргумент за силата и психологическото въздействие на писателя, който търси поводи за самостоятелно присъствие в летописите на българската художествена литература.

На това място възникват поне **два логични въпроса**:

8.3.1. Защо – ако всичко това е вярно – **Св. епископ Софроний Врачански не отпечатва своята автобиография** (*великият везир Дамат Ибрахим паша въвежда печатарската преса в Османската империя още през 1726 г.*);

8.3.2. Защо никъде в „Житие и страдание грешнаго...” не казва и дума за срещата си със Светия отец Паисий в Котел и преписа на неговата „История...”.

Не съществуват обективни исторически свидетелства, които биха могли да дадат задоволителен отговор на тези въпроси.

Остава съмнението, че „*Житие и страдание грешнаго...*” е просто лабораторен експеримент, който не е бил предназначен за по-широка *читателска/слушателска* аудитория. Вероятно текстът, макар и да има ясно структурирана и завършена композиционна рамка, е трябвало да бъде допълван и дописван. Само така можем да си обясним отсъствието на Св. отец Паисий Хилендарски. Онова, което четем днес, може би е суровият вариант на една бъдеща книга...

Напълно възможен е и един друг тълкувателен вариант – по всяка вероятност Св. епископ Софроний Врачански не е осъзнавал огромната обществена и политическа роля, която „*История славяноболгарская...*” ще изиграе в българското историческо време [77]...

Популярен факт е, че ръкописът е намерен в архива на Светия епископ от професор Виктор Иванович Григорович, а първата му публикация в българско периодично издание е направена от Георги С. Раковски във вестник „*Дунавски лебед*” през 1861 г.

Разстоянието между 1804 и 1861 година е повече от половин век.

Това означава, че нищо от поетиката на „*Житие и страдание грешнаго...*” не би могло да повлияе върху българските книжовници от началото до средата на XIX в.

Естетическите и философските възгледи на писателя Св. епископ Софроний Врачански са имали възможност масово да се екстериоризират едва от края на XIX в. и нататък.

В този смисъл, анализът на „*Житие и страдание грешнаго...*” – поне засега – трябва да бъде надрегулярен и имплицативен, за да бъде добросъвестен.

Св. епископ Софроний Врачански е бил възприеман повече като просветен религиозен водач на българското християнско население в Османската империя от края на XVIII и началото на XIX в. ...

Както всички *просто* устроени неща на Балканите, програмата на Св. епископ Софроний Врачански за национално въздигане се оказва – и тогава, но и днес – най-сложната за осъществяване: личното обаяние задължително трябва да търси подражание и религиозна съпричастност...

Споделената истина е истинна само тогава, когато е съчетана с истинна православна християнска молба за прошка и смирение. Ето го универсалният философски модел за поведение, утаен в информационния код на „*Житие и страдания грешнаго Софрония*”...

ШЕСТА ГЛАВА:

(9.) Субективна човешка антиномия, наречена от Георги С. Раковски „ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: *Ум царува, ум робува*”:

(9.1.) Микроструктури; (9.2.) Макроструктури;

(9.3.) Великата народна школа;

(9.4.) Многопосочна генеративна идея...

9. Подходите на българската историография и литературознание към живота и делото на **ГЕОРГИ СТОЙКОВ/САВА РАКОВСКИ**(1821-1867) [78] винаги са експонирали някаква странна смесица от **открито**

преклонение пред неговата фантазия и извънмерен патриотизъм [79], от една страна, и, от друга, **открито неразбиране** на литературния образец „**ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува**” (1857-1858) [80]...

Някаква тъмна следа от преекспониран във времето лингвистичен естетизъм хвърля сянка върху лексикалната естетика на един от строителите на българската поезика.

Тръгвайки от обективни факти – литературният език на Георги С. Раковски в „**ГОРСКИ ПЪТНИК**” наистина е със „**силна тенденция към архаизиране на старобългарска основа** [81], – най-често се стига до уж субективни заключения, чиято *истинност* задължително покрива самопреценката на самия Георги С. Раковски: „*Аз зная добре, че ще ви се стори малко странен моят стил. Но с времето той ще се изясни, оглади и пречисти. Всяко начало е несъвършено и недостатъчно*”.

Субективната човешка антиномия, наречена от Георги С. Раковски „**ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува**”, съществува преди всичко като неотменим документ от панорамата на създателите и пазителите на българския книжовен и литературен език от края на XVIII и първата половина на XIX век.: Кирил Пейчинович (1770-1865), Неофит Бозвели (1785-1848), Васил Априлов (1789-1847), Константин Фотинов (1790-1858), Неофит Рилски (1793-1881), Петър Берон (1799-1871), Гаврил Кръстевич (1813-1910), Иван Богоров (1818-1892), Никола Михайловски (1818-1892), Иван Момчилов (1819-1869), Добри Чинтулов (1822-1886), Найден Геров (1823-1900), Никола Козлев (1824-1902), Петко Р. Славейков (1827-1895), Йоаким Груев (1828-1912)...

Максимално обобщеният анализ на определени комуникативни факти, забелязани в микро- и макроструктурата на „Горски пътник...”, поражда различни по плътност представи за художествено единство между форма и съдържание.

9.1. МИКРОСТРУКТУРИ:

9.1.1. Метафори – напр.: „*равно плешиво поле*”, „*видяхме мила горска добрина*”, „*диви завои*”...;

9.1.2. Метонимии – напр.: „*там кръвопиец бе съзидал/ турско теке, мръсно бесовище*”, „*милостива ръка ме възпитала*”...;

9.1.3. Сингуларизации с инверсия –напр.: „*Ханска зла порода татарска/ владее нашето бедно село,/ със злоба свирепа, зверска, бесовска/ разплаква мало и големо!*” (24:4) [82], „*Но турчин без неправда не бива,/ калугер без лъжа, притворност,/ с лукавство грък неверен*”

успява,/ дадена е **чифуту** завист!” (52:3)...

9.1.4. Синекдоха – напр.: „Име султанско зверовете носят!
Безчовечни дела безбожни/ с неогранична власт те творят,/ от
цариградски двор непроверени!” (24:5);

9.1.5. Епитети –напр.: „сътс злбна, свирена, зверска, бесовска”,
„красиви, зелени, кърдени липи”, „листокитна гора”, „сладкогласни
славеи”, „цветопокрити поленки”, „веселовидни долини”...;

9.1.6. Сравнение – напр.: „като гълъбница от клетка излетя”...;

9.1.7. Символи – напр.: **гората, кръстът, птичето (кукувицата), соколът**...;

9.1.8. Алитерация – напр.: „момци, девици, цвети берат”...;

9.1.9. Асонанс – напр.: „в хълми, ратица, в планини хладни”...;

9.1.10. Анафора – напр.: „Тайна остана горското вървище –/ **ни**
знаменитият студен кладенец,/ **ни** старото чудно стрелбище,/ – за да не
намерят нашия пряпорец!” (64:4)...

9.1.11. Рими – суфиксално еднотипни, най-често кръстосани
краестишни конструкции, които при комбинация постигат или съзвучност,
или надстройват текста с допълнително съдържание, тъй като могат да
съществуват и като самостоятелни семантични ядра – напр.: „**едничка**
: **миличка**”; „**звезда** : „**беда**”; „**сестрица**” : **девица**”; „**скверност**” :
„**невинност**”; „**утеха**” : „**бяха**”...;

9.1.12. Риторично възклицание – напр.: „Хей, обичам в гора да
ходя/ с вярна сговорна мила дружина;/ **млади юнаци** славно да водя/
българи храбри към наша родина!” (10:1)...

9.1.13. Риторичен въпрос – напр.: „**Ах! Нима е майка родила/
стари витязи такива момци?**” (16:2)...

9.1.14. Синтактичен хипероним – напр.: „**Дребни росици** как **все**
блестят/ в равни и китни полянки,/ **светли звездици** ситни **лъцият**,/ с
влага прохладна живеят билки!” (12:4)...

9.1.15. Олицетворение – напр.: „**светла Деница** **мракът** гонеше”,
„**Българско слънце** светло да светне,/ **старата слава** на света да
покаже,/ със сияйните успехи на нашите прадеди/ **старата основа** пак
да **положи!**” (86:6)..;

9.1.16. Синтактичен паралелизъм – напр.: „**Не бой се, душо! Не**
бой се, сестро!”...;

9.1.17. Оксиморон – напр.: „**Живи-умрели** с мъка **умирахме**”...;

9.1.18. Анжамбман – напр.: „**Свобода** наша **сложно** **решихме**,/
тежки **окови**, **поганско робство**/ да **съкрुшим** **заедно** **измислихме**,/
удобно за нас се появи **средство!**” (42:5)...

9.1.19. Афоризми – напр.: „ни лук яли – ни лук мирисали”...;

9.1.20. Бягащо изречение – напр.: „Ум царува, ум робува”...

9.2. МАКРОСТРУКТУРИ:

9.2.1. Заглавие – тъй като не е декодирано в текста,

словосъчетанието „горски пътник” допуска по-фриволно обяснение; би могло да се предполага, че става дума за метафоричен пренос от израза „търговски пътник” (в см. човек, чиято професия е да пътува, за да рекламира *мостри* на определени *стоки*, а след това *да ги продава*...) към заглавието „ГОРСКИ ПЪТНИК”; подобна аналогия ще експонира неразчленимостта между език и мислене, език и поведение в комуникативния акт на лирическата поема и ще *строи* въображаемата структура на скрита, но напълно възможна предметафора, тъй като Георги С. Раковски наистина се е препитавал и с подобен вид търговия: **ТЪРГОВСКИ ПЪТНИК**... → **БОРЕЦ ЗА НАЦИОНАЛНО ОСВОБОЖДЕНИЕ** → **ПРОДАВАЧ НА СВОБОДА**... → **ГОРСКИ ПЪТНИК**...

9.2.2. Мото: „Ум царува, ум робува.” – този афоризъм съдържа низходяща градация, която е нарочно съкратена във финала с **ТОЧКА**; истинският вариант на поговорката – „Ум царува, ум робува, **ум патки пасе**” – включва в премълчания (*апосиопезност*) или изпуснатия (*елиптичност*) финал своеобразен **оксиморон**, тъй като *патките/гъските* обикновено нямат нужда от пастир, макар че има хора, които наистина пасат патки както в прекия, така и в преносния смисъл на израза; словосъчетанието „**ум патки пасе**” се асоциира в автентичния словесен фолклор със саркастично отношение към упорития, но абсолютно безсмислен труд (в см.: който **патки пасе**, е глупав човек – той се шляе и имитира, че върши нещо важно; *оттук*: „не **паса трева**” – в см. **не съм глупав**; „*пускам го да пасе*” – в см. не се занимавам повече с някого, не му обръщам внимание, защото е глупав...); по всяка вероятност Георги С. Раковски е искал да наблегне на пеещия синтактичен паралелизъм в началото на афоризма и да изключи посредством **ТОЧКАТА** всякаква възможност за спекулации и преиначаване на сингуларизираната метонимия в първия акорд от посланието на повествователния спев; сюжетната ситуация би трябвало да се разгадава така: **Ум** (в см. турците, *техният „ум”*...) **царува**, **ум** (в см. българите, *техният „ум”*...) **робува**; към края на поемата, когато става дума за славната история на България в монолозите на Момчил, Радой и Воеводата, поетът обръща без допълнителен семантичен акцент съдържанието на афоризма: **Ум** (в см.

българите, *техният „ум“...*) **царува, ум** (в см. гърците, *техният „ум“...*) **робува** (но никой патки не пасе, т.е. всеки си е вършел работата!); така съдържанието на звуковия комплекс се превръща в **бягащо изречение**, тъй като редакцията е авторска, а точката е семантично натоварена; поетът е съкратил афоризма, търсел е универсален нравствен модел, каквато всъщност е и надредната задача на целия текст:

*Във времената на великия Владимир
нашето свещено слънце е сияло,
над целия славянски мир
със светлозарни лъчи е грегло!*

*Това са били златни векове!
Тогавашната слава е цъфтяла!
Имала е България синове!
Закони на света е раздавала!” (127:4,5).*

9.2.3. Жанр – изразът „**повествователен спев**” фиксира жанра на творбата (**лироепика** → **повест (новина) в мерена реч** → **изпята повест (новина)** → **повест (новина) в стихове**), но доста опосредствано; ако прилагателното „**повествователен...**” е лесно разпознаваемо и означава *букв. разказвателен, разказващ новината, новинарстващ*, думата „**спев**” няма аналогия нито в църковнославянската езикова традиция, където най-напред трябва да бъде потърсена, нито в народните говори; бихме могли да предположим, че думата е взимствана от руското деепричастие „**спев**”, което – следвайки неговата руска граматическа характеристика – би трябвало да се преведе също с нелична глаголна форма, т.е. с българското деепричастие „**пеейки**” (*или: спев ≡ пеейки*); така и в руския, и в българския вариант думата „**спев**” ще съхрани своята синтактична роля в звуковия комплекс „**повествователен спев**”, тъй като и в двата случая ще бъде **обстоятелствено пояснение за начин**: „**разказвам, пеейки**” (*респ.: пеейки, разказвам*) ≡ „**повествователен спев**”...; коренната морфема на прилагателното „**повествователен...**” (*по/след/следвайки/ по следите на + вест... – т.е., по следите на новината, следвайки новината...*) и сюжетната ситуация в „**ГОРСКИ ПЪТНИК**” (**разказ, съчетаващ** – посредством различни по качество и функции ретардации – **множество разкази в разказа, разкриващи както допълнителни фабулни интриги, така и внезапни природни картини и актуални публицистични гросове**) ни отправя повече към поетиката

на автентичните български фолклорни силогизми, които поетът добре е познавал, отколкото към някаква оригинална домашна – Н. Бозвели, Д. Чинтулов, Н. Геров, Н. Козлев, П. Р. Славейков ... – или побългарена чужда художествена традиция, която е била актуална към она исторически момент: **Доситей Обрадович** (1742-1811), **Джордж Байрон** (1788-1824), **Алфонс дьо Ламартин** (1790-1869), **Александър Пушкин** (1799-1837), **Александър Велтман** (1800-1870), **Михаил Лермонтов** (1814-1841), **Тарас Шевченко** (1814-1861), **Николай Некрасов** (1821-1878)...; най-силният аргумент в това отношение е фактът, че изпялото повествование съдържа документални шрихи и е силно съзercателно, орнаментирано е с пищни барокови описания на природата, а реалните разкази в разказа се водят от 1 л. ед. ч. и звучат като разказ на лирически говорител, а не на лирически герой; само лирическият говорител, когато се появява, нарицава императивно; той – защото е не само страничен наблюдател, но и участник в централния сюжет – или живописва фрагменти от екстериора и интериора, или манифестира недвусмисленост на *оценките/преценките/преоценките* на конкретната *новина* от конкретния сюжет. Най-категорична е тази марсилезна [83] безапелационност в „Предговор към българския народ“:

*Времето идва, времето лети.
Вековете са крилати!
Полза има, който може
с разум да се възхити. (V:3) [84];*

*Храбро потомство ще се въздвиже!
Много ще се юнаци явят!
Древна слава ще се покаже!
Със светла победа ще се увенчаят! (VI:1).*

9.2.4. Сюжет – случката е разгърната посредством романтично приповдигнат театрален декор в едно сравнително кратко действие, проследяващо **хайдушко отмъщение** и **закрила на народа**: *пролет е, млад воевода стои на брега на морето и очаква своите юнаци; докато ги чака, разсъждава върху красивата българска природа, робската участ на народа и надеждата, че все някога помощта ще дойде от Север; дружината се появява, предвождана от знаменосеца Велко; юнаците сядат да си отдъхнат от дългия път и, между другото, започват да споделят лични истории и преживявания, които са ги довели на това*

място; когато монолозите приключват, четата се заклева във вярност към воеводата и отечеството, а после тръгва за родината; хайдутите спират някъде из горите на Стара планина, за да си отдъхнат, но чуват женски писък; оказва се, че това е жена, която оплаква сина си, пребит до смърт от турците; момчето умира, след което умира и майка му, покосена от скръбта по загубеното чедо; четниците откриват злодеите и ги убиват; накрая връщат на хората всичко, което турците са им заграбили...

9.2.5. Фабула (1 + 5) – конкретната интрига е генеративна; представена е чрез сложни ретардационни спирания на фабулния поток, в които се преплитат *лирически отклонения* или *ретроспекции*, свързани обикновено с настоящия и миналия живот на *героя/героите...*; структурирани са допълнителни сюжетни ядра, които надграждат външната рамка на централния сюжет с *разкази в разказа*, поднесени под формата на общо **6 монолога**:

9.2.5.1. Първият монолог принадлежи на **Воеводата** и е по-скоро несекваща вътрешна изповед на главния герой, която структурира композиционната рамка на творбата; поведението на предводителя на хайдутите е разкрито посредством протяжни възгласи, които звучат като дидактичен речитатив; обикновено се *рисува/изпяват* или пишци природни картини, или наративни публицистични щрихи към някакъв национален, европейски, исторически, социален или политически проблем...; Воевода посреща и заклева хайдутите...; не са редки и случаите, когато се правят и непосредни етногенетични преценки или много прецизни в детайла етнографски характеристики, свързани с облеклото и снаряжението на хайдутите; не липсва и точна рисунка на хоругвата (*знамето*) на четата:

*Златна, зелена, светла хоругва:
от една страна – „Свобода или смърт“!!! –
страшен лъв изобразява;
от друга страна – „Бог с нами напред“!!! (21:6)...*

Онова, което обединява тези рисунки, за да ги превърне в силно надредно послание, е нравоучителният тон, който винаги посочва, насочва, възпитават:

*Дребни капчици роса блестят
в равни, цветни, китни полянки,*

*светли звездици ситно лъцият –
с влага прохладна живеят билки! (127:4);*

*Срамно безчестие не търпели,
със здрав и отмъстителен меч
племето агарянско те са избивали,
свободата им била най-сладката реч. (15:5);*

*Народ, който своята правда желяе,
мила свобода и прелюбезна,
трябва с оръже да я добие,
с жертва голяма и скъпоценна! (18:5)...*

9.2.5.2. Вторият монолог принадлежи на **Драгой**: той е от Върбица; родителите му умират рано; Златка, негова сестра, става най-личната мома в селото; веднъж – на Гергьовден – Драгой я придумва да се хване на хорото; турците харесват Златка и решават да я отведат в харема на султана; съселяните ѝ се съпротивляват, но напразно – мегданското хоро е разтурено, а несъгласните са избити; злодеите отвеждат Златка; Драгой има лошо предчувствие – предната вечер е сънувал пророчески сън:

*Ястреб кръвник Злата ми гълъбица
в кървави нокти си държеше!
Късаше жива мила ми птица!
Жално безпомощна тя пицеше! (28:3);*

Драгой решава да спаси сестра си; настига турците и подпалва лагера им; Златка се измъква в суматохата, побягва без посока в гората, но е тежко ранена; Драгой я настига и я отвежда в една пещера – започва да я утешава, но в един момент разбира, че тя не го чува, изпаднала е в несвяст; извежда я на входа на пещерата, безутешен е; отнякъде се появяват хайдутите; Драгой им разказва за случилото се; воеводата на четата се опитва да спаси девойката с горски билки, но усилията му са напразни – Златка умира; Драгой се присъединява към дружината, за да отмъсти за сестра си; откриват турците и ги избиват; минава лятото и хайдутите трябва да зимуват; тръгват към Станбул, но им се налага да преминат през няколко турски села; ходжата на едно от селата ги забелязва и изпраща потеря след тях; хайдутите

са заловени и осъдени на смърт; успяват да надхитрят местния паша, който в крайна сметка ги осъжда на доживотна каторга; бягат от тъмницата, избиват много турци; случайно попадат на засада – четата е унищожена, само Драгой се спасява; помага му една бабичка; Драгой случайно среща знаменосеца Велко, с чиито другари се присъединява към дружината на Воеводата...

9.2.5.3. Третият монолог принадлежи на **Велко**: *той е роден в подбалканско село, където няма турци; остава сирак – не помни родителите си; отначало търси спасение при християните, но никой не му обръща внимание; решава да опита при другOVERците, които се оказват по-благосклонни; девет години слугува на един турчин в съседно село – работата е тежка, непосилна; когато накрая решава да си поиска парите, спечелени с честен труд, турчинът го затваря в тъмница; в затвора среща старец, който го съветва да избяга; бягството е организирано от негов приятел от детството; Велко успява да избяга, но няма нито дрехи, нито пари...; в гората среща някакъв заможен турчин – убива го, взема дрехите, оръжието и парите му; три месеца се скита и иска да срещне хайдутти; случайно чува от овчарите, че в гората има чета, предвождана от юнак Голъб; чува и това, че пловдивският паша е оглавил голяма потеря и готви засада на дружината; Велко решава да помогне на Голъб – открива преследвачите и съвсем сам ги избива до крак; накрая Голъб и Велко се срещат; Голъб е възхитен от подвига на своя незнаен благодетел – предлага му да стане воевода, но той отказва; в крайна сметка Велко е обявен за знаменосец; след дълги митарства из Балкана и битки с поробителите хората на Голъб и Велко се присъединяват към дружината на Воеводата...*

9.2.5.4. Четвъртият монолог принадлежи на **Момчил**: *той е от Дряново и е най-начетен от всички; Момчил познава българската история и търси в нея конкретни мотиви за родолюбие – българите са наследници на Атила; българите са имали много християнски храмове, книжовници, художници, географи; българската воинска храброст е съкрушавала гордостта на много народи; българите са имали писменост далеч преди другите европейски народи; славното минало на българите е свързано с имената на царете Симеон Велики и Иван Шишман; старите български граници са забравени (Епир, Тесалия, Драч, Влашко...); 70 години трае окончателното поробване на България; в момента българите страдат както от турците, така и от гръцкото духовенство; българите са изоставени от християнска Европа; Момчил се присъединява към четата на Воеводата, за да възкреси древната слава на България...*

9.2.5.5. Петият монолог принадлежи на **Младен**: *той е от Елена; баща му е убит от турците, а предателят, който е българин, е още жив...; Младен е принуден да напусне родното място, защото родът му е разорен; никъде не намира утеха; единственото желание на хайдутина е да се присъедини към четата на Воеводата, за да отмъсти на предателя...*

9.2.5.6. Шестият монолог принадлежи на **Радой**: *той е от Бяла; баща му е бил старейшина на селото, назначен от местния пашиа, но турците го убиват от завист – убиват и братията му; Радой е принуден да напусне родното място; единственото нещо, което взема със себе си, е бащината заръка, написана на лист хартия, но той е неграмотен и не може да прочете посланието; отива в Търново – озовава се на шумно тържище; турците го хвърлят в затвора, защото решават, че е скитник, но скоро – заради сватбата на султана – го освобождават; случайно се запознава с някакъв свещеник, който го осиновява; осиновителят успява да го изучи – най-сетне Радой може да прочете завета на баща си, който е свързан със славното минало на България; благодетелят на Радой умира; Радой се присъединява към четата на Воеводата, за да отмъсти на турците за поруганата родова чест и да възкреси славата на България...*

9.2.6. Мотиви – *напр.:* красотата на българската природа, смелостта на хайдутите, робството, турците, предателството на гърците, семейството, борбата за освобождение, вендетата, съмнението, предателството на чорбаджиите, страхът, мъченичеството, надеждата за спасение, славата на България през вековете...

9.2.7. Библиогема – Християнският Триединен Бог (Св. Отец, Св. Син, Св. Дух)...

9.2.8. Апокалиптични изображения – вещици, вили, самодиви, черният бог, Торк, Лада...

9.2.9. Природни картини – пасторални природни описания, които почти винаги внушават хедонистична възхвала на мъжката сила и женската красота, на земното щастие и любовта към природата; поетичните рисунки задължително са оркестрирани и с богати кръстосани рими:

*Сладострастно развити яворите бяха, (1)
различни сладкогласни птички (2)
в листата кичести гнездяха, (1)
в тънки, високи, гладки тополки!" (2) (7:2);*

9.2.10. Герои: Воеводата, Драгой, Велко, Момчил, Младен, Радой...

9.2.11. Хронотоп (*време и пространство*):

9.2.11.1. Време – 1853-1856 г.;

9.2.11.2. Пространство – Черно море, Станбул → Босфора (Златния рог), Бяла, Върбица, Търново, Елена, Дряново, Стара планина...

9.2.12. Азбука и морфология – към 1853-1857 г. е актуална *т.нар.* гражданка...; графемите, които използва Георги С. Раковски, не са старобългарски в общ порядък, както твърдят някои изследователи, а църковнославянска редакция на старобългарските букви, но и своеобразна комбинация между актуалните в момента азбуки на Васил Априлов, Неофит Бозвели и Иван Богоров; всички новатори, сред които попада и авторът на „**ГОРСКИ ПЪТНИК**”, запазват изконното изискване за **фонетичност на азбуката; новото**, което въвежда Георги С. Раковски, е **специален диакретичен знак** „’”, който не е знак за ударение или знак за придихание, както е в църковнославянската азбука, а знак за **изпускане на буква/букви** (*съотв. звук/звукове*) от думата – *напр.*: в`≡ **във**, с`≡ **със**, теб`≡ **тебе...**; същият диакретичен знак е използван и за отбелязване на симптоматичното **пропускане на пълния определителен член при имената от м.р. ед. ч.** (*напр.*: човек`≡ **човекът...**); макар че архитектурата на „**ГОРСКИ ПЪТНИК**” е до голяма степен съвместима с лирическия фонетичен строй на *даскалската поезия* – *напр.*: лириката на архимандрит Онуфрий Попович Хилендарски (1790 – *ок.* 1865-1871), Стоян Изворски (1815-1875), Йордан Джинот (1818-1882), Кръстьо Пишурка (1823-1875), Атанас Гранитски (1825-1879), – усеща се, че въпросното пропускане не е правено за постигане на ритмично благозвучие или математическо равенство между броя на сричките в отделните стихове (*силабизъм*), а е по-скоро продукт на влиянието на източните диалекти, при които *аферезите* (*напр.*: `га → **кога**), *синкопите* (*напр.*: к`о → **какво**) и *апокопите* (*напр.*: нал` → **нали**) са обичайно фонетично явление, запазено в разговорната реч и до днес; първата национална езикова реформа ще се осъществи едва през 1893 г. от *т.нар.* „Филологическа комисия”: акад. Александър Теодоров-Балан (1859-1959), проф. Иван Шишманов (1862-1928), проф. Любомир Милетич (1863-1937), проф. Беньо Цонев (1863-1926), проф. Стоян Аргиров (1870-1939)...; по времето на Георги С. Раковски всеки, следвайки *законодателството* на *гражданката*, е пишел онова, което е чувал или е искал да чуе – **АЗБУКАТА НА ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ (36 БУКВИ)** не е правила изключение от неписаното правило; както ще видите, това всъщност е азбуката на Васил Априлов, но малко по-усложнена заради вариативността

при „А”, „Е”, „И”, „Б” и „Я”; Васил Априлов изхвърля буквите „Й”, „Щ”, „Ъ”, „Б”, „Ю”, „Я”, но Раковски ги запазва, следвайки азбуките на Н. Бозвели и Ив. Богоров; ако отстраним графемите, които тук поставяме в квадратни скоби – защото в „ГОРСКИ ПЪТНИК” те не са нищо повече от фонетични еквиваленти на други букви – ще се озовем в **пророческо предмостие към съвременната българска азбука (30 букви):** А [Ж], Б, В, Г, Д, Е [Ѣ], Ж, З, И [i, ъ], Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ [Ж], Ь, Ю, Я [Ж].

9.2.13. Лексика – наред с обилната употреба на думи с общославянски корен (най-често се заимстват образци от църковнославянски или руски език, обогатени с нарочни афикси, които презвучават, а понякога и преетимологизират думата), Георги С. Раковски **изхвърля** – в буквалния смисъл – **турцизмите**; турският лексикален слой е запазен само в случаите, когато се налага пряка употреба на топоними, собствени имена, военни чинове или, както е в „Замечания”, разясняване на някаква лексема...

9.2.14. Коментари (≡ Замечания) – тази част от поемата е разположена върху 37 страници от книжното тяло (с. 161 – с. 188); съществуват общо 55 „замечания” (40+15) – с арабски цифри, поставени в скоби, са фиксирани 40, но има още 15, изписани с по-дребни букви, които обговарят думи или изрази, включени в основните бележки; за да се постигне по-голяма библиографска и историографска достоверност на внушението, на няколко места старобългарските, църковнославянските, гръцките и френските източници са цитирани в оригинал, а след това са преведени на български; прави силно впечатление фактът, че всяка една от бележките е допълнително надстроена с публицистични grosове, които *стрелят* във всички възможни посоки: срещу турците (*защото са неверници и поробители...*), срещу австрийците и унгарците (*защото са асимилирали българските градинари...*), срещу чорбаджиите (*защото са слуги на турците и предатели на народа...*), срещу гръцкото духовенство (*защото иска да асимилира българските християни...*), срещу българските бежанци в Русия (*защото са изоставили родината си...*), срещу евреите (*защото са хитри и коварни...*), срещу циганите (*защото някои от тях са били физически изпълнители на смъртни присъди...*); срещу Алфонс дьо Ламартин (*защото не е разпознал българския етнос, когато се е обявил за унищожаването на Османската империя...*); тук много думи и словосъчетания се сдобиват с безапелационно съдържание (*напр.:* дервиш – *сиромаш, просяк, факир, врата*; помак – *помагач на турците*; р. Тунджа – *р. Яворица...*); има конкретни указания за етнически преселения

и разслоения на народите (*напр.: германският етнос е неразривна част от руския ...*); коментира се съдбата на Крали Марко, като се посочва точно мястото, където е погребан – *в района на Букурещ (с. Калугерен)*; Одрин, Белград, Виена, Букурещ, Будапеща, Солун, Кавала, Иракли... – *това са все европейски градове, в които основното население е съставено от асимилирани етнически българи*; изградена е нравствена и естетическа парадигма на митични същества от автентичния славянски словесен фолклор – *вили, самодиви, Лада...*; има дори указания за разваляне на черна турска магия (*напр.: просто нахранваш едно бездомно куче с малко хляб и магията е разтурена...*); не липсват и рецепти за вкусни ориенталски гозби (*напр.: как се прави турска халва...*)...

Георги С. Раковски няма конкретен принос в развитието на българския книжовен език. Нито една от революционните му филологически реформи не е оценена във времето...

Но Георги С. Раковски има решаващ принос в развитието на българската национална литература.

Защо?

Вярно е, че самопреценката, цитирана в началото – „АЗ ЗНАЯ ДОБРЕ, ЧЕ ЩЕ ВИ СЕ СТОРИ МАЛКО СТРАНЕН МОЯТ СТИЛ, НО С ВРЕМЕТО ТОЙ ЩЕ СЕ ИЗЯСНИ, ОГЛАДИ И ПРЕЧИСТИ. ВСЯКО НАЧАЛО Е НЕСЪВЪРШЕНО И НЕДОСТАТЪЧНО”, – е обективна...

Микроструктурата на „Горски пътник” следва в по-голяма степен азбуката, лексиката и морфологията на български църковнославянския език, а не на руската му редакция, която към оня исторически момент вече е започнала да формира новото, модерното отношение към структурата на стиха.

Младите вече не броят сричките...

Съвършено различно е и отношението към архитектурата на стиха...

Негласно силабизмът е обявен за анахронизъм, а **силаботонизмът** – съчетан със звукописните характеристики на автентичния словесен фолклор (*напр.: алитерации, асонанси, еднотипни суфиксални рими, анафори, епифори, епанафори, синтактичен паралелизъм, мезофори...*) – **става мерило за майсторство през цялата втора половина на XIX в. (Д. Чинтулов, Л. Каравелов, Х. Ботев).**

Новите реформатори постигат пълно сливане с говоримия български език, където падежната флексията – освен при личните местоимения и звателния падеж при имената – отдавна е изчезнала.

Добри Чинтулов изхвърля църковнославянските падежи, както и морфологичните и синтактичните образци на руския виршов силабизъм от XVII в., който е актуален в българската литературна традиция до първата половина на XVIII в. Под знака на рецепцията на такива руски поети като Дмитрий Ростовски (1651-1709), Симеон Полоцки (1629-1680) и Теофан Прокопович (1681-1736) е процъфтявала цялата ни даскалска поезия (Ст. Изворски, Й. Джинот, Кр. Пищурка, Ат. Гранитски...).

Любопитното при тази поетична и филологическа реформа, направена от руски възпитаник (!), е обстоятелството, че – утвърждавайки аналитизма на говоримия български език в микроструктурата – Добри Чинтулов всъщност задълбочава връзката ни с руската литература, но и в макроструктурата (*теми, сюжети, герои...*). Тук са били важни както съдържанието на формата, така и формата на съдържанието. Смесвайки стихове с еднакъв или различен брой срички (*това се е случвало най-често в кратките хореични и ямбични размери!*), Добри Чинтулов на практика обединява рецепцията на руската силаботоника – учейки се този път от гениалните образци на своите съвременници (*А. Пушкин, М. Лермонтов, Т. Шевченко, Н. Некрасов...*) – с българските народнопесенни структурни закономерности; това всъщност реабилитира, връща към нов живот оригиналното ни присъствие (*на фонетично и морфологично ниво*) в славянското литературно море:

*Стани, стани, юнак балкански,
от сън дълбок се събуди,
срещу народа отомански,
ти българите поведи!*

(„Стани, стани, юнак балкански...”)

Особеностите на езика на Георги С. Раковски са повече съотносими към консервативната и еволюционната, отколкото към революционната езикова практика, какъвто е случаят с Добри Чинтулов, макар че в „Горски пътник...” е налице екстравагантно отстраняване както на турския лексикален пласт, така и на пълния определителен член при имената от м.р. ед. ч. Някои морфологични и фонетични характеристики – видени в съпоставителен план – не са обвързани докрай нито с Търновската (*Н. Михайловски, Ив. Момчилов...*), нито с Пловдивската книжовна школа (*Н. Геров, Й. Груев...*). Георги С. Раковски запазва етимологическата стойност на звучните и беззвучните съгласни в зависима позиция (*напр.: градъ, а не гратъ или грат; приказка, а не прикаска...*); фиксира графемата „**ы**” за

мн. число на някои думи (*напр.*: преграды, претоплы...); присъединява се към застъпниците на трансформацията на подвижното *-ър* и *-ъл*, но я реализира в текста и по двата възможни начина (*напр.*: българин, но и българско; сълза, но и слъза...); озвучава някои съществителни имена от м. р. и причастията на *-л* с окончанието *-е* в мн. ч. (*напр.*: овчаре, ходеле...)...

Всичко това ни дава основание да твърдим, че „**ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува**” наистина търси преди всичко нов, но все пак **средищен модел за поведение в писмената практика**...

Поемата е трябвало да бъде *прочетена/чута* от всички – и от консерватори, и от еволюционисти, и от маргинални литературни естети, поставящи над всичко лингвистичния каприз, но и от обикновените хора, за които ритъмът и образната система на народната песен са изграждали емоционалната връзка с българското изясно слово...

Ето къде – някъде пред високия хоризонт на просветения филологически експеримент... – бихме могли да потърсим **субективната човешка антиномия** на едно „НАЧАЛО”, което самият Георги С. Раковски определя като „**НЕСЪВЪРШЕНО И НЕДОСТАТЪЧНО**”...

Георги С. Раковски – освен доказан революционер, демократ, издател, публицист, етнограф, географ, историк, историограф, биограф, етимолог, воевода, идеолог, военачалник, пряк участник, стратег и ръководител на революционни борби през епохата на Българското национално възраждане... – е и **възпитаник на ВЕЛИКАТА НАРОДНА ШКОЛА** (*букв. от гр: ΜΕΓΑΛΑΝΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ*) в **Стамбул (Истанбул)**.

В тази „школа” Георги С. Раковски попада по настояване на баща си през 1837 г. Не успява да завърши пълния курс на обучение, защото през 1841 г. заминава за Браила, за да вземе участие в *т.нар.* „Браилски бунт”. Преди това е учил в килийното училище в Котел (1828-1834) и в смесеното гръцко-българско училище в Карлово (1834-1836), където става ученик на **Райно Попович** (1773-1858). [85]

Солидна, действаща, масова, целенасочена, оригинална българска образователна система към оня исторически момент – 30-40-те години на XIX в. – не е съществувала. Всичко се е правело или на принципа на някаква местна аматьорска имитация на гръцкото училище (*след Карлово такива учебни заведения възникват последователно в Свищов, Самоков, Сливен...*), или посредством прякото копиране на чужди образци, какъвто е случаят с дидактиката на английските свещеници Андрю Бел (1753-1832)

[86] и Джоузеф Ланкастър (1778-1838) [87] – *учене чрез преподаване*, наречено по нашите земи *взаимоучителна метода*.

Методът *Бел-Ланкастър* е експериментиран най-напред в английските колонии (*Индия...*), а после е пренесен в Европа (*Русия, Англия, Франция, Италия...*) и Америка (*САЩ, Канада, Колумбия, Боливия...*). Учениците са разпределяни в няколко класа, но не по възраст и пол, а по знания. По-подготвените са преподавали на по-неподготвените. Така са се пестели пари от заплати за преподаватели. На практика методът е възпроизвеждал за кратко време голям брой непретенциозни училища, чиято цел е била бързо и масово ограмотяване на деца от бедни семейства. Училището на В. Априлов [88], създадено в Габрово през 1835 г., копира изцяло дидактиката *Бел-Ланкастър*.

Обучението на Георги С. Раковски – до 1837 г. – е традиционно и по същата педагогическа схема: малко четене, писане, пеене, смятане, наизустяване на пасажии от две-три църковно-служебни книги (*напр.*: „Часослов”, „Апостол”, „Псалтир”...); при Райно Попович със сигурност е изучавал гръцки и църковнославянски език; обучаван е и на някакъв занаят...

9.3. ВЕЛИКАТА НАРОДНА ШКОЛА е учебно заведение със съвършено друг социален и педагогически стандарт. Тук по някакъв начин са се комбинирали висшите богословски науки с класическата образователна система на „Седемте свободни изкуства” (възходяща комбинация от *trivium* (*букв. три*: граматика, риторика, диалектика) и *quadrivium* (*букв. четири*: аритметика, геометрия, астрономия, музика). Няма изследване върху дидактиката на това училище, но със сигурност се знае – най-вече от оцелели писма на негови български възпитаници (*напр.*: Никола и Алеко Богориди, Гаврил Кръстевич, Иван Кишелски, Сава Доброплодни, Иван Богоров, Кръстю Пишурка, Сава Филаретов, Захари Струмски, екзарх Антим I, екзарх Йосиф I, Иларион Макариополски...), – че тук са изучавали теология (преди всичко!), а после: философия, реторика, диалектика, антропология, математика, физика, астрономия, химия, музика, латински, арабски, персийски и френски език...

ВЕЛИКАТА НАРОДНА ШКОЛА е основана през 1454 г. от патриарх **Генадий II Схоларий** (1400-1473) [89] след падането на Константинопол под османска власт. Всъщност това е **семинария** (средно богословско училище) към **ЦАРИГРАДСКАТА ВСЕЛЕНСКА ПАТРИАРШИЯ**, в която са се обучавали децата на по-заможните християнски поданици на Османската империята (*най-вече гърци, но и*

българи, сърби, хървати, румънци...).

ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ Е БИЛ ПОДГОТВЯН ЗА БОГОСЛОВ, а не за търговец или адвокат, както твърдят голяма част от неговите историографи, макар че е практикувал и такива професии!

Богословското образование на Георги С. Раковски се отчита вяло или направо се подминава. Единствено **Иван Вазов** (1850-1921) се сеща в „Епопея на забравените” да насочи вниманието ни към този очевиден, но попилян във времето факт:

*Мечтател безумен, образ невъзможен,
на тъмна епоха син бодър, тревожен,
Раковски, ти дремеш под бурена гъст,
из който поглежда **полусчупен кръст.**
„Раковски”.*

Великата народна школа присъства в повествователния спев, но доста опосредствано и някак иносказателно. Кодът е сложен, тук можем само да гадаем...

Още в самото начало на „**ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува**” поетът уточнява, че Воеводата очаква своята дружина „край морето”:

*Край морето стои разпален,
с очи неподвижни Севера гледа,
в мисли високи пренесен
един българин – млад войвода. (9:4)...*

Защо „край морето” младият воевода „Севера гледа”?
Защото:

*Северът помощ ще даде!
Братска любов ще ни покаже!
Дългът свещен го зове,
никога няма да ни откаже! (18:5)...*

Ако стихът „Северът помощ ще даде” е откровен намек за Русия, защо Воеводата очаква хайдутите тъкмо на морския бряг, а не някъде другаде?

Защо не е в гората например, както повелява традицията?

Като гледа „с очи неподвижни Севера”, къде всъщност стои воеводата? Кое е морето, за което говори?

Ако гледаме от нашето черноморско крайбрежие, Русия се намира на североизток, а не на север.

Обратното на „Северът” е югът, а възможно най-близката южна точка наоколо, от която може да се погледне „с очи неподвижни” към Русия („Северът”), е Босфорът, където е Златният рог...

ОТ ЗЛАТНИЯ РОГ СЕ Е ОТКРИВАЛА ПАНОРАМНА ГЛЕДКА КЪМ ТОГАВАШНИЯ КВАРТАЛ „ФЕНЕР” НА ТУРСКАТА СТОЛИЦА, КЪДЕТО СЕ Е НАМИРАЛА ВЕЛИКАТА НАРОДНА ШКОЛА...

Някъде тук – в Истанбул, пред очите на врага, където обикновено големите ни конспиратори са се чувствали най-добре, – би трябвало да стои Воеводата, „в мисли високи пренесен”...

Тази географска точка на Балканите – **НАЙ-ЖИВОПИСНИЯТ МОРСКИ ВОДОРАЗДЕЛ МЕЖДУ ИЗТОКА И ЗАПАДА (ГРАНИЦАТА МЕЖДУ БОСФОРА И МРАМОРНО МОРЕ)** – структурира надреден философски контекст в екстериора на „**ГОРСКИ ПЪТНИК...**”...

Намекът за наученото във Великата народна школа – наричали са я още „**Червения замък**” – е индиректен и романтично приповдигнат. Тук буквален документализъм, какъвто откриваме в някои маргинални даскалски поети, не трябва да се търси. От морето, където „стои разпален,/ с очи неподвижни” и „Севера гледа”, изведнъж Воеводата се озовава в Балкана, където „момци и девици цветя берат”, а „Земята се в огнена дреха облича”:

*В хълмове и в бойни равнини
шумни и приятни гласове ехтят!
В цветни долини красиви
момци и девици цветя берат! (8:5);*

*Как лъчезарно слънцето изтича!
Как светлината гони ноцните тъми!
Земята се в огнена дреха облича,
зората пресветла буди с лъчи!”(12:3)...*

Литературният език, който усвоява Георги С. Раковски в сърцето на Османската империя, е философски извисен, но не и амбивалентен...

ТОВА Е ЛИТЕРАТУРНИЯТ ГОВОР НА ЕДИН БОГОСЛОВ...

Знанието за Евангелския път, усвоено от Георги С. Раковски на границата между Босфора и Мраморно море, надгражда сюжета на „Повествователен спев” със стилистиката на своеобразна ерминия (*от гр. ἐρμινυεία* – букв. **обяснение, напътствие...**) или **образец** за това, как трябва да се представя живота на хайдутите и въобще борбата за българско национално освобождение.

Красотата на българската природа и чистотата на саможертвата, към която тръгва четата на Воеводата, както и коментарните бележки към „**ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува**”, са своеобразно обобщение на цялата революционна стратегия и тактика на Георги С. Раковски: **ПРОСВЕТЕНА РЕЛИГИОЗНА БОРБА ЗА ЦЪРКОВНА НЕЗАВИСИМОСТ; ЕМАНЦИПИРАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК; СЪЗДАВАНЕ ЗАД ГРАНИЦА НА ВОЕННИ ФОРМИРОВАНИЯ, КОИТО ДА ВОЮВАТ СРЕЩУ ТУРЦИТЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ...**

Разнообразните фабулни интриги, пищните природни картини, автентичните фолклорни образи, публицистичните grosове, както и обилните коментари в „Замечания” превръщат „**ГОРСКИ ПЪТНИК**” в своеобразен *дидактичен казус*, който описва, интерпретира, но и **ПОУЧАВА, НАРИЦАВА, ОБУЧАВА, ВЪЗХВАЛЯВА – ПЕЕЙКИ** (≡ „... спев”) – **ОТ ВЪОБРАЖАЕМИЯ АМВОН, ИЗДИГНАТ НА ГРАНИЦАТА МЕЖДУ ХРИСТИЯНСТВОТО И ИСЛЯМА...**

Автобиографизмът в „**ГОРСКИ ПЪТНИК**” е калейдоскопичен. Житейската съдба на поета е навсякъде – откриваме я най-вече в образа на Воеводата, но тя е и в подвига на Драгой, и в бягството на Велко, и в задълбочените исторически познания на Момчил, и в описанията на турската каторга. Има конкретно събитие, което поставя документална рамка на художествения сюжет. Георги С. Раковски е непосредствен свидетел и страничен участник в събитията около Кримската война (1853-1856). Организира „Тайно общество”. Постъпва като преводач в щаба на Омар паша (1806-1871), за да шпионира в полза на руските войски, предложани от княз Михаил Горчаков (1793-1861), но турците го залавят. Със сигурност се знае, че е организирил чета от 12 души, която много напомня четата на Воеводата...

9.4. „ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува” притежава многопосочна генеративна идея, която търси своите човешки основания както във **филиграната** (*микроструктурата...*),

така и в **машабните директни и индиректни послания**, поднесени посредством **заглавието, мотото, сюжета и монолозите на героите** (*макроструктурата...*).

Всичко влиза в употреба, за да се отключи **ПРИЛИВ НА НАЦИОНАЛНО САМОЧУВСТВИЕ...**

Да припомним, че едно от църковнославянските речникови значения на лексемата „език” е **народ** (*респ.* племе, население).

Монологът на Момчил прилича на кратък преразказ на „**История славяноболгарская...**” на **Св. отец Паисий Хилендарски...**

Екстериорните природни изображения са поднесени посредством **силна амплификация**: огромно натрупване на епитети, сравнения и метафори, организирани в безконечни художествени апликации, които имат една-единствена цел: **безапелационна демонстрация на природните красоти на България, която е най-естествената среда за безпределната смелост на борците за национална свобода...**

Навсякъде в книжното тяло на лирическата повед– без оглед на това дали конкретният текст се отнася към художествени изображения или към научни и публицистични коментари – Георги С. Раковски търси външни и вътрешни аргументи за национална гордост, които не подлежат на съмнение...

„ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува” е и своеобразно лирическо предмстие, пътека, извървян човешки път, който по-късно ще разкрие филигранни моменти от своите субективни човешки антиномии и в **науката** – *напр.*: в „**Показалец или ръководство как да се изискват и издирят най-стари чърти нашего бытия, языка, народопоколения, старого ни правления, славнаго ни прошествия и проч.**” (1859)...; в **публицистиката** – *напр.*: във *вестниците* „**Българска дневница**” (1856), „**Дунавски лебед**” (1960-1861), „**Бъдущност**” (1864)...; в **революционното, политическото и военното дело** – *напр.*: „**План за освобождението на България**” (1861), „**Статут за едно Привременно българско началство в Белград**” (1861), **Първата** (1862) и **Втората българска легия** (1867-1868)...

„ГОРСКИ ПЪТНИК. Повествователен спев: Ум царува, ум робува” създава **УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЛИТЕРАТУРНО И ГРАЖДАНСКО ПОВЕДЕНИЕ.**

СЕДМА ГЛАВА:

(10.) Джобното тефтерче (AGENDA : NOTIZ-BUCH für Geschäftsleute jeden Berufs) на **ВАСИЛ ЛЕВСКИ** и незавършената лирическа автобиография „Аз, Васил Лъвский в Карлово роден...“: (10.7.) Двете страни на характерен психологически ритъм; (10.8.) Аналитични представи на философско и лингвистично ниво; (10.9.) Четири косвени аргумента, свързани със замонашването на Апостола; (10.10.) Езикът на Васил Левски...

10. Джобното тефтерче (AGENDA : NOTIZ-BUCH für Geschäftsleute jeden Berufs) [90] на **ВАСИЛ ЛЕВСКИ** и незавършената лирическа автобиография „Аз, Васил Лъвский в Карлово роден...“ озвучават черти от продуктивния автентичен български език от втората половина на XIX в. (1867 г. → м. юли-август 1870 г. → м. декември 1872 г.) [91].

Чрез своеобразна интердисциплинарна археология на текста ще се опитаме да преосмислим познати ценностни рефлексии, формирали някога личността на Апостола на българската свобода: религиозни, философски, лингвистични, психологически, социални, пространствени и времеви нагласи...

Ако се движим неотлъчно по исторически регламентираната семантична ос **РОД → ЕЗИК → РОДИНА → ИГО** [92] → **СВОБОДА**, следите от това движение ще очертаят естествените граници на едно универсално хуманитарно знание за българската история: **БЪЛГАРИ ↔ ПРАВОСЛОВНА ХРИСТИЯНСКА РЕЛИГИЯ ↔ БЪЛГАРСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА ↔ РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ ЗА НАЦИОНАЛНО ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ ОСМАНСКО ИГО...**

Както тефтерчето на Васил Левски, което и в момента е най-надеждният източник на информация, така и автобиографичната лирическа творба изграждат теза върху общо **6 литературни текста**:

10.1. ФРАГМЕНТ ОТ ТРОПАР ЗА СВ. СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ [93];

10.2. ФРАГМЕНТ ОТ НАРОДНАТА ПЕСЕН „СЕ ЗА ТЕБЕ МИСЛЯ, МАМО...“ [94];

10.3. ФРАГМЕНТ ОТ НЕИЗВЕСТНА НАРОДНА ПЕСЕН [95];

10.4. ФРАГМЕНТ ОТ СТИХОТВОРЕНИЕТО „ВЪЗПОМЕНАНИЕ“ НА ДОБРИ ЧИНТУЛОВ [96];

10.5. ФРАГМЕНТ ОТ СТИХОТВОРЕНИЕТО „НА ПРОЩАВАНЕ...“ ОТ ХРИСТО БОТЕВ [97];

10.6. НЕЗАВЪРШЕНА АВТОБИОГРАФИЧНА ЛИРИЧЕСКА ИЗПОВЕД („АЗ, ВАСИЛ ЛЪВСКИЙ В КАРЛОВО РОДЕН...“) [98].

10.7. В тефтерчето на Васил Левски причина и следствие се намират в динамично единство и представляват **двете страни на характерен психологически ритъм**, който е формирал активната аперцепция на личността му...

10.7.1. Първата страна демонстрира:

10.7.1.2. Динамична психическа нагласа (*всичко се отразява*: химнично църковнославянско песнопение, счетоводни сметки, литературни, публицистични и законотворчески текстове, свързани с организацията на частните революционни комитети...);

10.7.1.2. Конкретно мислене (*всичко се отразява*, но с най-малки подробности – педантично, почти счетоводно, математически...);

10.7.1.3. Цялостна личност, която е емпирично и познаваема, и непознаваема едновременно (*всичко се отразява*, но обикновено информацията се кодира, съкращава или недоизказва...).

10.7.2. Втората страна демонстрира **художествена перспектива**: представя го като *пишещия човек* – тук обектът на въздействие се превръща в субект на въздействие.

В „**Аз, Васил Львский в Карлово роден...**“ видимият обобщен художествен образ на онова, което наблюдаваме в тефтерчето, се превръща в автобиографично изображение на същия слушаш, запаметяващ, пеещ, преписващ човек, който е в диалог – преди всичко със себе си, но и с хората, с които общува... Динамичната психическа нагласа и конкретното мислене определят психологическия ритъм и на стихотворението.

И в двете психологически перспективи – както ще видим след малко – е налице силно екстровеертно креативно мислене, проектирано, дори режисирано в словесния декор на различни текстови ситуации.

И в двата случая обаче е налице и своеобразно фразеологично единение на семантично и прагматично ниво, даже дублиране на интонацията и експресивността на словосъчетанията.

В някакъв смисъл и преписаното в тефтерчето и незавършената лирическа изповед са веществени доказателства за историческото присъствие на личност, която обобщава типологични черти от литературното мислене на българина още от втората половина на XVIII век, когато християнската религия (преди всичко!), представата за род, език и родина, българската народна песен и българската художествена литература са формирали ценностните критерии за българска национална идентичност...

10.8. Наличието на петте текста в тефтерчето на Васил Левски е

симптоматично...

Тъй като все пак става дума за реконструкция на познати и многократно огласявани текстове, трябва да подчертаем, че самото тефтерче битува в съзнанието на своите читатели посредством информационни кодове, които моделират аналитични представи както на **философско** (*време, пространство, личност, личностни взаимодействия, социална и политическа конюнктура, превратности на съдбата, героизъм, себеотрицание, чувство за достойнство и чест...*), така и на **лингвистично ниво** (*графологични, фонетични, морфологични, синтактични и лексикални дадености...*).

10.8.1. В „AGENDA : NOTIZ-BUCH...” са видими три самостоятелни сюжетни ядра:

10.8.1.1. Химнична църковнославянска възхвала (тропар за Св. Св. Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий – *напр.: „Яко Апостолов единоправний/ и словенски стран учителие/ Кириле и Методие, богомудрий/ владико всех молитве, вся язи-/ ки словенския утвърдити в/ православий и единомислий, уме-/ рити мир и спасти души нашя.”;*

10.8.1.2. Автентичен словесен фолклор – *напр.: „Искам, мамо,/ да та вида/ и вси мили/ у дома, но знамето ма/ не оставя. До кога ль/ ще мога до./ Збогом, мила,/ кой знай дали/ щеш ма видиш/ вече жив./ Но, драга, не щеш ме/ забрави,/ ако падна аз/ убит./ Сал за тебе/ мисла, мамо,/ и са готва за боя./ Пред вразите ни/ рамо с рамо,/ във кръв ще се/ обляе./ Съ богом, мила,/ кой знай дали и пр.”...*

10.8.1.3. Съвременни авторски лирически образци: *напр.: „Току-що се яви зората/ в един прекрасен майски ден,/ излязох аз из одаята/ душевно много наскърбен.” („Възпоменание” от Добри Чинтулов); „(...) късайте брашлян и здравец,/ плетете венци и китки/ да кичим глави и пушки,/ и тогаз с венец и китка,/ ти ила, майко, при мене,/ ела ма, майко, прегърни/ и в красно чело цалони,/ красно, с две думи заветни:/ „Свобода и смърт юнашка”./ И аз ща либе пригърнь/ с кървава ръка през рамо,/ да чуй то сърце юнашко,/ плача му да спра с целувка,/ сълзити с уста да глътна./ И тогаз, майко, прощавай,/ а ти, либе, ни ма забравяй./ Дрожина тръгва, отива,/ „пътя е страшен, но славен./ Аз можея млад да загина,/ но стига ми тази награда,/ да каже нявга народа:/ „Умря сиромах за правда,/ за правда и за свобода” („На прощаване...” от Христо Ботев)...*

Сюжетните ядра след химничната възхвала на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий могат да бъдат разместени – преподредени, синкопирани...

Тропарът стои като фундамент, поставен пред лабиринта на

„AGENDA...”!

Тропарът е теза, главна тема и фундаментална идея в тефтерчето на Васил Левски.

Никои не може да каже с точност как всъщност Васил Левски е вселявал идеите си в душите на хората. Но самото присъствие – и то в тази позиция – на апотеозната възхвала на делото на Славянските първопросветители е безапелационно доказателство за пряката, а не косвената зависимост на Васил Левски от религиозните идеи на своето време...

10.8.2. Какъв е всъщност Васил Левски към оня исторически момент (1867-1872) – дякон, отлъчен дякон, харамия, хайта, воевода, знаменосец, народоволец, читател на песнопойки, певец, народен учител, ученик на Георги С. Раковски, организатор на частни революционни комитети?

Васил Иванов Кунчев, роден на **18 юли** (*ст. стил:* 6 юли) **1837 г.** в Карлово в семейството на Гинка Караиванова Кунчева (1817/1820-1878) и Иван Кунчев (1808/1809-1851), **е бил дякон...**

Със сигурност се знае, че на **7 декември 1858 г.** приема монашество в Сопотския манастир „Св. Спас”, където светското му име Васил е заменено с духовното **ИГНАТИЙ**. Негов кръстник става отец Кирил, който тогава е изповедник на Рилския манастир в Карлово. През следващата 1859 г. монахът Игнатий е ръкоположен за дякон. Обетът е извършен от митрополит Паисий в Пловдив...

Предполага се, че активното монашество на дякон Игнатий приключва вечерта на 3 март 1862 г., когато напуска Карлово с коня на вуйчо си архимандрит Василий, за да поеме пътя за Пловдив, а оттам за Сърбия, където ще вземе участие в Първата българска легия на Георги С. Раковски.

Тъкмо тази дата, между другото, има предвид Иван Вазов, когато в одата „Левски” уточнява годините на революционната дейност на Апостола:

*Девет годин той
скита се бездомен, без сън, без покой,
под вънкашност чужда и под име ново
и с сърце порасло и за кръст готово,
и носи съзнание, крепост, светлина
на робите слепи в робската страна.*

От 3 март 1862 г. до 18 февруари 1873 г. са точно 9 години и 13 дни

(1862 г. е била високосна).

Съществува и друго твърдение, което е пряко свидетелство за това, кога всъщност дякон Васил-Игнатий самоволно решава да се откаже от духовното си звание. Става дума за нещо, което се е случило на 19 април 1864 г. в Карлово. Майка му споделя: „*Беше на Великата събота, когато синът ми дякон Игнатий реши да се откаже от духовното си звание. Той ме повика в собата и ми каза: „Мамо, мене ме призовава народният глас, за да се притека на помощ на заробеното си отечество; затуй аз не мога вече да изпълнявам духовната си длъжност и сега се отказвам от нея...”*. *Тогавашвали расото и калимавката, па взе ножицата и отряза косата си и ми рече: „Мамо, вземи косата ми, та я скрий в сандъка си, защото аз я отделям от себе си, и кога чуеш, че съм загинал, да я извадиш, за да се опееш и погребеш вместо мене, защото може би ще остана неопян и непогребан”*”.

Първата публикация на този спомен е направена във Враца през 1902 г. от Минко Марковски в книгата му „Спомени и очерки из българските революционни движения 1868-1877 г.: Нови данни и документи”.

Това свидетелство на майката не е съвсем автентично, тъй като липсва документ (*саморъчно написан спомен, косвено писмено свидетелство...*), който да потвърждава истинността на думите, казани от Васил Левски. А и стилът е прекалено патетичен и не приляга на неговото притчово, афористично мислене. Минко Марковски е краеведът на Троянския край и е съвсем естествено нарочно да дооцветява с *прецизна* документална автентика думите му.

Косата на Васил Левски наистина е съхранявана от майка му Гинка Кунчева. Тя я предава на дъщеря си Яна (1835-1913), която през 1907 г. дарява реликвата в държавна институция (*тогавашното Министерство на образованието*). Запазените коси на дякон Васил-Игнатий сега се намират в Националния военно-исторически музей в София и в музея на Васил Левски в Карлово.

Ако вярваме на М. Марковски, въпросният разговор между майка и син е станал след участието на Васил Левски през 1862 г. в Първата българска легия на Георги С. Раковски.

Но звучи някак неправдоподобно да се е саморазмонашил след участието във военните действия в Сърбия, а не преди това... – едно съмнение, което би трябвало да ни насочва не към 19 април 1864 г., а към вечерта на 3 март 1862 г.

Логично е да предположим, че тъкмо през въпросната вечер е отрязал косите си, които – за съжаление – са се превърнали в нещо като

вечен талисман за невярващите в принадлежността на Апостола на българското национално освобождение към българското духовенство.

Една кратка ретроспекция може би ще доизясни нещата...

През 1852 г. – веднага след смъртта на баща си – 15-годишният Васил Иванов Кунчев става послушник при вуйчо си хаджи Василий, калугер в Хилендарския манастир, изпратен като проповедник и таксидиот в Карлово и околностите. От този момент до въпросното отрязване на косите това е човекът, който се грижи неотлъчно за Васил Левски. Били са непрекъснато заедно. Той го записва в класното училище в Стара Загора, той го запознава с учителя по пеене Атанас Иванов, който открива и обработва великолепия му глас, той го включва в курсове за свещеници, след което му обещава, че ще издейства нареждане от Хилендарския манастир да учи в Русия...

Към въпросната дата дякон Васил-Игнатий е работил безвъзмездно за вуйчо си...

Каквото и да означава това, отказът от заемането на „духовна длъжност“ – т.е. отказ от работа (от „щат“, казано на съвременен език, нещо като подаване на оставка...) при бъдещия архимандрит Василий – не означава отказ от Бога и от тайнството на монашеския обет.

Много историографи или не искат, или не могат да разберат това...

Не съществува конкретен документ, който да потвърждава или отрича низвергването (*афоресването, отлъчването, пропъждането...*) на Дякона от лоното на християнската църква поради нехайство, лоша дисциплина или неспазване на църковния чин. Регистрирани са конфликти между племенника и вуйчото, но това се оказаха повече жълти, нездрави слухове за семейни дразги, които така и не оцеляха във времето.

10.9. Съществуват обаче **четири косвени аргумента**, които доказват по недвусмислен начин, че от замонашването (7 декември 1858 г.) до последния миг от живота си (18 февруари 1873 г.) Васил Левски живее със самочувствие за изконна, ежедневна, ежечасна, ритуална, усърдна принадлежност към Българската православна църква:

10.9.1. Първият аргумент – най-категоричният – е присъствието на вече цитирания тропар за Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий в „AGENDA...”.

10.9.2. Вторият аргумент е свързан с началото на текста на НАРОДНАТА КЛЕТВА, която е трябвало да полагат новопосветените съзаклятници, когато са ставали членове на частните революционни комитети. Ето как започва клетвата, чийто безспорен автор е Васил Левски:

„Заклевам се в Евангелието, в честта си, и в Отецеството си, пред Бога и пред Честното събрание на съзаклятието, че от всичко, което ми се яви, няма да кажа и открия никому нищо до смърт и до гроб (...)”.

10.9.3. Третият аргумент търси доказателства в отговора на въпроса: **каква е била представата на Васил Левски за българско пространство към оня исторически момент и съвпада ли тя с фиксираните епархийски граници на Първия български църковно-народен събор?**

Въпросът е изключително важен, защото отговорът му предполага своеобразна реконструкция на информацията, която откриваме не само в тефтерчето, но и в целия наличен изворен архив на Васил Левски...

Оказва се, че – препрочитайки наново всички писма *от* и *до* Васил Левски, както и изобилните сведения на негови съвременници, събрани и обговорени в цитираното издание на Димитър Страшимиров – можем чрез своеобразни *маршрути* да уточним представите на Апостола за българско етническо, езиково и религиозно пространство към вече уточнения времеви диапазон (1867-1872).

В редуването на селищата, които ще посочим по-долу, търсим обобщеност и по-голяма пространствена нагледност, тъй като – така подредени – те фиксират най-външните и най-вътрешните граници, свързани с конспиративната дейност на Апостола.

За да се получи представата за *територия*, а не за *път* (*пътеки, мегдани, паланки, реки, махали, гори, къщи, равнини, долини, хребети, клисури...*), навсякъде в края повтаряме името на първото селище, но в *курсив* и след обърната стрелка (←): **ПЪРВИ МАРШРУТ** (*голям кръг*) – Лом → Берковица → София → Кюстендил → Пазарджик → Пловдив → Хасково → Чирпан → Стара Загора → Нова Загора → Сливен → Ичера → Котел → Омуртаг → Шумен → Добрич → Русе → Плевен ← Лом...; **ВТОРИ МАРШРУТ** (*малък кръг*) – Враца → Ботевград → Правец → Етрополе → Златица → Пирдоп → Клисурса → Панагюрище → Стрелча → Сопот → Карлово → Калофер → Казанлък → Габрово → Трявна → Дряново → Велико Търново → Горна Оряховица → Долна Оряховица → Ловеч (*вътрешна столица на революционната организация*) → Троян → Тетевен → Ябланица ← Враца...; **ТРЕТИ МАРШРУТ** (*неосъществен кръг*) – Разлог → Кюстендил → Скопие → Охрид → Битоля → Радомир → Щип ← Разлог.

За неосъществен маршрут научаваме от различни писма на Васил Левски, но най-показателно е едно негово писмо до д-р Константин Робев от Охрид, в което му напомня за разговорите им в Цариград, свързани

с разширяването на революционната мрежа по българските земи. Като подчертава, че никога не е забравял Македония, Левски обобщава: „(...) ние мислим, че ако трябва да се развие байрака, това трябва да стане и по синките страни на нашето отечество... От никъде помощ не можем да чакаме, нито пък да желяем, каквото направим, сами да си го направим”.

Оригиналът на текста е загубен. За съществуването му узнаваме по косвен път от едно интервю на Данаил Кацев-Бурски с ген. Александър Протогоров, който е съхранявал писмото – предполага се, че текстът е носел датата 6 август 1872 г. Имената на селищата, включени в този маршрут, са били посочени именно там. Интервюто е взето на 12 декември 1926 г. Следите на писмото се губят след 1942 г. Тази теза е защитена от Цочо Билярски в статията му „За влиянието на идеите и делото на Васил Левски при създаването на революционна организация на българите в Македония и Одринско”.

Би могъл да се очертае и **ЧЕТВЪРТИ МАРШРУТ** (*външен кръг*), който регистрира крайните граници на придвижването на Васил Левски на Балканския полуостров: **БЕЛГРАД** → **КРАГУЕВАЦ** → **КРУШЕВАЦ** → **СОЛУН** → **СТАНБУЛ** → **БУКУРЕЩ** (*външна столица на революционната организация*) → **ГЮРГЕВО** → **ТУРНУ МЪГУРЕЛЕ** ← **БЕЛГРАД**)...

Както виждате, вторият, третият и фрагмент от четвъртия маршрут (*Солун*) се припокриват с духовните окръзи (*епархиите*) на Българската екзархия (*ферманът на султана е издаден на 28 февруари 1870, но Първият Български църковно-народен събор, който всъщност фиксира територията на нашата екзархия, е свикан в Цариград на 24 юли 1871 г.*): Русенска, Силистренска, Шуменска, Търновска, Софийска, Врачанска, Ловчанска, Видинска, Нишка, Пиротска, Кюстендилска, Самоковска, Велешка, Варненска, Сливенска, Созополска, Панагейска, Новоселска, Лясковска, Бачковска... Маршрутите почти се препокриват и с част от картата на Санстефанска България (3 март 1878), обхващаща територия от 170 000 кв. километра: Видинско, Врачанско, Търновско, Русенско, Силистренско, Варненско, Софийско, Пиротско и Вранско, почти цяла Македония (*без най-южните области*), части от Косово (*Качаник*) и Албания (*Корчанско*), част от Източна Тракия и Южна Добруджа.

Всичко това доказва, че територията, която е обикалял или е възнамерявал да обиколи Васил Левски, е формирана преди всичко в лоното на Българската православна църква, която в оня исторически момент е структурирала единната българска представа за етническото,

фолклорното, ентографското, езиковото и християнското религиозно пространство на бъдеща България...

Навсякъде и неотменно Васил Левски е търсил съдействието на представителите на действащия православен клир...

10.9.4. Четвъртият аргумент е свързан буквално с последните минути от живота на Апостола.

Става дума за популярния разказ на поп Тодор, записан от Иван Кършовски, сподвижник на Васил Левски и писар в четата на Панайот Хитов: *„Повика ме едно заптие да отида да изповядам Левски при обесването му. Отидох заедно със заптието до мястото, гдето щеше да бъде обесен В. Левски.*

Там заварих мютесарафина, много турци и войска. В. Левски стоеше вързан до стълба на бесилката, слаб и блед, но с поглед смел и остър. Когато ме съгледа, че ида, аз хвърлих един поглед към него и в това време, стори ми се, че ми прави знак с очите си. Аз се разтреперих и изтръпнах.

– Папаз ефенди – ми каза мютесарафинът, – иди там, та според вярата ви извършете вашето – като ми посочи към Левски.

Аз отидох при Левски и откакто го изповядах, почнах да чета отредената за случая молитва и когато споменах името „раба божия Василий”, Левски ме пресече и каза:

– Споменавай ме в молитвите си, отче попе, с името „йеродякон Игнатий” – и след малко мълчание прибави: – Молете се, отче, не за мене, а за отечеството България!

След като свърших обрета, Левски беше вдигнат върху едно буре и окачен на въжето. Преди да бъде избутано бурето изпод краката му, той извика:

– Боже, избави България” [99]....

И четирите косвени аргумента, както и целият сюжет, свързан със саморъчното отрязване на косите, не са фикс-идея, която предполага внушение, изискващо действие.

Внушение се реализира само тогава, когато някой се поддава на внушение...

Заради неосъзнаваната представа за личността на Апостола, ние все още не можем да проникнем докрай в природата на неговата личност.

Винаги ни пречат фактите, цифрите, имената, годините...

Заради тях, много въпроси продължават да стоят отворени (*напр.*: Каква е конкретната причина, която принуждава Дякона да се откаже от *служенето* при вуйчо си? Наистина ли от края на м. октомври до първите

дни на м. декември 1868 г. Васил Левски живее заедно с Христо Ботев в запустяла воденица край Букурещ? Кой е предателят на Васил Левски?...))

Докато се ровим и се възхищаваме от миниатюрната красота на детайлите, търсейки понякога възвишени нравствени устои не в живота на Апостола, а в собствената си представа за историзъм и научно величие, забравяме по-важното – **ВАСИЛ ЛЕВСКИ Е ПРЕДИ ВСИЧКО СТРОИТЕЛ И РЕВНИТЕЛ НА БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО ОСВОБОЖДЕНИЕ. ОТГЛЕДАН В СРЕДИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА, ТОЙ Е СРЕД ЛИЧНОСТИТЕ, КОИТО СЪЗДАВАТ И ВЪЗПИТАВАТ ВЪВ ВРЕМЕТО НАШАТА ХРИСТИЯНСКА ВЯРА, НАДЕЖДА И ЛЮБОВ КЪМ НАЦИОНАЛНАТА И ЧОВЕШКАТА СВОБОДА...**

Обобщената логика на потърсените косвени аргументи за принадлежността на апостола към българския православен клир – *присъствието на тропара за Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий в тефтерчето; посочването на Евангелието в Народната клетва; съвпадението на маршрутите на Васил Левски с географията на духовните окръзи на Българската екзархия; разкриването на духовния сан пред поп Тодор...* – пресемантизира „AGENDA : NOTIZ-BUCH...” в своеобразен требник на дякон, който се е подготвял за литургия...

10.10. В диалектно отношение **езикът на Васил Левски** принадлежи към *т.нар.* „централни балкански говори”, които са установими и днес в районите на Ловеч, Карлово, Троян и Габрово... Характерното за тези диалекти е силният палатален характер на консонантите в края на думата (*напр.*: кон → [кон’]; овчар → [уфчер’]; кръв → [кръф’]...), изобилието на афезези (*напр.*: **кога** → ...**га**), синкопи (*напр.*: **какво** → **к’о**) и апокопи (*напр.*: **нали** → **нал’...**), както и „задължителното” членуване на съществителните нарицателни имена от *м. р. ед. ч.* в почти всички синтактични позиции. При роднинските и личните имена за *м.р. ед.ч.* се различават две форми – една за подлог (*без окончание*), друга е формата за допълнение (*с окончание*) – *напр.*: Дай на брат си. → Дай на брата си!]. Характерна черта на балканските говори е и краесловното „х” да минава във [ф], но да се изписва „в” – *напр.*: прах → [праф] → прав; бях → [б’аф] → бяв... Когато има струпване на съгласни звукове в началото на думата, задължително – под влияние на турския език – се прибавя вокал за облекчаване на изговора – *напр.*: стълб → **истълб**; стълби → **истълби**; спечеля → **испечеля**; Стамбул → **Истамбул**; страх → **истрах**...

Към търсения времеви период (1867-1872) законодателят е бил диалектът...

Както вече казахме, елитните учебни заведения са били или гръцки, или турски, или някаква странна смесица между български и гръцки, но все пак учебници е имало – *напр.*: „Грамматика на новобългарския език” от Иван Момчилов (1819-1869), „Перва понятия” от Емануил Васкидович (1795-1875), „Български буквар” от Георги Бусилин (1823-1845) и др. Ползването на църковнославянската азбука в съчетание с нейния руски вариант са предопределяли хаоса както в печатарското дело (*най-вече поради липсата на оригинални български шрифтови гарнитурни за големи и малки кирилски букви*), така и в индивидуалната писмена практика.

Написаното в тефтерчето от Васил Левски е пряка илюстрация на тази пъстра, неясна, сложна, но и тържествена картина, защото към оня момент всеки, що годе грамотен българин е бил *законодател* с право на собствено мнение в това неогласено народно събрание, в което не *съединението*, а бурните, нестихващите езикови разногласия по кръчми и кафенета са правили силата...

10.10.1. Защо Васил Левски е избрал да прочете и препише в тефтерчето си тъкмо тези народни песни и тъкмо тези стихотворения?

Това някакъв тайнопис ли е или просто става дума за негови любими текстове, които да го съпътстват в обиколките му из родината?!?...

По-внимателното прочитане на текстовете в „**AGENDA...**” и съпоставянето им с оригиналите показва, че Васил Левски не просто е преписвал, а е редактирал цитираните произведения. Тук не става дума за преписване с грешки или за възстановяване по памет, а за целенасочено, прецизно редактиране, което не променя нито смисъла, нито архитектурата на творбата, а – като че ли (!) – пре моделира предназначението ѝ, променя социалния ѝ статус...

Най-сериозна е редакцията върху текстовете на Добри Чинтулов и Христо Ботев.

Съпоставка с оригиналите демонстрира пряката намеса на Васил Левски:

Съпоставка с оригиналите демонстрира пряката намеса на Васил Левски:

- **Добри Чинтулов** („Възпоменание”): „Току-що се яви зората/ в един **прекрасен майски ден**,/ излязох аз из одаята/ душевно много **наскърбен**.” → редакция на **Васил Левски**: „Току-що се яви зората/ в един **прекрасний майский ден**./ Излязох аз из одаята/ душевно много **сокрушен**.”

- Христо Ботев („На прощаване в 1868 г.“): „*през тиха бяла Дунава!/(...)/ и на глас тичам народен/ срещу врагът си безверни./ (...)/ нито пък слушай хората,/ дете **ще** кажат за мене/ „Нехранимайка излезе”, –/(...)/ и с сърце сичко разкажи/ на моите братя **невръстни**,/ да **помнят** и те да знаят,/ (...)/ сълзи му с уста да глътна” → редакция на Васил Левски : „през тихий бели Дунава!/(...)/ и на глас тичам **свободен**/ срещу врагът си **безверний**,/ (...)/ Нито пък слушай хората,/ дете **щът** кажат за мене:/ **не храни майка** излезе,/ (...)/ и **със** сърце сичко разкажи/ на моите братя **премили**,/ да **повнат** и те да знаят,/ (...)/ сълзи с уста да глътна”...*

Тук виждаме не само лексикални подмени, а и намеса в морфологичния строй на думите – къде под влиянието на диалекта, къде заради търсене на ефекта от самоволната етимологизация: „прекрасен майски” → „прекрасний майский”; „ще” → „щът”; „нехранимайка” → „не храни майка”; „помнят” → „повнат”...

Аналогични сравнения могат да бъдат направени и по-нататък...

При Христо Ботев промените са най-много: „сълзи му с уста да глътна” → „сълзи с уста да глътна”; „за него ще се заловя” → „за него щъ съ залова”; „пък... каквото сабя покаже” → „пак каквото сабя покаже”; „сюрмашко тегло да гледа” → „сирмашко тегло да гледа”; „бяло ми месо по скали” → „бело ми месо по скали”...

Не са малко и случаите, когато Васил Левски се е намесвал и в синтаксиса, но не грубо, а по възможно най-елегантния начин – или е увеличавал, или е намалявал броя на простите изречения, прибавяйки и отнемайки запетай и точки: „О, либе мило, хубаво!/ Берете цветя в градина” → „о, либе мило, хубаво,/ берете цветя в градина”; „Ах, мале – майко юнашка!/ Прости ме и веч прощавай!/ Аз вече пушка нарамих” → „Ах, мале – майко юнашка,/ прости ма и веч прощавай,/ аз вече пушка нарамих”...

При другите два текста нещата стоят малко по-различно.

Тропарът е написан на църковнославянски език. Ще го предадем със съвременни графемни, за да се открият и осмислят по-ясно неточностите, защото тук наистина има грешки и пропуски спрямо църковнославянската граматика, каквато Дякона е изучавал в училището за свещеници: „Яко Апостолов (вм. **Апостолом**) единоправни (вм. **единоравнии**) и словенски (вм. **словенских**) стран учителие, Кириле (вм. **Кирилле**) и Методие Богомудриш, владику (вм. **Владыку**) все (вм. **всех**) молитве, вся язики словенския утвердити в православни (вм. **православии**) и единомисли (вм. **единомыслии**) умирити [и спасти] души (вм. **душы**) наша”.

Едно по-внимателно вглеждане в графемите – *напр.*: сравнявайки с други автентични текстове на Апостола, различно е изписването на буквите „д” „м” „у” „т”, а и калиграфският почерк му е дълбоко неприсъщ... – хвърля сериозно съмнение върху това, дали текстът на тропара е преписан от Васил Левски. Напълно възможно е преписът да е дело на човека, който му е подарил тефтерчето. Ако е така, грешките не са дело на Васил Левски, а на дарителя, който би могъл да бъде всеки от обкръжението му: поп Минчо Кънчев, поп Матей Преображенски Миткалото (по-вероятно!), Любен Каравелов (вероятно!), Христо Ботев, Петко Р. Славейков, а защо това да не е просто скъп спомен от прекия учител на Васи Левски – Георги С. Раковски (най-вероятно!)... Народната песен „**Се за тебе мисля, мамо...**” е предадена с големи съкращения, почти телеграфно. Ако сравняваме с оригинала, който откриваме във „Видрица” на поп Минчо Кънчев, и тук има редакция. При Васил Левски последният стих е изведен като своеобразно заглавие. Ето я съпоставката: „*Се за тебе мисля, мамо,/ как се готвя аз за бой./ Пред вразите рамо с рамо/ в кърви да се обля./ (...)/ Сбогом, мамо, кой знай дали/ (...)/ ако падна аз убит.*” → редакция на **Васил Левски** : „*ако падна аз/ убит/ (...)/ Сал за тебе/ мисля, мамо,/ и се готвя за боя./ Пред вразите ни/ рамо с рамо/ във кръв ще се/ обля./ (...)/ Сбогом, мила,/ кой знай дали и пр.*”...

Тук има и още нещо: никой досега не е обръщал внимание на приликите между преписаните образци в „**AGENDA...**”.

Оказва се, че както подборът, така и редакциите могат да бъдат сведени под знаменателя на общ прагматичен контекст – и петте литературни фрагмента, включени в тефтерчето, са все текстове на песни..

Ако за тропара и откъсите от неизвестната народна песен „Се за тебе мисля, мамо...” нещата са пределно ясни, присъствието на фрагменти от творби на Добри Чинтулов и Христо Ботев заслужават по-специално внимание.

„**Възпоменание**” и „**На прощаване...**” – но вече като песни – попадат в интонационната гравитация на старата селска песен и конвенционалните за онова време чужди романси и военни маршове, които са *долитали* до нашите земи или от Австро-Унгария, или от Русия, или от сърцето на самата Турция, чийто ритъм сме усещали най-силно [100].

Към оня исторически момент (1867-1872) ние нямаме изявени композитори, но имаме едно всеобщо, нерегламентирано народно композиторско творчество, което – посредством елементарни аранжimenti на метриката и ритмиката на оригинала – е постигало целите си: **усещане за автентичен български лад, съчетан от неравноделен метрум**

и народна мелодика, която е влагала ту плам и призив за борба с тираните чрез песните на Добри Чинтулов (зад мелодичната линия на неговите цигулкови пиеси се крият популярни турски кафански мелодии), ту усещане за неизмеримо вековно величие и абсолютна мощ (зад „Шуми Марица” на Никола Живков например се крие мелодията на популярната австрийска войнишка песен „Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren”, а зад „Тих бял Дунав се вълнува” на Иван Вазов стои мелодията на украинската песен „Спи, младенец мой прекрасный”...), ту нежност, съчетана със съкрушаваща, неопишуема, вселенска тъга (зад „Хубава си, моя горо” на Любен Каравелов можем да потърсим мелодраматичния ритъм на чешката народна песен „Горо, горо, висока си”)...

Стихотворенията на Христо Ботев са имали по-специална народна съдба. Те по пътя към читателя – в буквалния смисъл на думата – са губели името на автора. Пеели са се като автентични народни песни. Творчеството на Христо Ботев е ставало част от масови песнопойки, чиито листове са разпространявани като *позиви* сред населението. Огласявани са по пазари, лъки, събори, механи...

Не е правено специално музикологическо изследване, но със сигурност се знае, че *оригиналната* мелодия на „На прощаване...”, която ни интересува в случая, е имала увеличена секунда между втори и трети стих („, *че станах азе хайдутин/ хайдутин, майко, бунтовник*”), което означава, че е звучала като ориенталска песен, внушаваща изгаряща чувственост. Знае се също, че Васил Левски е имал своя специална музикална версия на поемата „Хайдутин” на Христо Ботев...

Какво означава това!

Излиза, че в „AGENDA” трябва да търсим не текстовете на стихотворенията „Възпоменание” от Добри Чинтулов и „На прощаване...” от Христо Ботев, а текстовете на песните, композирани по тези стихотворения.

Има огромна разлика между едното и другото.

Когато се държи на оригинала, преписването е пунктуално, посочва се и името на автора...

Прецизните сметки в „NOTIZ-BUCH...” илюстрират поведение на пунктуален човек.

Никъде в тефтерчето не се споменават имената на поетите.

Когато се обработва текст, който ще се пее, *т.е.* ще бъде интервениран от някакъв външен, несвойствен темпоритъм, редакцията става според метриката на бъдещата музикална творба, расте броят на звукописните ефекти...

Промяната или аритметичното увеличаване на вокалите от един и същ разред (*напр.*: **на**скърбен > **со**крушен; **нев**ръстни > **пре**мили...), изкуствените етимологизации, направени заради увеличаване броя на ударенията (*напр.*: **не**храни**м**айка > **хр**а**н**и **м**айка...), както и нерегламентираната поява на полугласния звук [j] (≡Й) в края на някои думи (*напр.*: **пре**красен **ма**йски > **пре**крас**н**ий **ма**йский; **ти**ха > **ти**хий...) доказват, че Васил Левски е композирал нещо по „Възпоменание” и особено по „На прощаване...”...

Прочел ги е тези текстове Апостола, харесал ги е, преписал ги е от народните *извори*, а после ги е запял...

Било е акапел, защото не е свирил на музикален инструмент...

И е приличал този акапел – *заради изкуственото* [j](≡Й) *в края на новите думи* – на църковнославянско песнопение. Тропарът, т.е. записаното на втория форзац в „AGENDA...”, е налагал темпото...

Авторите не са били важни...

Защото са били част от един всеобщ народен флорилегиум, който задължително отнема името, но съхранява текста...

Георги С. Раковски цял живот е търсел герба и знамето на българите...

ДЯКОН ИГНАТИЙ Е СЪЗДАВАЛ ПЕСЕН ЗА БЪЛГАРИЯ, ТЪРСЕЙКИ ИСТОРИЧЕСКИ ЗНАЦИ И АВТЕНТИЧНИ МУЗИКАЛНИ ФРАЗИ, СЪПЪТСТВАЛИ БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА ПАМЕТ...

Просто и ясно: началото е при делото на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий, а краят – при борбата за национално освобождение:

Така разстояние между тропара и стихотворенията на Христо Ботев и Добри Чинтулов увеличава посочения в началото времеви хоризонт в „AGENDA : Notiz-Buch”: IX в. → 1867 г. → м. юли-август 1870 г. → м. декември 1872 г. ...

10.10.2. Автобиографичната лирическа изповед, която – следвайки първия стих – тук озаглавяваме „**АЗ, ВАСИЛ ЛЪВСКИЙ В КАРЛОВО РОДЕН...**”, е единственият документален източник, който регистрира наличието на литературно творчество в биографията на Васил Левски.

Стихотворението е незавършено и по всичко личи – най-вече заради наличието на обилен разказ, – че това е бъдеща поема, която е трябвало да разкрие важни моменти от живота на Апостола:

*Аз, Васил Лъвский в Карлово роден,
от българска майка юнак аз роден,
не щях да съм турски и никакъв роб,
същото да гледам и на милий род.
Станах и отидох в Стара планина,
за година време аз разгледах,
в Сърбия ходих и по Влашко скитах –
от нийде помощ за наша свобода.
(...)*

*Докато аз проведох в Стара планина,
турци поганци мен угадаха,
тежка потеря тий си вдигнаха,
кат скакалци по гора тръгнаха
и всичко Карлово обиколиха,
и по улици стража поставиха,
дано мен жив уловяха
или бър глава ми сдобяха.*

Интригата, която разкрива сюжетът на творбата, е свързана със събитие, за което се предполага, че се е случило в началото на м. юли 1867 г., когато Васил Левски се отделя от четата на Панайот Хитов в местността на Саръкая и се спуска към Карлово, за да се види с майка си и близките.

Творбата не се отличава с художествени достойнства, но е пряка илюстрация на поетическото мислене през този период.

Микроструктурата на „Аз, Васил Лъвский в Карлово роден” е своеобразна смесица от *силаботоническо* и *тоническо* стихосложение. В първите осем стиха личи някакъв двусричен хореичен размер с увеличена стъпка и със задължителна цезура след петата сричка (напр.: „Аз [/], Васил [– /] Лъвский [/ –] // в Карлово [/ – –] роден [– /] // от българска [/ – –] майка [/ –] // юнак [– /] аз [/] роден [– /] ...”). Тук сполучливо е търсено и намерено допълнително съдържание в *съседни* и *обхватни* краестишни рими: „роден” : „роден” → „роб” : „род”; „планина” : „свобода” → „разгледах” : „скитах”... След първите осем стиха обаче творбата почти изцяло попада в ритмиката на *тоническото* стихосложение, наричано още *народно*, което разчита единствено на еднакъв брой на сричките и естествената пълнозвучност на думите (своеобразен *изотонизъм*, който *разказва, пее, фабулира, танцува* посредством звукописните техники на българската народна песен: *асонанси, алитерации, анафори, епифори, мезофори, елипси, паралелизми...*)...

Макроструктурата на „*Аз, Васил Лъвский в Карлово роден*” разкрива сюжетен модел, който поставя творбата в контекста на т.нар. *социални и революционни мотиви* в българската поезия, в която Добри Чинтулов (*като начало!*) и Христо Ботев (*като неподражаем и неповторим връх!*) формират както универсалния семантичен определител (робство : свобода), така и най-модерни естетически критерии, които са изграждали художествената форма към оня исторически момент (1867-1872).

Текстовете на Христо Ботев и Добри Чинтулов определят естетическата и социалната рамка в „AGENDA...”.

Добри Чинтулов е първият български поет, който поставя край на *изотонизма* в българската литература. Преди, а и дълго време след него, някой все е броял сричките, отбелязвал е точното място на цезурите, *съчинявал* е дори своя флексия, връщайки към нов живот църковнославянските падежи и естетиката на *руския виршов силабизъм* в песните си (отец Попович Хилендарец, Атанас Гранитски, Кръстьо Пишурка, Димитър Попски...)...

10.10.3. Установените синтактични, семантични и прагматични съотношения в тефтерчето на Васил Левски и незавършената поема „*Аз, Васил Лъвский в Карлово роден...*” се движат във всички посоки на българската културна памет и изясняват антропологични рефлексии, формирали някога личността на Апостола на свободата: религиозни, философски, лингвистични, психологически, музикални, социални, пространствени и времеви нагласи, според които представата за християнска религия, за род, език и родина, за българска народна песен и българска художествена литература олицетворяват ценностни критерии, които формират българската национална идентичност...

„AGENDA : NOTIZ-BUCH für Geschäftsleute jeden Berufs” прилича на християнско богослужение, тук има от всичко: най-напред е църковнославянското песнопение за светци пред иконостаса, после идва редът на тежките песни на народа, има и съвети за болести, както и поучителни разкази за харчове, направени през деня...

Просто трябва да се научим да влизаме с чисто сърце в тази малка, бедна, но спретната и осветена българска църквица, за да чуем гласа на дякон Игнатий...

ОСМА ГЛАВА:

(11.) Хипотаксични и паратаксични конструкции в поетиката на Христо Ботев;

(11.1.) Локално търсене на микро- и макро структури;

(11.2.) Глобален интермодален оптимум...

11. Когато става дума за историографски и антропологичен прочит на поетиката на **ХРИСТО БОТЕВ** (1848-1876) [101], фрагментирането и дефрагментирането на художествената структура на лингвистични и семантични микро- и макрообекти винаги трябва да се възприема като нещо условно...

Вярно е, че търсенето на допълнителен доказателствен материал на фонетично, морфологично, синтактично и лексикално ниво, който тук обобщено представяме като сбор от хипотаксични и паратаксични конструкции, не може и не трябва да се разглежда нито автономно, нито самоцелно. Прекаленият аналитизъм обикновено поставя изкуствени прегради пред зримия хоризонт на очакванията...

Но също толкова верен е и един друг факт – когато четем стихотворение, написано от Христо Ботев, винаги се натрапва и усещането за някакъв сложно кодиран философски изоморфизъм, който реализира своя естетически сбор не само и единствено в универсален национален дискурс – история, език, род, родина, саможертва, свобода...

Със сигурност съществува и нещо друго, далеч по-обобщаващо – особено когато става дума за регистрирани художествени шрихи към националната психография. Тук въпросите почти винаги са отворени, защото все още очакват своите категорични отговори...

Каква е например реалната граница между изконните християнски ценности и пораждащите ги художествени звена в поетиката на Христо Ботев? Съществуват ли свръхнатоварени антропологични доминанти, които преподреждат посочения универсален изоморфизъм? Защо някои пейоративни послания на Христо Ботев – *напр.: „Патриот е – душа дава/ за наука, за свобода;/ но не своята душа, братя,/ а душата на народа!”* („Патриот”); *„Защо не съм и аз поет,/ поет като Пишурката?/ Ех, че ода бих направил/ на баба си на хурката!”* („Защо не съм?”); *„Аз вече нямам мило, драго,/ а вий... вий сте идиоти!”* („В механата”)... – не престават да формират нередактираната всенародна представа за възможните граници на българската национална душевност? Какъв допълнителен психологически нюанс би могъл да се крие във фонетичната

и семантичната среда, която създават 20-те стихотворения на поета („Майце си” (1867) [102], „Към брата си” (1868) [103], „Елегия” (1870) [104], „Делба” (1870) [105], „До моето първо либе” (1871) [106], „На прощаване в 1868 г.” (1871) [107], „Хайдуги. Баща и син” (1871) [108], „Пристанала” (1871) [109], „Борба” (1871) [110], „Странник” (1872) [111], „Гергьовден” (1873) [112], „Патриот” (1873) [113], „Защо не съм?” (1873) [114], „Послание” (1873) [115], „Ней” (1872) [116], „Хаджи Димитър” (1873) [117], „В механата” (1873) [118], „Моята молитва” (1873) [119], „Зададе се облак темен” (1873) [120], „Обесването на Васил Левски” (1876) [121])?

11.1. И още нещо: може ли да се говори, търсейки доказателства и в интермодални структури, за връзка, дори за припокриване на структурообразуващите ядра в мерената и немерената реч в творчеството на Христо Ботев (напр.: синтактичните особености на публицистиката във в. „Знаме” (1874-1875) [122] и определени лингвистични микро- и макрообекти в песните на поета)?

Защо само в поезията призивите за „кръваво” отмъщение, за бунт, за борба, за свобода са почти винаги скрити в сингуларизирани или плурализирани метонимии, а не в открити послания без тропи, както е в публицистиката?

Локалното търсене, което предлагаме, не е правено на случаен принцип. Търсени са форми на вече установени причинноследствени връзки и взаимодействия, които продължават да формират представите ни за поетиката на Христо Ботев:

11.1.1. Алитерации – напр.: „*ръжда разяда гложгани кости,/ смок е засмукал живот народен*” („Елегия”); „*Сърце ми веч трепти – ще хвъркне,/ ще хвъркне, изгоро, – свести се!*” („До моето първо либе”); „*Но кълни, майко, проклинай/ таз турска черна прокуда*” („На прощаване в 1868 г.”); „*а сега – дай ръка за ръка/ и напред със стъпки потвърди!*” („Делба”); „*Из градина креци, вика/ омразната нейна стрика/ (...) а тя ръце си разгърна,/ та Дойчин я млад прегърна.*” („Пристанала”); „*Подкрепи и мен ръката,/ та кога въстане робът,/ в редовете на борбата/ да си найда и аз гробът!*” („Моята молитва”);

11.1.2. Асонанси – напр.: „*та мойта младост, мале, зелена/ съхне и вехне люто язвена?!*” („Майце си”); „*И глава ний няма да сложим/ пред страсти и светски кумири*” („Делба”); „*Настане вечер – месец изгрее,/ звезди обсият сводът небесен;/ гора зашуми, вятър повее, –/ Балканът пее хайдучка песен!*” („Хаджи Димитър”);

11.1.3. Анафори – напр.: „**Ти ли си, мале, тъй жално пела, / ти ли си мене три годин клепа**” („Майце си”); „**откак е в хомот нашата шия, / откак хомот влачи народа**” („Елегия”); „**Забрави туй време, га плачех (...)/ Забрави ти онез полуди**” („До моето първо либе”); „**там, дете аз съм пораснал/ (...) там, дете либе хубаво/ (...) там, дете баща и братя**” („На прощаване в 1868 г.”); „**ще търпим и присмех глупешки, / ще търпим, но няма да охнем**” („Делба”); „**за Чавдар страшен хайдутин, / за Чавдар вехта войвода/ (...) Кой не знай Чавдар войвода, / кой не е слушал за него?**” („Хайдутин. Баща и син”); „**туй е мойта горска птица, / туй е мойта годеница!**” („Пристанала”); „**ще чуйш майчина си тъга, / ще чуйш нейни думи прости. / Ще чуйш, ала недей плака**” („Странник”); „**Той [123], който падне в бой за свобода, / той не умира: него жалеят**” („Хаджи Димитър”); „**Не ти, комуто се кланят/ (,,) не ти, който си направил/ (,,) не ти, който си помазал/ (,,) не ти, който учиш робът/ (,,) не ти, боже на лъжците**” („Моята молитва”);

11.1.4. Мезофори – напр.: „**Не плачи, майко, не тъжи, / (...) Но кълни, майко, проклинай/ (...) Аз зная, майко, мил съм ти (...)**” („На прощаване в 1868 г.”); „**той не умира: него жалеят/ (...)/ и певци песни за него пеят...**” („Хаджи Димитър”);

11.1.5. Епифори – напр.: „**Нищо, Нищо! Отзив няма/ (...) / пък и твоята й душа няма**” („Към брата си”); „**Млада, хубава Стояна/ (...) / Поля ли, мар Стояно/ (...) / да ковлади тя Стояна**” („Пристанала”); „**Гледам в къщи свец гори/ (...) / силен пламък, яд гори**” („Ней”); „**О, мой боже, правий боже!/ (...) / а ти, що си в мене боже**” („Моята молитва”);

11.1.6. Епанафори – напр.: „**че станах ази хайдутин, / хайдутин, майко, бунтовник**” („На прощаване в 1868 г.”); „**какви е деца раждедала, / раждедала, ражда и сега**”/ (...) **какви е момци хранила, / хранила, храни и днеска/ (...) и за свойте си кахъри, / кахъри, черни ядове!**” („Хайдутин. Баща и син”); „**Кавал свири на поляна, / на поляна, край горица**” („Пристанала”)...

11.1.7. Етимологични фигури – напр.: „**кой те в таз рабска люлка люлее**” („Елегия”); „**и сърце зло в злоба обвито**” („До моето първо либе”); „**черни чернеят за мене**” („На прощаване в 1868 г.”); „**доброму добро да прави (...)** Триста й заръци заръчал” („Хайдутин. Баща и син”); „**де е нашът попът опопен**” („Послание”)...

11.1.8. Синтактични паралелизми – напр.: „**пък тогаз нека измръзнат жили, / пък тогаз нека изгния в гроба**” („Майце си”); „**късайте бръшлян и здравец, / плетете венци и китки**” („На прощаване в 1868 г.”) ...

11.1.9. Анжамбмани – напр.: „**Свещена глупост! Векове цели**”

разум и совест се нея се борят” („Борба”); „Спътник ни са били в животът/ страдания, бедност в чужбина” („Делба”); „Блазе му, който умее/ за чест и воля да мъсти” („Хайдут. Баша и син”); „Като зърна той, че иде/ неговото мило либе” („Пристанала”); „Бързай, странник, върви скоро/ къща бащина да стигнеш” („Странник”); „той не умира: него жалаят/ земя и небе, звяр и природа” („Хаджи Димитър”)...

11.1.10. Апосионези – напр.: „да се оплачат тебе горкана...” („Майце си”); „пък тогаз, майко, прощавай...” („На прощаване в 1868 г.”); „и пак ще ги делим двамина...” („Делба”); „Ще да пия на пук врагу,/ на пук и вам, патриоти,/ аз вече нямам мило, драго,/ а вий... вий сте идиоти!” („В механата”)...

11.1.11. Метафори – напр.: „сърцето ми в люти рани/, (...)
мечти мрачни, мисли бурни/ са разпнали душа млада” („Към брата си”); „Сочи народът, и пот от челото/ кървав се лее над камък гробен” („Елегия”); „там, де скръб дълбока владее” („До моето първо либе”); „таз турска черна прокуда/(...) през тиха бяла Дунава” („На прощаване в 1868 г.”); „погледът мрачен, умът не види /(...), нито надежда от сн мъртвешки/ (...) тежка желязна ръка целува („Борба”); „Жътва е сега... Пейте, робини,/ тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,/ в таз рабска земя/ (...)очи темнеят, глава се люшка,/ уста проклинат цяла вселена!” („Хаджи Димитър”); „буйно сърце на чужбина”, „само със надежди голи” („Моята молитва”)...

11.1.12. Метонимии – напр.: „тебе да любя: сърце догаря”, „да му разкроя, що в душа тая” („Майце си”); „светът, привикнал хомот да влачи”, „царство на подлост, разврат и сълзи/ царство на скърби – зло безконечно” („Борба”)...

11.1.13. Синекдохи – напр.: „на туй сърце, дето страда”, „душа ми в огън тлее” („Към брата си”); „сърце ми веч трепти – ще хвъркне” („До моето първо либе”); „бащина си мила стряха” („В механата”)...

11.1.14. Сингуларизации – напр.: „нов кърджалия в нова полуда/ (...) А бедният роб търпи, и ние”, („Елегия”); „да гледа турчин, че бесней” („На прощаване в 1868 г.”); „Тъй глупецът, тъй залита” („Странник”); „Патриот е – душа дава” („Патриот”); „А тиранинът върлува” („В механата”); „не ти, който учиш робът” („Моята молитва”)...

11.1.15. Плурализации – напр.: „свестните у нас считат за луди” („Борба”); „Турци тейка ти убиха” („Странник”); „На – днес богати и сиромаси,/ пиени там – те песни пеят” („Гергьовден”); „Жътва е се сега... Пейте, робини,” („Хаджи Димитър”)...

11.1.16. Реторични въпроси – напр.: „*ах, ръка си кой ще турне/ на туй сърце, дето страда?*” („**Към брата си**”); „*Кажми ми, кажми, бедний народе/ кой те в таз робска люлка люлее?*” („**Елегия**”); „*Ти имаш глас чуден – млада си,/ но чуйш ли как пее гората?/ Чуйш ли как плачат сиромаси?*” („**До моето първо либе**”); „*И секому добро струва,/ само, знайте, за парата,/ като човек – що да прави?*” („**Патриот**”); „*Кой ви бърка?*” („**В механата**”)...

11.1.17. Реторични обръщения – напр.: „*Тежко, брате, се живее...*” („**Към брата си**”); „*Кажми ми, кажми, бедний народе...*” („**Елегия**”); „*на смърт, братко, на смърт да вървим!*” („**Делба**”); „*Горо, горо, майко мила,/ (...)* храни, горо, таквиз чеда,/ дорде слънце в светът гледа;/ дорде птичка в тебе пее,/ тоз байряк да се ветрее!” („**Пристанала**”); „*Ликуй, народе! Старо и младо,/ хвалете и днес бога и царят!*” (...) както от тебе, **народе**, царят/ иска за своите гнусни хареми/ и за тез, що те мъчат, обират;/ а ти им даваш потът, кръвта си/ и играйш даже, кога те бият! (...) **Ликуй, народе!** Тъй овце бляят и вървят с псета подир овчарят” („**Гергьовден**”); „*Патриот е – душа дава/ за наука, за свобода;/ но не своята душа, братя,/ а душата на народа!*” („**Патриот**”); „*Пиян дано аз забравя/ туй, що, глупци, вий не знайте/ позор ли е или слава! (...)* Грабете го, **неразбрани!**/ Грабете го!” („**В механата**”); „*А ти, боже, на разумът,/ защитниче на робите,/ на когото щат празнуват/ денят скоро народите!*” („**Моята молитва**”); „*Боже, с гръм ти разсипи ме!/ Ветре, в прах ти разнеси ме!*” („**Зададе се облак темен**”)...

11.1.18. Епитети – напр.: „жално”, „бащино”, „младо” („**Майце си**”); „люти”, „безумно”, „народен” („**Към брата си**”); „бедний”, „рабска”, „верен” („**Елегия**”); „братски”, „глупешки”, „човешки” („**Делба**”); „любовна”, „ранено”, „дълбока” („**До моето първо либе**”); „немили”, „клетни”, „недраги” („**На прощаване в 1868 г.**”); „юнашка”, „хладни”, „хубава” („**Хайдути. Баща и син**”); „млада”, „омразната”, „хубав” („**Пристанала**”); „мрачен”, „мъртвешки”, „свещена” („**Борба**”); „стара”, „мила”, „младо” („**Странник**”); „остър”, „силна”, „темна” („**Ней**”); „безгрижен”, „глупав”, „изгнил” („**Гергьовден**”); „добър”, „добро” („**Патриот**”); „чудна”, „плодовит”, „прочут” („**Защо не съм?...**”); „народен”, „религиозен”, „опопен” („**Послание**”); „мъжка”, „сърдито”, „рабска” („**Хаджи Димитър**”); „роден”, „свободен”, „благороден” („**В механата**”); „правий”, „православните”, „голи” („**Моята молитва**”); „темен”, „дребен”, „бащина” („**Зададе се облак темен**”); „проклета”, „черна”, „свещен” („**Обесването на Васил Левски**”)...

11.1.19. Инверсии – напр.: „младост, (...) зелена”, „сърце младо”, „душа страдна” („Майце си”); „свят коварен”, „гроб печален”, „глупци неразбрани” („Към брата си”); „предател верен”, „сган избрана”, „камък гробен”; („Елегия”); „мисли еднакви”, „животът/ страдания”, „присмех глупешки” („Делба”); „песен любовна”, „поглед мил”, „скръб дълбока” („До моето първо либе”); „сърце мъжко, юташко”, „либе хубаво”, „майко юнашка” („На прощаване в 1868 г.”); „песни юнашки, хайдушки”, „Чавдар страшен хайдутин”, „българка майка юнашка” („Хайдутин. Баща и син”); „хайдутин върл”, „болест (...) живеница” („Пристанала”); „погледът мрачен”, „спомени тежки”, „сън мъртвешки” („Борба”); „къща бащина”, „думи прости”, „жена хубавица” („Странник”); „ръка силна” („Ней”); „цар безгрижен, глупав”, „царьове земни”, „кревякът хубав” („Гергьовден”); „Пастир народен”, „човек религиозен”, „попец опопен” („Послание”); „сводът небесен”, „трева зелена”, „вода студена” („Хаджи Димитър”); „край свой роден”, „дух свободен”, „плачът майчин” („В механата”); „братя сиромаси”, „любов жива” („Моята молитва”); „облак темен”, „дъждец дребен”, „бразди черни” („Зададе се облак темен”); „птицо проклета” („Обесването на Васил Левски”)...

11.1.20. Градации – напр.: „глас искрен, благороден” („Към брата си”); „как гинат сили и младост,/ как плаче сиротна вдовица/ и как теглят без дом дечица!” („До моето първо либе”); „не ти, боже на лъжците,/ на безчестните тираны,/ не ти, идол на глупците,/ на човешките душманы!” („Моята молитва”)...

11.1.21. Символи – напр.: „кръстът е забит във живо тело”, „смок е засмукал живот народен”, „откак окови влачи народа”, „откак е в хомот нашата шия” („Елегия”); „Светът, привикнал хомот да влачи” („Борба”)...

11.1.22. Оксиморони – напр.: „предател верен и жив предвестник”, „в сюртуци, в реси и слепци с очи”, („Елегия”); „Свещена глупост! Векове цели/ разум и совест с нея се борят” („Борба”), „и смъртта й там мила усмивка” („До моето първо либе”)...

11.1.23. Алегории – напр.: „стадо от вълци” („Борба”); „И тръгна стадо с агнета дребни” („Гергьовден”);

11.1.24. Образи – напр.: семейството (майката, бащата, братята...), приятелите, гробът... („Майце си”); семейството (братът...), приятелят, народът, отечеството, гробът... („Към брата си”); семейството (детството, люлката...), Юда, Спасителят (Иисус Христос), християнският кръст, смокът, гробът, оковите... („Елегия”);

семејството (любимата, потомството...), приятелите, чужбина, кумирите... („Делба”); любимата, сиромасите (бедните), сабята, смъртта („До моето първо либе”); семејството (мајката, бацата, братјата...), любимата, поробителите, сабята... („На прощаване в 1868 г.”); семејството (дядото, мајката, бацата, детството...), богатите (чорбаджиите), поробителите, хайдутите... („Хайдуги. Баца и син”); семејството (мајката, бацата, синът, дъщерјата...), младостта, любовта, хайдутите, гората... („Пристанала”); българите (ние), свещенослужителите (попът), учителјат, вестникарите... („Борба”); семејството (баџината кџа, мајката, децата...), любимата, поробителите... („Странник”); семејството (сџпрузите...), любовта, изневјарата („Неј”); свещенослужителјат (попът), царјат (султанџт), Св. великомџченик Георги Победоносеџ („божи разбойник”), Божият Агнеџ (жертвеноото агне, Исус Христос...), пастирџт (овчарјат, овците, народџт...) („Гергџовден”); българите (братјата, народџт, лџжехристияните, лџжепатриотите, сребролюбџците...), сиромасите (бедните)... („Патриот”); български писатели („Пишурката” [124], „Сапунов” [125], „Владикин” [126], „Войников” [127], „Славејков” [128], „Вазов” [129]) („Защо не сџм?...”); свещенослужители („Свјати владико!” [130] („Послание”); приятелите (Хадџи Димитџр, Стефан Караџа), гората (Балкана), младостта, саможертвата, небото, слнџцето, орелџт, вџлкџт, самодивите, робините... („Хадџи Димитџр”); семејството, механата (крџчмата), богатите бџлгари, поробителите (тираните), лџжепатриотите, народџт... („В механата”); Бог, свещенослужителите (калугерџт, папи, патриарси...), тираните, народџт (робџт), гробџт („Моята молитва”); семејството (дядото, бабата, бацата, мајката, братјата ...), гората, приятелите (дружината), смъртта („Зададе се облак темен”); семејството (мајката, мајката-родина, синџт, децата...), приятелјат (Васил Левски) [131], гробџт, природата, песента... („Обесването на Васил Левски”)...

11.1.25. Лирически герои – напр.: личност, тџрсеџа отговори на екзистенџиални вџпроси (семејството: мајката, бацата, братјата...) („Майце си”); личност, тџрсеџа сџмишленик в борбата среџу поробителите („Кџм брата си”); личност, която е поела пџтја на борбата, зашто е намерила категорични отговори на екзистенџиални вџпроси („Елегия”); личност, която е намерила „сџтџник” в борбата среџу поробителите („и мисли еднакви ний таим”) („Делба”); личност, тџрсеџа сџмишленик в лицето на любимата в борбата среџу поробителите („До моето първо либе”); самопожертвувателна личност,

която решително е поела по пътя на борбата („Не плачи, майко, не тъжи,/ че станах азе хайдутин,/ хайдутин, майко, бунтовник,/ та тебе клета оставих/ за първо чедо да жалиш!“) („На прощаване в 1868 г.”); личност, която разкрива екзистенциални проблеми, свързани с ролята на семейството (дядото, майката, бащата, детето...) в борбата срещу поробителите („Хайдуги. Баща и син”, „Пристанала”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на човешкото лицемерие в историята на човечеството („Борба”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на неосъзнатото лицемерие в семейството („Странник”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на саможертвата („Ней”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на борбата срещу поробителя („Гергьовден”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на човешкото лицемерие („Патриот”, „Защо не съм?...”, „Послание”, „В механата”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на саможертвата, сторена в името на свободата („Хаджи Димитър”, „Обесването на Васил Левски”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на човешкото лицемерие, несправедливостта и преиначаването на християнските ценности („Моята молитва”); личност, която е осъзнала екзистенциалния смисъл на завистта и човешкото лицемерие („Зададе се облак темен”)...

11.1.26. Мотиви – напр.: майчината клетва, самотата, любовта и вярата в осъществяването на мечтите, смисълът на младостта и саможертвата... („Майце си”); самотата, търсенето на съмишленник, лицемерието между хората, смисълът на саможертвата, любовта към родината... („Към брата си”); предателството, търсенето на виновниците за бездушието на народа, безкрайното търпение... („Елегия”); привидното единомислие, бъдещето, страданието, човешкото лицемерие, светските страсти, саможертвата... („Делба”); младостта, любимата, несподелените чувства, отмъщението, бедността, миналото, предателството, саможертвата, надгробните песни... („До моето първо либе”); страданието на майката, чужбина, въображаемият път на борбата, отмъщението за смъртта на близкия, народното признание... („На прощаване в 1868 г.”); песента, подвигът, младостта, признанието, любовта, желанието за саможертва... („Хайдуги. Баща и син”); страхът от саможертвата, младостта, любовта... („Пристанала”); злото, младостта, лицемерието, насилието, надеждата... („Борба”); завръщането в бащината къща, младостта, гробът... („Странник”); семейството, приятелите,

младостта, гробът... („Ней”); семейството, тъгата на майката, смисълът на борбата, отчуждението, безсмисленото съществуване... („Гергьовден”); лъжепатриотизмът... („Патриот”); лицемерието на „интелектуалците”... („Защо не съм?...”); лицемерието, родено от липсата на истинска вяра в християнските ценности... („Послание”); смисълът на саможертвата, националната свобода, признанието... („Хаджи Димитър”); лъжепатриотизмът... („В механата”); лицемерието, родено от липсата на истинска вяра в християнските ценности... („Моята молитва”); завистта, която поражда безсмислието на саможертвата... („Зададе се облак темен”); смисълът на саможертвата, родена в името на националната свобода, признанието... („Обесването на Васил Левски”)...

11.1.27. Теми – напр.: споделеното и несподеленото страдание на търсещата личност („Майце си”, „Моята молитва”, „Борба”, „До моето първо либе”, „Пристанала”, „Странник”, „Ней”...); страданието на народа („Към брата си”, „Елегия”, „Хайдутин. Баща и син”, „Гергьовден”...); прощаването и търсенето на прошка („На прощаване в 1868 г.”, „Майце си”, „До моето първо либе”...); предателството („В механата”...); лицемерието („Патриот”, „Защо не съм?”, „Послание”...); завистта („Делба”, „Зададе се облак темен”...); безсмъртието („Хаджи Димитър”, „Обесването на Васил Левски”...)...

11.1.28. Време – напр.: най-често се срещат лични глаголни форми в минало неопределено (лат. *perfectum*) и сегашно историческо (лат. *praesens historicum*) време... (напр.: „Майце си”, „Към брата си”, „Елегия”, „До моето първо либе”, „Делба”, „На прощаване в 1868 г.”, „Странник”, „Борба”, „Гергьовден”, „Ней”, „Патриот”, „Защо не съм...?”, „Послание”, „Хаджи Димитър”, „Моята молитва”, „В механата”, „Зададе се облак темен”, „Обесването на Васил Левски”...); понякога миналото неопределено и сегашното историческо време би трябвало да се тълкуват и като контекстови синоними на **бъдеще предварително време** (напр.: „че съм станал азе хайдутин” ≡ **че ще съм станал азе хайдутин**) и **бъдеще предварително време в миналото** (напр.: „че съм станал азе хайдутин” ≡ „**че щях да съм станал азе хайдутин**”), тъй като поетът дава предварителна оценка за събития, които още не са се случили в неговото лично време и пространството (напр.: „На прощаване в 1868 г.”)...

11.1.29. Пространство – напр.: чужбина → родина... („Делба”, „На прощаване в 1868 г.”...); родина... („Към брата си”, „Елегия”, „До моето първо либе”, „Послание”, „Хаджи Димитър”, „В механата”,

„Моята молитва”, „Зададе се облак темен”, „Обесването на Васил Левски”...)... ; *родина* → *дом* → *семейство*... („Майце си”, „Хайдутин. Баща и син”, „Борба”, „Пристанала”, „Странник”, „Ней”...)...

В някои творби са реализирани силни взаимодействия между звукописните техники в мерената и в немерената реч...

Илюстрации в това отношение ще потърсим във фейлетона „Политическа зима”, публикуван на страниците на в. „Знаме” [132], и стихотворенията „В механата” и „Хаджи Димитър”...

Христо Ботев обича да естетизира демонични, деформирани изображения, които населяват света на гротеската. Окарикурирането е задължително. За да стилизира интернализацията на българите в политическия живот на Европа от края на XIX в., поетът казва: „*Заспиш и сънуваши... Но какво сънуваши? – Сънуваши, че светът прилича на кръчма и че гладните, дрипавите и измръзналите народи са се събрали в нея и на колене въздават хвала Бакхусу ѝ*” [133]. Този свят-кръчма е „изсънуван” от „българин и патриотин”. Ако е вярно, че големите и силните в света градят, измислят, изобретяват и експлоатират образите на интернализиранията „*малки*”, то сънуващите – *т.е. „гладните, дрипавите и измръзналите”*... – са неспособни да сънуват друго освен хиперболизирана проекция на самите себе си...

В последната строфа от стихотворението „В механата” сарказмът достига своята най-висока точка. Тук дилемата между „*позор*” и „*слава*” декодира както публицистичните – „*Сънуваши, че светът прилича на кръчма...*”, – така и лирическите обобщения на поета:

*Ще да пия на пук врагу,
на пук и вам, патриоти,
аз вече нямам мило, драго,
а вий... вий сте идиоти.*

Още по-висока интелектуална точка на саркастично обвинение откриваме в „Хаджи Димитър”, където присмехът е сложно кодиран в първичния сюжет на творбата: Христо Ботев създава своята балада в отговор на слуховете, че войводите са живи и бродят с четата си из Балкана. Всички са знаели, че Хаджи Димитър и Стефан Караджа са мъртви, но месеци наред народът е вярвал точно в обратното. Има публикации във вестниците „Дунавска зора” и „Свобода”, които доказват този факт [134].

Лирическият отговор на Христо Ботев е ироничен, дидактичен,

превъзпитаващ. Той е Сократово послание, отправено към невярващите българи – към себе си дори – в християнското прераждане след саможертвата, сторена в името на националната свобода:

*Той, който падне в бой за свобода,
той не умира: него жалеят
земя и небе, звяр и природа
и певци песни за него пеят...*

Бунтът на Христо Ботев срещу „*туй, що, глупци вий не знаете/ позор ли е или слава*” е трябвало да стане достояние на всички „*патриоти*”, на всички българи, но без остатък и без компромиси...

Констативните нравствени модели в „Политическа зима”, „Хаджи Димитър” и „В механата” звучат като въпроси, но и като заклинания, като позор за незнаещите и проклетие и ироничен присмех, отправен към невярващите в освобождението на България...

Във в. „Знаме” съществуват и други микро- и макрообекти, които – съпоставени със синтактичните и паратаксичните конструкции на лирическите изповеди – диверсифицират източниците на познание.

Някои синтактични конструкции в публицистиката буквално имитират вече генерирани народнопесенни структури на интермодален принцип.

11.1.30. Най-силно впечатление правят *анафоричните ефекти, повтарящите се синтактични конструкции и реторичните въпроси.*

Ето няколко примера:

11.1.30.1. Употреба на различни форми на относително местоимение „*който*” при последователното въвеждане на няколко подчинени изречения (*анафоричен ефект*) – *напр.: „Болестта на нашия народ са заключава в онова състояние на работите в европейска Турция, което е докарало поробените от нея народи до такава висока степен на сиромашия, която не позволява човеку да мисли за друго нищо, освен за начина, с който в по̀те лица да изкарва своя оскъден хляб.”* („В какво се състои болестта на нашия народ”) [135];

11.1.30.2. Изобилните от *реторични въпроси, конструирани по един и същ начин* (*синтактичен паралелизъм, който на места постига мезофоричен интонационен ефект*), играят ролята на *градации* или *емоционални парафрази* в някои изречения – *напр.: „Какво трябва, господо, сега да правим? Какъв път трябва да заловим и какви средства да употребим, за да излекуваме нашият болен народ и да го извлечем*

из тинята на това странно и безизходно положение? Образование и просвещение ли? Работата на двойното поле на науката и на занаятите ли? Разпространение полезни знания ли или други някакви решителни и радикални средства? – Но мълчете, господа! Не клатете с глава!” („Турското посегателство върху народните училища”) [136]...

11.1.30.3. Повторение на едни и същи синтактични конструкции, при които главните части на изречението са идентични (анафоричен ефект, съчетан със синтактичен паралелизъм) – напр.: „Видеше се, че после тая епоха, т. е. после решението на черковния въпрос, всичко трябваше да млъкне, всичко трябваше да са помири с нещастната съдба на българския народ и всичко трябваше да влезе в своята плесенясал петвековен гроб.” („Задачата на в. „Знаме”) [137];

11.1.30.4. Инверсия на повтореното казуемо (анафоричен ефект), което почти винаги заема мястото на подлога – напр.: „Не стигат тежките и безчовечните даноци, които са ни довели до просешка торба, не стигат официалните кражби, обире и убийства, които смучат даже и мозакът из костите ни, не стигат петвековните мъки и страдания, които са ни хвърлили в мизерията на скотовете – не!” („Турското посегателство върху народните училища”) [138];

Подобни локални доминанти формират алгоритъм, който не поставя строга семантична граница между мерената и немераната реч в творчеството на Христо Ботев.

Интересното в случая е, че част от въпросните доминанти (алитерации, асонанси, анафори, мезофори, епифори, епианафори ...) въздействат най-напред на фонологично, а след това – и на семантично ниво. Фонологичното ниво се реализира посредством твърда дофонологична структура, чийто геном е дълбоко имплантиран в автентичния словесен фолклор и обикновено е предназначен за елегично (тъжно) пеене и възпяване на вече митологизираното, разказваното, споделяното. Понякога въпросният дофонологизъм се естетизира до такава степен, че поражда самостоятелен силно озвучен семантичен продукт, който надстроява – за да обозначи и сравни едновременно – естествените човешки реакции на пеещия човек и антиномите на случващото се време:

*Настане вечер – месец изгрее,
звезди обсият сводът небесен;
гора зашуми, вятър повее, –
Балкнът пее хайдушка песен!*

В тази строфа е постигант **НАЙ-ГРАНДИОЗНИЯТ АСОНАНС В ЦЯЛАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ**: в общо **16 думи** (*дву- и трисрични*), разположени в **4 стиха**, са съчетани **40 гласни**, от които **31 отворени** ([а], [е], [о]) и **9 затворени** ([ъ], [и], [у])...

Тъкмо подобни микро- и макрообекти формират естетическия дискурс в поетиката на Христо Ботев. Посочените константни величини се намират в състояние на непрестанна корелация и създават усещането за сюжетна непрекъсваемост въпреки жанровите различия в творчеството на поета: лирика, лироепос, епос (белетристика, есеистика, публицистика...)....

11.2. Глобалният интермодален оптимум, който търсим в текстовете на Христо Ботев, се намира в пряка зависимост от универсалния национален дискурс: **история, език, род, родина, робство, саможертва, свобода...**

Усещат се различни и разнопосочни взаимодействия с дидактичните интонации на Св. отец Паисий Хилендарски, Георги С. Раковски и Васил Левски...

Но Христо Ботев прави и още нещо...

За разлика от всички свои съвременници и съратници (Добри Чинтулов, Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Стефан Стамболов...), **той хиперболизира една от най-миниатюрните сюжетни литоти в цялата история на българската литература: СЕМЕЙСТВОТО...**

Прякото доказателство за това е фактът, че в голямата си част микро- и макрообектите, които по-горе посочихме (*звукописни техники, образи, герои, мотиви...*), са обвързани повече с **представата за конкретна семейна среда и семеен бит** (*дядото, майката, бащата, братята, сестрите, любимата, приятелите... – напр.: „Майце си”, „Към брата си”, „Елегия”, „Делба”, „До моето първо либе”, „На прощаване в 1868 г.”, „Хайдути. Баща и син”, „Пристанала”, „Борба”, „Гергьовден”, „Послание”, „Хаджи Димитър”, „В механата”, „Моята молитва”, „Обесването на Васил Левски”...*), отколкото със злободневни закачки (*напр.: „Патриот”, „Защо не съм?”, „Послание”, „Делба”, „Зададе се облак темен”...*) или директни призиви за бунт и борба...

В революционния патос на своето време поетът буквално вгражда представите си за нравствените устои на християнското българско патриархално семейство. В хода на надредното търсене забелязваме и още нещо: въпросното вграждане е постигнато посредством звукописните техники на българския автентичен словесен фолкор. Затова

СТИХОТВОРЕНИЯТА НА ХРИСТО БОТЕВ – въпреки присъствието на силен революционен патос и копнеж – НОСЯТ И БАВНИЯ ТЕМПОРИТЪМ И ТИШИНАТА НА БЪЛГАРСКАТА СТЯХА, НА БАЩИНОВОТО ОГНИЩЕ, НА МИЛАТА МАЙКА, НА КРОТКОТО ЛИБЕ И ВЕРНИТЕ ПРИЯТЕЛИ...

Това е дидактична картина на българската литературна представа за висша християнска нравственост, която продължава да възпроизвежда чистотата на българския национален идеал за език, род и родина (IX-XXI).

ДЕВЕТА ГЛАВА:

(12.) Голямото българско литературно изречение...

12. Интермодалните взаимоотношения във въобразяемото голямо българско литературно изречение на „атомно” ниво ($a+a^1+a^2+b+c...$: СВЕТИТЕ БРАТЯ КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ → СВ. АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ... → СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ → СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ → СВ. ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ... → Д-Р ПЕТЪР БЕРОН → ИВАН БОГОРОВ → ВАСИЛ АПРИЛОВ → НЕОФИТ РИЛСКИ... → ХРИСТО БОТЕВ → ИВАН ВАЗОВ → ГЕО МИЛЕВ → НИКОЛА ВАПЦАРОВ...) РЕАЛНО СТРУКТУРИРАТ МОЛЕКУЛАТА НА ЕДНА ЕЛАСТИЧНА МЕГАМЕТАФОРА, ЧИЙТО ГЕНОМ ИМА ПОВЕЧЕ ФОЛКЛОРЕН, ЗАТВОРЕН И КОНСЕРВАТИВЕН ХРИСТИЯНСКИ ПРОИЗХОД – ТОЙ НЕ Е ВРЕМЕВИ И НЕ Е ПОДЧИНЕН НА „ВРЕМЕННИТЕ” ФЕНОМЕНИ, ЗАЩОТО Е ГЕНЕТИЧНО ОБВЪРЗАН С ВЕЧНИТЕ, КОСМИЧНИТЕ ПУЛСАЦИИ ВЪВ ВРЕМЕТО И ПРОСТРАНСТВОТО:

12.1. СВ. ИВАН РИЛСКИ (876-946): „*И, преди всичко, ви завещавам да пазите светата вяра непорочна и незасегната от всякакви зломислие, както я приехме от светите отци, без да се отдавате на чужди и различни учения. Стойте добре и дръжте преданията, които сте чули и видели от мене. Не се отклонявайте нито надясно, нито наляво, но ходете по царския път. Пазете се грижливо от светски увлечения и винаги помнете, заради що сте излезли от света и заради*

що презряхте света и светските неща. А най-много се пазете от сребролюбивата змия, защото сребролюбието е корен на всички злини, според апостола, който го нарича второ идолослужение. Защото за инока богатството не е среброто и златото, но свършената бедност, отречението от своята воля и възвишеното смирение. Не ви казвам това като мои заповеди, но ви припомням Христовите заповеди. Защото Той казва на Своите свети ученици, а чрез тях и на всички, които са се отрекли от света: „Не притежавайте злато, нито сребро, нито торба, нито медни пари в пояса си и прочее”. Защото златото и среброто са големи врагове на инока и подобно на змия ухапват оногова, който ги има.” → **Завет на Св. Иван Рилски** (края на IX – началото на X в.: „Завет” на Св. Иван Рилски не е автентичен, не може да бъде създаден от него. Това е паметник, запазен в единствен препис от XIX в., т.н. Игуменски препис, който по много белези, констатирани от езиковедските проучвания, се отнася към XIV в. и, разбира се, е анонимен. Съдържанието на „Завет” е израз на стремежа да се запази монашеското братство в Рилската обител със своите правила и традиционно устройство на общежителното съществуване на това братство. Св. Иван Рилски не може да бъде автор на този текст по много причини, извлечени от неговия постнически живот в отшелничество и молитвено поведение. Той е анахорет (монах отшелник, напуснал светския живот) от най-висша степен. Учените приемат средновековния произход (XIV в.) на „Завет”-а, както бе отбелязано, но не и авторството на Св. Иван Рилски. Ако авторът на Учебника иска този текст да остане, то той трябва да бъде отнесен към XIV в.);

12.2. КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ (IX-X): „*Аз се моля Богу с тия думи:/ Боже на всяка твар и създателю/ на видимите и невидимите./ Господа – Живия Дух – изпрати/ да вдъхне в сърцето ми Словото,/ Което ще бъде за благо на всички,/ живеещи в Твоите заповеди./ Защото е голям светилник на живота/ законът Ти, светлина в пътеките на този,/ който дири евангелските слова/ и се моли да получи Твоите дарове./ Лети сега и славянското племе./ Към Кръщение се обърнаха всички,/ които желаят да се нарекат твои хора;/ милостта Твоя, Боже, молят горещо./ Но сега дай ми изобилно слово,/ Отче, Сине и Пресветий Душе,/ на мене, моления помощ от Тебе./ Ръцете свои издигам винаги нагоре/ да получа сила и мъдрост от Тебе,/ защото Ти даваши на достойните сила/ и цериши всяко същество./ Избави ме от фараонска злоба,/ дай ми херувимска мисъл и ум,/ о, честна Пресвета Троице,/ превърни скръбта ми в радост/ да почна мъдро да описвам/ премъдрите Ти чудеса,/ като приема силата*

на шестокрилите./ Сега вървя по дирята на учителите./ Следвайки името и делата им,/ ще направя явно евангелското слово,/ въздавайки хвала на Троицата в Божеството,/ която възпява всяка възраст –/ млад и стар със своя разум –/и един нов народ, въздавайки винаги хвала/ на Отца, Сина и Светия дух, Комуто подобава/ чест, власт и слава от всяка твар и дихание,/ във всички векове и навеки. Амин.” → „Азбучна молитва”;

12.3. ЙОАН ЕКЗАРХ (IX-X): „Какво по-красиво, какво по-сладко за любящите Бога, които наистина жадуват за вечен живот, от това никога в мисълта си да не отстъпват от Бога и винаги да си спомнят за Неговите добри творения. Също и ти, господарю мой, славни княже, Христоролюбиви Симеоне, непрекъснато изучавай Неговите заповеди и творения и искаш с Тях да се красиш и славии. Така постъпваме и ние. И когато добрият и верният раб види, че неговият господар е извършил нещо добро, няма да иска само той да знае, да се радва и да се гордее, но ще пожелае, ако е възможно, и целият свят да научи за това. И ако онези, които се насищат с пиене и ядене, биват румени, и сияещи [от радост], и весели, то колко повече [онзи], който се храни с мислите за Божиите дела, като Ги съзерцава и се краси с Тях, би желал и други да Ги видят и да Ги обикнат. На тях, както казва Писанието, „ще им израснат пера, като на орли; ще тичат и няма да се изморят”. Защото радостта не познава мъката; тя дава крила. И как няма да се радват, след като са разбрали за Кого небето е украсено със слънце и звезди; за Кого земята е обкичена с растения, дървета и цветя и увенчана с планини; за Кого морето, и реките, и всичките води са изпълнени с риби; за Кого е бил приготвен Раят и Царството [небесно]. И след като са разбрали, че [всичко това е създадено] не за някой друг, а за самите тях, как няма да се радват и веселят [и как няма] да Го славословят? [Те] трябва да помислят и [върху следното]: по Чий образ са създадени, какво е тяхното място; за какво са призвани. И ако и вие, приятели, сте премислили всичко това, как няма да ликовате и да се радвате? Тук аз, припомняйки всичките шест слова, ще ви [ги] предам накратко. Защото е добре да побеседваме пак за тези добри творения.” → Шестоднев;

12.4. СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ (1325-1403): „Добре дошла, хубава Христова невесто, чиста гълъбице, позлатена от Светия Дух, девствена похвало, пустинножителнице, събеседнице на ангелите, добродетелни раю, красиви доме на чистотата! Бог обикна твоята хубост и с различни чудеса те украси на земята, а духът ти живее в небесата с ангелските воинства! Ангелите те възхваляха, а човеците те прославят, тебе, девойко, възлюбиха и се затекоха в

благоуханието на твоето миро! Ти си честната невеста на истинския жених! Ти си крин, намерен всред тръне! Тебе облажават човешките родове, понеже си последвала своя жених! Ти си застъпница на тези, които са в неволи, и пристанище на тези, които са изложени на бури! Твоят ковчег разлива благотворни струи и прогонва бесовските пълчища! Твоята църква лекува недъзите, дава зрение на слепите, очиства прокажените. Затова облажавам, Петко, твоето тяло, съсъд священик! Облажавам и твоите честни членове! Облажавам твоя благозвучен език, защото не престана да слави Бога! Облажавам твоите очи, защото не дрямнаха от сън, който води към смърт! Облажавам ти ръцете, които се подвизаваха в труд и не се обленеха! Облажавам ти и нозете, защото не отслабнаха при всенощното бдение! Ти си съсъд, който е приел истинско миро – Светия Дух!” → **Житие на Св. Петка-Параскева;**

12.5. СВ. ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ (1722-1773):

„Внимавайте вие, читатели и слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род и своето българско отечество и желаете да разберете и знаете известното за своя български род и за вашите бащи, прадеди и царе, патриарси и светии как изпърво са живели и прекарвали. За вас е потребно и полезно да знаете известното за делата на вашите бащи, както знаят всички други племена и народи своя род и език, имат история и всеки грамотен от тях знае, разказва и се гордее със своя род и език.

Така и аз ви написах подред това, което е известно за вашия род и език. Четете и знайте, за да не бивате подигравани и укорявани от други племена и народи. Твърде много обикнах българския род и отечество и много труд употребих да събирам от различни книги и истории, докато събрах и обединих историята на българския род в тая книжчица за ваша полза и похвала. Написах я за вас, които обичате своя род и българското отечество и обичате да знаете за своя род и език. Преписвайте тая историйца и платете, нека ви я препишат, които умеят да пишат, и пазете я да не изчезне! Но някои не обичат да знаят за своя български род, а се обръщат към чужда култура и чужд език и не се грижат за своя български език, но се учат да четат и говорят по гръцки и се срамуват да се нарекат българи. О неразумни юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш на своя език?” → **История славяноболгарская...**

12.6. СВ. СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ (1739-1813): „Другите свещеници, които бяха все прости и неучени орачи, ме ненавиждаха за това, че мога да чета. Безумната ми младост не ми позволяваше да им

се подчинявам. Те все ме докладваха на безкнижния гръцки архиерей, а той – защото беше прост и безкнижен като тях – ме намрази. Кое то всъщност си е нещо естествено, защото: ученият човек обича учения, простият – простия, пияният – пияния” → **Житие и страдание грешнаго...**;

12.7. КИРИЛ ПЕЙЧИНОВИЧ (1770-1845): „Тгарце му негово рождение,/ Пречиста и Хилендар пострижение,/ Лешок му е негово воспитание,/ под плочава негово почитание/ от негово свое отшествие/ до Христово второ пришествие./ Молит вас, браќа негои любимия,/ хотяция прочитати сия,/ да речете „Бог да би го простил”,/ зер е у гроб црввите ги гостил./ Овде лежи Кирилово тело/ у манастир и у Лешок село./ Да Бог за доброе дело.” → **Стихове на глас трапезачки**;

12.8. НЕОФИТ БОЗВЕЛИ (1785-1848): „На Болгария не остана веќе друга надежда,/ тия молби она к Росии плачевно нарежда:/ „О Росио, моя еднокровна сестро мила./ защо си мене толкова векове заборавила/ Чужденцем си ти явно и славно помогнала/ и них от лютаго им падения въздигнала,/ на Елада, Влахия и на сродните Сербии./ Защо не помилуваши и твоя сестра Болгария (...)” → **След Хатишерифа**;

12.9. ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ (1821-1867): „В хълмове и в бойни равнини/ шумни и приятни гласове ехтят!/ В цветни долини красиви/ момци и девизи цветя берат!/ Как лъчезарно слънцето изтича!/ Как светлината гони ноцните тъми!/ Земята се в огнена дреха облича,/ зората пресветла буди с лъчи!” → **Горски пътник**;

12.10. НАЙДЕН ГЕРОВ (1823-1900): „Стоян забравил срам, прилика,/ извадил пръстен от ръка,/ фрълел го майци и извика:/ – Да ти е булката драга,/ теб да венчаят с нея, мале,/ че ти сама си я избрала,/ та Рада, моята пръвница/ зарови в черната земя./ Убий и мен, ега двамина/ на она свят щем оживя./ Без теб на она свят по-лесно/ Бог, мале, ще ни събере,/ че мен без Рада е тук тесно,/ а с нея е и в гроб добре./ Ти, мале, мене си родила,/ за да мя умориши насила.../ С тез думи той паднал на Рада,/ Със слъзи горки я облял;/ от нея без да ся отвади,/ той на носило умрял.” → **Стоян и Рада**;

12.11. ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЙКОВ (1827-1895): „Гергана, пиле шарено,/ Гергана, кротко агненце,/ кат бисер между мъниста/ тя била между момите;/ първо и либе Никола –/ вакло огиче пред стадо/ помежду селски ергени!/ Гергана още Никола,/ двамата лика-прилика,/ като два стърка аглика,/ двамата млади, зелени,/ един за други родени,/ един у други влибени,/ влибени вярно, примерно.” → **Изворът на Белоногата**;

12.12. ГРИГОР ПЪРЛИЧЕВ (1830-1893): „Не бяха годините

прежната хубост изтрили,/ не бе тя привела глава,/ все оше бе сочна и млада, и пълна със сили! –/ Бе клетата Неда това,/ на Кузмана свидната майка, притихнала цяла,/ потънала в размисъл лош,/ забола очи във земята, че беше видяла/ нерадостен сън тази нощ.” → **Войводата;**

12.13. ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ (1837-1879): Хубава си, моя горо,/ миришееш на младост,/ но вселяваш в сърцата ни/ само скръб и жалост:/ който веднъж те погледне,/ той вечно жалее,/ че не може под твоите/ сенки да изтлее,/ а комуто стане нужда/ веч да те остави,/ той не може, дорде е жив,/ да те заборава.” → **Хубава си, моя горо...;**

12.14. ХРИСТО БОТЕВ (1848-1876): „сърцето ми в люти рани/, (...) мечти мрачни, мисли бурни/ са разпнали душа млада” → **Към брата си;** „Сочи народът, и пот от челото/ кървав се лее над камък гробен” → **Елегия;** „там, де скръб дълбока владее” → **До моето първо либе;** „таз турска черна прокуда/(...) през тиха бяла Дунава” → **На прощаване в 1868 г.;** „погледът мрачен, умът не види/(...), нито надежда от сън мъртвеици/(...) тежка желязна ръка целува → **Борба;** „Жътва е сега... Пейте, робини,/ тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,/ в таз рабска земя/ (...) очи темнеят, глава се люшка,/ уста проклинат цяла вселена! “ → **Хаджи Димитър;** „бујно сърце на чужбина”, „само със надежди голи” → **Моята молитва;** „Приятно нещо е да има човек топла соба, самун хляб, парче сланина и няколко глави праз лук, пък да легне и да мисли, или да спи и да сънува. Приятно е, но да има и една от тия две болести: или млада жена, или стар ревматизъм; лежиши, лежиши, а мисълта ти като у немец, пълна и богата като готварница, дълга и безконечна като суджук – суджук, с който във виенския райстаг немците и маджарите бият по главата славянските депутати; а въображението ти като у арапин, силно и остро като тюмбекия – тюмбекия, която е крайно полезна за краставите народи, – пламенно и възвишено като дим. Дим, дим! под който ние българите така сладко спим. Мислиши, мислиши, пък се попротегнеш като философ, прозевнеш се като дипломатин, почешеш се в тила като политик и ако ти позволи жената или ревматизмът да заспиши, то спиши като Крали Марка.

Заспиши и сънуваш... Но какво сънуваш? – Сънуваш, че светът прилича на кръчма и че гладните, дрипавите и измръзналите народи са се събрали в нея и на колене въздават хвала Бахусу. Г-н Бисмар възседнал земното кълбо и точи из него пелин за здравето на Германия; дядо Горчаков раздава коливо за „бог да прости” славяните; майстор Андрашия свири чардаш и кани чехите, сърбите и хърватите да попеят и да поиграт на гладно сърце; Мак Махон плете кошница за яйцата,

които Франция ще да снесе през немските велики пости на Елзас и на Лотарингия; лорд Дерби си точи севастополската костурка, за да надrobi прясно сирене за европейската търговия на възток и за да отреже от бутовете на някое диво африканско или азиатско племе бюфтек за английското човеколюбие; испанските „братовчеди” са застъпили тялото на майка си, бозаят кръв из нейните гърди и плюят един другиму в очите; владетелят на чизмата се наговаря с човека от Капрера да изчистят блатото на Рим (не папата, който ще да се изчисти сам) и, наместо хляб и макарони, да дадат чист въздух на Мациниевите дечица; безбрадото пърчле на солените, възседнало буцефалът на Александра Македонски и исторически иска да докаже, че само немецът може да бъде пастир на козите; босфорският пилафчия подсмърча до вратата на кръчмата, яде червата на раята, пие дипломатическа боза и вика „Аман от пияни хора”. Множество малки и големи господа духат на своите измръзнали ръце, гледат с особено равнодушие на просяците, молят се богу за плодородието на човеческия род и за изобилието на хорската глупост и слушат как вият вълците в гъстата литературна и финансиална мъгла и как плачат децата на Европа за лятото на науката и на цивилизацията.

А ти, българин и патриотин, гледаш на всичкото това с особено недоверие и думаш: „суета сует и всяческая суета”. Светът е кръчма, а ти трябва да плачеш със смях, да се смееш със сълзи и на сън да виждаш лятото на Балканския полуостров. „Щастлив е, думаш, българският народ, щастливи са грешните в мъката, щастлив съм и аз в своята топла соба.” Лежиш на гърба си и благодариш всевишния таван, че по негова непостижима милост ти имаши барем покрив над главата си; снегът те не вали, мухите те не безпокоят, в червата ти не произхожда никаква революция, ревматизмът те не безпокои, жената ти не те мъчи, парите ти не се губят; а на четирите стени на стаята ти мухите ти оставили в наследство цели томове списания на български език. Наместо икона, над главата ти виси портретът на н.в. султанът, покрит с тънко едно було от лионската фабрика на паяците; под портрета е залепен фермана с II-те точки на българското щастие, а във фермана волята на негово императорско величество, небесният представител на влашките българи, г. Пандурски, и горещите желания и надежди на нашите цариградски патриоти. Земи си един комат хляб, малко сланина и една глава лук, пък чети: Моята „царска воля е, щото сичките животни по държавата и верни мухи поданици да могат да помагат доколкото им се пада на гърбовете, на ежедневните им царски поядания, които

полагам за достигане до по-висока степен на моето затлъстяване и за благоденствието на моята обширна кочина.” А по-надолу следва рахатлъкът на екзархията, правдините на българския народ и кефът на босфорския Саул.

– Но какво дяволите? Животни ли сме ние, животни ли са нашите владци, учители и вестникари? Протестуваме!

– Не бойте се, господа, аз сънувам. Дайте ми да прочета цариградските български вестници и аз ще да си зема думите назад, т.е. ще да се уверя, че по сичките краища на паяжината е тихо и мирно и че сичко блаженствува под дебелия сянка на паяка. Само – црррр! Там на една муха изпили кръвта, тука на друга светили маслото; там вързали 50-60 души за рогата и ги карат на място злочно и на място покойно, т.е. – в Диар Бекир и в Акия, тука връзват други и им четат баснята за вълка и агнето; там окачили едного на въже да се поизсуши.

– Но ние имаме училища, читалища, екзархия, литература, журнали, правдини – имаме младо поколение...

– Да, да! Имаме! Кой ви казва, че нямате? Но ако е работата да се хвалиме, то и ние имаме тука, в Румъния. Откогато г-н Пандурски остави своята знаменита политическа и литературна кариера и откогато на хоризонта на българската литература се появи съзвездието „Блъсков” и „Дружеството за разпространение полезни знания”, оттогава науката, поезията, педагогиката и литературата потекоха из крачолите на българския народ и на неговото книжевно щастие захванаха да завиждат даже и манджурите, откакто цариградските ханъмки родиха литературно-политическото списание „Ден”, то Милош Милоевич престана вече да разпространява сърбизма из България; откакто „Училище” роди богобоязливия редактор на „Градинка”, то нашите учени младежи престанаха вече псуват света Богородица; откакто отец Марко цанцугерът турна на своите глупости заглавие „Век”, то великите български пости станаха 365 дена в годината; откогато „Право” се кръсти на „Напредок”, то българският поет Славейков зави чалма и захвана да пее „аман, аман”, а откогато „Levant Times” се преведе на български, то нашите патриоти захванаха да плетат мрежа, за да покриват народа от политическия студ, от литературната мъгла, от революционната виелица, от индустриалния сняг, от економическото пиянство и от белите, черните и сивите цариградски вълци; а откогато най-после „Читалище” се обеща, че от нова година (т.е. от първи януари на деветнадесетия век) ще да се оправи и няма да печати гениалните глупости на нашите литературни телци, то

колата на европейската цивилизация останаха без катран и заскърцаха въз баира на българския напредок; умствените чакръчета на нашето младо поколение замръзнаха и пуснаха воценици за „упокой“ на грешните и живоумрелите политически и литературни души; а в пиящата (т.е. – по бит пазар) на нашето умствено развитие, произлязоха такива важни операции и такива чудни метаморфози, щото при броениците на нашето калугерско щастие се притуриха още няколко стотини зърна, с които ние няма никога да изчетеме своите навечерки и никога няма да дочакаме „светлото Христово възкресение“ → **Политическа зима...**;

12.15. ИВАН ВАЗОВ (1850-1921): „в мелодъята на твоите звуци сладки“, „охулен, опетнен със думи кални“, и в светли звукове ще те предам“... → **Българският език;** „Що нямаш ти? Що липсва под синий ти покров“, „тук весели долини, там планини гиганти“, „по-харно те познават крилатите певци“... → **Отечество любезно, как хубаво си ти!**; „бучат – живот кипи на всичките страни.“, „отсреща Бричебор ми праща здравий дъх“, „с плешивия си лоб и царския си спомен.“, „да имам гроб, подир живот-синджир теглила“... → **При Рилския манастир;** „в полумрак потопени/ човеци и дрипи“, „Зла бедност! Неволя! Души затъпели“, „на нужди, в дълбока ноц гасне живота.“... → **Елате ни вижте!**; „Манастирът тесен за мойта душа е.“, „че благата дума, че правото дело“, „В бъдещето тъмно той гледаше ясно.“, „че страхът е подлост, гордостта – пиянство“, „и душа упорна, и железен нрав.“... → **Левски;** „Свирепият глад/ издаваше вече своя вик познат.“, „Главатарят тебен, с кръв топла оквасен,/ на таз жътва дива гледаше безгласен“, „огнят обхвана тия души горди.“, „на гърди с детенце със златна косица“... → **Кочо;** „Сто и двацет годин... Тъмнини дълбоки!“, „де се чува само ревът беломорски“, „пред лампа жумецца пишеше наведен.“... → **Паисий;** „и на клеветата строшава зъбът.“, „Вълните намират канари тогаз“, „и сладката радост до крак да измрът“, „желязото срещат с железни си гърди“... → **Опълченците на Шипка;** „навред застой, убийствен мраз;“, „спокойно бият тесни гърди“, „кога от злоба не кипът.“... → **Линее нашто поколение;** „Наистина, заедно с напредването на пролетта и революционното кипение напредваше гигантски. Цяла Западна Тракия – главната му област – приличаше тая пролет на един вулкан, който издаваше глух тътен, предвестник на избухването. Рояк апостоли и проповедници кръстосваха планини и полета и организираха борбата. Те намираха навсякъде добър прием; обятия разтворени, за да ги прегърнат, сърца открити – да ги чуят – един народ, жеден за великото слово на свободата, нетърпелив да понесе

кръста си на Голгота. Една дълга върволица от предтечи – сеятели беше прегазила вече духовната нива на България и хвърлила там семето на самосъзнанието. Тая дивна върволица, която захващаше от Паусий – един калугер, и се заключваше с Левски – един дякон – два светци, – беше засеяла и наторила вече нивата и първият беше я благословил от височината на Атон, последният – от височината на бесилото. Преди двайсетина години Раковски, като бе загатнал в едно село за въстание, едвам бе се спасил от пайванта на селяните, с помощта на женски дрехи. Сега народът, като чуеше, че иде апостол, вместо потери, пращаше му депутации да го приемат. И той слушаше, и той гълташе жадно животворната реч, като пресъхнало гърло кристална струя. Кажеха ли му: бъди готов, трябва да мрееш! – черковата даваше попа си, школото даскала си, полето орача си, майката сина си. Идеята със стихийна сила проникваше всъду, обхващаше всичко – и балкана, и равнината, и колибата на сиромаша, и килията на монаха. Даже и чорбаджиите, жигосаната класа, спъвалото на народното напредване, се намериха под обаянието на идеята, която вълнуваше умовете на средата им. Наистина, те, съразмерно, слабо участие взеха в патриотическото движение, но и не му пречиха – защото го не издадоха. Издайствата и подлостите, отвсякъде и от всички, дойдоха подир катастрофата, нейни всегдашни изчадия... Напразно някои пристрастно искат да монополизират това въодушевление само в полза на оная част от народа, на която краката обуваха цървули, в ущърб на историческата истина. Напразно. Революционният дух, тоя огнен серафим, засегна с крилото си и цървулани и университетанти, и гугли и фесове, и калимявки и капели. Както във всичките прогресивни борби на България, науката и кръстът, сиреч духът, стоеше на първи ред. Мартирологът на новите български мъченици явно доказва това. Истина, че главният контингент, и напред, и сега, даде масата народна, но тя даде онова, което беше в силата ѝ: числото. Трябваше интелигенцията да му даде смисъл и душа... Прочее, въодушевлението растеше и заливаше всичко. Всеки ден то взимаше нови размери и нова сила и заедно с него – приготовленията; старо и младо беше се заловило за работа. Селяните не доораваха нивите, за да леят куришуми, и гражданиите зарязваха търговията. Тайни пощи сновяха денонощно между разните комитети и централния в Панагюрище, както тайните полиции следяха явните; младежите излазяха на военно обучение с пушки под команда на стотници и десетници; жените тъчаха навуца, плетяха върви за тях и увиваха фишеци, а бабите месеха и печеха сухари; чизмарите работеха само чанти, цървули, паласки и други

бунтовнически потреби; самите селски векили, бирниците, кметовете и други официозни лица взимаха ревностно участие в подготовлението. Във всяко село растеше складът на оръжия, куришуми и барут – барута го доставяха самите турци; черешовите дънери провъртени, одялани, стегнати с железни обръчи, образуваха артилерията! А копринените знамена със сърмени левове, които ревяха, фантастическите хъшовски премени, свещеническите лъскави одежди и кръстовете, и хоръгвите съставляваха декора на настъпающата борба. Влиянието на това общо опиянение се отрази и на самите игри на децата. Те замениха челика, топката, ликото, пумпала с игра на талим, сред улиците, като си правеха пушки от пицели, саби от дръвца... Старите хора, учудени, си казваха: „Това е поличба божия.“ А поличби небесни нямаше, които да предсказват страшната буря. Да, освен чудноватото предсказание: „Туркия ќе падне, 1876“, което обикаляше навред и смущаваше най-скептичните умове... Напротив, пролетта беше подранила много и превърнала цяла Тракия в райска градина. Трендафиловите градини се бяха разцъфнали чудно и разкошно като никога. Полята и нивите вричаха великолепно жътви, които не щеше да има кой да прибира... И в няколко деня, тайно и полека,/ народът порасте на няколко века... Колкото се касае до втеляването на турското правителство при такива открити и нагли агитации, при такова шумно въоръжаване и готвене за въстание на България, то се обяснява чрез неговата слепота и презрение към нарастлите сили на раята. „Това са заешки тупурдии“, казваха благодушните ефендета. „Това са Даживейлердените“, казваха горделивите господари и се подсмиваха под мустак пренебрежително. Има думи, които означават епохи. „Даживейлердените“ – това беше въплощеното народно самосъзнание, излязло тържествующо из трийсетгодишната борба за черковна независимост. Но „Даживейлердените“, които пиеха наздравници за българската екзархия на 1870 г., се преобърнаха на 1876 г. на бунтовници, които лееха куришуми и правеха топове, за да поздравят българската свобода. Тая метаморфоза не схващаха турците. Те не можеха да вървят заедно с времето си и да виждат коначите, които взима прогресът на идеите. Та впрочем и да видеха, беше вече късно: те нямаха нито такава широка тъмница, нито такъв дълъг синджир да свържат една гигантска идея, невидим Крали Марко, който местеше планини. Ще се удивлява потомството – цо казвам? И ние сами, съвременници на описуемата епоха – отрезвели вече от цял ред исторически примери, се чудим и маем какво е било това умствено опиянение, това сублимно безумство на народа, да се готви на борба с

една страшна империя, с велики още военни сили? Да се готви, и то с надежда, че ще я събори, с такива нищожни до смешност средства? Да дели с нея мегдана в самото ѝ сърце, в „чревата адово“, както бе казал някога Марко Иванов, без да си е оздравил за съюзници, освен ентузиазма – плява, която пламва и гасне, и илюзията – призрак, който става нищо. Историята рядко ни дава пример за такава самонадеяност, която приближава до лудост. Българският национален дух никога не се е дигал до такава висота и надали ще се дигне друг път... Ние особено натъртихме на тая прелюдия на борбата, защото само тя е поразителна и мерило за силата на една велика идея, възприета от благоприятна почва. Самата борба, която последва, не заслужава името си... Ние и нямаме мисъл да я описваме. Разказът ни по нужда се натъкна на един епизод от нея, епизод, който следва нататък и който илюстрира революцията, тоя чудовищен „крах“ на най-светлите надежди”... → **Под игото;**

12.16. КОНСТАНТИН ВЕЛИЧКОВ (1855-1907): „Ще размирише всичко пак на младост” → **Пролет**, „Печален скитник, аз мечтах смирено/ над миналото твое несравнено.” → **Рим – Неапол**, „Природата, виж, цялата немее/ сърцата ни да слуша, кат туптят.” → **Вечерна сцена**, „Враг безпощаден стъпките следи/ на тоз, кой падне във борбата бясна,/ дорде го смаже в мъки и беди.” → **Животът, друже мой**, „От връх Чамлъджа, със душа няма/ от радост, впивам очарован взор” → **Низ улиците тесни...**;

12.17. СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ (1856-1927): „Напред! Науката е слънце,/ което във душите греи!/ Напред! Народността не пада/ там, дето знанъето живей!” → **Кирил и Методий**, „Напред! Със труд и ум, и дързост/ се вдигат цели планини!/ Напред! Тук долу има всяка мъдрост/ в таз само думица стои!” → **Кирил и Методий**, „Измама!... Най-подир узнах, че Пушкиката и Топа/ са плод на Цифрата и че на див кумир слугувах” → **Наука**, „Тежи ми, Боже, кръстът на живота.../ Духа ми скръб обсажда, гина веч...” → **Лама Сабахтани**, „Припомняй си, че си явление/ минутно в безконечний век –/ и всякога търси спасенье/ във мисълта, че си человек!” → **Memento quia pulvis es...**;

12.18. АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ (1863-1897): „Те (вълните) си играят, подиграват се с нашия параход; като че се престорят на минутка успокоени и параходът бърза да се възползува от тази минутка, върти стремително винта, като че гледа да се отдели, да се откъсне от тях, и те на подсмив повдигат го на плещите си дотолкова, щото крилата на винта почнат да се въртят на въздуха, па изведнъж, като си

зашуинат, като се разкикотят, озъбят се, разпенят се и като се спуснат върху парахода, прегърнат го, притиснат го, запляскаат и хвърлят елмази нагоре; а бедният параход пъшка, пращи му целят корпус, мята се безсилен отзад-напред, отляво-надясно, оставя се на произвола им и те го мятат като треска, гонят го, надпреварват го, възсядат се, борят се, разбягват се и пак се групират и нападат задружно.” → **До Чикаго и назад**;

12.19. ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ (1866-1912): „в море от бисерна роса.”, „за лек път охолна мечта.”... → **Ни лъх не дъхва над полени...**; „и думите му благи, като ранна”, „напуснати, посърнаха полята.”, „миришеше на млада пролет (...)”... → **Ралица**; „навъсен поглед в звездни небеса.”, „Де гордото съзнание – че греи/ величие в човешката неволя?!”, „Аз чувствам чрез него буйний пулс/ на общия живот на естеството –”... → **Cis moll...**; „Стройна се Калина вие над брегът усамотени,/ кичест Явор клони сплита в нейни вейчици зелени./ Уморен, под тях на сянка аз отбих се да почина,/ и така ми тайната си повери сама Калина – с шепота на плахи листи, шепот сладък и тъжовен:/ „Някога си бях девойка аз на тоя свят лъжовен./ Грееше ме драголюбно ясно слънце от небето,/ ах, но друго слънце мене вече грееше в сърцето!/ И не грееше туй слънце от високо, от далеко –/ грееше ме, гледаше ме от съседски двор напреко./ Гледаше ме сутрин, вечер Иво там от бели двори/ и тъжовна аз го слушах, той да пее и говори:/ „Първо либе, първа севдо, не копней, недей се вайка,/ че каил за нас не стават моя татко, твойта майка./ Верни думи, верна обич, има ли за тях развала?/ За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла.”/ Думите му бяха сладки – бяха мъките горчиви –/ писано било та ние да се не сбереме живи.../ Привечер веднъж се връщах с бели менци от чешмата/ и навалица заварих да се трупа от махлата,/ тъкмо пред високи порти, там на Ивовите двори, – „Клетника – дочух между им да се шушне и говори: – право се убол в сърцето – ножчето му още тамо!”/ Аз изтръпнах и изпуснах бели медници от рамо./ През навалищата виком полетях и се промъкнах,/ видях Ива, видях кърви... и не сетих как измъкнах/ остро ножче из сърце му и в сърцето си забих го,/ върху Ива мъртва паднах и в прегръдки си обвих го.../ Нек’ сега ни се нарадват, мене майка, нему татко:/ мъртви ние пак се любим и смъртта за нас е сладка!/ Не в черковний двор зариха на любовта двете жъртви –/ тамо ровят само тия, дете истински са мъртви – а погребяха ни тука, на брегът край таз долина.../ Той израстна кичест Явор, а до него аз Калина; –/ той ме е прегърнал с клони, аз съм в него вейки сврела,/ За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла...”/ Дълго аз стоях и

слушах, там под сянката унесен,/ и това, що чух, изпях го в тази моя
тъжна песен.” → **Неразделни...**;

12.20. ЕЛИН ПЕЛИН (1877-1949): „Христина понаведе гиздаво
глава, трепна с цялата си снага, размаха високо кърпата, пристъпи
кротко веднъж напред, веднъж назад, подскокна леко и заигра, сякаш
се сля с живите трептения на чудните звукове.” „Под пръстите на
гайдаря изскачаха весели и игриви звукове и така трептяха, така лудешки
се слагаха и вдигаха, щото човеку се разиграваха дрехите на гърба и
сърцето биеше, готово да се понесе като откъснат лист във вихъра на
тая шеметна свирня.” ... → **Ветрената мелница**; „Сухата учителка
намусено отведе настръхналите от студ деца и гробищата полека-лека
почнаха да пустеят.” „Божана, горката, много ме ядосваше... Е-е, да
знаеш какъв лук ми кълцаше на главата!”, „Капките тупаха тъжно и
правеха вадички по мокрия пясък.” ... → **Задушница**; „Той върви бавно,
внимателно обръща всеки камък, заспал в спокойната водица, и се вижда
в нежно милвания от струите кадифен пясък по края.” „Така той
извървя долът, като се провираше под сведените върби и ракитащи,
и излезе наширокото в ливадите, дето реката тече бавно, разлива се
повече и се пече на слънце между почти голи брегове.” „И тревите,
и цветята наоколо посягаха към нейното освежително дихание.” „–
Търси, пиленце, търси, може да имаш късмет – каза потънал в дълбока
мисъл докторът. – Как ще живеем, ако не гоним измамата?” ... →
Мечтатели; „Бухнаха игриви пламъци.” „Далеч нейде се вдигна тънък
писък като жален стон на някоя поразена от куршум душа, вдигна се
високо и зловещо и сякаш ударен о небесния купол, падна в тайнствените
води на Марица, удави се и умря.” „Каменните Стамови думи го удариха
в сърцето.” ... → **Косачи**; „Разслабеният ѝ скелет глухо затропа посред
печалното, пусто и разкиснато от дъждовете поле.” „На усамотеното
дърво край пътя кацна врана с настръхнала перушина, залюля се на сухия
клон, гракна унило и също се замисли.” „Тънък и студен ветреца повея
над потъналата във влага земя.” ... → **Андрешко**; „Душата на стареца
омекна и той гласно благослови всички.” „Вцепениха се душите.” ...
→ **Занемелите камбани**; „В неговите широки кръгли очи, над които
се надвесваха като лозници гъсти вежди, имаше загадъчен, странен и
чуден поглед, който не отговаряше на силата, що излъчваше неговата
осанка.” ... → **Чорба от греховете на отец Никодим**; „И обхвана го едно
лугово и тъпо разкаяние, че се върнал тук.” „Там намираше някой пътник
или селянин, откраднал се от нивата да пие чаша ракия или да купи
тютюн.” „Жените писнаха и процепиха селото.” ... → **Гераците...**;

12.21. ПЕЙО ЯВОРОВ (1878-1914): „Наблизко негде чук играе/ и наковалнята отпява.” „Че там жетварка бясна хала”... → **Градушка**; „с попътни тихи ветрове,” „ще греят нам – до гроб зарица” „И ний през сълзи накупели” „угаснал взор – за сетен път” „Горчива скръб сърца ни трови.”... → **Загоченици**; „И ето усъмних се най-подир/ в невярата тревожна – искам мир.” „и тих ще пия техните лъчи, –/ ще пия светлина, лечебни гълтки.”... → **Ще бъдеш в бяло**; „Учудено засмяна жизнерадост/ на неведение и алчна младост,/ на знойна плът и призрак лек...”... → **Стон**; „Живота и смъртта крила ми са предвечни” „Къде отивам аз, терзан от знойна жажда?” „заслушан аз минавам, – бди тревожен ум,”; „(...)Свърхземните въпроси,/ които никои век не разреши,/ дълбаех ням. (...), „Като залутан слънчев лъч игрива, маскирана вакханка с волен смях/ напреде ми се мярна. Да разлива/ коса поток от злато аз видях/ въз хитра голота на свежо рамо.”... → **Маска**...;

12.22. ПЕТКО Ю. ТОДОРОВ (1879-1916): „Високо зад облаци преbledня небото и пресен утренник полъхна над Балкана. Леки сенки се разрешиха горе край дървесата, трепнаха върхарите на гората, клонки се надигнаха, прошумоляха и мигом пак клюмнаха, сякаш искаха да си отспят. Но няма вече време за сън. Небото преbledня цяло, подухна утренника по-силно, дървесата оттърсиха мъгливи обвивки и водопада се пробуди в дола. Над легналата трева отстрана, дете ноцува овчаря, се изправиха неподвижни два мака – две изплакани, налети с кръв очи, и безмълвно загледаха хорището надолу. Ей под склона, досам гората, се надигна старец, протегна ръка, прозя се и сочен дъх, напоен с чубрика и здравец, му изпълни широко разтворените гърди. До него стана друг и двамата закрачиха между налягалите по хорището, към водопада оттатък. Пробудени тук-там, отварят очи други; жени седнаха да оправят коси, затриха сънливи очи децата, които ги будеха майките им да вървят да се мият за здраве. Скоро зашумя цяло хорище; хора засноваха насам-нататък и разтъркани от навалищата билки, здравец и чубрица с пресен и крепък лъх облъхнаха отвред. Но още преди да се събудят, по моравата, когато първият селяк коленичи при канарите, под водопада – отвъд по рида му се мярна някой развял ямурлук. Докато плисне шепа вода и разведри лице, овчарят, понесен пак от своята несрета, изчезна в утренната дрезгавина из гората. Откъм хорището навляха мъже, жени, деца – едни се нареждат отсам по брега, други прескачат по камъните и коленичат да се мият. А високо от черните скали, между които тук-таме клек провира немошни върхари, се мятат водопада. Широките му влажни плеци позлати слънцето, она струите

му като свилена основа и запреплита сърмен втък по тях.” → **Змейно**;

12.23. ЙОРДАН ЙОВКОВ (1880-1937): „А наоколо е посърнало поле, суха и напукана земя, пек и горещина, като в пустиня.” „Един есенен ден, един от ония дни, когато слънцето пече меко, когато небето е много синьо и във въздуха, като сребърни жици, се носят паяжини, Сали Яшар стоеше на пейката си и забеляза, че към него се приближаваше Джапар с праметната на рамо пушка.” ... → **Песента на колелетата**; „Окъсан, черен и чорлав като циганин, с открито и смело лице, на което светеха две малки и живи очи, широкоплещест и як, той знаеше много, много беше чел, говореше вдъхновено и от неговата цветиста и образна реч, като искри под огниво, се сипеха сарказми, остроумия и парадокси.” „Под тоя кръст и под тая фуражка се гушеше изпито и бледно лице, с хлътнали и угаснали очи, които сякаш се оживяваха само от отраженията на големия огън.” „Вълна от нежност, трогателна доброта и невинност лъхва в душата на Люцкана.” ... → **Последна радост**; „Разговорът в кръчмата утихна и се раздроби.” „– Гуспудин кмете! – гръмна силният му глас. – Ей го тоя: улових го, че пасе коня си в нивите.” „На нея страна, над черния гръб на баира, изгряха звезди.” ... → **Другоселец**; „Но когато тя се намери между двете стени от хора и дигна очи, тоя поглед, който познаваше всеки мъж и който сега беше още по-хубав, защото беше натегнал от мъка, и тия тънки вежди, и това бяло лице – от нея сякаш полъхна магия, която укротяваше и обвързваше.” „Жените пак я застреляха с очи, пълни с омраза, нейде назад се издигна патерицата на дяда Влася.” „Връз лицата на мъжете падна облак и макар че за Албена не казваха още нищо, като че не можеха да търпят и Нягула да седи до нея.” ... → **Албена**; „Мислеше си как преди месец-два, от високите върхари на Сините камъни, където между гнездата на орлите беше и неговото хайдушко гнездо, той видя, че долу по пътя идат жени.” „Някъде в мрака светваше светулка, написваше с огнена черта някакъв знак, някаква тайна дума, и угасваше.” ... → **Шибил**; „Напред беше Индже с дружината си, а след него, с диви викове и пламнала стръв на вълци, наваляха без ред на луди коне кърджалиите на Сиври билиукбаши, на Едерханоглу, на Дели Кадир и други главатарии.” „Като че едвам сега се отвориха очите му и той видя колко злочеста е земята, из която вървеше.” „Времето беше тихо и в стъкления въздух тоя гърмеж проеца проточено и страшно.” ... → **Индже**; „Въздухът, отровен от тежките миазми на лешове и нечистотици, беше замрежен от прах.” „Тишината стана още по-дълбока и по-страшна.” „И когато старците стигнаха пред тежките, обковани с желязо порти на хаджи

Драгановата къща и дядо Нейко, муфтарят, почука на мандалото, всички други сложиха ръце на патериците си и потопиха очи в земята.”... →

През чумавото;

12.24. НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ (1885-1960): „ЛУНАТА висне като плод,/ забравен в есенни градини,/ и буди сънния живот/ на туй, което в сън ще мине./ Аз виждам светлия възход/ на първата любов, изгряла/ като надежда за живот,/ като печал преди раздяла./ И две протегнати ръце,/ които искат и не могат/ да стоплят мразното сърце/ на вси низвергнати от Бога.” → **Луната висне като плод...**;

12.25. ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ (1887-1916): „всеки вопъл и ропот замре.”, „На безстрастното време в неспира”... → **Черна песен;** „Тук първи път се моя взор стъмни/ и безпоощадна буря сви над мене.”, „мечтите ти навек ще бъдат пленни.”, „И днес аз бродя в тоя скръбен град –”, „И толкоз черни мисли ми тежат,” ... → **Пловдив;** „когато вечерта смирено гасне/ и тихи пазви тиха ноц разгръща”, „Кат бreme хвърлил черната умора,” „пред гостенин очакван радост плаха.”... → **Да се завърнеш в бащината къща...**; „Помниш ли, помниш ли тихия двор,” „Ах, не проблясвайте в моя затвор,/ жалби далечни и спомени лишни,” „Ах, не пробуждайте светлия хор,/ хорът на ангели в дните предишни –” ... → **Помниш ли, помниш ли тихия двор;** „Спи градът в безиумните тъми.”, „и след мен невидими вървят/ жалби за преминалите дни.”, „На ноцта неверна верен син” ... → **Спи градът;** „Над мене, замръзнало в мисъл безумна,/ небето немееше странно далече,” „Незрими води, с глух и таинствен ромон,/ заляха съня на безбрежия неми”... → **Миг;** „легнал е спокойно бледен/ с примирена скръб загледан/ в свода ясен и дълбок.”, „И по сивата земя,/ топлена от ласки южни,” „Клета майчина ръка,/ ти ли го в неволя черна/ с думи на любов безмерна/ утеши и приласка?” ... → **Един убит...**;

12.26. НИКОЛАЙ РАЙНОВ (1889-1954): „А вампировата булка влязла в двореца. Вечерта я изкъпали, дали ѝ да вечеря, но тя яла само хляб. Хлябът бил безсолен. Дали ѝ вино и тя го изляла в сунгера, що закачила на гушата си. Сетне се престорила, че ѝ се спи – и черните слугини я отнесли на леглото ѝ. После си излезли. Посред ноц доишъл мъж ѝ, вампирът. Той бил цял кървав и много разгневен. Дали му вода да се измие. Той се карал на баща си и майка си, че са пуснали невестата му да се разхожда по гробищата и да се среща със сестра си. Забранил им друг път да я пускат, без да го питат. После си влязъл в стаята и затворил вратата. Жена му се преструвала на заспала, но си била само приклопила очите и гледала през миглите си. Вампирът запалил свец,

оставил я до леглото и почнал да се съблича. Съблякъл си дрехите и булката му видяла, че кожата му е покрита с люспи като змия, имал и крила. Съблякъл си кожата, под нея се показала втора – като на риба, с дребни лъскави люспи. Съблякъл и нея; лъснала трета кожа – като на гуцер, И нея съблякъл. Тъй вампирът съблякъл седем кожи – и булката видяла един хубав момък – на вид като всички хора, но едър, снажен и гиздав. Той сложил кожите и дрехите си на една лавица в стената, па легнал на пода, а не на леглото, завил се в дебела кожа и веднага заспал. Невястата му станала, взела свецта и се надвесила над момъка да го види отблизо. Сега той ѝ се видял много по-хубав, отколкото когато го гледала отдалече със зажумели очи. Тя се толкова унесла, като го гледала, че не забелязала как от свецта капнал горещ восък и изгорил момъка по челото. Вампирът скочил отведнъж и видял булката си, че държи свец над него. Той помислил, че тя се готви да му изгори съблечените кожи, та се много разгневил и с ядосан глас я запитал какво прави със свецта. Но княгинята била толкова слисана и уплашена, че не могла дума да каже. Тогава мъж ѝ плеснал с ръце. Дошъл един едър черен човек, гол, с меч на бедрото. Вампирът му казал строго и отсечено:

– Отнеси тая мома през три царства надолу!

И заспал. А негърът грабнал момата и я понесъл в някаква дълбока тъмнина. Тя нищо не виждала. Само усещала, че силен вятър я бие по лицето.” → **Вампирова булка**;

12.27. ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА (1893-1991): „*Можеш ли да спреш ти вятъра, дете иде от могилиците,/ префучава през боазите, вдига облак над диканите,/ грабва стрехите на къщите, на каруците чергилата,/ сваля портите, оградите и децата по мегданите –/ в родния ми град?*”, „*Как ще спреш ти мене – волната, скитницата, непокорната –/ родната сестра на вятъра, на водата и на виното,/ за която е примамница непостижното, просторното,/ дете все сънува пътища – недостигнати, неминати, –/ мене как ще спреш?*”... → **Стихии**; „*И така живота ще премина/ ненаситена, ненаживяна./ А кога умра, сама, в чужбина,/ кукувица-бродница ще стана.*”... → **Кукувица**; „*Затова аз може би обичам/ необхватните с око поля,/ конски бяг под пляска на бича,/ волен глас, по вятъра разлян./ Може би съм грешна и коварна,/ може би средпът ще се сломя –/ аз съм само щерка твоя ярна,/ моя кръвна майчице-земя.*”... → **Потомка**; „*Там нейната безсмъртна кръв е минала/ и нейната душа на тоя свят отседнала.*”, *А внучката ще носи всичко: името,/ очите, устните, косите – на незримата.*”... → **Вечната**...;

12.28. ДИМИТЪР ТАЛЕВ (1889-1966): „*В огнището тлееше*

огън, там наблизко беше сложен и светилникът. Султана разчепкваше вълна — нощно време не можеше да се залови за друга, по-ситна работа, очите ѝ бяха отслабнали. На другата страна на светилника седеше Лазар, опитваше се да чете, а умът му беше другаде. Тъкмо сега беше време да поговори с майка си и обмисляше как да почне.”... → **Железният светилник**;

12.29. ХРИСТО СМИРНЕНСКИ (1898-1923): „В разкъсаната земна гръд/ струи се бавно кръв гореща.” „За въздух жадни са гърдите,/ очите молят светлина,/ един копнеж, мечта една/ гори и се топи в душите”, „разбунен вик гърми навред:/ „Да бъде ден! Да бъде ден!”... → **Да бъде ден**; „ний раснем в ницета, ний гаснем сред печал/ и ръсим в своя друм сълзи и кървав пот —”, „Под черните крила на дебнещата смърт/ привеждаме чела със трънени венци—”... → **Ний**; „пред раззинали бездни до черни стени/ окова ме злодей непознат.” „— Ах, блеснете, пожари, сред ледна тъма!/ Загърмете, железни слова!” „Барикаден пожар върху робския свят!/ Ураган, ураган от души!...”... → **Юноша**; „и над смътния и гребен, сякаш в болка безнадеждна,/ се разтапят в тънка пара бледи есенни звезди.” „И грамаден и задъхан, скрил в гранитната си пазва/ хиляди души разбити — глъхне празничния град”, „златожълти хризантеми в кошничка кокетно малка/ и усмивката смирена по рубинени уста.” „И оркестърът въздъхва, стихват плачуци акорди,” „а грамаден и задъхан, скрил в студената си пазва/ хиляди души разбити — дебне каменния град.”... → **Цветарка**; „а над главата му ревностно бди/ черната старческа мъка.” „Бурно край него живота кипи”, „спира цигулката горестен плач —”, Там — от скованата в мраз висина —/ мигом през тънкия облак/ хвърля му поглед печална луна,/ фосфорно бледа и обла.”... → **Старият музикант**; „и снегът, поръсен с бисерни искрици, хрупка с вопъл зъл и глух.” „Вървя край смълчаните хижки/ в море непрогледна мъгла/ и вечната бедност и грижа/ ме гледат през мътни стъкла.” „В стъклата с десница незрима,/ под ледния дъх на нощта,/ чертала е бялата зима/ неземни сребристи цветя.” „и грубо гърмят в тишината/ пияни хрипливи слова.” „Завърнал се вкъщи — безхлебен,/ пиян пак, — бащата ругай:” „Пламва стомана елмазена,/ вие се, съска, пълзи —/ с тежките чукове смазана,/ пръска тя златни сълзи.” „В уморения мрак/ като копия златни пламтят светлини/ и се губят по белия сняг.”... → **Зимни вечери**...

12.30. ГЕО МИЛЕВ (1895-1925): „Нощта ражда из мъртва утроба/ вековната злоба на роба:/ своя пурпурен гняв —/ величав.” „и слънчогледи/ — стари и млади —/ се спуснаха всички отвред/ — като

отприщено стадо/ от слепи животни,/ безброй/ яростни бикове –/ с
виковете/ с вой/ (зад тях – на нощта вкаменения свод)/ полетяха напред/ без
ред/ неудържими/ страхотни/ велики:/ НАРОД!“ „Нощта се разсипва във
блясъци/ по върховете./ Слънчогледите/ погледнаха слънцето!“ „Топове/
като зинали слонове/ зареваха.../ Трепет и страх./ Слънчогледите
паднаха в прах.“ „Есента/ полетя/ диво разкъсана/ в писъци, вихър
и нощ.“ „Септември ще бъде май./ Човешкия живот/ ще бъде един
безконечен възход/– нагоре! нагоре!/ Земята ще бъде рай –/ ще бъде!“ ...
→ **Септември...**;

12.31. АТАНАС ДАЛЧЕВ (1904-1978): „и лица побледнели по тях,
и лица меланхолни/ с тъмножълтия цвят на студената зимна мъгла.“ „тези
сухи ръце и ракривени болни усмивки,/ и очи може би вече вгледани
в другия свят.“ „и звънът, и звънът на големия степен часовник/ сякаш
тежките стъпки на близката смърт.“ ... → **Болница...**; „В ъглите расне
неусетно/ вечерната дрезгавина/ и вехне есенното слънце/ върху килимите
на пода,/ а светят жълти зимни дюли,“ „Часовникът е вече мълкнал/ и в
неговия чер ковчег/ лежат умрели часовете/ и неподвижно спи махалото./
Портрети на жени, които/ са си отишли от света,/ висят, от слънце
пожълтели,/ окачени върху стената,/ заспала тежко върху пода,/ сънува
в здрача тишината/ и цялата печална стая/ залязва бавно с вечерта.“ ...
→ **Стаята;** „Аз не излизам никога от къщи/ и моите еднички гости са
годините,/ а много пъти пожълтяваха градините/ и аз не съм навярно
вече същият./ Отдавна всички книги са прочетени/ и всички пътища на
спомена са минати,/ и ето сякаш сто години/ как разговарям само със
портретите./ И ден и нощ, и ден и нощ часовникът/ люлее своето слънце
от метал./ Понякога аз се оглеждам в огледалото,/ за да не бъде винаги
самотен./ А по стената се изкачват бавно/ и догоряват на потона дните
ми:“ „там няма да намери никого;/ ще види само пращините портрети,/
коварното и празно огледало“ ... → **Повест;** „Дъждът гризе мазилката
и бяга/ през счупените водостоци от олово“, „И снощи (ти видя ли от
прозореца?)/ когато писна ненадеен вятър,/ разтвори се, затвори се
вратата,/ завиха нощни кучета на двора/ и черна сянка, дълга като
копие,/ разчупи се на каменните стълби“ ... → **Къщата...**;

12.32. ЕМИЛИЯН СТАНЕВ (1907-1979): „Няколко дни след
тяхното преселване една от прасковите беше обрана. Крадецът беше
се вмъкнал през нощта, без да бъде усетен. Полковникът се разгневи
страшно. Той се гордееше с тия дръвчета, които раждаха едри и
вкусни плодове. За да ги спаси от сушата, ординарецът отиваше всеки
ден за вода с един бракуван артилерийски кон, натоварен със саки, и

ги поливаше. Плодовете се червенееха отдалеч като оранжеви птици, накацали по редколестните дръвчета.”... → **Крадецът на праскови...**;

12.33. ДИМИТЪР ДИМОВ (1909-1966): „От двете страни на шосето се простираше вълнообразна червеникава равнина, засята с тютюн. Тук-там по нивите все още беряха „горната ръка” – „учовете” и „ковалашите”, които представляваха най-благоуханните и скъпи листа на тютюна. След малко по шосето мина двуколката на младежа, с когото Ирина бе разговаряла на лозето. Той ѝ се усмихна разсеяно и снизходително. Той също се връщаше в града, но дори през ум не му мина да я покани в двуколката при себе си. Да го видят в двуколката с момиче от народа, с дъщерята на обикновен стражар – беше несъвместимо с достойнството му на човек от местните първенци.” „– Аз не съм толкова лош!... – възрази той насмешиливо и после добави: – Тук има много прах и минават хора, които ще си въобразят, че сме любовници. Искаш ли да се изкачим към параклиса над боровата гора? Към параклиса!... Но това беше много далеч! Щеше да закъснее, да се върне в къщи след идването на баща си. Ала несъзнателното ѝ желание да преживее нещо я накара да се съгласи. По тясна и стръмна пътека те минаха през боровата гора, постлана с кафява иглолистна настилка и напоена с дъх на смола. Хълмът бе висок. Параклисът се намираще на върха му сред поляна, обрасла с глог, шипки и бурени. От поляната се спускаха отвесни скали и стръмни сипеи, в подножието на които свършваше гората. Мястото беше усойно и диво, но от него се разкриваше хубава гледка към града и долината на реката. Когато излязоха на полянката, Борис свали сакото си и го постла върху изсъхналата трева. Двамата седнаха срещу слънцето с лице към града. Къщите приличаха на малки зарове, разпилени около реката, а между тях, из улиците и площадите, подобно на мравки, пълпеха хора.” „Той влезе в един от салоните за манипулация и веднага му се стори, че някой натъпка в ушите му памук – тъй глухо и уморително бръмчеха вентилаторите, които никога не успяваха да прочистят достатъчно въздуха. Залата беше изпълнена, както обикновено, с жълтеникав тютюнев прах, който висеше над работниците като вълна от отровен газ. Имаше нещо отвратително и жестоко в тоя дразнещ, лютив, ситен като мъгла прах, който проникваше веднага в очите, носа, устата, в гърлото и белите дробове, в косата и във всички гънки на дрехите, така че дори когато човек излезеше от склада, пак не можеше да се отърве от него. Той имаше някаква особена, смолиста, подобна на опиум миризма, която отначало беше приятна и действуваше като благоухание, а после

насищаше и ставаше сладникава и противна. В салона имаше и друга миризма, също противна, но не тъй вредна, която идеше от изпаренията на хората, от анемичните и мършави работнически тела, заковани по тезяхите, изпотени мъчително в горещината и задухата на летния ден. Тук работеха бременни жени, които осъждаха плода си на хилав живот още в утробата, навъсени мъже, които мислеха за безработицата през зимата, тъжни девойки с изпита жизненост, момчета без бъдеще, загрижени и нерадостни хора от всякаква възраст, които бяха намерили изход от нищетата срещу продажба на здравето си в склада на „Никотиана”... → **Тютюн;**

12.34. НИКОЛА ВАПЦАРОВ (1909-1942): „С живота под вежди/ се гледаме строго/ и боря се с него,/ доколкото мога./ С живота сме в разпра,/ но ти не разбирай,/ че мразя живота./ Напротив, напротив! –/ Дори да умирам,/ живота със грубите/ лапи челични/ аз пак ще обичам!/ Аз пак ще обичам!” „Но ето, да кажем,/ вий вземете, колко? –/ пиеничено зърно/ от моята вера,/ бих ревнол тогава,/ бих ревнол от болка/ като ранена/ в сърцето пантера.” „Може би искате/ да я сразите/ моята вяра/ във дните честити,/ моята вяра,/ че утре ще бъде/ живота по-хубав,/ живота по-мъдър?” „Тя е бронирана/ здраво в гърдите/ и бронейни патрони/ за нея/ няма открити!/ Няма открити!”... → **Вяра;** „Но да умреш, когато/ се отърсва/ земята/ от отровната си/ плесен,/ когато милионите възкръсват,/ това е песен,/ да, това е песен!”... → **Писмо;** „А дамата сонната, знаете/ тропата, нервира се,/ даже проплаква./ Залива ме с кални потоци/ от ропот/ и град от словесна/ атака.”... → **Песен за човека;** „Работех пак в завода. А пък то/ уж същия завод, машини същи,/ но частите им блеснали – злато!/ И ставите им някак по-могъщи.” „А вънка тъй широк е небосвода!.../ Блести небето, въздухът блести!”... → **Сън;** „Живот ли бе – да го опишеш?/ Живот ли бе – да го разровиш?/ Разровиш ли го – ще мирише/ и ще горчи като отрова.” „О, как се люшкахме в надеждите!.../ А тегнеше небето ниско,/ свистеше въздуха нажежен.../ Не мога повече! Не искам!...” „И стиховете, дете пишем,/ когато краднем от съня си,/ парфюмен аромат не дишат,/ а са навъсени и къси.”... → **История;** „Завод. Над него облаци от дим./ Народът прост,/ Животът – тежък, скучен. –/ Живот без маска и без грим –/ озъбено, свирепо куче.” „Една ръка изхвърли на боклука/ идилията с синьото небе.” „Долавях, че и другите крещат –/ машините,/ завода/ и човека/ от най-затулени/ тъмен кът.” „Завод, притиснал с мъка/ толкоз хора/ с осаждени от черен труд/ лица,/ едно сърце във тебе неуморно/ пулсира с хиляди сърца.”... → **Завод;**

„В дърветата –/ разбира се, славеи./ Ръми над тях спокойно синината.”,
„И после... Сивия живот,/ борба за хляб,/ мечти неясни;/ и вечер –
тесното легло,/ в което неусетно гаснем...”... → **Кино**; „Понякога ще
идвам във съня ти/ като нечакан и неискан гостенин./ Не ме оставяй ти
отвън на пътя –/ вратите не залоствай.”... → **Прощално**; „Но в бурята
ще бъдем пак със тебе,/ народе мой, защото те обичахме!”... → **Борбата
е безмилостно жестока...**

12.35. ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ (1914-1983): „Младежът го изгледа
внимателно.

– Смяташ, че не ме бива за науката? – попита той.

Академикът някак унило поклати глава, но това не означаваше
нищо. В края на краищата Сашо бе наистина отличен студент, най-
добрият в целия курс. Всички му предричаха бляскава научна кариера, а
сега неговият собствен вуйчо сякаш се бе усъмнил.

– Не исках да кажа това! – отвърна той. – Но твоят ум е повече
спекулативен, отколкото аналитичен.

Младежът съвсем се обиди.

– Всъщност аз не обичам политиката! – отвърна доста сухо. – Аз
не обичам нищо, което не е сигурно и положително знание.

За миг академикът сякаш изчезна от стаята и съвсем го забрави.
Навън все тъй безутешно плискаше студеният дъжд.

– Ще дойде време и ще разбереш, че знанието не е всичко – каза
някак тихо и без желание вуйчо му. А понякога даже може да пречи. Като
гората, която пречи да видиш дървото.

Скоро след това Сашо си тръгна малко огорчен, без да се издаде
съвсем. Академикът стана и отиде до прозореца, все тъй обливан от
дъжда. Всъщност за какво му бе нужно да огорчи момчето? Той никога
никого не поучаваше, дори своите студенти. Това просто не беше в
стила му. Най-безнадеждно на тоя свят е да убеждаваш хората в нещо –
мислеше той. Много по-лесно е да ги излъжеш. Всеки трябва да стига до
своята истина сам, за да повярва в нея. А ето че сега без никаква нужда
бе обидил своя племенник. И бе останал сам. Когато самотата му стана
непоносима, той набра първия телефонен номер, който му дойде на ума.
Оттатък се обади слаб и небрежен женски глас:

– Кой, моля?

– Тук е академик Урумов – каза той. – Възванието е готово, може
да пратите да го вземат.

Оттатък настана кратко неловко мълчание.

– Другарю академик, преди всичко моите съболезнования... Но ние

мислехме... – тя се запъна.

– Че няма да се приготвя, така ли?

– Да, така... Извинете, но го поръчахме на друг и...

– Няма значение на кого сте го поръчали. Трябва да видите и моето, така че пратете да го вземат...

Може да се окаже по-добро.

– Да, разбира се, ще изпратя веднага! – мърмореше секретарката.

Академикът затвори телефона. Ето защо никой не му се обаждаше – просто от неудобство! „Моите съболезнования!...” Тяя дума много трудно се превърта в устата на хората, защото всъщност е съвсем безсмислена. Не можеш да съучаствуваши в ничия болка, можеш само да съчувствуваши. Хората обичат да им съчувствуват, но се дразнят, когато им го показват натрапчиво. Малко поуспокоен, той се върна в кабинета си, бавно се пъхна под кардираното одеяло на диванчето.” → **Нощем с белите коне;**

12.36. ЕМИЛ МАНОВ (1919-1982): „Що се отнася до мен самия, аз бях таен безпартиен гражданин – нещо толкова опасно за свободата, колкото и всичко останало. Наяве обаче членувах в Патриотичната лига на Президента. Това ми създаваше известно чувство на сигурност. Вън от задължението да нося образа на Президента върху една значка на ревера и да присъствавам на литургиите за неговото здраве и дълголетие, аз разполагах с времето си. То ми стигаше, за да възпитавам моя палавник Пиер в дух на благочестие и лоялност към държавата, в резултат на което той, кой знае защо, систематично изписваше стените с неприлични думи, засягащи честта както на Президента, така и на самата Осма република. Това беше повече от странно, понеже сам аз не си позволявах в негово присъствие никакви възклицания, освен „мон дийо” и „мерд” – и то когато бивах в особено добро разположение на духа. В такива случаи Пиер ми подмигваше недотам почтително, а моята чудесна Ан Мари Селестин слагаше пръст на устата си, след което аз замлъквах.” → **Галактическа балада;**

12.37. БОГОМИЛ РАЙНОВ (1919-2007): „Винаги когато мисля за този черен генерал, първото, за което се сеещам, е, че беше едър като планина и развит като атлет. С това съвсем не искам да кажа, че мисля непрекъснато за него, защото, ако седна да мисля за всеки такъв, животът ми трябва да протече изцяло в мислене. А понеже аз не съм професор в Харвард, от мене не се изисква да произвеждам мисли, които никога никому няма да потрѣбват, а да фабрикувам такива мисли, които могат да преминат в действия. И ако се случва понякога да си спомням

за този тип, то не е за туй, че съм впечатлителен, а защото някои хора непрекъснато ме карат да се връщам към тези неща.

Така или иначе този черен генерал бе същинска грамада от едър кокал и набита мускулатура без нито грам тлъстина. И когато научих за внезапната му смърт, стори ми се за миг, че негърът-исполин се стоварва отгоре ми с цялата си тежест и аз изпитвам същото приятно усещане, което и вие бихте изпитали, ако таванът на стаята се провали и ви затисне.

Смъртта на този тип бе възприета като нещо съвсем загадъчно, макар че според мене тя беше напълно естествена, не просто в смисъл че в края на краищата всички ще умрем, а понеже човек, който живее така, както живееше този тип, едва ли би могъл да разчита, че животът му ще продължи дълго.

Защото сладките работи никога не траят дълго.

Лошото беше, че аз бях свързан с този черен генерал и дори в една или друга степен отговарях за него и следователно не можех да отмина съобщението за смъртта му в следобедния вестник по същия начин, по който отминавам информацията за годежа на госпожица Хикс с господин Игрек. Бях сигурен, че от мене ще искат подробни и изчерпателни обяснения, каквито естествено съвсем не бях в състояние да дам, тъй като в тая нещастна заран и в този нещастен час се намирах на около пет километра от злополуката и по-точно в собствената си квартира, и още по-точно в леглото.” → **Един наивник на средна възраст;**

12.38. НИКОЛАЙ ХАЙТОВ (1919-2002): „Ето, тая е дебелата бургия, дето ме пробива през нощта. Върти, върти, докато ме хвърли в огън и пот. Рипна тогава да отворя, вятър да ме лъхне, но щом отворя, и гръмне моторизираната пукотевица отдолу: пър-пър-пър, пу-пук-пук, търрр-гъ-ъррр, пър-ррр, пъррр-пър, пър-рр-бу-ум! Прас-ас – праскат мотоциклетите на улицата и те застрелват право в ушите и сърцето. Толчав град бе, приближава милион, с кмет и с една дивизия помощници, как се не намери никой да пропъди тия хиляда, нека са пет хиляди мотоциклета, дето го заглушават и развалят?

Затварям, значи, прозореца и турям главата под чучура! В това намирам сега-засега едно спасение. И в още едно: да си взема очите и да бягам! Пръст ми се иска да подишам, рохкава и топла – жива пръст! Само че с Кира да приказвам, все едно е да говоря на хладилника. Не че е лошо момчето ми – здраво е, работно е и честно, ама, да речеш, не се е мътило в майчин корем, а във варел, та не мирише на човешко мляко, а на

бензин! Няма, значи, за какво да си говорим. Само една бележчица ще му напиша:

Кирчо, заминавам си в село. Дърветата, Кирчо, се пресаждат и пренасят, докато са млади. Ти ме доведе в града, насади ме, дето се вика, на стари години, ала коренче си нямам, сине! Корена ми е в село, та отивам да си го намеря, инак ще завехна, ще изсъхна и ще влезна в гроба с отворени очи. Прощавай, сине, и не ме търси!

Аз ще цепя за Широка лъка, а ти... ти карай за Багдад!” → **Дърво без корен;**

12.39. ИВАЙЛО ПЕТРОВ (1923-2005): „Баща ми, като мнозина от нашия род, не бе от умните, но първата значителна глупост извърши едва на шестнадесет години и два месеца. За негова чест, която отпосле трябваше да бъде и моя, веднага трябва да поясня, че баба и дядо имат вина за тази работа. Една сутрин баба влезе при него в обора, когато той бе изринал на добитъка и се мъчеше да отлепи някаква муха изпод опашката на кобилата, прешляпа боса купчината тор, взе една сламка от коша и почна да си чопли зъбите. Тя зъзнеше в памучния си елек без ръкави, гледаше баща ми с мазни очи и се оригваше на лучена чорба. Баща ми или не я забелязваше, или не искаше да ѝ обърне внимание. Тогава тя каза:

– Петре, тази зима ще те оженим!

Баща ми окачи конското чесало на гвоздея и излезе на двора. Бе така засрамен от думите на майка си, че се прибра вкъщи много късно след полунощ. Баба и дядо не туриха в сметките си неговия глупав свян от бъдещата женитба и решиха да се сдобият с още две работни ръце. Оставаше да решат на чия врата в селото да похлопат.

Баба, като всяка жена, имаше твърде високо мнение за себе си и за своето семейство, но дядо си бе истински реалист. Без да се залъгва с празни илюзии, той каза, че снаха трябва да се търси в някое от съседните села. Баба прояви учудващо честолюбие. „Как тъй, ще изпуснем питомното, за да гоним дивото?

Момите от селото ще се наредят на опашка пред нашия вратник!” Цял месец обикаля селото, посети стотици семейства, но визитите ѝ останаха без успех. Накрай, изпостеляла от ходене, тя докладва на дядо, че нито една мома не ѝ се харесва за снаха, без да ѝ мине през ум, че хората нямат особено добро мнение за нашата почтена фамилия. В края на краищата работата опря пак до Гочо Патладжана. Този човек живя твърде дълго и умря смешно и мъчително. Падна в един изоставен кладенец някъде извън селото и никой не знае колко време се е мъчил с глада и надеждата да го спасят случайни минавачи. Провидението го

наказа за злините, т.е. за годежите и сватбите, които бе направил на стотици мъже и жени било по свой собствен почин, било по тяхна молба. Няма да скрия, че като научих за смъртта му, изпитах остро чувство на злорадство. И досега вярвам, че тази личност е първоиницият за моята поява на бял свят.” → **Преди да се родя и след смъртта ми;**

12.40. ГЕНЧО СТОЕВ (1925-2002): „Много хора умряха пред очите на старата.

Тук издъхна и един млад главатар от потурчените махали над Гъмръш. Бе червенокос и по време на огън бълнуваше името на Мемедаа. Веднъж, малко преди края си, разказа как убил на Власовица със своите хора трима старци, пратени от перущенските първенци до Гъмръшлията. Червенокосият бил там, в жълтата шатра на върха, дете се водели преговорите. Спазарили се да пощадят селото за седем хиляди лири откуп. Всички главатари били доволни, ала когато старците си поели да съобщят, че има спасение, Мемедаа рекъл: „Седем хиляди на ръка ще ни броят, а другите ще вземем, като бастисаме селото!” Тогава младият излязъл от шатрата, преварил старците и ги убил с хората си. Да не занесат измамата долу. Сетне трябвало да се крие от гнева на Мемедаа, дълго скитал и накрая попаднал в Кацигра хан. „Моят дядо – казваше той – все напомняше, че по времето на Алтънспахълъ ние сме се отлъчили само за да намерим по-плитък брод... През поройнината... Пък сетне сме загубили пътя... Но нека се знае – мъчеше се да дигне глава – и нека се помни, че не сме всички като Мемедаа...” Така завършваше главатарят, успял да дигне само треперливия си восъчен пръст, като че изричаше заклинание: „Нека се помни!” → **Цената на златото;**

12.41. ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ (1925-1995): „Земя като една човешка длан.../но ти за мен си цяло мироздание,/че аз те меря не на разстояние,/а с обич, от която съм пиян!” → **България;**

12.42. ЙОРДАН РАДИЧКОВ (1929-2004): „(...) птицата изстиска бавно кръвта от себе си, за да допише с неясни кръгове и спирали своето последно четмо и писмо върху бялата равнина, последната фраза на своя живот. Може би тази фраза съдържа проклятие; може би съдържа някакво завещание към другите птици; а може би е само прост отпечатък на един внезапен финал? Всеки случай никой не посмя да пристъпи напред, за да разкъса или изпотъпче аленеещите нежни спирали на птицата.” → **Нежната спирала;**

12.43. ПЕНЬО ПЕНЕВ (1930-1959): „От залеза до изгрева – в небето на надеждата узрял,/под свечерената самотност на простора/пренесъл своя земен дял/през живожарицата на позора;/през горестта

на сто страдания,/ през люта бол и разстояния/ на времето завоите
опасни извървял –/ при тебе се завръщам пак!... Не съм ли закъснял?” →

Дни на проверка;

12.44. АНТОН ДОНЧЕВ (1930-2022): „В година 1668 от
рождението на Христа бога наши, две години след като великият везир
Ахмед Кюпрюли обсади Кандия, в месец тревен, който е петият месец
от началото на годината, се извърши великото пленение на свещените
кръстати гори, наричани Родоп. А в предишните години се случиха
знамения, които ние по своята слепота не можахме да разгадаем.
Черна сянка затъмни месечината и всички помислиха, че идва залезът
на полумесеца. Падна град, всяко парче като пестника на възрастен
мъж, та убиваше небесните птици, както летяха, и дивите зверове,
както се криеха в гората. Тръпки разтърсиха земята и събориха
градове и села, съборили и Мосул, а високи вълни потопиха корабите в
пристаните. Когато се запали унгарският град Офен и се разтопиха
дори топовете по стените, и се изстребиха робите в килиите, намериха
изгорели шестнадесет двойки роби християни, оковани двама по двама,
прегрънати посрещнали смъртта от пламъците. А предната година
се случи неплодородна, та овчарите ядяха голо месо, пък другите
хора – тревя и корени. Великият везир пушна развалени пари и хората
вече не вярваха на среброто, та търговията и занаятите се объркаха.
Турците събираха данъци за десет години напред, защото на страната
на венецианците се намесиха франки, германци и испанци и краят на
Критската война не се виждаше. Венецианци слязоха на българска земя,
на един ден път от столицата на султана, а венециански кораби стреляли
с топове по самия турски султан, когато ходел на лов в подножието
на Родоп. Видях овчари, които бяха прегръщали венециански моряци, с
железни шапки на главите и с кръстове на гърдите. Арнаутите, които
караха стада от Македония към Цариград покрай Бяло море, казваха,
че по техните планини скоро ще се развоят знамена. В тая усилна
пролет тръгнах от Светогорската обител с една торба преписани
свещени книги, за да отида в Родоп с овчарите, които се връщаха след
зимуването по пасбищата край Бяло море. Агнетата бяха заякнали
и играеха около майките си, вълната беше остригана и продадена. И
тръгнаха овчите стада на север към родните планини заедно с птиците,
които се връщаха при гнездата си.” → **Време разделно;**

12.45. ПЕТЪР КАРААНГОВ (1931-2020): „Пеперудата лети
изкусно/ в своята лятна зала./ Но защо раковината пуста/ стене като
ограбена катедрала,/ през която времето преминава,/ влачейки пушеци и

сезони?.../ Само аз, на брега изправен,/ не преставам ветровете да гоня.”
→ **Творчество;**

12.46. ИВАН ДИНКОВ (1932-2005): „Десет е./ Малко без десет./
На есен е:/ тъжно – над локви и ями,/ градските лампи – през клони на
кестени,/ ръсят мухлясала слама./ В дъното на ресторанта съм./ Мрачен
съм./ Вестник – издаден в Браила./ Пуша,/ тъй както се пуши пред брачен
сън: злостно,/ с три пръста,/ безсилен./ Хорица./ Разни чиновници./ Чинни
са!/ Пътници – с път през косата./ Чакат си хлебеца, чакат чиниите:/
чакат хранителна вата./ Смешно е!/ Страшно е!” → **пейзаж;**

12.47. КОНСТАНТИН ПАВЛОВ (1933-2008): „А сянката,
надвесена над мен,/ изрече странно заклинание:/ – О, Безименний,/ скрий
се в кръвта му,/ скрий се в устните, дете целува,/ скрий се в сянката,
дете го следва,/ в хляба, който яде,/ във водата/ и в мечтите му,/ и в съня
му,/ в радостта му,/ и в мъката./ О, Безименний,/ скрий се...” → **Спомен за
страха;**

12.48. ЕВТИМ ЕВТИМОВ (1933-2016): „Поклонници на чужди
етикети,/ на чужди гербове и имена!/ Винете ни,/ Винете ни, винете
–/ макар да нямаме вина –/ за обичта към българското знаме,/ към
българския слънчев чернозем./ Родили сме се българи и няма/ рождената
си кръв/ да отречем!/ О, припомнете си: къде до днеска/ от ризи на
обесени мъже/ е ишито знаме, за да има Левски/ и да умре безсмъртен на
въже?/ ...Заклучени зад черните решетки/ на своите карирани палта,/ коя
от ризите ви ще затрепка/ и родно знаме ще ни спомни тя?/ През тези
ясни дни/ и ясни ноци/ не гледайте на нашето със стръв –/ Отец Паисий
обикаля още/ и проверява българската кръв!” → **Паисий обикаля още;**

12.49. МИХАИЛ БЕРБЕРОВ (1934-1989): „Ще те намеря – ако
те потърся –/ във себе си. Дъждът вали във мене/ с червени капки. И
тревата никне/ от мойта пролет – в мене – като чувство./ Оранжеви и
сини, и зелени/ са облаците в мен. Какво начало:/ смях на кафява пръст
и на очи – череша./ Остава само думата, която/ ще се роди – и аз ще те
наричам...” → **Ще те намеря – ако те потърся...;**

12.50. ХРИСТО ФОТЕВ (1934-2002): „Обичай ме/ със истинската
сила на ръцете си,/ нозете си, очите си – със цялото/ изящество на
техните движения.”, „Косите ти са пълни с електричество –/ докосна
ли ги, ще засветя в тъмното.”, „И колко ми е невъзможно... Колко си/ ти
пясъчна...” → **Колко си хубава!;**

12.51. ДАМЯН ДАМЯНОВ (1935-1999): „От спомени не ме
ревнувай!/ Не ме ревнувай от жени,/ които, и да съществуват,/ са вече
в миналите дни./ Или пък в миналите ноци./ Да, аз ги помня до една./ А,

може би, и те – мен още,/ щом пак се връщат... Но – в съня./ Минават като сенки смътни/ през неговия бял екран/ и ми пошепват: „Ти си пътник!/ Нима към глухия безкрай/ се готвиш сам да отпътуваш/ така – без с никоя от нас/ на тръгване да се сбогуваш?“ → **На жена ми;**

12.52. ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ (1935-2019): „Първото впечатление ме сепва –/ някой е изтръгнал хоризонта/ и го е подпрял/ отвесно/ върху небето.“, „България гори./ Под озоновата луна/ хора-миражи/ са я запалили,/ хвърляйки/ неугасени сърца.“, „Искра прескача и взривява думите./ Буквите краснописни се разпадат/ на овъглени кръгчета, лулички и ченгелчета,/ на звуци, знаци и следи от птици.“ → **Пустиня в гласа;** „И ще ни върнат отменения простор./ Ах, само свободата не обича/ да я освобождават.“, „Използвам пробива,/ за да хвърля римите в потока/ на времето, съзнанието или тайнството...“ → **И зимен клавиесин;** „Не ми се иска да остана клетка,/ бърбореща за свобода./ Тогава? –/ Да върви по дявола/ тази игра на думи. Тази/ игра на звяра в клетката.../ По дявола/ и зарчетата на Твореца!“ → **Игра на звяра в клетка;** „Крадците на огън не са се свършили!/ ... А който не е готов да умре –/ той вече е мъртъв.“ → **Епитафия...**;

12.53. СТЕФАН ЦАНЕВ (1936): „Ний може да имаме много жени,/ но една ще бъде отначало/ до края ни:/ тази, която не ще ни вини,/ когато от чужда любов сме замаяни./ Ний може да имаме много жени,/ но една ще бди/ над живота ни:/ тази, която ще ни каже: – Стани! –/ ако клекнем, когато се целят в челото ни./ Ний може да имаме много жени,/ но една ще ни обича/ истински:/ тази, която ни измени,/ щом превърнем в пари мечтите си.“ → **Ний може да имаме много жени...**;

12.54. НЕДЯЛКО ЙОРДАНОВ (1940): „Любов необяснима, любов невероятна,/ не пухкава и зрима, не топла и приятна,/ не лека и минутна, от щастие обзета/ край печката уютна до плюшени пердета./ Любов необяснима, рискована и тайна,/ любов необходима, до болка всеотдайна,/ без никакви облаги и ордени, и сметки,/ изгаряна на клади, затваряна в решетки./ Любов необяснима, без думи и без звуци,/ с разтворени зеници и стиснати юмруци –/ от многото любви единствено възможна,/ за да останем хора в епохата тревожна./ Любов необяснима, най-истинска и свята,/ прониквай във главите, навлизай във сърцата,/ когато те обстрелват с бомби и куришуми,/ когато те замерват със камъни и думи.“ → **Любов необяснима;**

12.55. ГЕОРГИ КОНСТАНТИНОВ (1943): „Повярвайте –/ и кактусът е цвете!/ И той цъфти!/ В живота си веднъж.../ Под шепите ни изумени/ свети.../ Сега в пустинята бушува дъжд./ Или тайфун/ пред

нечий сал притихва./ Или опал/ проблясва в тъмен ров./ Жесток човек/
сърдечно се усмихва./ И женомразец/ плаче от любов./ А може би/ сега
курушумът парва/ едно сърце/ в студената тъма./ Или пък нейде/ в нещо
е повярвал/ неверникът Тома.../ Повярвайте – и кактусът е цвете!/
Любима, само ти.../ Поне сега/ си протегни ръцете!/ Когато кактусът
цъфти!” → **Кактус;**

12.56. ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ (1944): „България за мене е страната,/
където малко ям, работя много./ И лошо спя, но хубаво се смея./ И не
броя пари, защото нямам./ България за мене е страната,/ където имам
стая. В нея – книги,/ портрет на Левски, карта на Европа./ И чаша ром,
ако ми стане тъжно./ България за мене е страната,/ в която пиша и
чета, и мисля/ това, което няма да ви кажа.../ А няма го и в сутрешния
вестник./ България за мене е страната,/ където още дишам и усещам,/
че дишат като мен и други хора./ Поне в това не съм така самотен./ А
може би и там когато ида,/ оттатък географските предели,/ отново
ще е същото... България./ И стихове. И смях. И скръб. И вечност.”... →

Местожителство;

12.57. НАДЕЖДА ЗАХАРИЕВА (1944): „Нарисувай ми,
художнико, сълза!/ Истинска сълза ми нарисуй!/ Захвърли палитрата
встрани –/ от душата ми вземи боите,/ надълбоко с четките бръкни,/
не оставяй скрито и покрито!/ Щом изтръгне тя със своя зов,/ даже от
душите вледенени,/ стон от болка или от любов,/ знай, че ти си нарисувал
мене.” → **Нарисувай ми...;**

12.58. БОРИС ХРИСТОВ (1945): „Ала сега, докато в разума е
още светло,/ прибирам стълбата, с която стигах до небето,/ и бързам
да напусна на поезията храма, /(...) Каквото съм изпял дотук – ще го
изтрия./ Ще върже двете си ръце - устата ще зашия./ И ще се хвърля
лудо на живота по вълните,/ (...) Не е за моите зъби ореха да бъде
гений,/ щом не дойде смъртта за мен да се ожени,/ щом не можях до
днес да изкова от думи кръста,/ на който да се изкача и да възкръсна...
(...) Или ще тръгна бос по връхчетата на тревата/ подир виновницата
за изгубения рай – жената./ И вързан до последната халка на нейната
окова,/ ще гледам как изсъхва моето дърво духовно...”... → **Честен кръст;**

12.59. ВЛАДИМИР ЗАРЕВ (1947): „ТОЙ ДОЙДЕ отникъде.
Изглеждаше окаян и безроден, непоканен и неприет, излъчваше онова
натрапливо отсъствие, с което шлеповете изникваха от завоя над
Калафат, величаво разсичаха талвега на реката, сетне се изгубваха
надолу в пепелявите ѝ води, без да оставят спомен или трайна следа, а
самодосещането, че светът е огромен и неизбродим и само носталгия

по далечното и непринадлежимото. Всъщност Човекът пристигна с един пътуващ цирк. Брезентовото шапито се изду в центъра на града, там, дето завършваше чаршията с работливите дюкяни и бързивите кръчми и откъдето започваше зеленината на градската градина, овехтяла в лятото, смачкана от горделивата осанка на офицерския клуб, раздвижена в неделя от духовия оркестър и водеща с песьчливите си алеи към реката, към онова изтичане на вечността, която хората бяха умалили до годините на своя собствен живот. Брезентът на купола се изпъна, избелял, с големината на църква и нетрайността на всяко удоволствие, беше обкръжен с цветни знаменца и човешка почуда, а отвътре украсен с гирлянди и с тънкия аромат на борови трици, с които беше покрит манежът. Представлението беше смайващо. В него участваха китайци жонгльори, на които от взирание в пътя очите им се бяха утеснили, едър мъжага с мустаци на руски солдат извиваше метални пръти, разчупваше окови и беше готов да се бори с всеки безразсъден смелчага, показваше най-дебелата жена на света и урод в стъкленница, имаше още трапец и сръчни акробати, дресирана мечка, кон, който може да брои, и говорещ папагал, гълтач на саби и на огън, а същият този Човек стърчеше пред входа и измъчван от жегата и някакво натрапващо се неудобство, продаваше билети. Билетите бяха саморъчно написани от него. Листи от празен и безкраен тефтер, те можеше да се заплатят с пари, но и да се купят срещу пет яйца, срещу живо пиле, буркан с мед или прясно уловена чига – демократизъм, който вдъхновяваше децата и объркваше мъжа с развълнуваното жабо – благородната пяна по гърдите му, която трябваше да скрие кърпената му и пожълтяла от пране риза. В представлението Човекът участваше като клоун. Неговият номер беше скучен и някак притеснително дълъг, той влизаше с огромните си обувки, препъваше се, но вместо смях будеше само съчувствие, разтягаше тирантите на торбестите си панталони и свиреше на всичко, което можеше да си представи човешкото въображение – на цигулка, акордеон и окарина, на тромбон, китара и латерна, ала най-вече на флейта, златистожълта и излята сякаш от есента.” → **Предназначението на човека;**

12.60. МИРЯНА БАШЕВА (1947-2020): „Да е лято, само да е лято!/ Топло и зелено/ като горски мъх,/ да струи тревата –/ силна, некосена –/ искам да е лято/ до последен дъх./ Да е тихо, тихо над земята,/ на кравайче свито/ времето да спи,/ да звучи в нивята/ пеещото жито –/ нека да е лято/ милиони дни./ Да е лято! Още да е лято –/ дълго като зима,/ топло като гръд,/ тежко като злато,/ звънко като рима,/

вечно да е лято –/ за последен път.” → **Лято;**

12.61. МАРГАРИТА ПЕТКОВА (1956): „Аз съм сбъркан човек, запомни го!/ Съвсем наопаки и напук живея./ Купувам вместо мебели – книги./ Вятър на бяла кобила ме вее./ Не обличам вечерни рокли./ През зимата ходя без шал и шапка./ Не нося чадър и направо през локвите/ с най-новите си обувки и шляпам./ Не се подпирам на чуждо име./ Нямам доверие в самолетите./ Стиховете ми са в неточни рими./ И студено си пия кафето./ Не съм в крак нито с модата, нито с другите./ Със себе си, че съм в крак, е главното./ И нищо чудно, както е тръгнало –/ вместо дяволите да ме вземат ангелите.” → **Опит за автопортрет;**

12.62. ИЛКО СЛАВЧЕВ (1958): „Иконата е жива и света./ И грешникът съблича тялото от себе си./ Щом в себе си събрали сме света,/ магии, думи, разум - непотребни са./ Аз вярвам в чудото, което сам/ в косите, устните и рамената търся./ Любима, позволи ми в този храм/ да бъда варварин, след туй да се покръстя! → **Храм;**

12.63. ЕЛЕНА АЛЕКОВА (1963): „А от деня ни, от живота наш/ изчезна всичко чудно и красиво,/ покоят – с него, прежният кураж,/ междата между „бива” и „не бива”.../ Описвам най-подробно този миг,/ без да поемам роля на трагик,/ защото струва ми се интересно/ как тя, подобно на свети Франциск,/ страдания със щастие замести/ и в щастиято сякаш затрептя:/ „Светата бедност гони алчността,/ смирението всичко побеждава,/ едната чиста обич към Христа/ триумф е вече и победа славна.../ Свети Франциск... Свещеникът от Псков...” → **Милена...**

ДЕСЕТА ГЛАВА:

- (13.) Вариативни фоносемантични аглутинации, породени от творчеството на Христо Ботев („Хаджи Димитър”),
Алеко Константинов („До Чикаго и назад”),
Елин Пелин („На brazдата”) и Гео Милев („Септември”) ...

13. Звуковете по принцип са най-консервативната езикова среда, която съществува чрез външно статични фонетични единици, които по принцип въвличат *пишещия/четящия/слушания* в досемантичното и дофонологичното ниво на литературното въображение.

Когато писателят музицира – *т.е.* пее, – българският език не разчита на естествената благозвучност на постоянното ударение. Най-активни в

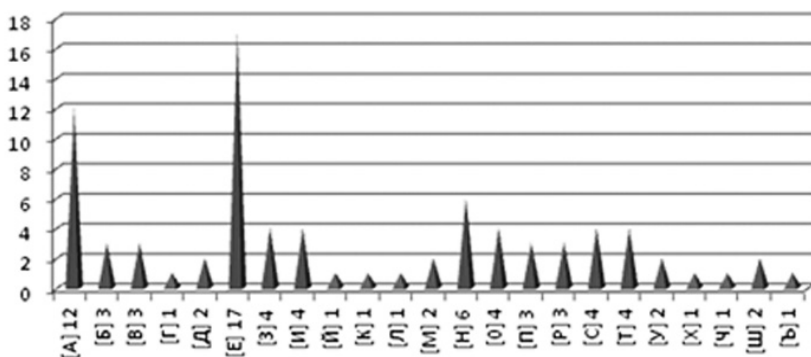
озвучаването на българската реч са гласните звукове и сонорните съгласни: [А], [Ъ], [Е], [И], [О], [У], [Л°], [Л°], [Р°], [Р°], [М°], [М°], [Н°], [Н°]. Чрез тяхната подредба в думата и чрез честота на употреба в словосъчетанието българските белетристи и поети *обличат* в музикални тонове своята реч (*асонанси, алитерации, анафори, мезофори, епифори, епанафори, етимологични фигури ...*). Тук някъде трябва да се крият възможности за вариативни фоносемантични аглутинации, които да доизясняват стила на българския литературен говор. Оказва се, че – особено в класически образци – той е винаги семантично изчистен, бистър, прозрачен.

Няколко нарочно избрани отсечки от творчеството на **Христо Ботев** („*Хаджи Димитър*“), **Алеко Константинов** („*До Чикаго и назад*“), **Елин Пелин** („*На браздата*“) и **Гео Милев** („*Септември*“) декодират тъкмо онова неясно усещане за единство, ритмичност, съизмеримост, стройност, логическа простота на изказа и яснота на мисълта.

13.1. ФРАГМЕНТ ОТ БАЛАДАТА „ХАДЖИ ДИМИТЪР“ ОТ ХРИСТО БОТЕВ (*асонанс от 40 гласни, употребени в четири стиха, включващи общо 16 думи*):

*Настане вечер – месец изгрее,
звезди обсият свода небесен;
гора зашуми, вятър повее, –
Балканът пее хайдушка песен.*

1. АКУСТИЧНА ПАНОРАМА

Фиг. 1. Акустична панорама в азбучен ред на фрагмент от стихотворението на Христо Ботев „Хаджи Димитър“

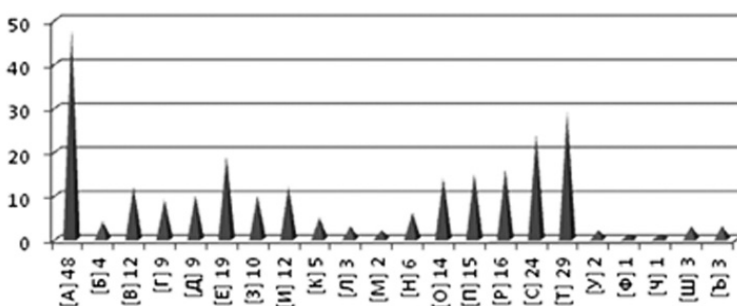
13.1.1. Октава от 8-те най-често употребявани звукове: 17[E], 12[A], 6[H], 4[Z], 4[I], 4 [O], 4[C], 4[T].

13.1.2. Вариативни фоносемантични аглутинации – напр.: ЕТНОС, НОС, ОСТЕН, НАС, СЕАНС, СИТНО, СИТО, ЗИНА, НАСИТА, ТОСТ, НАНИЗ, НАСТИНА, ТОЕСТ...

13. 2. ФРАГМЕНТ ОТ ПЪТЕПИСА „ДО ЧИКАГО И НАЗАД” ОТ АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ (синтактична характеристика – 32 глаголни сказуеми, които се отнасят към действията и състоянията на един и същ наблюдаван обект):

Те си играят, подиграват се с нашия параход; като че се престорят на минутка успокоени и параходът бърза да се възползва от тази минутка, върти стремително винта, като че гледа да се отдели, да се откъсне от тях, и те на подсмив повдигат го на плещите си дотолкова, щото крилата на винта почнат да се въртят на въздуха, па изведнъж, като си зашушнат, като се разкикотят, озъбят се, разпенят се и като се спуснат върху парахода, прегърнат го, притиснат го, запляска и хвърлят елмази нагоре; а бедният параход пъшка, пращи му целият корпус, мята се безсилен отзад-напред, отляво-надясно, оставя се на произвола им и те го мятат като треска, гонят го, надпреварват го, възсядат се, борят се, разбягват се и пак се групират и нападат задръжсно.

2. АКУСТИЧНА ПАНОРАМА

Фиг. 2. Акустична панорама в азбучен ред на фрагмент от пътеписа на Алеко Константинов „До Чикаго и назад”

13.2.1. Октава от 8-те най-често употребявани звукове: 48 [A], 29 [T],

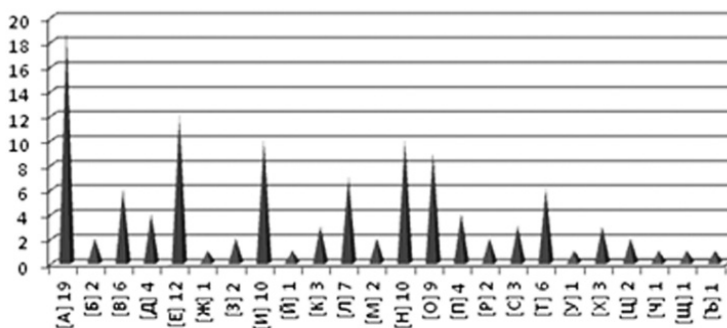
24 [С], 19 [Е], 16 [Р], 15 [Ш], 14 [О], 12 [И].

13.2.2. Вариативни фоносемантични аглутинации – *напр.*: САТИРА, ПАСТИР, ТЕРАСА, ПАС, ПРЕСА, ПАСПОРТ, ЕТАП, ПИР, ПРОТЕСТ, ПОРТ, ПОСТ, РАСА,..

13.3. ФРАГМЕНТ ОТ РАЗКАЗА „НА БРАЗДАТА” ОТ ЕЛИН ПЕЛИН (семантична характеристика – *най-кратката, но най-изчерпателната природна картина в цялата история на българската литература*):

*Като заваля дъжд, та цяла неделя! Тихо, кротко, ден и нощ.
Вали, вали, вали – напои хубаво майката земя, на духна тих ветрец,
очисти небето и пекна топло есенно слънце. Засъхнаха нивята.
Оправи се време – само за оране.*

3. АКУСТИЧНА ПАНОРАМА

Фиг. 3. Акустична панорама в азбучен ред на фрагмент от разказа на Елин Пелин „На браздата”

13.3.1. Октава от 8-те най-често употребявани звукове: 19[A], 12[E], 10[И], 10[Н], 9[О], 7[Л], 6[Т], 6[В].

13.3.2. Вариативни фоносемантични аглутинации – *напр.*: ЕТНО, НОВ, НИВА, ВИНА, ВОЛ, НОВИНА, ВИНО, ВИОЛЕТ, ЛОНО, ВЕТО...

13.4. ФРАГМЕНТ ОТ ПОЕМАТА „СЕПТЕМВРИ” ОТ ГЕО МИЛЕВ (морфологична характеристика – *само в едно лирическо изречение са употребени 77 думи, от които 2 лични глаголни форми и общо 75*

съществителни, прилагателни и числителни имена):

Народа въстана
– с чук
в ръката,
обсипан със сажди, искри и сгурия,
– със сърп сред полята,
просмукан от влага и студ:
хора на черния труд
с безглаголно търпение –
(не гении

таланти
протестанти
оратори
агитатори
фабриканти
въздухоплаватели
педанти
писатели
генерали
съдържатели
на локали
музиканти
и черносотници)

А
селяци
работници
груби простаци
безимотни
неграмотни
профани
хулигани
глигани
– скот като скот:

хиляди

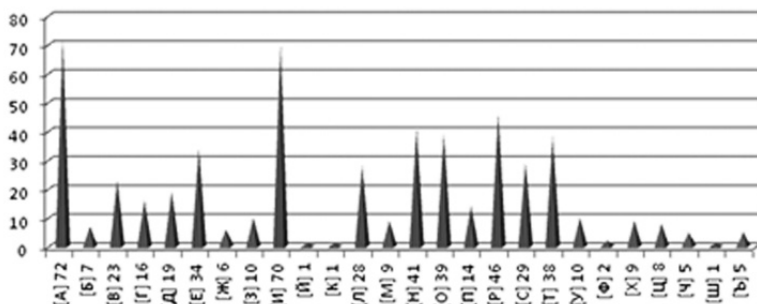
маса
народ;

хиляди вери
вяра в народний възход,

хиляди воли
 – воля за светъл живот,
 хиляди диви сърца
 – и огън във всяко сърце,
 хиляди черни ръце
 – в червения кръг на простора
 издигнали с устрем нагоре
 червени
 знамена
 развени
 високо
 широко
 над цялата в трепет и смут разлюляна страна
 на бурята яростен плод:

Хиляди –
 маса –
 народ.

4. АКУСТИЧНА ПАНОРАМА

Фиг. 4 Акустична панорама в азбучен ред на фрагмент
 от поемата на Гео Милев „Септември”

13.4.1. Октава от 8-те най-често употребявани звукове: 72[A], 70[И], 46[Р], 41[Н], 39[О], 38[Т], 34[Е], 29[С].

13.4.2. Вариативни фоносемантични аглутинации – напр.: ТРИОН, ТЕРЕН, ТЕСТО, РАНО, РЕСТО, РИТОР, НОТА, РИТОН, ТОН, РИС...

Резултатите от акустичната дисекция на тези четири нарочно

избрани примера, взети от пантеона на българската литература, са почти аналогични в крайния си резултат, независимо от това, че става дума за лирика и епос поотделно. И четирите примера са уникални в цялата история на българската литература, заради някои свои морфологични, лексикални, синтактични и фонетични стойности.

След всяка акустична конструкция, която тук наричаме **акустична панорама**, отчитаща честотата на употреба на отделните звукове, са отделени осемте най-често употребявани гласни и съгласни. Чрез вариативни фоносемантични аглутинации (*англ.* agglutination – букв. слепване) – **своеобразна игра, пренареждане, а след това словопроизвеждане, което в случая означава презалепване на първоначално употребените звукове и търсене на нови думи...** – е направен опит да се проникне в **дофонологичното дихание на творбата**, т.е. там, където би трябвало да се намира ареалът на **чистото художествено вдъхновение, предмелодията на творческия възторг**.

Оказва се, че тези допълнителни семантични профили не просто доизясняват, дооцветяват, но и разгадават – *макар и чрез чиста фикция* – предметафорите, периферните думи и мелодии в първичния сюжет, т.е. *реалния дух на фантазията (spiritus phantasticos...)*, осенил въображението на писателя в момента на първичното съзерцание...

ЕДИНАЙСЕТА ГЛАВА:

- (14.) Българският книжовен език и българският литературен език;
(14.1.) „Българският език” от Иван Вазов; (14.2.) Дефрагментация на популярни съвременни сюжети: (14.2.1.) „Андрешко” от Елин Пелин; (14.2.2.) „Хайдушки копнения” от Пейо К. Яворов; (14.2.3.) „По жицата” от Йордан Йовков; (14.2.4.) „Луната висне като плод...” от Николай Лилиев; (14.2.5.) „Да се завърнеш в бащината къща...” от Димчо Дебелянов; (14.2.6.) „Потомка” на Елисавета Багряна; (14.2.7.) „Ад” и „Септември” от Гео Милев; (14.2.8.) „Крадецът на праскови” от Емилиян Станев; (14.2.9.) „Вяра” от Никола Вапцаров; (14.2.10.) „Дервишово семе” от Николай Хайтов; (14.2.11.) „Преди да се родя...” от Ивайло Петров; (14.2.12.) „Докога ще се питам...” от Павел Матев; (14.2.13.) „Нежната спирала” от Йордан Радичков; (14.2.14.) „Пустиня в гласа”, „И зимен клавишин”, „Игра на звяра в клетка” и „Ти си следващият” от Любомир Левчев; (14.2.15.) „Милена” от Елена Алекова...

14. Съвременният български книжовен език е резултат от сложен, уникален исторически процес.

Всеки книжовен език има своя логика, своя съдба, свои истини и легендарни моменти...

Една от истините, които трудно споделяме, е, че реалното строителство на нормативната база на съвременния български език започва твърде късно и завършва твърде късно. Финалът е през 50-те години на ХХ в.

Няма и сто години! Това ни приравнява към най-младите книжовни езици в Европа...

Да, но ние сме свикнали да говорим за 13-вековна езикова и литературна традиция, залагайки на Кирило-Методиевия език и преводите на първите богослужбени книги, които по всеобщо мнение са положени в основите на славянските литератури.

Ние сме в началото...

Наши са кирилските букви...

От нашите земи тръгва интелектуалният подем на славянско човешко море (сърби, хървати, словенци, руснаци, украинци, беларуси...)...

Това истина ли е, или е обикновена игра на думи, която е *призвана* да еманципира българския интелектуален потенциал?

А може би в логиката на историческото време е кодиран и един друг, много по-сложен, но и много по-истинен документален разказ за историята на съвременния български книжовен език и съвременната българска литература .

14.1. Стихотворението „**Българският език**” от народния поет **Иван Вазов** пази спомен от автентичен български опит да се конструира подобен надреден разказ.

Вазовата творба е ясен знак за вид литературно поведение, което осмисля творчеството на българските писатели не само като създатели на литературни произведения, но и като реални, а не въображаеми строители, ревнителни, пазители на езика.

Ние нямаме друг поет, който с такава точност да е регистрирал не просто религиозно уважение към българските думи, но и синовно преклонение пред човешката им история, пред сложните антиномии на тяхната съдба:

*Език свещен на моите деди
език на мъки, тонове вековни,
език на тая, дете ни роди
за радост не – за ядове отровни.*

*Език прекрасен, кой те не руга
и кой те пощади от хули гадки?
Вслушал ли се е някой досега
в мелодията на твоите звуци сладки?*

*Разбра ли някой колко хубост, моц
се крий в речта ти гъвкава, звънлива –
от руйни тонове какъв разкош,
какъв размах и изразитост жива?*

*Не, ти падна под общия позор,
охулен, опетнен със думи кални:
и чуждите, и нашите, във хор,
отрекоха те, о, език страдални!*

*Не си можал да вълпътиши във теб
създанията на творческата мисъл!
И не за песен геният ти слеп –
за груб брътвеж те само бил орисал!*

Тъй слушам сѐ, откак съм на света!

*Сè туй ругателство ужасно, модно,
сè тоя отзив, низка клевета,
що слетя всичко мило нам и родно.*

*Ох, аз ще взема черния ти срам
и той ще стане мойто вдъхновение,
и в светли звукове ще те предам
на бъдещото бодро поколение;*

*ох, аз ще те обриша от калта
и в твоя чистий бляск ще те покажа,
и с удара на твойта красота
аз хулниците твои ще накажа. [139]*

Иван Вазов е вторият български писател след Св. о. Паисий Хилендарски, който се опитва да реконструира загубени, забравени във времето нравствени норми на поведение, утаени в съдбата на българското изящно слово.

„*Българският език*” е и своеобразна лирическа история на националната книжовност, неин лирически портрет, нейна възхвала и знак, който осветява преめждията в културната история на българския народ – от срама и позора през робството, от неверието и снобското отричане, че на този език не може да се гради истинско литературно творчество, до монументалното му възкачване в лоното на вечността и абсолютния апотеоз.

Чрез лирически щрихи, които рисуват ярък контраст между минало и настояще, в „*Българският език*” Иван Вазов разобличава чуждопоклонничеството, липсата на национално самочувствие, склонността да се отрича всичко, постигнато от нашия литературен гений.

Иван Вазов е писателят, който превръща възхвалата на българския език в свещенодействие...

Когато през 1920 г. се налага да оцени участието на народния поет в строителството на българския език, големият български езиковед Стефан Младенов пише: „*Ние все още нямаме история на новобългарския книжовен език. Наистина, не липсват отделни по-малки или по-големи работи, които могат да се броят за приноси към тази история, па има и доста много пръснати бележки, с които ще си послужи навярно бъдещият историк на новия наш книжовен език. Ала трябва още много да се работи, докато се сдобием с обширен и систематичен труд, който да*

ни покаже как постепенно се е развила, обогатявала и усъвършенствувала нашата книжовна реч. Ние с нетърпение чакаме да ни се разправи подробно как и с какви средства, с какъв домашен (диалектологичен) и чужди езиков материал отделните новобългарски писатели са успели да създадат това дивно оръдие на българската духовна и материална култура, което наричаме новобългарски книжовен език”. [140]

Мнението на Любомир Андрейчин е насочено в същата посока, но е по-продуктивно, защото насочва вниманието към нетленни сюжетни ядра, снети в историята на съвременния български книжовен език, което в случая означава – и към литературния процес като цяло: „Книжовният (литературният, стандартният) език е форма на националния език, която е еднаква за целия народ и го обслужва в неговия културен, обществен и производствен живот. Книжовният език се създава в процеса на общественото и културното развитие на народа, когато се налага да бъдат преодолените диалектното многообразие и битовата ограниченост на народната реч. Това става в резултат на интензивни и единни икономически, културни и обществени процеси, които водят към по-тясно обединяване и смесване на населението от различните области на страната”.

Ако интерпретираме по-свободно указанията на Любомир Андрейчин, ще преоткрием условни парадигми от интермодален порядък, които очертават нравствен пантеон, дидактични следи, ясни лингвистични таблици, но и тъмни петна, потопени в еволюционния път на българското изящно слово (IX-XXI).

14.2. Умозаклучителна схема, завещана от А. Силезий: „**Spiritus phantasticus inter aeterna et temporalia medius est, quo et plurimum vivimus**” (букв.: „Духът на фантазията, чрез чиято дейност живеем най-често, заема средишно положение между вечните и временните феномени”), съдържа философска инвенция, която ни позволява да открием фаталната необратимост на индивидуалното българско време, замествана от фаталния и също толкова необратим оптимизъм на българската литературна природа, която винаги се е стремяла да заеме *средишно положение* между силните тласъци на едно консервативно християнско самосъзнание и модните, нетрайните, временните изисквания на случващото се време... Установимите пространствени и времеви съотношения се движат във всички посоки на българската литературна памет...

Ако фрагментираме цялата българска литература в самостоятелни

сюжетни ядра и се опитаме да ги представим като дефрагментирана единна цялост, ще забележим, че отношението между отделните творчески ядра (между отделните писатели, но и между различни художествени и естетически направления) е точно такава, каквото е отношението между главното изречение в една сложна синтактична конфигурация и второстепенните.

Тук творчеството на българските писатели и книжовници може да бъде представено като хипотаксичен низ от зависещи една от друга художествени пропорции, които не могат да бъдат мислени като независими художествени ядра (ако Петко Р. Славейков не беше изследвал българските народни говори, то песните на Добри Чинтулов не биха могли да се появят; ако Христо Ботев не беше написал баладата „*Хаджи Димитър*”, то творбата „*Хайдушки копнения*” на Пейо Яворов няма интелектуални причини да се появи; ако поемата „*Септември*” на Гео Милев не бе създадена, то „*Предсмъртно...*” на Никола Вапцаров не би могло да съществува...). Навсякъде трябва да се търси логиката на съподчиненото единство.

Всяко заглавие съдържа подстъпа към следващото, а следващото, в своя биобиблиографски *залез*, вече е структурирало *изгрева* на последващото...

Ето няколко нарочно избрани заглавия, които доказват валидността на тази теория:

14.2.1. В една своя беседа пред писатели, състояла се през 1949 г., **ЕЛИН ПЕЛИН** уточнява, че в първичния сюжет на разказа „**Андрешко**” е скрит действителен случай: един колар счупил колата нарочно, за да не отиде съдебният пристав да конфискува нещо на един селянин. Онова, което писателят привнася от себе си в сюжета, са историята с блатото и финалът...

Андрешко е антидържавен елемент, архилумпен, човек от безименната тълпа, той олицетворява разстоянието между блатото и селото. Територията преди блатото и по-назад е ничия за него. Там живеят *боговете*, богатите, властимащите, там са парите, там е държавата. Постъпката на Андрешко доказва, че за него държавата не съществува... Защото тя е *неморална* – тя е точно толкова неморална, колкото е неморална целта на съдия-изпълнителя...

Поведението на Андрешко напомня усилията на оня жрец от притчата за Светилището на Немийската Диана, който с цената на всичко трябва да опази чисти, неопетнени албанското езеро и гората на Ариция...

Ето защо в грубата житейска философия на Андрешко се крие

езически обичай – всеки чужденец е източник на зараза, на болест, на нещастие...

Андрешко обеззаразява намерението на натрапника...

Невярващият в случая става владетел на земна яма, пълна с вода...

Вярващите в справедливостта и възмездието остават при чистотата на своя граждански избор.

Появява се същата философска межда като в „Хаджи Димитър“ – вярващите не вярват на невярващите, но и невярващите не вярват на вярващите...

Разликата е само в изразните средства и в декодирането на иронията и сарказма, в търсенето и намирането на техните сюжетни олицетворения.

14.2.2. Едно е да кажеш като **ПЕЙО К. ЯВОРОВ**: „Спомени – невнятна мелодия, дете нягваина мъка звучи с облекчението на пробуждане след тежък кошмар, – дете миналата радост е нота на меланхолно ридание, защото няма да се повтори никога вече...”, свършено друго е, пак като **ПЕЙО К. ЯВОРОВ**, да се отчуждиш от традиционния си читател, но не за да го отблъснеш, обезвериш или разколебаеш в художествения му избор, а за да го приобщиш – превъзпитавайки го – към универсалната архитектуроника на своята лирическа икона:

*Ден денувам – кътища потайни,
нощ нощувам – пътища незнайни;
нямам тато, нито мама –
тато да ругае,
мама да ридае...
Леле моя,
ти Пирин планино!
Море черно
цариградско вино.*

*С враг врагувам – мяра според мяра,
с благ благувам – вяра зарад вяра;
нямам братец, ни сестрица –
братец да ме хвали,
а сестра да жали...
Леле моя,
сабя халосия!
Море люта*

одринска ракия.

*Бог богува – нека си богува,
цар царува – века ли царува?
Нямам либе, първа обич –
мене да очаква
и да ме оплаква...
Леле моя,
пушка огнебойка!
Море тънка солунска девойка.*

(„Хайдуюшки копнения“).

В това сложно взаимодействие между преживяната действителност и универсалната художествена мечта се крие панморализмът на онова волево изобилие в модерната европейска литература, което ние днес, трансформирайки класически философски понятия от началото на ХХ век, оценяваме като **ВОЛЯ ЗА ВЯРА (Пейо Яворов...), ВОЛЯ ЗА ФОРМА (Николай Лилиев...), ВОЛЯ ЗА ИГРА (Теодор Траянов...), ВОЛЯ ЗА ТВОРЧЕСТВО (Пенчо Славейков...), ВОЛЯ ЗА СТРАДАНИЕ (Димчо Дебелянов...)**...

14.2.3. Разказът „По жицата” от **ЙОРДАН ЙОВКОВ** е облъхнат от една тиха, външно ненатрапваща се, но в същото време – дълбоко осъзната литературна надежда, че зад природните очертания на красотата се крият и нравствени послания. Тъкмо красивото в този разказ изтласква положителни човешки добродетели. Пак красивото – като антипод на физически грозното, отвратителното и отблъскващото – крие в себе си естествения стремеж на човека към търсене и намиране на чиста хуманизираща хармония. Йордан Йовков е от ония български писатели, които превърнаха този стремеж и това търсене в своеобразен литературен апотеоз, в религия, ако щете, но и в някакво извисяване над хоризонта на целомъдрената нравственост. Гунчо търси бяла лястовица, защото е убеден или поне се надява, че тя ще спаси дъщеря му Нонка от неясната болест. Моканина не вярва в чудото, но явно споделя смътната надежда за спасение, след като се присъединява към очевидната лъжа: „*Ще я видите, чедо, ще я видите – високо заговори той. – Аз я видях, ще я видите и вие. Аз с очите си я видях, бяла такава, бяла. Ще я видиш и ти. Да даде господ да я видиш, чедо, да оздравееш... я, млада си. Ще я видиш, аз ти казвам, ще я видиш... и ще оздравееш, чедо, не бой се...*”.

Болестта на Нонка е странна, странни са и обстоятелствата, свързани с нея. Интригата е многозначна, полифонична – Нонка не е ухапана от змия, змия е спала на гърдите ѝ... Обяснението на Гунчо е и категорично, но и някак обърквашо. Лишено е от строга логика: „На гърдите ѝ легнала, зема я и я хвърля! Тъй ми разправи. Сън ли е било, истина ли е било – не знам. Оттогаз момичето не го бива. Ей го, изсъхна като вейка. Гръдта го боли. „Там, кай, дете беше зъмята, ме боли”.

Тук по всяка вероятност са кръстосани традиционните представи на българина за прераждащата сила на знанието, на очовечаването, на стремежа към познаването на истината (на практика от *змията* произтича сюжетната причина за търсенето на *бялото спасение* зад видимия хоризонт на *надеждата*), но тук витаят и представите му за злото, което носи след себе си болестта и физическата смърт. Всичко в сюжетното пространство на разказа е оцветено в черно. Черни като черната мъка на Гунчо, жена му и Нонка са лястовиците: „Толкоз много бяха лястовичките и тъй нагъсто една до друга бяха накацали, че жицата беше увиснала и натежала като броеница. Много, но все черни”. Бяла е само представата за бялата лястовица. Защо? Защото я няма, тя отсъства. Тя е само красив символ на една надежда, оцветена с всички цветове на дъгата.

В този смисъл белият цвят на лястовицата превръща мечтаната природна красота в нравствена категория. В разказа „По жицата” от Йордан Йовков тази категория е синоним на изначалния стремеж към търсене и намиране на вътрешна човешка хармония.

14.2.4. С барокова пищност е орнаментирано стихотворението „Луната висне като плод...” на **НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ**:

*ЛУНАТА висне като плод,
забравен в есенни градини,
и буди сънния живот
на туй, което в сън ще мине.*

*Аз виждам светлия възход
на първата любов, изгряла
като надежда за живот,
като печал преди раздяла.*

*И две протегнати ръце,
които искат и не могат
да стоплят мразното сърце*

на вси низвергнати от Бога.

*Аз чувам гордите слова
на своята душа безгласна,
но пак безпаметно зова
и в шеметна забрава гасна*

*по две замислени очи,
окъпани в златисто вино.
И моята любов звучи,
и като звук ще ме отмине.*

Николай Лилиев е сред ония български поети, които довеждат до съвършенство българското изящно слово. Особеното тук е умението му не просто виртуозно да борави с теми и образи, присъщи на западноевропейския символизъм от първата четвърт на миналия век, но и да придава на тези образи и характерен, неповторим, трудно подражаем български оттенък.

Сложното смесване на френски художествен аскетизъм от Бодлеров тип с една по-приземена, по-разговорна поетическа лексика придават на творчеството му земни, реалистични, балкански черти. Николай Лилиев е може би първият наш поет, който успява докрай да трансформира, да преведе една чужда художествена естетика на езика на българското изящно слово. Стихотворението „Луната висне като плод...” е сред най-ярките аргументи в това отношение.

Външно погледнато, това стихотворение е сякаш пропито от извечния конфликт между романтичното блясаво фокусничество и реакцията на греха и порока, скрити в образа на една „любов”, която „звучи,/ и като звук ще ме отмине”. Повече от очевидно е, че тук поетът *разговаря* не със своята поетическа представа за „първата любов”, а за любовта въобще... Агонията, разпадането на една плътска мечта, която прилича на „луна” и „висне като плод,/ забравен в есенни градини”, търси своите олицетворения не във видимия, зримия, а в „сънния живот”, в „есенни градини”, в мечтани „звучи”, които са „надежда за любов”, но и траурна „печал преди раздяла”. Причината за божественото проклятие и обезателната смърт на „вси низвергнати от Бога” се крие в грехопадението.

Грехът е положен в основата на човешкото съществуване. Затова „слова”, които „зоват”, са безгласни – те гаснат още преди да са

изречени. Тук сърцето на човека търси изход в „*шеметна забрава*”, в „*замислени очи*”. В този смисъл, лирическото опиянение, „*окъпано в златисто вино*”, не е възхвала на любовната игра, нито е спомен за нея. То е по-скоро възхвала на дълбоко осъзнато чувство за неосъществимата, несъществуващата, обречената на гибел човешка мечта за вечната любов. Безсмислието на любовта, заради която човек уж се ражда, е на практика олицетворение на безсмислието на живота и възхвала на смъртта и библейското проклятие над човешкия род, „*на вси низвергнати от Бога*”. Очевиден, хуманизиращ изход от този безнадежден човешки лабиринт в „*ЛУНАТА висне като плод...*” няма.

Но обърнете внимание на римите, които Николай Лилив използва в това стихотворение: „*плод: живот*”, „*възход: живот*”, „*слова: зова*”, „*ръце: сърце*”, „*могат: бога*” и др. Тук правят силно впечатление и двете анжамбманови конструкции във втория и третия стих на втора строфа и преходът между четвърта (четвърти стих) и пета строфа (първи стих). Ако се опитаме да препоредим римите, за да създадем едно изкуствено изречение, скрито в невидимия слой на творбата, ще забележим нещо изключително важно. Оказва се, че зад видимия песимизъм на „*ЛУНАТА висне като плод...*” се крие и една откровена надежда, една молитва, изречена със „*сърце*” и „*ръце*” пред олтара на човешката надежда, за която животът е и „*възход*”, и „*плод*”. Имитирайки човешкото просторечие, анжамбмановите конструкции подсилват това усещане. В последна сметка читателят е въввлечен не в лирическите условности на един безнадежден песимизъм, а в тих молитвен оптимизъм, който ни кара да се замислим върху смисъла на човешкото съществуване, върху неговото начало и край. И обратно! Защото всяко човешко начало крие в себе си и една предстояща гибел. Ето я логиката на човешкия живот. Тук би трябвало да е скрито и посланието на Николай Лилив – тук, във вечната любов, която е и „*възход*”, и „*живот*”, и „*ръце*”, и „*плод*”, и „*раздяла*”...

14.2.5. Долу – при Дионис – личността установява своето безличие, жертвайки съхранимостта си; там се взривява единичната капсула на „Аз”-а, който се превръща в миниатюрна част от една многолюдна, аморфна тълпа...

Горе – при Аполон – чувството за единство принуждава склонния към филигранни размисли Блуден син да се завърне ношен в своя дневен, ближен, помирнен и обезличен свят...

Българският поет може да бъде не само художник, но и – както е при **ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ** в „*Да се завърнеш в бащината къща...*” – универсален лирически герой в житейската интрига на една епична

ИЗПОВЕД:

*Да се завърнеш в бащината къща,
когато вечерта смирено гасне
и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни.
(...)*

*Да те посрещне старата на прага
и сложил чело на безсилно рамо,
да чезнеш в нейната усмивка блага
и дълго да повтаряш: мамо, мамо...*

Българският лирически говор обича да създава живи сцени, в които присъстват одухотворените сенки на думи от плът и кръв, които почти винаги разрушават или просто преиначават автономната същност на традиционни понятия.

Затова в българската литература – там, където пулсират *извървените* естетически истини на Пейо К. Яворов и Димчо Дебелянов – живее автентичният български спомен за оня митичен, философстващ, любознателен, съмняващ се и още жив Антихрист, който „*изостави своята родина и езерото на своята родина, па замина в планината. Наслаждава се там той на своя дух и на своята самота и се не умори от това десет години. Ала накрай се промени сърцето му – та една заран се вдигна със зорницата, застана пред слънцето и му каза така: О, голяма звездо! Би ли видяла щастие, ако ти липсваха тези, които огряваш?*” (Ницше, Ф. *Така рече Заратустра*, прев.: Николай Райнов).

14.2.6. В „Потомка” на ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА четем:

*Но усещам, в мене бие древна
скитническа, непокорна кръв.
Тя от сън ме буди нощем гневно,
тя ме води към греха ни пръв.*

Тази строфа е метафорична ситуация, която разиграва до краен предел субектите на етническият граждански избор. И го върши без *премъдрости* от моралистичен порядък, без декорации и инкрустации, без някаква затворена комбинация от художествени свойства. Всичко е сведено до нивото на непрестанно обръщащи се сравнения.

Това са все отворени, разкрепостени етнически модели.

Отдалечен или максимално приближен до тях, човек еднакво силно чувства магнетизма им. Защото образът на лирическата героиня се реализира в контекста на метафорично движение, което не разединява, а обединява, вражда националното в общочовешкото, регионалното в надрегионалното, за да се превърне в своеобразно послание.

Интересното в това послание е фактът, че сякаш поетесата не желае да общува със следите на рода, на семейството, на родовия корен. Тук я няма *фамилната книга* на Ивайло Петров („*Преди да се родя*”), няма ги *заветите* на Николай Хайтов („*Дервишово семе*”), липсва и *споменът* на Димчо Дебелянов за „бащината къща” („*Скрити вопли*”):

*Няма прародителски портрети,
ни фамилна книга в моя род
и не знам аз техните завети,
техните лица, души, живот.*

Всичко е наопаки. Всичко няма начало, но няма и край, както няма край животът, който още не сме живели.

Елисавета Багряна е приобщена към всемирната територия на хуманизиращия дух. Тук конкретните ценности на рода са заменени от също толкова конкретни, но универсални човешки дадености.

Лирическата героиня общува с целия свят, а не с някакви обвързани от времето и пространството личности, събития или явления. За нея са важни нещата, които обединяват, а не разединяват хората. По-важно е да се знае, че всичко на този свят е създадено в лоното на греховната любов. Всички сме грешни, всички сме деца на греха. Затова сме „древни”, „непокорни”, „гневни”. Пак затова редът и морализиращите принципи на патриархалния бит са илюзорни, неясни, измамни, тъй като и те – в своята „среднощ дълбока” – са били греховни:

*Може би прабаба тъмноока,
в свилени шалвари и тюрбан,
е избягала в среднощ дълбока
с някой чуждестранен, светъл хан.*

В посланията на Елисавета Багряна откриваме не назидание, а универсално признание. Истинско, изповедно признание, което не е въздишка по патриархалното – нито пък е негово отрицание, – а е нормална реакция на млада жена, ревниво погледнала към своята етническа традиция. Наистина,

поведението на тази нова за времето си личност напомня капризната атмосфера на римските календи и сатурналии. Това е вярно. Вярно е също, че подобна капризна атмосфера внушава волност, скитничество, непокорност, разрешено богохулство. Но не е ли вярно и това, че тъкмо тази „потомка” на Елисавета Багряна не желае да бъде нарушен природосъобразният ред на нещата, че иска да защити техния естествен колорит, че се страхува от посегателство над него?

*Затова аз може би обичам
необхватните с око поля,
конски бяг под плясъка на бича,
волен глас, по вятъра разлян.*

Има и още нещо. Защо лирическата героиня на Елисавета Багряна се обявява за кръвна наследница на майката-земя? Това не е ли израз на отчуждение, на бягство от рода и родовите ценности. Не се ли нарушава тук природата на естеството, на преклонението пред майка, баща и родина? Ето го скритото послание в стихотворението „Потомка”: за да си максимално приближен към рода и родовите ценности, трябва да си максимално отдалечен от него. Само така можеш да прозреш обобщения смисъл на своето присъствие в човешката вселена...

14.2.7. Българската поезия – както това се случва при **ГЕО МИЛЕВ** – понякога може да напомня и сънуван преразказ на универсално етнокултурно видение.

Денят е свършил, луната е обсебила душата на човека, а поетът – като някаква весталка, като някакъв лунатик, като някакъв ослепен езически гадател, прогледнал след Деня на библейското братоубийство – превръща осквернената християнска истина в изкусителна литературна истина, равнозначна на анатема, изречена и изричана пред етническият олтар на българина:

*Ний се раждаме в ада
– готово –
там.
Ний ще идем отвън
като Данте през сън –
животът ни цял е
там
жупел и плам.
Девет спирали*

– кръг под кръг –
девет кръга
от мъка
от плен,
и угнетение
– всеки ден –
безспир се въртят
в деветорно въртение
и ний
носим се шеметно
– изстрел от божия лък –
там, дето ний сме родени:
в ада.
(„Ад”)

Гео Милев е българският поет, който потърси и откри конкретните етични причини за пораждането на жизнените форми, облечени във формите на живота. В „Ад” и „Септември” Гео Милев не само разгада, но и нарисова генетичния код, скрит в грандиозното тяло на най-миниатюрната сюжетна литота в цялата история на българския народ: *личността на човека без глас, лице и име, който създава гласове, лица и имена в българската история.* Гео Милев преמודелира целомъдрената ни представа за старозаветното библейско проклятие над родовата кръв:

И слънчогледи
– стари и млади –
се спуснаха всички отвед
като отприщено стадо
от слепи животни,
безброй яростни бикове –
с викове,
с вой
(зад тях – на нощта вкаменения свод)
прелетяха напред
без ред
неудържими,
страхотни,
велики:
НАРОД!”
(„Септември”)

14.2.9. За ЕМИЛИЯН СТАНЕВ природата е източник на нравствени добродетели. Тъкмо природата е она всемирна *съдия*, който е призван да отсъжда невинността или виновността, скрити в човешките постъпки. Природата, с нейните естествени, неопитомени форми и неподправена прелест, е най-чистият източник на вдъхновение, тя е моралният съдник, който има право да преценява, да дооценява или да изгражда универсалните критерии за човешкия морал. Вън от природата човекът е самотно и безнравствено същество.

Повестта „**Крадецът на праскови**” не просто потвърждава това наблюдение – тя е може би единственото произведение на Емилиян Станев, където външната човешка красота, видяна в нейното женско изобилие, преобръща православните ни представи за нравственост и безнравственост, за саможертва и героизъм, за женственост и мъжественост.

Събран в една история, свързана с женската изневяра и пречистващата стихия на внезапно връхлетялата любов, сюжетът на повестта е сякаш огледало не на християнски, а на езически нравствени максими. Елисавета – тази провинциална търновска учителка, омъжила се по сметка за коменданта на града – се влюбва в най-окаяното човешко същество, което може да роди войната: сръбския военнопленник Иво Обретенович. И двамата са своеобразни герои на своето време. Сякаш в съдбите и на двамата са скрити човешки истории, които ги превръщат в изкупителни жертви на някакво библейско лицемерие: Елисавета е жертва на криворазбраните представи за патриархален бит, а Иво Обретенович, този миролюбив учител по музика, е потопен, *уловен в паяжината* на войната. Никой не подозира за изневярата на Елисавета...

Любовта между българката и сърбина е тайна. Единствените свидетели на тяхната връзка са прасковите, които – както е в библейската притча за човешкото *проглеждане* – някой винаги *краде*, за да наруши законите на целомъдрения човешки морал. В този смисъл крадецът на праскови не похищава градината на полковника – той краде неговата представа за семейно огнище и мъжка чест. И двамата не разбират какво точно се случва, те сякаш са слепи за истината. Полковникът защитава дома си от *крадци*, учителят по музика внезапно и някак нелепо, търсейки храна в целомъдрената и добре подредена *градина* на коменданта, открива *логиката* на изпепеляваща любов. Тук, сред тези праскови, и най-чистите и, в същото време, и най-слепите човешки чувства сякаш намират своите *равновесни* космически измерения.

Връзката между Елисавета и Иво Обретенович е невъзможна. Тя

е красива, но разрушителна, и затова няма бъдеще. Тя е изпепеляваща и фатална, както е фатален и нейният край. Ординарецът на полковника убива сърбина, но не защото е открил, че той е любовник на Елисавета, а защото Обретеневич е *крадец на праскови*. За полковника самоубийството на Елисавета е неясно и скрито в мистика... В едно патриархално общество такава любовна връзка може да послужи само за назидание и поука. Нейното единствено бъдеще е забравата. Или може би молитвеното покаяние, което би трябвало да инкрустира философските максими на един аналитично мислещ писател, какъвто е Емилиян Станев. Мисълта на този художник не притежава историческата всеобхватност на живота, нито е способна да създава философски системи. Тя е ограничена преди всичко от естетичните и етичните оценки. В „*Крадецът на праскови*” Емилиян Станев е своеобразен проповедник и художник на „вината”, скрита в чистите природни черти. Тук женската красота винаги е *виновна*, защото поражда и *началото*, и *края* едновременно...

14.2.10. В българската литература универсалният образ на Вярата, че смъртта не е краят, а животът – с неговите антиномии – не умъртвява любовта на човека към живота, е заложен в класическия образец, създаден от **НИКОЛА ВАПЦАРОВ**:

*Ето – аз дишам,
работя,
живея
и стихове пиша
(тъй както умея).
С живота под вежди
се гледаме строго
и боря се с него,
доколкото мога.*

*С живота сме в разпра,
но ти не разбирай,
че мразя живота.
Напротив, напредив! –
Дори да умирам,
живота със грубите
лапи челични
аз пак ще обичам!
Аз пак ще обичам!
(„Вяра”).*

Ако **ХРИСТО БОТЕВ Е ПРОРОКЪТ** (вдъхновеният владетел на българското литературно небе, който – следвайки подвига на саможертвата – изрече: „Тоз, който падне в бой за свобода, / той не умира”), то **НИКОЛА ВАПЦАРОВ Е РЕФОРМАТОРЪТ**, който ни накарва да осъзнаем вярата в безсмъртието!

ЛИРИЧЕСКИЯТ ГЕРОЙ НА ХРИСТО БОТЕВ УМИРА, ЗА ДА СЕ РОДИ ОТНОВО...

ЛИРИЧЕСКИЯТ ГЕРОЙ НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ ЖИВЕЕ, ЗА ДА НЕ УМИРА НИКОГА...

И Христо Ботев, и Никола Вапцаров откриват своите универсални, вечни, необорими, абсолютни лирически аргументи за безсмъртието на човека, кодирано в неговата **Вяра в живота**.

Художествените доказателства на Христо Ботев хуманизират, опитомяват митични сцени, наблюдавани в най-българското духовно пространство: **саможертвата, сторена в името на националната свобода**.

Никола Вапцаров – пред очите на Разпятието – **открива в „Предсмъртно” равновесната човешка мярка за вярата в необратимите закони на природата, скрити в осъзнатата саможертва:**

*Борбата е безмилостно жестока.
Борбата, както казват, е епична.
Аз паднах. Друг ще ме смени и...толкоз.
Какво тук значи някаква си личност?!*

*Разстрел и след разстрела – червеи.
Това е толкоз просто и логично.
Но в бурята ще бъдем пак със тебе,
народе мой, защото те обичахме.*

14.2.11. НИКОЛАЙ ХАЙТОВ е сред ония български писатели, според които истинските човешки добродетели се раждат и отглеждат в затворено общество, необременено от капризите на съвременната цивилизация. Това е обществото на рода, на патриархалния бит. Модерният свят погубва природната красота. Отворените общества са неморални. Те заличават изконните нравствени и естетически ценности на отделната личност, на рода и племето.

В „**Дервишово семе**” Рамадан побеждава злото в себе си, но не защото някой го е научил на това. Пътят от неговото неистово желание за

отмъщение до опрощаването на греха е на практика пътят или пътеката, която изминава личността от юношеството до старостта. Това е пътят на слънцето от изгрева до залеза. Залезът ражда добрата мъдрост, от изгрева тръгват наивните човешки илюзии за възмездие. Рамадан е убеден, че все някой ден той и Силвана ще заживеят заедно. С тази вяра и с желанието да погуби Руфат *се храни* душата му. Но нито едното, нито другото се случва. Рамадан живее във великите човешки пости на едно изконно всеопрощение.

Братята на Силвана са безскрупулни. Те в буквалния смисъл на думата продават сестра си на Руфат, въпреки че тя е вече омъжена. Но такъв е обичаят на рода. Тук отсъствието на морал е заменено със спазването на стар родов закон: невеста може да се открадне и невестата се купува, стига да не е още заченала.

Дядото на Рамадан умира няколко дни след раждането на наследника. Той вече е изпълнил мисията си, родът е продължен, а отмъщението остава на внука.

Силвана е красива, сякаш е от коприна. Тя прилича на „пеперуда, бяла като мляко”, има дълги мигли. Но Силвана няма лице. Тя е само сянка, страничен наблюдател, който следи титаничната битка между злото и доброто. Силвана просто е един красив декор, оцветен с всички цветове на дъгата.

В края на дните си Руфат е болен. Той не може да се движи. Сякаш най-сетне великата, космичната омраза на Рамадан към него е получила своето възмездие. Но омразата на Рамадан се топи, тя постепенно изчезва, за да се превърне в доброжелателност, в споделена мъка, в човешка взаимопомощ, която не търси компенсации. Във финала на разказа Рамадан и Руфат приличат на братя, а Силвана – тази отразена човешка сянка, причинила човешката омраза между мъжете – сякаш е негова „сестра”. Като че ли борбата между злото и доброто завършва с победа над злото. „*Дервишово семе*” прилича на приказка или на красив, но несбъднат сън, който някъде и някога се е случвал. По всяка вероятност тук трябва да търсим и художественото послание на Николай Хайтов: човешкият морал се ражда и съхранява в колективното въображение на рода. Родът, а не безродието отглеждат добродетелта...

14.2.12. ИВАЙЛО ПЕТРОВ принадлежи към поколението белетристи, което дебютира в края на 50-те и началото на 60-те години на миналия век (Николай Хайтов, Георги Мишев, Димитър Вълев, Йордан Радичков, Васил Попов и др.).

Отличителна черта на това поколение е фактът, че то почти или

изцяло е обърнато към проблемите на тогавашното българско село. Селото се променя, урбанизира се, но заедно с това се променят и неговите нравствени устои. Не градът, а патриархалният селски бит може да съхрани етичните корени на българина, неговата представа за род и родолюбие. Промяната руши и християнските устои на българското общество, а без тях българинът няма бъдеще – ето я писателската присъда над модерния град. Оттук тръгват и литературно-философските възгледи на това поколение.

Повестта на Ивайло Петров „**Преди да се родя...**” пълното заглавие търси и намира свои пътеки към писателското изследване на този социален проблем. Външно погледнато, тук е използвана мемоарната форма на повествование. Ивайло Петров е изцяло обърнат към спомените за своя род. Животописните изображения, скрити зад „аз”-ова художествена конструкция, са поставени над всичко. Те водят фабулния поток, те разказват за достоверни минали събития, те възстановяват детайли от един вече несъществуващ свят. В този смисъл, първичната човешка стихия, която сякаш обуславя поведението на Гочо Патладжана, Мартин, дядо Иван, баба Неда, Каракачанката и др., е художествен штрих който сякаш рисува ония нравствени норми на поведение, които Ивайло Петров смята за най-жизнени и най-пълноценни: съхранението на рода е без алтернатива; родът е пазителят на християнските ценности. Но защо това иначе жизнеутвърждаващо художествено начало е поднесено с изразните средства на иронията, себеиронията и сарказма?

Над кого и над какво се надсмива писателят? Каква е връзката между външния сюжет на творбата и внезапните спирания на фабулния поток, в които Ивайло Петров подлага на присмех вечните пороци на съвременното общество: войната, подлостта, доносничеството, невежеството, сребролюбието? И страхът: „*Може да се каже, че и биографията си започвам да пиша от страх. Преди известно време една доста високопоставена, но не по-високо от директор, личност без всякакъв повод изтърси на публично място, че съм произхождал от богато, аристократично семейство. Изплаших се, дълго време си въобразявах, че произхождам от такова семейство, и седнах да напиша биографията си още преди моето раждане, само и само да докажа обратното на този човек и да му натъркам мутрата с неоспорими факти*”. На места остроумието на белетриста стига до своеобразна словесна игра, зад която винаги прозира будно социално и хуманизиращо съзнание, богатство на жизнените представи, виртуозна смяна на тоналностите и вярна концепция за психиката на изобразяваните герои. В „Преди да се родя” уж

се говори за миналото, а се утвърждават съвременни норми на поведение. Очевидно дивият свят на Гочо Патладжана и Каракачанката е само повод, първопричина за съпоставката с опитомения, но враждебен свят на *модерните хора*.

Присъдата на Ивайло Петров над днешните порядки е на практика присъда на вечното над мимолетното. Ако днес кражбата на моми звучи доста старомодно, диво, неясно и някак неразумно, то кражбата на човешко достойнство е пакост, която не може да се заличи с нищо. Тя се помни завинаги: „*Преди шест или седем години (...) посетих концентрационния лагер „Бухенвалд“. (...) Ужасите на смъртта и насилието, които видяхме там, могат някак да се вместят във възможностите на човешкото зло, но 18-те бесилки вцепениха хората, някои искаха да се върнат назад и не можеха да поместят крака. А гидът обясняваше, че на тази бесилка лагеристите били принуждавани да се бесят сами. Един дърпа примката на своя, после неговата примка дърпа друг приятел, а понякога се случва брат брата да обеси...”*.

Най-голямото човешко зло – войната – е неизлечима рана и в днешния модерен свят. В този смисъл, повестта „*Преди да се родя...*” е не само разказ за миналото, но и универсално послание към бъдещето.

14.2.13. Универсалните белези за художествено поведение могат да бъдат открити в стихотворението на **ПАВЕЛ МАТЕВ** „**Докога ще се питам...**”:

*Докога ще се питам, разпитвам,
где е тайната на стиха:
разкажание, ревност и ритъм,
залък хляб или суха троха?*

*Отминават недели, години.
Свети слънце и грее луна.
Бяла пролет. Жълтее пустиня.
Млъква буря. Гърми тишина.*

*Тихи думи и думи-тръбачи!
Кой със вас ме сближи и венча?
Защо Яворов все още плаче?
Защо Лиливев замълча?*

Една външно несложна поетична форма експонира върху вътрешния екран на трите строфи мелодичното устройство на напева, с целия му обем и ритмика. Делничните думи и словосъчетания („питам”, „разпитвам”, „разказание”, „ревност”, „залък хляб”, „суха троха” и др.) наподобяват психолингвистични ситуации от реалния говор. Битовите интонации приобщават и отчуждават едновременно. Приобщаването е илюзорно, защото е литературно и става заради безхитролната фактура на поетичната реч. Отчуждаването е следствие, резултат от по-голямата тържественост и певческата красота, инкрустирана в римите („разпитвам : ритъм”, „луна : тишина”, „тръбачи : плаче”, „венча : замълча”...). Така се постига естествено усложняване на изобразителния и музикално-поетичния материал. Апотеозните фрази – „Защо Яворов все още плаче?” и „Защо Лилив замълча?” – отнемат публицистичния заряд на поантата, за да интонират една еретична, скрита мисъл на все още *Вярващия в Невярващите*. На това място Павел Матев сякаш отслужва анатема срещу българския нов литературен говор, който не само забравя, обезпаметява, обезродява, но и заличава огромни пространства в литературната ни памет...

Павел Матев беше от ония зрящи поети, които рано осъзнаха, че през последните години се извърши покушение срещу олтара на българския книжовен език, независимо от това, че животът е пак същият – „отминават недели”, „свети слънце”, „бялва пролет”, „млъква буря”...

Поетичното признание на Павел Матев е иконотърсещо...

Вън от храма и в посока към храма на българската изящна словесност иконата на „Яворов все още плаче”, а „Лилиев замълча”.

Павел Матев винаги ни е въвлечал и в контекста на ето тази природна ирония:

*Противно на предишни навизи
сега се вглеждаме безсънни
и виждаме,
че под светкавици
сме или светли,
или тъмни.*

Това е ирония в иронията.

Нейните антиподни състояния, цветове, норми, писани и неписани правила се реализират едновременно, изведнъж, съобразявайки се сякаш с правилата на някаква вътрешна генетична обремененост: тук черното

не може без бялото; смъртта – без живота; грозното – без красивото; себелюбието – без любовта към ближния.

Природната ирония в творчеството на Павел Матев се изразява повече като биография на една автобиография, отколкото като биография на няколко творчески десетилетия.

Мълчаливият двубой със собствената персона, търсенето на колизии в биографията на същите тези колизии, непрекъснатото възкачване и сгромолясване от пиедестали на един-единствен лирически герой, *кули от слонова кост*. Тази странна богоборческа страст, която руши повече личните, строго интимните тотема, е като че ли най-характерната черта в поетиката на Павел Матев...

Всяка есен Павел Матев се завръщаше в София със своя есенен цикъл.

След едно от последните си земни завръщания донесе заглавието „Свечеряване”.

Две ключови думи изясняват тази книга – *площадна самота*.

Площадна е самотата на цигулар, който свири етюди на Паганини на случайни минавачи, препускащи като безмозъчни светулки по ларгото на нощта.

Площадна може да бъде и самотата на една латерна, която озвучава с виенски валс шумен селски панаир или безлюдна градска улица.

Тук и песента на птицата е олицетворение на самота, излетяла от каменния площад на безгрижната весела тълпа...

В поезията на Павел Матев силата на българската лирическа самота разговаря с площадната надменност и безочието на парадното разноезичие.

Вярата, че дълбоко преживяната дума може да те отведе до извечни истини, е превърната в религия, в наука – ако щете, – която внушава на хората от площада, че съществува непрекъсваема връзка между естетическата магия на словото и черно-белите човешки антиномии, родени и отгледани във виновно българско време:

*В гордия покой на самотата
ангели-пазители стоят
и внушават мълком на душата
как начева притеснен стихът.*

*Как поникват звуци премълчани,
как нестройно се преплитат те –*

*пълни със надежди и измами
и различни до немай къде.*

*Плахи, изненадани, лукави
дирят свои думи и места,
докато угасва и припламва
грешната молитва на нощта.*

*И така дорде намерят сгода
хармонично да се подредят.
Тъмно вдъхновение ги води
и ги принуждава да звънят...*

*Хвърковата мисъл ги здрависва
с млякото на бялата зора.
И се питам: с тях ли се пречиствам
или съм проникнал във олтар?*

Павел Матев обича да възприема философската самота на лирическата изповед като своя самота, оцветена от „...бялата зора”.

Малко са поетите в съвременната българска литература, за които думата играе ролята на магия, религия и наука едновременно.

Между магията и науката, както е при Павел Матев, съществува непрекъсваема връзка.

Религията ги обединява, но не за да създаде от тях единна естетическа материя, а за да допусне, че и в опознатите природни закони могат да се наблюдават нарушения, заради чудотворната сила на едно или друго универсално поетическо видение.

14.2.14. ЙОРДАН РАДИЧКОВ се появи в българската литература, за да възстанови забравени или просто изтрити от времето идейни и философски направления в българската литература. Следвайки логиката на една уж вече усвоена европейска традиция, до Йордан Радичков класическата българска белетристика (с изключение на автори като Петко Ю. Тодоров...) се опира единствено и само върху строго установения сюжет, закрепен върху безупречна фабула (Иван Вазов, Алеко Константинов, Елин Пелин, Йордан Йовков, Димитър Димов, Димитър Талев, Георги Караславов, Емилиян Станев...). В повечето случаи структурата на творбата е огледало на конкретни случки, *подхвърлени от живота*, и по-малко – на тяхното субективно и чисто

човешко преосмисляне. В този смисъл, иронизирайки малките неща от живота, Йордан Радичков се оказва писателят, който възстанови иронията в българската литературна традиция. Той успя да преосмисли логиката на себемитологизиращата се притча. Йордан Радичков създаде сюжет в сюжета, изтласквайки чистите импулси на една уж наивистична, но в същото време – висока поетична рисунка на видяното, чутото и стореното.

Разказът „**Нежната спирала**” е ярка илюстрация в това отношение. Външно погледнато, в този разказ сякаш нищо не се случва: една шейна, натъпкана „догоре” с ловци, и една гора, покрита със сняг: красиво, романтично, но и доста поетично, за да бъде белетристика. Покрай образа на шипковия храст и „убийството” на дивия гълъб, но и заради появата на един *внезапен*, но документално достоверен герой, както е режисьорът Методи Андонов, в някакъв смисъл „*Нежната спирала*” прилича и на поетична епитафия, написана по повод или в памет на големия режисьор. Тук трябва да кажем, че Методи Андонов беше човекът, който откри Йордан Радичков за българския театър („*Суматоха*”, „*Ние, врабчетата*”...). Сякаш фабулата следва *линията* на някаква извънсюжетна литературна игра, близка до естетиката на есето, отколкото на фабулен поток, организиран в класическо сюжетно пространство. Както и да бъдат погледнати, нещата, които се случват в „*Нежната спирала*”, анулират конкретното белетристично време. Те биха могли да се случат, но биха могли и да ни *отминат*, ако така реши авторът или ако ние нямаме необходимите сетива, за да ги усетим. Заради своите многобройни „червени” очи, шипковият храст прилича на митично същество, което внимателно наблюдава пакостите на човека. Методи Андонов се е втренчил в шипковия храст и открива в неговата „душа” логиката на театъра: „*Ето го театърът! – викаше ми той. – Чудо! Чудо!... Представяш ли си този храст на сцената, ама съвсем истински, взет направо от гората, див, измръзнал, отрупан с ярки плодове. И цялата сцена да бъде чисто бяла, девствена, както е снегът наоколо (...).*”

Убийството на дивия гълъб и кървавата следа, която това убийство оставя върху целомъдрения сняг, приличат на своеобразна универсална „биография” на човешкото присъствие на планетата: „*(...) птицата изстиска бавно кръвта от себе си, за да допише с неясни кръгове и спирали своето последно четмо и писмо върху бялата равнина, последната фраза на своя живот. Може би тази фраза съдържа проклетие; може би съдържа някакво завещание към другите птици; а може би е само прост отпечатък на един внезапен финал? Всеки случай никой не посяга да пристъпи напред, за да разкъса или изпотъпче*

аленеещите нежни спирали на птицата”.

По всяка вероятност в тази белетристична поанта трябва да търсим и художественото послание на писателя: колкото повече или по-често човекът не осъзнава пакостите, които върши, толкова повече ирония и себеирония са му нужни, за да разбере, за да вникне, за да осъзнае логиката на своето присъствие на планетата. Тук обаче има и нещо друго. Съчетани в едно, споменът за Методи Андонов и убийството на гълъба са своеобразна метафора на човешката съдба, която понякога е неподвластна на онова, което очакваме от нея. Кървавата следа от убийството на невинната птица и Методи Андонов, който вижда в неподвижния шипков храст поетиката на театъра, са и ирония към едно жестоко време. Йордан Радичков е от писателите, които не ни задължават да помним случката. По-важно е да се замислим над онова, което остава след нея. Не са необходими разкази за грандиозни събития, за да разберем логиката на историята. По принцип хората имат навика да казват, че миниатюрните неща не ги интересуват, че сборът от малките събития не е обобщение на големите, че частното много рядко се покрива с общото. Това може и да е вярно, но още по-вярно е онова, към което ни подтиква поетиката на Йордан Радичков: ако човекът успее да проникне зад огледалните изображения на миниатюрното, ще осъзнае големите събития на своето време...

Йордан Радичков в буквалния смисъл на думата изследваше нарушеното равновесие, *отгледано* в миниатюрния свят на предметите, животните и хората, зад който винаги прозират грандиозни катаклизми. За да осъзнаеш това, трябва да си господар на иронията. Също като своя предшественик Св. епископ Софроний Врачански, Йордан Радичков беше господар на иронията и себеиронията...

14.2.15. Поставено до измамната религиозност на българската литературна тълпа, „влюбена” в оня „светъл храм”, където „Проклети призраци си правят полунощните събрания”, творчеството на **ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ** прилича на универсална биография на лирическо себеразпятие:

Август 2000.

Навлизам в равнината.

*Първото впечатление ме сепва –
някой е изтръгнал хоризонта
и го е подпрял
отвесно
върху небето.*

*Всъщност това е
огромен стълб от дим,
изпратен като паметник на мрака.
Всъщност...*

*България гори.
Под озоновата лупа
хора-миражи
са я запалили,
хвърляйки
неугасени сърца.*

(...)

*Искра прескача и взривява думите.
Буквите краснописни се разпадат
на овъглени кръгчета, лулички и ченгелчета,
на звуци, знаци и следи от птици.*

*Няма ли някаква река
между езиците на огъня и нас?*

*Поне поток
на някакво съзнание
да спре пожара?*

Някакъв тих, бял Дунав?

*Някаква Марица
окървавена?...*

О, ranta rhei!

Всичко тече.

Всичко тече.

Само България гори.

(„Пустиня в глас“)

Такива и подобни лирически видения – „България гори./ Под озоновата лупа/ хора-миражи/ са я запалили,/ хвърляйки/ неугасени сърца ” – обезличават колективната личност на религиозната литературна тълпа...

По принцип всяка тълпа – пък била тя и литературна – обича да бъде освобождавана от свободата на личния избор. Защото личният избор предполага размисъл, съждение, правдоподобност, позиция, саможертва, самосъд.

Тълпата е лишена от въображение...

Над свободата в лирическото пространство на Любомир Левчев лежи

императивната сянка на свободата, която не желае да бъде освобождавана:

*Ще мине бурята.
Ще пуснат всички полети.
И ще ни върнат отменения простор.
Ах, само свободата не обича
да я освобождават.
Аз видях
как тя проби стената на салона.
И със стихията се смеси.
Използвам пробива,
за да хвърля римите в потока
на времето, съзнанието или тайнството...
Така се хвърля пистолет след дуел,
любовен дневник след раздяла.
И жребий след... А не преди това.
(„И зимен клавиесин“)*

В корените на тази лирическа ирония – „Ах, само свободата не обича/ да я освобождават” – живее освободена себеирония, която балансира между философските основания на личната свобода и свободата на модерното гражданско общество, което я поражда. Тук личността на лирическия герой не е точно, нито е дори приблизително копие на гигантската личност на обществото – тя е само фрагмент, вик, роден от ритуалната красота на разголена нравствена истина за „времето, съзнанието или тайнството...”. Но тя е и Самосъд, защото е очарование, разочарование, огорчение, проклятие, богоборчество. А може би е просто някаква внезапно разголена шумна литературна традиция, забравена зад „портите на хоризонта”, където някой продължава да си играе – като „звяр в клетка” – със „зарчетата на Твореца”:

Говорите ли пролетни езици?

*Стопиха се лавини и години.
Завърнаха се мълнии и птици.
Завърна се и ти, приятелю.
Но не в приятелството,
а в играта.
(...)*

*Не ми се иска да остана клетка,
бърбореща за свобода.
Тогава? –
Да върви по дявола
тази игра на думи. Тази
игра на звяра в клетката...
По дявола
и зарчетата на Твореца!
(„Игра на звяра в клетка“)*

Когато не си бил „звяр“, попаднал в „клетка“, когато не можеш да измислиш мрачния, но тържествен оптимизъм на изречението „**ТИ СИ СЛЕДВАЩИЯТ**“, тогава за теб „зарчетата на Твореца“ ще бъдат само кошмарен, но сънуван спомен за любопитни, а не любознателни хора, „бърборещи за свобода“. Често пъти любопитството е синоним на любознанието в българската литература, защото конструира аналитични художествени образи.

Божият човек от романа „**Убий българина!**“ (С., 1998) на Любомир Левчев преписва с виолетово мастило библейски текстове не от любопитство или за да ги запомни наизуст, а за да ги тълкува и разбере. Божият човек е аналитичен регистратор, който държи един от ключовете към българската поетика на Вярващите: „*Защо тогава Ти остави на земята наша да живеят и страдат орачите, да ги преследват като българи и да викат: „Убий българина!“*“. *Ще отмъстиш ли седмкратно за всеки от тях, или ще кажеш, че те няма?*”...

Фабулният поток в разтърсващия роман на Любомир Левчев „*Ти си следващият*“ не натрапва своето глаголно действие. Разказаните истории, свързани с имената на Тодор Живков, Людмила Живкова, Добри Жотев, Георги Марков, Богомил Райнов, Стефан Цанев, Георги Джагаров и др., не живеят самостоятелен живот. В това художествено пространство те се реализират чрез и във (!) обикновени ретардации: там са обясненията, там се разгадава посланието, там писателският фолклор, където го има, се превръща в спомен за гражданска позиция или в естетическа мярка. Ако има някаква утаена присъда в „*Ти си следващият*“, то тя се крие в неподражаемия танц на лирическата синкопа, а не в статичния ритъм на романизираната сюжетна интрига, в която *заинтересуваният* търси следи от винаги *чуждо* присъствие. Любомир Левчев признава на едно място в романа, откривайки повод за това в диалога си с Юлия Кръстева: „*Що се отнася до разговора, който предавам, както и до всички разговори в тази*

книга, мисля, че е достатъчно ясно – това не са стенографски записи, а диалог в роман. Колкото са автентични, толкова са и измислени”.

Изящни сравнения, вълнуващи психоаналитични, агиографски и историографски втурвания – родени сякаш от смъртта на деня и от болестта на века – се обръщат, за да карнавализират *голямата логика на малките неща*.

Наблюдавайте внимателно този фрагмент от *разговора* на поета с Лудия учител по история, който буквално разгадава жанра на „*Ти си следващият*“: „*Историята си е лудост, но това не ѝ пречи да бъде „magistra vitae*“. *А защо тази откачена дама се занимава само с изблиците на властта? Това е въпросът. Омръзна ми да обяснявам, че жаждата за власт е нашият първороден грях – да посягаши към зенита, към трона на туй, което е вечно... Да! Лудост е!... Я се изтръскай от прахоляка, приятелю! Я вдигни глава!... Всеки иска да бъде титан. Но всички сме пепел от титаните...*

– Да, Учителю, да! Разбирам те. Нали и мен са ме наричали *шизофреник!* Но сега помогни да си спомня живота... „*като на филмова лента*“...

Старчето се разсмя:

– *Стигна ли до лентата? Значи ти си следващият!*

– *Глупости! Аз съм предишният! И не искам да бъда нищо повече. Кажу ми само откъде да започна? Как да развия тази безспирна спирала?*

– *Казах вече! Започни от „Ти си следващият!“... Какъв велик урок на историята! А!? И колко напразен!“*

Ако това е жанрът – сказанието на „*тази откачена дама*“, която „*се занимава само с изблиците на властта*“ и нарича себе си „*magistra vitae*“, – би трябвало да кажем, че единственото нещо, което Любомир Левчев документира в „*Ти си следващият*“ и в „*Убий българина!*“, но без да измисля, е принадлежността си към езическия епос на Вярващите, където – заедно с останалите – живеят и продължават да живеят Лудият учител по история и Божият човек, който преди да запита Господ дали ще спаси българите, е регистрирал като ненадежден документ в дневника си следния пасаж от *Св. Писание*: „*И рече Господ:*

– *Какво стори? Гласът на братовата ти кръв вика от земята към мен и сега проклет да си от земята!“*

Значи от себе си, защото тези още са миришели на земя.

Тя не ще ти дава вече сила. И ти ще бъдеш изгнанник.

И рече Господ:

– *Наказанието ти е по-голямо, отколкото мога да понеса. Ще съм скрит от твоето лице и ще бъда бежанец и скитник на земята, и тъй*

всеки, който ме намери, ще ме убие.

А Господ му каза:

– Затова, който убие Каина, нему ще се отмъсти седмкратно.”

(Срв.: Битие, 4: 10-14. – Бел. Н. В.)

В поведението на Божия човек и Лудия учител пулсира вид Сократова ирония, която обича да поучава и да засрамва едновременно.

Какво би трябвало да се крие зад стряскащото предупреждение на Господ: „*Затова, който убие Каина, нему ще се отмъсти седмкратно?*”

Може би – ако правилно съм разбрал философията на Божия човек и Лудия учител – това е преинсталирано литературно *предупреждение*, което не само познава, но и живее, диша, размножава се чрез все еднаквата последователност и необратимия трагизъм на балканските сезони, съхранени в литературното ни поведение като един минал, настоящ и бъдещ нравствен апокалипсис.

Любомир Левчев е първият български поет от храма на вярващите, който превърна тоталния обществен мироглед на Христо Ботев за нравствената красота на саможертвата, сторена в името на националната свобода, в самосъд над гражданската свобода на личността [141]:

Ние се отдаваме едновременно

на две болки

всемогъщи.

Ние искаме света да се променя и

да си остава

един и същи.

Затова

атакуваме старото

с песни,

багери

и безсърдечие.

А сътвореното от нас –

вярваме –

трябва да остане вечно...

Няма такава вечност!

И това е добре.

Крадците на огън не са се свършили!

... А който не е готов да умре –

той вече е мъртъв.

(„Епитафия”)

14.2.16. *Окончателният* вариант на романа в стихове „Милена” от **ЕЛЕНА АЛЕКОВА** се появи през 2020 година. Стръскаща дисциплинираност: над 7000 стиха, издържани в един и същ ямбичен ритъм с малки колебания; 5-стишни изоморфни строфи с кръстосани или съседни рими, които винаги се съчетават посредством несекващи анжамбманови конструкции, внушаващи разговорност, близост, диалогичност и простота на изказа; силна употреба на звукописни техники; множество от културни пластове (*езичество, християнство, фолклор, езотеризъм, съвременност...*)...

Титаничен труд!

Но и много красота, *лични чувства*, тъга, радост, съновидения, смътни надежди, граждански патос, *лични тържества...* „Милена” прилича на неистина, защото не може да бъде поставен в контекста на българската литературна традиция, макар че – следвайки родовите и жанровите белези на творбата (*чиста лироепика, структурирана върху обширно романово пространство*) – различни съпоставки са напълно възможни (*Георги С. Раковски, Пенчо П. Славейков, Венко Марковски, Евстати Бурнаски...*). Хронотопът, темата, сюжетната интрига, особеностите на художествения стил и най-вече ювелирните метафори, които обикновено се появяват в самото сърце на чисти публицистични гросове, поставят интелектуални прегради и пред иначе обективните и напълно възможни литературоведски съпоставки (*Александър С. Пушкин, лорд Байрон, Джейсън Рейнолдс...*).

Зад сюжетната интрига в „Милена” е изграден някакъв постоянен декор (*селото и градът, градът и селото, Родопите, София, Русия и обратно...*).

Декорът може да бъде и мечтан, и реален едновременно. Сменят се само цветовете, които са ту истински, ту неистински, ту черно-бели, ту цветни, ту олицетворение на „*роман-живот*”, ту „*брод/към хората с потайностите техни*”. Стремежът на всяка цена да общуваш, да си разбран, да си толерантен, да си любопитен, но и любознателен разказвач на история, „*почерпана от дните*”, е поставен над всичко...

Художествените изображения са обикновено сюрективни – всяка метафора търси активни лексикални съответствия в своята привидна антитеза. Когато изобразяваш своя „*роман-живот*”, не можеш да правиш обикновен сбор от сюжетни единици. Тук единицата не е естествено число, а символно изображение на гледна точка.

Съвсем условно можем да кажем, че неутралният герой, който е разказвачът, и Милена, която е един от главните лирически герои в романа,

са едно и също лице. Това не е метафора, а разгърнатата метонимия, която сгъстява, за да замества и преподрежда все наново и наново върховите моменти в субектната идентификация на личността. Аз наблюдавам себе си от страни, но съм и действащо лице в интригата, която наблюдавам. Две художествени субективности са преименувани в монологични, но амбивалентни асоциации към една и съща тема: „*животът жив, а не ментето,/ което ни пробутват и което/ се мъчи всичко да унищожи*”... Тъкмо този своеобразен дисонанс е превърнат във философски знаменател на романа. Отделните сюжетни ядра са монолитни, но и двуизмерни, когато се включат в повествователния поток. В Родопите Милена прилича на героиня на Луис Карол. Тук тя знае, че онова, което вижда в огледалото, не е изображение на нейното истинско лице, но продължава да се наслаждава на бързата, скокообразната, прозрачната фактура на чистия спомен. Когато Милена влиза в огледалото на спомена с онова „*жадно любопитство*” на Алиса от Страната на чудесата, тя винаги вижда „*старата Алиса*”, която „*разплисква*” всяко „*менче*” с песента си. Понякога сълзите на времето пораждат усещане за мътно, бавно, протяжно действие: „*И колко ли ще има да си паатиш!.../ Но май не съм избрала верен тон./ Навярно проревнувах. Любовта ти/ е всъщност най-голямо тържество –/ и твое, и човешко, и природно.../ Блажен е който любовта го води/ сред хаоса на този свят студен –/ както Вергилий в ада с Данте бродил./ А повече от него е блажен човек,/ изпитал всичките съблазни...*”. Понякога сложни ретардации и лирически отклонения изгласкват реторични обобщения посредством публицистичен патос, който превръща главните лирически герои в герои на своето време, в герои на българското време, а защо не и в герои на времето въобще.

Респектира стремежът на Елена Алекова да открива универсални модели на поведение, които да включват както фантазни фрагменти, близки до стилистиката на преразказаната приказка, така и дати, имена и събития от деня: „*Светата бедност гони алчността,/ смирението всичко побеждава,/ едната чиста обич към Христа/ триумф е вече и победа славна.../ Свети Франциск... Свещеникът от Псков...*”.

Забелязва се и една игра с тоналността, която може и да убегне от вниманието на читателя – в квинтата, например, Елена Алекова римува обикновено 1. и 3. стих в 5-стишни строфи. Срещат се и други разновидности, но най-вече там пада краестийният музикален акцент. Не разбираш повторението, не го чуваш в началото, заради анжамбмановия водовъртеж, но усещаш някаква постоянна мелодия, която в определени моменти се откроява над всички звукописни техники. Прилича на

ручилото на родопска гайда или на ехо, което има начало, но няма край. Напомня музикалността на магистрала в сонетния венец, без да е сонетен венец...

Изключително съдържание на формата!

Точен език, огромен синонимен запас, великолепни втурвания в пищни метафори, в необърнати и обърнати сравнения.

Всичко това придава в романа „Милена“ от Елена Алекова качества, които надграждат представата за съвременна българска литература...

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

15. В Православната Църква има **седем тайнства**:

15.1. Кръщение (*човек се умива от първородния грях и от всички грехове, извършени до кръщението, и се ражда за нов, духовен свят живот*);

15.2. Миропомазване (*човек получава благодатта, която му дава възможност да расте духовно, укрепява го в духовния живот и му дава способността да се бори с враговете на своето спасение, да преуспява във вярата и в християнските добродетели*);

15.3. Причастяване (*човекът приема като духовна храна истинското Тяло и истинската Кръв на Господа Исуса Христа за прошка на греховете и за придобиване на вечен живот*);

15.4. Покаяние (*човекът се лекува от духовните си недъзи, от порочните си наклонности и от греховете, които е извършил след кръщението*);

15.5. Свещенство (*човекът получава благодатта за извършване на богослуженията и за духовното възраждане и възпитаване на душите чрез преподаване на здравето православно учение и чрез извършване на тайнствата*);

15.6. Брак (*човекът получава благодат, която освещава съпружеството, раждането на деца и възпитаването им*);

15.7. Елеосвещение (*човекът – чрез изцеляването от духовните си немощи – се лекува и от телесните си болести*).

В първото тайнство трябва да търсим корена на Българското национално възраждане, защото оттам тръгва първото лирическо послание на българските поети: „*Аз се моля Богу с тия думи:/ Боже на всяка твар и създателю/ на видимите и невидимите./ Господа – Живия Дух – изпрати/ да вдъхне в сърцето ми Словото,/ Което ще бъде за благо на всички,/ живеещи в твоите заповеди./ Защото е голям*

светилник на живота/ законът Ти, светлина в пътеките на този,/ който дири евангелските слова/ и се моли да получи твоите дарове./ Лети сега и славянското племе./ Към Кръщение се обърнаха всички,/ които желаят да се нарекат твои хора;/ милостта Твоя, Боже, молят горещо.” („Азбучна Молитва”, Константин Преславски – IX-X в.)...

Тъкмо тук се поражда българският литературния знак, който осмисля националния флорилегиум: **СВ. СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ → СВ. АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ → ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ → ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР → ЙОАН ЕКЗАРХ → СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ → СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ → ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ → ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ → ХРИСТО БОТЕВ → ИВАН ВАЗОВ → ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ → ЙОРДАН ЙОВКОВ → ЕЛИН ПЕЛИН → ГЕО МИЛЕВ → НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ → ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА → АТАНАС ДАЛЧЕВ...**

Ако художествената литература е единство, структурирано от преживяното и преосмисленото историческо време и пространство (от народа, белетристите, поетите, драматурзите, историците, етнологите, народопсихолозите, философите, литературоведите и критиците...), то езикът е огледалото на това единство, защото езикът (говорим и писмен) е най-естествената проява на човешката неповторимост, чиито художници са същите тези белетристи, поети, драматурзи, историци, етнологи, народопсихолози, философи, литературоведи и критици...

Всички истински зидари на българския книжовен език са разсъждавали глобално и в перспектива: понякога създаването само на една дума е довеждало до негласното, но всеобщо съгласие за преустройство на цели синтактични конструкции и граматически правила. А това означава, че монолитният градеж е натрупал във времето титанични усилия за укрепване на българското етническо самосъзнание чрез национално единство, постигнато не само върху лингвистична, но и върху религиозна основа.

ТАЗИ ХИПОТЕЗА, СПОРЕД КОЯТО В БЪЛГАРСКИЯ ХУДОЖЕСТВЕН ИДЕАЛ – КОЙТО Е ИДЕАЛЪТ НА ПИСАТЕЛЯ, ЖИВОПИСВАЩ СЪС (И ЧРЕЗ!) СЛОВОТО – ПУЛСИРА ЕДНА ОБЩА ИДЕЯ, ИМПЛИКАТИВНО ОБВЪРЗАНА С ХРИСТИЯНСКИ ИНФОРМАЦИОНЕН КОД:

15.8. ЧИСТ ЕЗИК (*като в Проповедта и Покаянието...*);

15.9. ЯСНА МИСЪЛ (*като в Изповедта и Свещенството, като в*

учителната литература, ораторската проза, химничната поезия...);

15.10. РОДОВИ ДОБРОДЕТЕЛИ (като в откровенията на Св. отец Паисий Хилендарски, Св. епископ Софроний Врачански, Георги С. Раковски, Васил Левски, Христо Ботев...).

Всеки, който не е разбирал или не разбира тази характерна национална особеност, е бил изхвърлян по неписано, но всенародно съгласие от регистрите на българското изящно слово.

Подобно схващане поражда *ейдоса* на тази структурно-динамична теория на българската художествена литература (IX-XXI в.), където „*В начало беше Словото, и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото. То беше в начало у Бога. Всичко чрез Него стана, и без Него не стана нито едно от онова, което е станало. В Него имаше живот, и животът беше светлината на човеците*”. (Йоан 1:1-4)

ПРИЛОЖЕНИЕ N 1

16. ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА:

*Всяко нещо си иска майстора.
Защото, ако не владееш разните форми,
в които може да се излее едно стихотворение,
не можеш да станеш поет...*

– Коя беше причината да започнете да пишете?

– Не си спомням повода, защото, когато написах първото си стихотворение, бях ученичка в гимназията. Може би причината се крие във влиянието на учителя ми по литература, Рашев, когото много обичахме и много ценяхме, от когото, каквото съм научила, до днес стои в мене.

– За какво обичаше да Ви говори той?

– Той просто правеше анализ на поезията. Почне с народната песен – даваше ни да четем големи сборници с народни умотворения. Караше ни да правим анализ на стихотворенията на първите майстори – трябваше да откриваме дали стихосложението е тоническо или силабическо, какви са размерите, къде е паузата. Не само ни въведе, но ни вдъхна любов към нея. Както виждате, започнахме твърде сериозно...

– Излиза, че младият поет трябва за започне най-напред с теорията...

– Да, защото той може да има някакви вътрешни дадености, възможно е да чувства нещо, което би могло да се превърне в художествено изображение, но няма да го разбира теоретически, ако му липсват тези първи стъпки. Трябва, задължително е да се познава теорията, за да може да се използва всяко хрумване.

– Значи ли това, че и в поезията има занаят?

– Точно това се получава на практика. Ще ви дам един пример. Спомням си първите стъпки на Евтим Евтимов. Тогава беше селски учител някъде в Мелнишко, а аз – редактор в сп. „Септември”. Получавам от него стихотворения – виждам, че авторът има усет за поезия, има поезия в него, но не знае техниката. Не знае теорията на поезията. Заедно – аз, Вълчо Раковски и Найден Вълчев – му

написахме едно писмо и го поканихме да дойде в София на наши разноски, за да донесе каквито стихове има напоследък, въобще – каквото има. Да поговорим! И той дойде, четохме стихотворенията му, внесохме за печат голяма част от тях. Но го запознахме със стихосложението. Той не знаеше какво е *хорей*, *ямб*, *амфибрахий*, *анapest*. Разбирате ли защо ви давам този пример – на всяка работа трябва да ѝ знаеш цаката...

– *И тогава Евтим Евтимов си отиде от Вас с отворени за тайните на литературата очи. Прогледнал е. А той почувства ли разликата по-късно?*

– Когато стане разговор за това, винаги си спомня.

– *С „Вечната и святата” Вие отваряте вратите на българската литература към света. Но това е дебютна книга в крайна сметка. Може ли според Вас да се появи днес такава книга? Съществува ли човек, който може да я напише?*

– Работата не е до човека, защото самото изкуство вече е познато. Днес всеки млад и начеващ поет знае техниката на стиха – за него това са елементарни работи...

– *Може би трябва да се правят повече експерименти във формата...*

– Не!

– *Може би са необходими нови модели на мислене...*

– Не! Аз мисля, че всичко идва от дарбата.

– *Бихте ли ми посочили името на един млад поет, който да Ви е направил силно впечатление...*

– От средите на младите поети нищо не се откроява. Много често оставам разочарована. Но след като искате имена, ще посоча Станка Пенчева и Блага Димитрова.

– *А кога започнахте да гледате на себе си като на писател?*

– Никога не съм гледала на себе си като на писател. Почти никога.

– *Кога решихте, че вече сте поетеса?*

– Никога не съм решавала подобно нещо. На мене трябваше да ми го казват хората.

– *Кой Ви го каза за първи път?*

– Много смешно, на мене за първи път ми го каза един чужд професор.

Името му е Андре Мазон [142]. Беше изпратен в България във връзка с основаването на Алианс Франсез. Аз обичах френския език и записах този алианс. Андре Мазон започна да ми дава домашни работи, на една моя домашна работа беше написал: „Това ще бъде един поет на България?”

– *Какво почувствахте, когато прочетохте това изречение?*

– Изумих се, защото никога не съм искала да ставам поетеса. Пък и тогава съм била съвсем малка. Днес 6-годишни деца се самонаричат поети, художници – на това ги учат учителите, родителите, така обучаваме децата си днес. Дойде веднъж едно момиченце тук, където сме седнали сега, и се изправи. Минавала за поетеса в класа, била обявена и призната за такава от учителката. Майката или бабата, не мога да си спомня имената им, познавали съпругата на проф. Атанас

Илиев [143]. „Много искаме, казали, да се яви тя при Багряна, да видим какво ще каже”... И дойдоха, разбира се, и самата професорша дойде – тя ги доведе, аз не ги познавах хората. Пристигна с тях едно момиченце – добре облечено, добре охранено, със самочувствие, реши веднага да рецитира. Но за да ги успокоя, най-напред ги почерпих по един бонбон. И казах на момичето, че когато поиска, тогава ще ми каже стихотворение. През това време бабата старателно го наблюдава. Питам по едно време: „Готова ли си?” И детето казва: „Готова съм!”. Изправи се и започна: „Сладкопойна чучулига над полето се издига...” [144]. Щях да получа инфаркт. Ама така ме удари, че онемях, оглуших и се вдървих. Какво излиза? Това, което съм знаела на по-малка възраст – още в отделенията си пеехме като песен „Сладкопойна чучулига”, – сега след 50-60 години едно момиченце да се изправи, при това с огромно самочувствие, подхранвано от баби, майки, учители и познати, за да заяви, да ми каже, че това е нейно собствено творчество. Днес в нашата педагогика и в нашия начин на подготовка, в нашия начин на внушение, че от всяко дете ще стане поет – ако не поет, музикант, ако не музикант, художник – се крие голяма опасност. Крие се огромна опасност!

– *А на Вас кога Ви казаха, че сте поетеса?*

– Бях студентка в университета – криех тогава, че пиша стихове. Не съм ги показвала нито на майка си, нито на баща си, нито на роднините, нито на групата млади тогава поети, с които всеки ден се срещаме и разговаряхме за това, какво сме прочели, какви нови стихове сме получили – кой на руски, кой на немски, кой на френски е прочел нещо ново. [145] Живеехме с поезията. Тя беше основният въпрос на всяко наше събиране – не се събирахме да пушим, да пием, да гуляем, както се казва, а за да пеем песни и да рецитираме стихове на наши и чужди поети. Но наизуст! Живеехме с поезията. Разхождахме се всяка вечер след университетските часове. Обикновено след шест часа вечерта – тръгнахме по тогавашния булевард „Цар Освободител”, отивахме в Борисовата градина. И там, насядали на пейки, започвахме да говорим за поезия. Така живеехме. И така растяхме. Никога не съм мислила, че ще стана поетеса. Имах една тетрадка, където си пишех стиховете.

– *Как пишете?*

– На ръка – с молив. Досега така пиша.

– *Защо с молив?*

– Никога не съм писала с пишеща машина.

– *Защо?*

– С техниката не ми върви писането. Пречи ми...

– *А Вие сте от хората, които навремето приветстваха века на техниката...*

– Аз я приветствах, но на мен тя ми пречи.

– *Може би писането с молив Ви създава особен писателски уют?*

– Е, може да не е с молив, може да е с флумастер например. Но винаги най-напред на ръка, минат два-три дена – поправка, допълня, променя нещо, чак тогава идва ред на машината. Виждала съм поети, които направо започват да тракат на

машината.

– *Познавам един поет, който работи с книжно руло, поставено върху валака на пишещата машината. Когато му се обадят по телефона за някаква поръчка, започва веднага да пише поредното стихотворение. Рулото се върти, върти, върти...*

– Това е трагедия!

– *Още ли са валидни истините, които изповядвахте в първата си книга?*

– Да!

– *Сигурен съм, че все пак нещо се е променило.*

– Може би. Сигурно се е изменило, развило се е по-широко, по-дълбоко.

Може би вече не притежавам оня младежки възторг, онова младежко кипене, може би мисълта вече е почнала да дълбае.

– *Каква е разликата между зрелия и начеващия поет? Може ли един млад поет да напише нещо, което не е по силите на мъдреца?*

– Може, ако наистина е много даровит. Моята „Амазонка” например. Когато отидох в Стокхолм – в техния университет, – отваряйки книгите ми, професорът отвори страниците най-напред на „Амазонка”.

– *Как се приема Вашата поезия на Запад и на Изток? Имате ли информация за това?*

– Познават ме и на Запад, и на Изток, както казвате. Доволна съм от начина, по който ме приемат. Спомням си едно мое гостуване в Италия. Италианците – които имат този развит език, този музикален език, език, който сякаш е създаден за музика и за поезия – останаха учудени, че на български език може да звучи така поезия. Не само учудени, но и удивени бяха тамошните професори от музикалността на нашия език. И друг случай. Бях определена да взема участие в един от поредните конгреси на ПЕН клуба [146], който се провеждаше в Бразилия. Трябваше да ми се издаде бразилска виза. В България няма бразилски представител. Дипломатът, който беше в Белград, отговаряше за целия Балкански полуостров. А той беше поет – казваше се Рубейро Коуто. Аз не знаех това нещо и просто написах писмо до посланика в Белград, който отговаря и за България. В него го молих да ми изпрати виза за Бразилия. В отговор получих не писмо, а направо любовно обяснение – ама аз вашата поезия я знам, познавам добре името ви, заповядайте, Вие ще бъдете гостенка на нашата легация, за три дни всичко ще бъде уредено. Така и стана. Действително бях посрещната много топло – спомням си, че най-много се учудвах на това чиновниците на летището. Отидох, видяхме се с този поет и заговорихме вече като колеги. Той каза, че е чел стиховете ми на френски. Три дни ме запознаваше с бразилската поезия. Харесваше моите стихове. Даде ми препоръчителни писма до най-големите писатели на тази страна. Там ме посрещнаха като голям техен гост. Рубейро Коуто обичаше да ми казва: „*Вашата поезия има дъх на руска кожа!*”. [147] Това определение все още не мога да си го обясня.

– *Кои български писатели смятате за майстори? Пред кого винаги ще се прекланяте?*

– Пред Пенчо Славейков, пред Иван Вазов, дори – пред Добри Чинтулов, ако отидем в началото.

– *Много хора мислят като Вас. Една и съща подредба, едни и същи имена...*

– Вероятно причината за това своеобразно унифициране на вкуса се крие във факта, че тези писатели са успели да изградят универсални модели на художествено поведение. Днес има писатели, които се занимават с интересни, но много злободневни неща.

– *Какво е тяхното бъдеще?*

– И във всекидневните неща има поезия, и от тях може да се извлече нещо, стига да можеш да я почувстваш, да я изречеш...

– *Следователно...*

– Винаги съм писала за това, което е било в живота ми, което съм видяла в живота. Аз не съчинявам нищо, всичко у мен идва, след като съм го преживяла дори физически, след като е преминало през душата ми, през сърцето...

– *Дотук се оформиха две рецепти – поетът трябва да познава стихосложението, но не трябва и да измисля, всичко трябва да се изживее, дори физически...*

– Всяко нещо си иска майстора. Защото, ако не владееш разните форми, в които може да се излее едно стихотворение, не можеш да станеш поет.

– *Ако зависеше от Вас, какво бихте променили в съвременната млада поезия? На какво бихте научили младите, към какво бихте ги насочили?*

– Да не бъде творчеството им така изкуствено, измъчено, измислено. Да не съчиняват, а да се стремят да изживеят всеки ред, който създават. Съчинителството убива поезията...

– *Литературната критика пречи ли на поета, или му помага? Вас са ви признавали всички...*

– Едно време имаше две големи списания – „Златорог” и „Хиперион”. Редакторите им винаги бяха на различни позиции. Спомням си, бях в Париж, когато ми изпратиха един български вестник, в който Людмил Стоянов – човек от противната страна – беше написал хубава статия за мене.

– *Как приехте тази похвала?*

– Много се радвам на ония сериозни статии, в които има и отрицателни мнения за това или онова, а не само хвалебствия...

– *Колко критици са се оформили в съзнанието Ви като постоянни имена?*

– Първи насърчения навремето ми направи Михаил Арнаудов като мой професор по литература в университета, вземах участие в неговия семинар. Веднъж той ми каза: „Прочетох две ваши стихотворения – с първото стихотворение бихте жените, които досега са писали поезия, а с второто – бихте и мъжете”.

– *А имало ли е в живота Ви поетеса, поет или белетрист, с когото да сте конфликтували не директно, а индиректно, подсъзнателно?*

– Ана Ахматова! Говорила съм с нея като приятелка и сестра. Първата ни среща стана в Москва – тя ме знаеше отпреди, беше превеждала на руски

мои стихове, същото беше положението и при мен. Така се запознах и с Марина Цветаева, но в Париж. Беше емигрирала там и на едно четене успяхме да се запознаем – и тя беше превеждала мои стихове. Аз нямам любим поет. Някои казват – това ми е любимият поет. Във всеки поет обичам онова, което на мен ми е допаднало, което съм харесала, което намирам, че е хубаво. Може цялото му творчество да ми е харесало – пак няма да кажа, че това ми е любимият поет и ако замина за някъде, ще си взема негова книжка със себе си...

– *А как постъпвате, когато прочетете нещо, което не бихте могли да направите самата Ви е?*

– Ако наистина е хубаво, възхищавам се!

– *А някои хора посиняват от яд...*

– Когато намеря в пресата нещо хубаво – дори два реда, – винаги съм казвала: „Ето, това е!“. И съм търсела възможност да се обадя лично на автора.

– *Как се посрещат това от хората?*

– Много казват, че аз съм единствената, която върши подобни неща. Аз обичам хората, които правят нещо, които правят изкуство. Обичам да им казвам, че се радвам за това, а по такъв начин искам да зарадвам и самите тях.

– *Ви сте изключително самокритична към себе си. От кого за първи път чухте думата „самокритика“?*

– За първи път я чух от проф. Михаил Арнаудов. Беше казана по мой адрес. Каква толкова е била моята самокритика тогава, не мога да си спомня, но аз до ден-днешен не съм доволна от онова, което съм написала – винаги съм смятала и продължавам да смятам, че по-добре може да бъде, че по-добре може да стане. По цяла вечер не мога да заспя заради една дума...

– *Кое изследване върху Вашата поезия Ви е допаднало най-много?*

– Най-много е писал за мен проф. Петър Динеков. А в самото начало – Боян Пенев. Първите ми стихове той ги беше прочел. Първата тетрадка, която само аз си знаех, я прочете той. И не ми каза нищо друго освен това, че трябва да използвам истинското ударение в българския език. Да не го изопачавам – а един Никола Фурнаджиев изобилства с подобни грешки, там думата не получава естествения си музикален ритъм, стихът често е нагласен. Не съм за лесно писаната поезия. При мен като редактор в сп. „Септември“ идваха млади поети, които често пъти ми казваха възторжено – днес написах тези три стихотворения; как, за един ден три стихотворения, ами аз едно стихотворение го пиша най-малко за три дена... – пиша, забравям написаното, пак чета и поправям. Накрая или го завършвам, или го скъсвам...

– *Съвсем наскоро се появи едно Ваше стихотворение, озаглавено „Витоша“. Какво толкова Ви вълнува тази планина?*

– Всички за това ми говорят и това ме пита Блага Димитрова, обади ми се днес: „Трябва да ти кажа, че много ми хареса „Витоша“. Планината е и образ на извисяването, на върховете на човечеството, на човешката душа. Питате ме защо ме вълнуват тези планини? И аз не знам точно защо. Може, защото пак нещо съм преживяла. Първото, което написах, беше за Родопите, защото отидох

един ноемврийски ден – слънчев, за чудо, и топъл – в обсерваторията в Рожен. Там през нощта наблюдавах небето. Видях мои любими звезди, видях Юпитер с двата спътника. Не можах да видя Андромеда, защото не се яви по това време на екрана. Казаха ми, че когато се появи Халеевата комета, непременно ще ме вземат с кола от Българската академия на науките, за да ме заведат там. Аз съм първата жена, която е писала за Халеевата комета – а тя изгря през 1910 г. И сега ме търсят всички астрономи. Излезе една книга на астронома Шкодров [148], която започва с мое стихотворение. Тогава – 17-годишна – и денем, и нощем не спях, само с това живеех. Обичам и съм обичала много астрономията. И карти имам. Една от мечтите ми беше да видя Южния кръст.

– *Кое е онова стихотворение, без което Вашата поезия не може?*

– Може би „Стихии“, а може би „Амазонка“. Но мисля, че няма такова стихотворение чак толкова заковано. Просто има поезия, която съм създала...

Юли 1985

17. НИКОЛАЙ ХАЙТОВ:

*Все повече български писатели започват да се досещат
и да усещат, че са българи...*

– *Не ми приляга аз да Ви го кажа, но има две неща, които поне като приблизителна оценка трябва да бъдат изречени сега и днес: Вие сте един от последните писатели, които се грижат за чистотата на българския език, от една страна, и, от друга, Вие сте един от последните писатели на българското национално самосъзнание. Твърдя ги тези две неща, затова ще Ви попитам: живеете ли със самочувствието на човек, който винаги е тил от силната вода на „високия извор“?*

– Ако под „силната вода на високия извор“ разбирате моята слабост към отечеството, по-точно е да се каже, че аз не *пия*, а целият съм потопен в него. Така съм възпитан от разкази на дядовци и баби за *едно време* и чрез стиховете на Ботев, Вазов, Каравелов и други, които се наизустяваха някога в училището. Мене писателите са ме възпитавали в родолюбие и са ме направили гражданин. Зная силата на литературата – и за лошо, и за добро – и затова съм като на тръни, когато Министерството на образованието подменя в литературните си програми наши (български) патриотични с чужди (космополитни), разбиващи националното ни съзнание произведения. А има и нещо друго: една от съставките на таланта е родолюбието. Ако един писател не се усеща жива частица от живата плът на своя народ, ако не се усеща в творчеството му национална *тръпка*, той не е истински писател. Тръпката може да е малка, но тя е живецът в литературната творба. Тревогата ми за България напоследък се усилива и затова пиша вече публицистика, която ме освобождава от натрупаните в мене напрежения.

– *Поведението на кои личности Ви опитомяваше във времето?*

– Ако е имало нещо в живота определено да въздейства за *опитомяването* ми, това са вълнуващите примери на големите, пък и на по-малки български мъже...

– *Има един факт, който винаги ми е правил силно впечатление. И в разказите, и в публицистиката, а и в историческите изследвания Вие обръщате голямо внимание на историческия детайл, на документалната бистрота на образа, на истината, на видяната и докоснатата олтарна светлина. В този смисъл Вие сте повече художник изследовател, отколкото художник имитатор. Такъв навремето е бил Захари Стоянов. Смятате ли се за негов последовател?*

– Ако ми позволите една поправка: художници имитатори няма. Щом е имитатор, т.е. епигон, той не е художник, защото родените, истински талантливите художници, независимо дали са средни, малки или големи, са неповторими. Всъщност неповторимостта, да го назова с друга дума – оригиналността, е най-верният белег за присъствие на талант. Чехов поставя пълен знак за равенство между оригиналност, т.е. неповторимост, и талант. Така че, ако има в мене нещичко, което да е художествено, то е и изследователско, още по-точно казано – то е откривателско: в езика, в идеите, в стила и т.н. Захари Стоянов е едно от най-оригиналните дарования в българската литература и в неговото магнитно поле аз се чувствам особено уютно.

– *Успя ли съвременният литературен еснаф да изгради норми на гражданско поведение през последните години?*

– Нашето литературно общество, с малки изключения, притихна, *изчезна* през последните пет години, а мнозина все още не могат да дойдат на себе си... От тези, които се поокопитиха, малцина се въодушевяват от гражданските си позиции. Въодушевление се наблюдава по-скоро в кръговете около „Отворено общество“, което успя да привлече значителна част от писателите за свои цели, но те нямат нищо общо с традиционните граждански добродетели. Целите на това общество са откровено космополитни, претопителни. Мисля, че на тази основа се дели сега нашият писателски еснаф и на тази основа са и енергичните опити за неговото *разцепване*. Но ми се струва, че прегрупирането, общо взето, завърши в полза на българщината.

– *В какви среди обикновено търсите и откривате своите поддръжници?*

– Не вярвам в *търсенето* и *откриването*. Истинските поддръжници сами се явяват и това са трайни, а не временни привърженици. Не съм открил досега посоката, откъдето те идват, но определено смятам, че това е въпрос на вътрешна нагласа и характер. Ламтежите за богатство, облаги, пътуване и известност в чужбина са определящите в случая отродителни фактори.

– *Успяхте ли да възпитате последователи?*

– Не. Вероятно някому съм повлиял, но то е чрез написаното. Това е всичко. Едно е сигурно, че все повече българи писатели започват да се досещат и усещат, че са българи.

Март 1995 г.

18. ЛЕДА МИЛЕВА:

***Най-общо бих казала, че зад писанията и на съвременните нему,
и на днешните му отрицатели стоят главно две подбуди.***

Първата е неразбирането на явлението

Гео Милев и на естетическите му послания.

Втората произлиза от политически пристрастия

и идеологически постулати.

***И в двата случая стремежът да се опростят или изопачат
сложни литературни и културни факти остава безплоден...***

– До каква степен времето успя да изчисти образа на личността и твореца Гео Милев в съзнанието на българина?

– Ако под българина имате предвид широките обществени слоеве и няколко поколения от българската младеж, мисля, че представата им за Гео Милев отдавна, а и до днес е доста релефна. В колективното народно съзнание според мен образът му е обрисован с едри и чисти шрихи – пламенен поет, новатор, борец за социална справедливост, озарен от ореола на една трагична гибел. Мнозина от носителите на тази представа не познават цялото му творчество, нито смущаващите му естетически платформи. Тя се гради на дотого до върховете му постижения, до гражданската му позиция в годините на „страшния марш на терора, ударил о кокал”... Друг е въпросът за детайлното проучване и оценките на поетичното и теоретичното му наследство от специалистите – процес дълъг и труден, довел до прозрения и заблуди. И все още незавършен...

– Виждате ли някаква връзка между предишните отрицатели на Гео Милев и днешните му нови тълкуватели?

– Най-общо бих казала, че зад писанията и на съвременните нему, и на днешните му отрицатели стоят главно две подбуди. Първата е неразбирането на явлението Гео Милев и на естетическите му послания. Втората произлиза от политически пристрастия и идеологически постулати. И в двата случая стремежът да се опростят или изопачат сложни литературни и културни факти остава безплоден.

– Творчеството на писатели от ранга на Гео Милев съдържа не само национални, но и европейски естетически стойности. Смятате ли, че българската литературна наука успя докрай да проучи този проблем?

– Не, и това е обяснимо. Това проучване изисква основни познания по европейските литератури от началото на века. Европейските изследователи пък са затруднени от невъзможността за пряк контакт с оригинала, а преводите, дори най-добрите, рядко са конгениални. Такова проклятие лежи върху всички поети, които са творили и творят на *езици*, които се говорят в ограничено пространство. Учените българисти в чужбина биха могли да допринесат най-много за установяването на европейските измерения на българската поезия. Все пак поети като Пабло Неруда [149] и Янис Рицос [150] са ни оставили свидетелства

за вълнението, събудено у тях от някои преведени творби на Гео Милев. На коректурата на негови стихове в превод на английски, включени в серията на ЮНЕСКО „Представителни творби на световната литература”, редакторът – английски литератор, бе написал с червен молив: „*Септември*” е най-великото постижение на европейския експресионизъм”...

– Чу се, че подготвяте ново пълно издание на събраните съчинения на Гео Милев...

– Ако има такъв слух, той не отговаря на истината. В бележките към последното представително издание на ИК „Христо Ботев” съм отбелязала, че едно пълно академично издание на произведенията на поета, преводача, критика, публициста и художника Гео Милев е задача на бъдещите изследователи на творчеството му и на българските книгоиздатели. Такава сложна и отговорна задача би била по силите на Литературния институт при Българската академия на науките.

– *Кои са оцелелите спомени от Вашето детство, от общуването с баща Ви?*

– Моите лични спомени са оскъдни и откъслечни, а общуването с баща ми е главно задочно. Но от разказите на дядо Милчо, на лелите ми и най-вече на майка ми, представата ми за изчезналия баща винаги е била почти зрима и осезаема. Тя се допълва и от дългото прелистване на запазените негови учебници, тетрадки и книги, изпъстрени с бележки и рисунки по полетата. Който се докосне до тях, не може да не се учуди на необикновената наблюдателност и работоспособност на младия Гео, на ранното му съзряване. И досега се учудвам как е могъл за един тъй кратък живот да изучи и вековните, и най-новите ценности на световната литература, а да успее и сам да хвърли плодоносните семена в родната нива...

– *Неговата сестра твърди в едно от своите последни интервюта, че съзнанието за чест при Гео Милев винаги е побеждавало.*

– Съзнанието за чест безспорно е било много силно у него. Човешко е да изпитваш в някои мигове и страх. Но нито писаното от него, нито постъпките и реакциите му, нито житейският му път подсказват, че се е замислял за опасностите или им е отдавал някакво внимание. Духът му е витаел в други, по-висши духовни сфери. Не му е оставало време да се тревожи за разбития си череп или за реалните заплахи, надвиснали над него, особено след започването на сп. „Пламяк”. Според спомените на майка ми още от запознанството им през 1917 г. няколко месеца след раняването му на фронта, той дори не е допускал да се говори за геройството му, за страшната рана. „*Четяхме, пеехме, говорехме за любимите му поети, за всички изкуства. Патосът, който влагаше в тези разговори, караше и мене да гледам на черната превръзка над окото му като на интересен декор за това изпълнено с духовност лице*”. По-късно в Берлин, където продължава лечението му, между единадесетте операции за реконструкция на челото – пак по свидетелство на майка ми – двамата тичат по изложби и театри. От клиниката пациентът ръководи чрез писма издателство „Везни” в Стара Загора, пише повечето от стихотворенията си за „Железният пръстен”, превежда Байрон. И един прекрасен

ден решава, че не иска повече операции, спуска перчема над липсващото око и се връща в България, защото „трябва да започне сп. „Везни” и да работи за обновяването на българския театър. Очевидно е милеел за всичко друго, но не и за опасностите, които може да крие за здравето му недовършеното лечение.

– *А какво ще кажете за поемата „Септември” и статията „Полицейска критика”, излязла след конфискуването на „Пламък”?*

– Бил е чужд не само на страха, но и нормалната човешка справедливост...

– *Каква беше атмосферата в дома Ви?*

– Баща ми работеше главно нощем. През деня са идвали много хора – сътрудници на списанията, приятели, роднини. Царели са детска глъчка и спокойната усмивка на мама. Със своя оптимизъм и артистичност тя поддържаше ведрата атмосфера в дома ни и след изчезването на баща ми – и при най-голямата немотия, и при най-трудни обстоятелства...

– *Какво според Вас е наследил Гео Милев от родителите си?*

– В семейството на дядо Мильо се бяха запазили най-добрите и най-чисти патриархални традиции и пориви. „Скромните идеали” на Иван Вазов, за които Гео Милев говори в „Отворено писмо до г-н Борис Вазов – „дълг, труд, чест, правда, свобода”, той е възприел като свои не само от гимназията, когато пише писмото, но и в бащиния дом. Чистотата и наситената с духовност атмосфера на този дом и ние, внучките, имахме щастието да вдъхваме през летните ваканции. Големият, потънал в цветя и чемшири двор на дядо Мильо сякаш беше оазис в задушната и прашна лете Стара Загора...

Февруари 1995 г.

19. ЕВТИМ ЕВТИМОВ:

Не се отказвам дори от заблудите си.

*Не се отказвам от онова време по простата причина,
че то е част от моята биография.*

Не желая да се представям като светец.

Оставам си грешник...

– *Забелязал съм, че не толкова критиците, колкото обикновени читатели харесват твоята поезия. Защо се получава така на практика?*

– Най-добре ще ти отговорят самите читатели. Попитай тях...

– *Питал съм ги. Отговорите са нестандартни и много често неясни.*

Затова започвам с този въпрос. Сигурно има някаква по-особена причина...

– Казвал съм го и в онова, тоталитарното време – истинският критик е преди всичко писател, а не регистратор. Този, който се представя за критик, трябва да има и писателски умения. Иначе не става. А по принцип аз пиша за обикновените хора. Може би затова ме харесват. Вероятно съществуват и някакви психологически причини, които очевидно търсиш?

– *Реших, че една от тях се крие в любовната ти лирика...*

– Не съм писал любовните си стихотворения мимоходом. Някой беше казал, че ако искаш да разбереш дали един поет е искрен, прочети стиховете му за детството, за майката, за любовта, за родината. Ако в тях не е искрен, не му вярвай. Смятам, че в любовната си поезия съм най-искрен, най-открит. Винаги съм казал онова, което ме е вълнувало. В нея има вик! Има и размисъл, има и болка...

– *Някакъв олтарен блясък пулсира в твоята любовна лирика.*

Опоектизираната лирическа мечта трябва да бъде приласкана, но в името на всичко и с цената на всичко. Въодушевена, учудена или питаща, страдаща или грешница, но твоя! Както е в оная строфа от „Горчиво вино“: „Горчива обич нека ме опива./ От старите винари още знам,/ че истинското вино е горчиво./ За подсладено няма да те дам”.

– Това, което казваш, сигурно трябва да означава, че съм писал човешки. Така ли да те разбирам?

– *Не грешии...*

– Но тук има и нещо друго. През всичките тия 30-40 години много мои колеги се преобразяваха, някои от тях вечно се съобразяваха с модата. Идва в България Янис Рицос – започват да пишат като Рицос. Някой се сети да преведе Уитман – започват да използват формата на Уитман. Така навремето други се самоотъждествяваха с Маяковски. Аз си пишех и продължавам да си пиша, както съм се учил сам. Както Господ ми е подсказал! Не съм си слагал окраски, паунови пера. Може би затова са ме приемали. А може би са ме приемали и поради една друга причина – когато другите пишеха оди за светлото бъдеще, аз съчинявах интимна лирика...

– *Любовната лирика може да бъде и много гражданска...*

– Но само ако е много лична и много човешка!

– *Елисавета Багряна навремето ми беше казала в един разговор буквално следното: „Спомням си първите стъпки на Евтим Евтимов. Тогава беше селски учител някъде в Мелнишко, а аз редактор в сп. „Септември”. Получавам от него стихотворения – виждам, че авторът има усет за поезия, има поезия в него, но не знае техниката. Не знае теорията на поезията. Заедно – аз, Вълчо Раковски и Найдено Вълчев – му написахме едно писмо и го поканихме да дойде в София на наши разписки, за да донесе каквито стихове има напоследък, въобще – каквото има. Да поговорим! И той дойде – четохме стихотворенията му, внесохме за печат голяма част от тях. Но го запознахме със стихосложението – той не знаеше какво е хорей, ямб, амфибрахий, анапест. Разбирате ли защо ви давам този пример – на всяка работа трябва да ѝ знаеш цаката...”*

– Ако не греша, това интервю го публикува в края на 1985 г. в сп. „Пламяк” и много ме изненада...

– *Така беше. Ако приемем тези нейни думи за истина, можем ли да кажем, че Багряна ти е първият по-сериозен учител в голямата литература?*

– Нещата не би трябвало да се тълкуват толкова сложно. Просто

моите стихове са попаднали при Найден Вълчев и Въльо Раковски, които бяха обикновени редактори в сп. „Септември” по онова време. Те от своя страна са ги предлагали на Багряна...

– *Спомняш ли си кои бяха тези стихотворения?*

– Много от тях не са влизали в книги. Спомням си едно, което има много странното, но и много човешко заглавие – „Приказка за магарето”. Колко грозно звучи. Посветено е на родната ми къща. Някъде скоро го намерих и трябва да ти кажа, че ми стана много мило. Но да се върна на предишния въпрос. Аз наистина по това време не познавах теорията на поезията – тия стъпки хорей, ямб, дактил, амфибрахий. Но съм имал усет. Спомням си, че през 50-те години тя дойде в Петрич с група писатели, всичките известни поети. Срещата стана в читалището. Бях ученик тогава. Багряна беше като богиня! От градината бях набрал цветя, но не посмях да ѝ ги поднеса...

– *Защо?*

– Уплаших се. Уплаших се от голямата поетеса! Страхопочитанието ме беше стъписало. След години ѝ разказах за тези свои *тревоги*, но това е друга тема, разбира се...

– *А как на практика те поучаваше?*

– Във вашите стихове, казваше, има много музика, има много хубави думи, но сами по себе си думите не правят поезия. Всяка дума трябва да сложите на точното ѝ място, както го правят зидарите – всеки камък трябва да си тежи на мястото... Говореше красиво. Но не ме задължаваше да следвам нейните препоръки. Търсете повече образност, казваше, търсете повече метафори. Багряна не беше дидактик, но все пак подсказваше как да станат нещата. Нейните уроци ми звучаха като предсказание. Спомням си, че ме караше да използвам синкопите в поезията. За съжаление тях не можах да ги овладя. Така се научих да спазвам ритмическото начало в силаботониката, че стигнах до положението да се страхувам от използването на синкопите. А те създават една друга ритмика в дактила и анапеста например. Лично аз предпочитам повече хорей и дактила, тъй като съм се учил преди всичко от славянските и българските майстори.

– *Когато ги е говорила тия неща, Багряна вероятно е имала предвид себе си...*

– Вероятно, но тя не искаше да ми бъде образец. Съветваше ме да търся примери в народната поезия заради непрекъснатата смяна на ритмиката в синкопите. А тя на практика е един от най-големите майстори в използването на ритмичните стъпки. Дори когато ги смесва, е удивителна...

– *Както е в „Стихии” и в „Реквием” например...*

– „Реквием” е една от най-удивителните творби на Багряна. Но да се върна на думата си – самата Багряна, а и редакторите около нея умееха да откриват поетите не по имената, а по стиховете им. Навремето Найден Вълчев беше казал: „Ние говорим справедливо сега за Левчев, за Башев, но да не забравяме, че в Петрич има един Евтим, а в Дупница – Иван Тренчев, които всеки момент могат да им кажат: „Добра стига!”. Подобни изказвания са правили Георги Джагаров и Александър Муратов...

– *А ти самият на кои поети си помагал?*

– Никога не съм мислил, че съм на висотата на Багряна, за да уча младите. Помагал съм, доколкото мога, като съм работил из разни редакции. Като станал директор на издателство „Народна младеж“, заварих плана на издателството запълнен. Даже си спомням, че при мен дойдоха Борис Христов, Екатерина Томова и Паруш Парушев. Казаха ми, че са депозирали книги. Реших и ги събрах в една книжка. Включих я в извънредния план на издателството...

– *Говориш за така наречените „тройки“, за които доста те критикуваха навремето...*

– Наричаха ги „братски могили“. Но мога да ти кажа, че по този начин много автори видяха бял свят. Тъкмо в такива „тройки“ Борис Христов беше забелязан – голяма част от стиховете, които влязоха там, създадоха ядрото на „Вечерен тромпет“. Истинските автори могат да бъдат забелязани и по този начин. С Екатерина Томова се получи същото. Аналогични бяха случаите с Иван Матанов и Румен Леонидов. Защо ги говоря тия неща? Просто ако се спазваше динамиката на тогавашния начин на планиране на книгоиздаването, първите книги на много талантиливи писатели щяха да закъснеят. А и една година за таланта е вече пагубна...

– *Вече си на 60. Толкова неща минаха през главата ти – дори „Фашизмът“ на Жельо Желев, за който доста си изпати. Да не забравим и скандалното ти изхвърляне от „Литературен фронт“. Какво още не ти е ясно в живота?*

– Самият аз на себе си още не мога да обясня кой съм. Вярвал съм в идеалите на онова време и за разлика от други не се отказвам от тази си вяра. Може в момента да не мисля по същия начин, но не се отказвам дори от заблудите си. Не се отказвам от онова време по простата причина, че то е част от моята биография. Не желая да се представям като светец! Оставам си грешник!

– *Това за грешника някой няма да го възприеме...*

– Още навремето съм ти казвал в едно подобно интервю, че творчеството е дяволска работа. Съществуват много сгрешени неща, много погрешни постъпки, които след време обаче се оказват много човешки...

– *Какво пишеш в момента?*

– Каквото и да става, аз сядам да пиша – сядам да запиша болката и радостта. И глупост да запишеш, щом е записано, ще остане. Всичко друго – това празнословие, което съществува в обществото – вятър го отвял. От мене да го знаеш!

Януари 1995 г.

20. ХРИСТО ФОТЕВ:

*Аз просто не съм мислец човек.
Много рядко мисля, но когато мисля, мисля луксозно.
Много луксозно!*

– До каква степен срамът от вината за довчерашни деяния контролира новата литературна ситуация в страната?

– Сигурно съществува тази категория вина. Но доколкото наблюдавам нашия литературен живот, истински удостоените с вина я премълчават. А много невинни хора – невинни по призвание – се нагърбват със свои или с повече чужди вина.

– Какво означава това?

– Това е преди всичко предателство към самия себе си – да не си позволяваш да мислиш докрай или да се разминеш със себе си в рамките на един текст. Аз познавам много от тях. Познавам жертвите им. Познавам хора с кръв до раменете. Да очакваш покаяние от подобни е смешно и глупаво...

– Убеден ли си, че всички, които ще поискат покаяние, преди това също са се покаяли?

– Покаянието е състояние на духа, чието присъствие човек непрекъснато трябва да усеща. Да го подготвя в себе си. Защото, както знаеш, никой не е невинен...

– Всички сме наследници на Каин...

– Много е важно човек да намира в себе си ония вътрешни сили, които да са в състояние да отчитат тия вина. През последните години правя опит в това отношение, което на практика е единствената ми сериозна работа. Обремененият, несвободният човек не е в състояние да продължи...

– Ако е вярно всичко това, което казваш, излиза, че животът ти е бил единен, а не хаотичен и безразборен. Стремежът към непрекъснато нравствено пречистване събира, обединява. Този стремеж не деструктурира. Ти дишаш чрез импулсите на един непрекъснат нравствен поток! Той би трябвало да те моделира като цялостна личност.

– Единен и цялостен... Така е!

– Но на каква цена?

– Цената е страшно висока. И все пак: мисля, че винаги когато говоря на тема, лъжа. И съм лъгал! Нещата са далеч по-сложни, дори трагични...

– Имаш ли съзнанието за това, какво точно се е променило в тебе с годините?

– Промените трябва да се наблюдават, както наблюдаваш самия себе си. Аз отчетливо съзнавам, разбирам, знам го вече, не съм същият, който бях преди 30 години. Не говоря за младостта в календарния смисъл на думата. Говоря за опита, за оценката на всичко онова, което съм изживял. Казах ти, тая преценка винаги е била най-истинската ми работа. В момента правя една книга. Тя сама се

прави! Тя е изключително подчинена на онова, което съм искал да забравя, което съм захвърлил там някъде, в галериите на душата си. Това са моите резерви, които в момента се оказват истинската причина за една поезия, за една книга. Просто искам целият този текст да бъде направен в такава оркестрация, в такава ритмика, че по някакъв начин да прилича буквално на море...

– *Какви хора според теб са твоите читатели?*

– Не знам, не съм мислил как точно изглеждат. Но в едно съм убеден – тези хора имат нужда от мен, както и аз от тях. Бяха се събрали веднъж около 1500 души в стария бургаски театър...

– *Наблюдавал съм подобни срещи – залата е тъмна, а сцената е залята от ослепителна светлина. В такива моменти поетите започват да страдат от някакво актьорско ослепяване и оглушаване...*

– Аз слушах дишането на публиката. Беше повече от три часа. Бях сам, почти сам. Имах удоволствието да бъда с един от най-големите джазмени на България – Петър Петров, известен с прякора Пешо Парчето [151]. В един момент между нас двамата се получи диалог. Той е голям артист! Прекрчаваше граници, но много измерено, много прецизирано. Истинската поезия прилича на джаза, тя е сестра на джаза – никаква разюзданост, никаква разпасаност, въпреки че на пръв поглед може да демонстрира една изключителна артистична свобода...

– *Изпускаме читателите...*

– По принцип много съм научил от тези хора. Не е глупаво да се каже, че когато един поет пише, той непрекъснато мисли за своите читатели. Преди време Цветан Марангозов заяви в едно интервю по телевизията, че се бил разтревожил за читателя. Читателят трябва да бъде изненадан, трябва да се предизвика доверието му. Той трябва да бъде шокиран! Аз си позволявам от сцената да правя диалози с него. В такива моменти изпитвам абсолютна свобода, но ме обзема и някакъв лъчезарен себеконтрол. Все пак има една граница! Не можеш да изречеш всичко. Можеш да стреснеш, можеш да предизвикаш, можеш да поразииш или отвориш някого – ей тъй, персонално, – но винаги трябва да вършиш това с премерен жест. Точно както джазът постига своята озвучена свобода...

– *За да си помогнат в такива моменти, испанците щракат с пръст и изричат думата дуенде...*

– Да, големите ни поети са може би по-близо до разбирането на поантата като дуенде!

– *До онова, което все още се опитваме да обясним, а не можем. Не го дообяснявай тогава, а просто го илюстрирай...*

– Това е илюстрацията: „Кълна ви се – аз всичко бих повторил./ Аз всичко бих отново изживял/ излюбил, изтътувал, изговорил...” ...

– „...излюбил, изтътувал, изговорил,/ измолил и изплакал,/ и изсмял./ Аз бих повторил целия си дивен/ и кратък, кратък свой живот до днес/ със същия безмилостно наивен/ и въпреки това измерен жест.” В този жест ли би трябвало да търсим скритите пулсации на твоето море – онова егоистично море, което само ти познаваш и можеш да изобразиш?

– Моето море има памет, но мълчи. То е онова море, което отеква в мен. Избрано е от мен. То влага звука, гласа в думата – не блясъка, а гласа!

– *Кои са поетите, които имат глас?*

– Ние сме народ, който е богато надарен с поети. Има ги още. Да са живи и здрави! Ето един Александър Геров. Луд бил?! Ама кой нормален ще стане поет? Луд е, разбира се. Писал за Тодор Живков. При него моментите на самоконтрол в това отношение са му изменили. Аз не го оправдавам, но не го и осъждам. Един Константин Павлов! Скоро ми казаха, че бил болен – да бъде жив и здрав, да преодолее инсулта. Той се отдръпна от всичко, което се случва днес. Какво е един Любомир Левчев? Само глухонемият ще го отрече. При него вече не става дума за самоконтрол, както е при Геров...

– *Той буквално диша чрез метафори...*

– Да, но при него става дума за избор на поведение. И той си плаща за това. Тия дни четох избраното му. Страшна история! Левчев е роден поет! Ами Иван Радоев?! Ами Радой Ралин... При него прекалено дългата клоунада не успя да го разруши. Обратно, от нея той направи поезия. Кой не бе тогава лаяв. Много добре знаем, че беше въпрос на престиж. Най-големите поети на Европа са били с леви политически убеждения. Ето сега чета дневника на нашия Кирил Христов – само най-големите тъпаци в класа, заявява на едно място той, най-ретроградните, те не бяха с леви убеждения, защото как иначе може да бъде приет този свят. Как може един юноша да приеме върховната несправедливост на света, в който живеем. Да не мечтаеш хората да живеят добре, да не бъдат ощетявани, да не бъдат оскърбявани! На кого може да му мине през ума, че от подобни идеали ще се възползват некадърници, които ще вземат връх? Долу комунизмът! Кога сме имали комунизъм? Никога! Нито социализъм, нито комунизъм. Сега пък обратно – към Европа! Кога Европа е мислила за нас? Да си спомним за Сан Стефано, Берлинския конгрес... Прочетох наскоро едно вестникарско заглавие: „Хуманитарната криза в Босна и Херцеговина“. А то си е супер убийство, истинска гражданска война, а ни говорят за „хуманитарна криза“. Ами изрази от типа на „османско присъствие“. Че то си е било ачич робство, но в най-бруталния, в най-азиатския, в най-низкия смисъл на думата. Остава да кажем, че турците са ни били на гости...

– *Отдавна не бях слушал толкова точни, премерени оценки. Самият ти винаги успяваш да постигнеш вътрешно равновесие спрямо „премерения жест“?*

– Аз съм пристрастен. Понякога избухвам. Често пъти не си позволявам да домисля нещата докрай. Мога да се подведа – сам себе си да подведа. Аз просто не съм мислещ човек. Много рядко мисля, но когато мисля, мисля луксозно. Много луксозно! За съжаление това се случва рядко. Обичам тая моя медитация и ония редки моменти, когато осъществявам бляна си – както е случая с къщата ми в Равадиново. Това са много редки неща...

– *Може би всеки човек трябва да си намери една такава къща...*

– Да, ами дано всеки го сполети моят късмет!

Март 1994 г.

(21) ДАМЯН ДАМЯНОВ:

*Ничията земя в поезията е там,
където автор и читател се разминават...*

– От смъртта тръгва всичко!

– Това стихотворение ми харесва: „След толкоз дни черни и нощи,
до бяло/ нагрят от мъка, която жужжи,/ аз идвам от ада — главня изгоряла,/ запален вик, стенещ гняв: / (...)/ Още съм жив!/ Още по тази земя грешна щъкам/
с товара си, който от мен по-тежи,/ под който издъхвам, додето го мъкна,/ но
който с гласа ми пей: „Още съм жив!“/ Не сте ме убили, нещастници празни!/ Не
сте ме сразили с одумки-лъжи!/ Ще съществувам и ще ви лазя/ по нервите
тънки: „Още съм жив!“/ Ще идвам в съня ви – вампир – да ви стряскам!/ ...Не
дойда ли някоя нощ, онемял,/ не ви ли събудя с юмрук (или с ласка!),/ елате при мен
със разплакани маски/ да проверите дали съм умрял”. Защо реши, че трябва да
тръгнем от смъртта?

– От смъртта тръгва всичко. Ако нямаше смърт, може би нямаше да има
и раждане. Макар и зловеща – и като понятие, и като изживяване, – смъртта е
най-точният огледален образ на живота. Тъкмо затова човек си въобразява, че тя е
негово продължение. Но така решава, когато я чете на книга, а не когато се гледа с
нея лице в лице...

– Страхът от смъртта е силен човешки стимул, който отглежда
в себе си щедра човешка дарба – умението да се докоснеш до ужаса, но някак
отстрани, от засада, усмихнат и с голяма доза ирония, скрита зад зъбите,
както е в стихосбирката „Още съм жив” (1993)...

– Обръщам ти внимание на думата *отстрани*. Когато се гледа отстрани,
всичко е малко по-инакво. То не прилича на гледането в упор. Аз имах възможност
почти три месеца да гледам смъртта в упор. Погледната в упор, тя не е нито
метафора, нито образ, а си е чист ужас, който не ражда нищо. Информацията
от ужаса е толкова силна, че владее съзнанието изцяло и не оставя място за
каквито и да било художествени окраски. Смъртта е една върху бюрото и белия
лист и съвсем друга – върху леглото и белия чаршаф. Първото е къде-къде по-
привлекателно от второто. Опоетизирането на смъртта прилича на свиркане на
дете, което се бои от тъмното.

– Може ли метафората да направи от човека *пó* човек?

– Зависи от човека. Когато дойде истинската смърт, никой не мисли за
метафорите. Ако умиращият загива с чувството, че със смъртта се извършва
подвиг, той естествено я приема едва ли не с наслада. Но ако умира в момент,
когато най-малко му се умира, той осъзнава, макар и за секунди, цялата
невъзвратимост на живота. И естествено това поражда страданието...

– Можем ли да кажем тогава, че метафората е най-радикалното
средство за очовечаване на смъртта?

– Да, но само в известен смисъл. Пак ще ти повтора: словесната смърт е

една, истинската – съвсем друга...

– *Виждам в твоите творби някаква блестяща фотосфера. Усецам това сияние и за мен то не е случайно. Ако навремето грозно момиче се огледаше в тази фотосфера, започваше да прилича на спяща красавица. Същото „обръщане“ се случва и с глупациите, когато четат твоите стихове днес. Може би поезията започва там, където свършват битовите очертания на човека...*

– Човек има и душевни очертания. Те са много по-потайни, много по-разтегливи, много по-широкообхватни от физическите. Душата започва там, където свършва плътта. Може би по

внушение тъкмо тук, тъкмо по това си приличат литературата и религията. И по път, и писателят използват едни и същи средства... Поетът е магьосник, който може с думи всичко да направи...

– *Поне една истинска магия научи ли в този живот?*

– Уви, да. Магията е следната: първият въшкар с пари може да ме изрита от сцената на живота и да ми каже: „*Хайде бе, ти пък кой си?*”...

– *Какво ще ми кажеш за магиите, които се извършват върху така наречената ничия земя в художествената литература?*

– Ничията земя в поезията е там, където автор и читател се разминават.

Август 1994 г.

(22) ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ:

Истината за литературата е един безкраен стремеж към истината...

– *Нашето съзнание е така устроено, че да вижда само определена част от светлината. Каква част от „светлинния спектър“ виждате Вие?*

– Въпросът Ви е много поетичен за интервю с поет. И е труден, тъй като въвеждате метафора. Ако трябва метафорично да Ви отговоря, бих могъл да си играя с думата „спектър”. Но най-напред ще Ви отговоря сериозно. Спектърът е цвятова гама, която – да речем произволно – има два полюса: черно и бяло. Бялото и черното не са цветове. Цветове са гълъбовото, пембяното, резедавото, както се изразяваме на улицата, или карминът, кобалтът, пруската синя, както се изразяват художниците. Черното и бялото са средства на графиците и на екстремистите. Бялото е състояние, при което присъстват всички багри на природата. Те отразяват, отблъскват от себе си всички лъчи. Сякаш издигат знаме за преговори. Черното е отсъствие на всички цветове, затова поглъща всички лъчи. Сякаш поема всички вина. И символът на черното е ясен. У хората на острите крайности – в това число у поетите на големите страсти, нали те силно любят и мразят – често се среща романтичното *черно* и *бяло*. Но реалистите казват, че няма черно и бяло. Дори снегът е пълен с нюансите на всичко друго – на небето, на дърветата, на

скалите...

– *В сатирата черното и бялото са средство за художествено изображение.*

– Аз нерядко съм използвал туша на граfiците, нерядко съм бил краен, категоричен, императивен, но струва ми се, че моята вътрешна нагласа е в спектъра, а не в двата му края. Пó ми подхожда да говоря за друг спектър...

– *Някакъв антиспектър...*

– Не *анти*, а *различен*. Това е онзи спектър, при който полюсите са Вярата и Безверието. Да допуснем, че има такъв спектър. Аз съм по-близо до полюса на Вярата, отколкото до полюса на Безверието. И въпреки това мисля, че съм скептик.

– *А мистик?*

– Мистицизмът е полюс на Сляпата вяра. Аз не говоря за нея. Не говоря за спектъра на слепите. Вероятно съществува и такъв спектър.

– *Чувствате ли се свободен спрямо своята собствена Вяра?*

– Стремя се да бъде свобода в отношението си към своята собствена Вяра.

– *Но това все още не означава вътрешна свобода...*

– Не смятам, че мога да се украся с *короната* на свободния човек. Искам да открадна един термин от Маркс, за да нарека себе си привърженик на така наречения *контролен скептицизъм*. Мисля, че не съм фанатик, макар че съм бил обвиняван и в мистицизъм, и във фанатизъм.

– *От мистици и фанатици...*

– Не съм мислил по този въпрос, сега ми го подсказвате. Любопитно предположение. Но има и една слепота, която със сигурност притежавам. Тя настъпва в часа на откровението, в часа на любовта. Любовта винаги ме е довеждала до заслепение. И може би това е ахилесовата пета на моята душа. Може би това е самата ми душа, може би там съм най-беззащитен и най-силен едновременно. Там съм фанатик, мистик и, още по-лошо...

– *Още какво лошо можете да кажете за себе си?*

– И утопист.

– *Прекалено красиво е това, за да бъде вярно.*

– Не го казвам в добрия смисъл на думата. Мисля, че хората, към които съм се самопричислявал, са тягостни. Екстремистите в любовта са досадници...

– *И егоисти...*

– Не, това не е егоизъм. Нямам предвид заслепяването, което стига до нарцисизъм и самовлюбеност...

– *Егоизмът в любовта се изразява и в това да вземеш всичко, което можеш, което мислиш, че ти се полага...*

– По много белези хората се делят на две – на руси и тъмнокоси например. Но съществуват и други по-важни деления. Има хора, които виждат любовта в това те да бъдат обичани, и хора, които виждат любовта в това те да обичат. Аз съм от втория тип. За мен е важно аз да обичам, не е важно мен да ме обичат. Възможно е това да е една от формите на егоизма. Не зная! Когато поетът

е заслепен, тогава най-малко познава себе си. И в природата е така – когато дивите петли започват да пеят любовната си песен, тогава ги издебват и убиват, защото оглушават от екстаза. Глухари! Има и други видове *спектри* на душата. Това е спектърът на оптимизма и песимизма. Оптимизмът не е принудително свойство на характера ми, притежавам го по рождение. Песимизмът ми е роден след мен...

– *Вие сте от писателите, които – ако можеха – биха създали една световна етика. Какви са нейните възможности днес?*

– Първата част на въпроса е кошмарно ласкателен за мене, поради което няма да ѝ отговарям. Изкуството създава естетиката, а етиката е проблем на религията и на някои други области на човешкия дух. Днес проблемите на етиката стават въпиешо важни. Новото мислене не може да навлезе в междучовешките отношения, ако не се превъплъти в нова етика и морал. Ние можем да обвиняваме цялата човешка история в аморалност, но преди това сме задължени да отговорим на въпроса кои са нашите етични критерии. Тук литературата поема някои функции на философията и дори на религията. В този смисъл литературата наистина разпространява законите на етиката. Тя си служи с определена етика. И често пъти я досъздава, променя...

– *За да се уточним, предлагам Ви да говорим не за световна етика, а за световен морал...*

– Да допуснем, че етиката е един красив, идеален морал – тя е красотата и символният знак, че е духовният закон на нашето поведение...

– *Тя е нещо като красивата пяна на вълната. Тя няма нищо общо с ония мрачни сили, които са под нея и всъщност са истинските причинители на нейната красота...*

– Етично и неетично! Това е едно противопоставяне на справедливо и несправедливо, на грозно и красиво, на човечно и нечовечно... Търсенето на нови етични ценности днес е съдбовно. Утре нашата *вътрешна логика* може да бъде изхвърлена на бунището на времето. Аз не познавам научно откритие, което да е проявило толкова голяма издръжливост, колкото някои морални и етични закони...

– *Може би манифестът на Маркс?*

– Може би, но манифестът на Маркс е млад. Той е едва на 140 години.

Проверката на времето е малка.

– *На кои етични модели сте привърженик – на консервативните или на ония, които непрекъснато се променят?*

– Не наричаме консервативно всичко, което е издръжало оценката и съда на историята. Другата дума е *трайно*...

– *В какво време живее съвременният българин?*

– Съвременният българин преживява по-малко в свое и повече в световно време. Ние предпочитаме новото пред прекрасното – това е основното недоразумение на нашето мислене. Човечеството, общо взето, се е развивало с култа към прекрасното. А прекрасното се стреми към вечното. Колкото е по-вечно, толкова е по-прекрасно – колкото е по-прекрасно, толкова е по-вечно. Това е красивият бог на човечеството – един бог, пред когото си струва да коленичиш...

– *Колко пъти сте виждали този бог?*

– Виждал съм го в световните храмове, наречени галерии. Виждал съм го и в книги. Пред някои от тях съм изпадал в екстаз – книгите на Монтен и Паскал, на Хегел и Маркс, на Шекспир, който винаги ме е правел *богомалец*, на Пушкин и Балзак, на Толстой и Достоевски, на Ботев и Юго...

– *Как се чувствате, заставайки пред техния олтар?*

– Чувствам се щастлив. И свободен! Аз изчезвам пред тях. Вероятно това е блаженството на религиозните хора, които коленичат пред един олтар. Вероятно така забравят себе си, така те изчезват, разтварят се в собствената си вяра, освобождават се в своите съвършенства...

– *Щом едно нещо е преходно, следователно е ерзац. Ерзацът има ли стойност?*

– Преходно и заместващо не е едно и също. Ерзацът няма художествена стойност. Той е измама, изопачаване на материалното и духовното. Но това е един омагьосан кръг – заменяме дървото с пластмасата, заменяме естествената кожа с изкуствена материя. Изкуствено, изкуствено – и ни лъжат или сами се залъгваме, че по този начин пазим природата. А точно така я омърсяваме. Природата знае какво да прави с естественото, но е безпомощна пред изкуственото. Фасовете с пластмасови филтри ще се търкалят по някогашните чисти златни плажове во веки веков, когато вече няма да ги има нито лодките, нито гларусите. Това е другата вечност – вечността на измамата, вечността на грозното. От тази вечност се страхувам...

– *А каква е разликата между модно и модерно?*

– Тази разлика трябва да се отчита. В моя речник модното е това, което непременно ще бъде сменено по законите на модата, а модерното е истински новото – онова, което се стреми да стане вечно. Тази смяна се извършва само от новата истина, от новото научно откритие. Новото стихотворение не зачерква старото...

– *Това е Ваша любима теза.*

– Мислите не принадлежат на никого. Може би модното в изкуството се стреми да убие старото, а модерното се бори за собствените си права, без да се стреми на всяка цена да отрече миналото...

– *Философският изход е в диалектиката, в спиралата...*

– Тази спирала много ни примамва. Тогава да кажем, че по нашия път временното и трайното се отразяват силно на морала и етиката на хората. Добре е, че все още изкуството е един полуразрушен, но вечен храм на бога на прекрасното. Важно е да се разграничи модното от модерното, защото прекрасното включва в себе си неповторимото. Трябва да идва нещо ново, което – по законите на своята естествена логика – да става вечно. Модата, изгласквайки вечното в сянката на забравата, му помага след време да заблести отново със своята неповторима мощ.

– *Как ще бъде утре?*

– Ако знаех, сигурно щях да съм много нещастен човек.

– Бихте ли илюстрирали тези свои разсъждения с няколко стиха...

– Много обичам онези от Йейтс: „Тъпчи нежно, защото тъпчеш мечти”.

– Каква е връзката между колективното и индивидуалното съзнание в един национален литературен процес и може ли тази „връзка” да бъде управлявана. Това, че поставям думата връзка в кавички, не означава, че отговорът ми е предварително известен.

– Индексът „...в литературата” веднага променя нещата. Въпросът за съотношението между индивидуално и обществено съзнание е голям и дискуссионен. Води се спор за това, което някои наричат „непроменливият Аз”...

– Според терминологията на Фройд или на Юнг?

– Не знам кой е родоначалник на термина, но всички ние дълго се лутахме и питахме дали Аз-ът е вроден, или се формира изцяло от обществото. В литературата обаче става едно непрекъснато и доста ясно преливане на личностното съзнание в общественото и на общественото в личностното. Когато общественото съзнание иска да стане лично, тогава се появява първият такт. Това е тактът на свиването, на концентрирането. Това е свиването на сърцето. Вторият такт е експанзията – той настъпва, когато личностното съзнание иска да стане обществено...

– Как се разви този процес във вашето поколение?

– Моето поколение прекалено дълго задържаше вниманието върху себе си. Ужасно е – като си помисля, че бих могъл по-ясно да нарисувам портрета на това поколение чрез чертите на мъртвите, отколкото чрез тези на живите му представители. Истината за поколението крият Владимир Башев, Цветан Стоянов, Андрей Гуляшки, Васил Попов, Кръстю Куюмджиев, а вече и Михаил Берберов. Моето поколение дойде с трагичен патос и прояви способността си не само да го запази, но и да го съчетае със същността на своя огромен оптимизъм, на своята вяра. То не бе и не е обезверено поколение. Моето поколение е първо от младите, което се сблъска с проблема на наследения, чудовищния, престъпния сталинизъм. Днес за кой ли път отново се сблъскваме със същия проблем, а може би той вече е синдром. Някога аз бях дамгосван като литературен агент на империализма, като шизофреник, модернист... И за какво? Заради нищожни стихове против сталинизма. За мен това е минало. Ужасно некрасиво е днес да напомням за себе си. Защо тъпчем на същото това място като омагьосани? Значи има нещо неизживяно...

– Спомняте ли си първите стъпки на поколението?

– Разбира се. То тръгна като една малка дружина, вдъхновена и опиянена от творческа, а и от всякаква свобода. Интересно е, че тази дружина приемаше, че сама не търси конфронтация с предшестващите я поколения. А те бяха могъщи по талант и слава. Днес се оплакват, че под такава сянка нищо не никне. А как поникна нашето поколение? Как издържа на непрестанните опити да бъде разклатено и противопоставено на себе си? Възможност сам не мога да си обясня. След като стана модно и се превърна в нещо като почетно звание, априлското поколение сякаш изчезна. Приписват му се митични деяния и тайни. Трябва да

мине още време, за да се оформи кристалът на истината. Тогава от слънчевата гора на безвъзвратното ще изскочат сенките на Емилиян Станев и Васил Попов – прегърнати – и ние ще ги чуем да говорят дружески: „Помниш ли като те нарекох Хемингуей от село Миндя? Но ти пръв се заяде, нали”...

– Какъв е социалният комплекс на българския писател в съвременното общество?

– Сигурно българският писател има много комплекси. Но най личат два. Първият, колкото и странно да прозвучи, е свързан с въпроса защо е жив? Големите български писатели са геройски загинали, умрели от бедняшки болести или от рицарски нещастия още в млада възраст. Герой, светец и писател се става едва след смъртта. Защо ние, днешните, сме живи? Съвременният български писател трябва да си отговаря сам на този ужасен въпрос. Вторият комплекс е свързан с чувството за малоценност в контекста на световната литература. Защо не ги познават по света? Защо не го превеждат? Защо все още няма българин, лауреат на Нобелова премия? Това поне се става приживе...

– Да допуснем, че и такъв ще има. Но ще означава ли това, че неговото произведение ще внуши официален литературен вкус?

– Официален литературен вкус се формира.

– Вие също сте участвали във формирането на такъв...

– Сигурно съм участвал, но несъзнателно. Официалният литературен вкус се формира от критиците. Вероятно това е хубаво – говори за тонус в обществото. Но този вкус е винаги вчерашният вкус на литературата. Той никога не може да бъде днешният или утрешният – то е това, което вече е безспорно, а за него или хубаво, или нищо!

– Истинският литературен вкус е един процес...

– Може и по-правилно да се каже: истината за литературата е един безкраен стремеж към истината...

Септември 1989 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ N 2

23. Лингвистичният код, обект на изследване в тази структурно-динамична теория на българския литературен език – но като приложен дидактичен метод, а не като теоретична интерпретация, – се открива с **прост дидактичен алгоритъм**, който най-обобщено бихме нарекли „**СЪЗДАВАНЕ НА УНИВЕРСАЛНА ИНФОРМАЦИОННА КАРТИНА**” (*решетка, frame, rhizoma...*), която най-напред подрежда (*фрагментира...*), а след това препореджда (*дефрагментира...*) художествената структура на произведения, включени в антологията „Златна христоматия на България”.

23.1. Алгоритъм съчетава в непрекъсваема аргументативна верига отговорите на **седем интегрирани въпроса**, валидна както за вертикалните, така и за хоризонталните парадигматични структури на знанието за библиографски, историографски, естетически, философски и антропологически величини, съществуващи в сферата на националната художествена литература (IX-XXI в.): **1. КОЙ (?)**, **2. КАКВО (?)**, **3. КОЛКО (?)**, **4. КОГА (?)**, **5. КЪДЕ (?)**, **6. КАК (?)**, **7. ЗАЩО (?)**...

Вътрешната интеграция на седемте въпроса в интериора на *решетката (rhizoma...)* определя динамиката, скрита в любознателния алгоритъм:

23.1.1. **КОЙ** (: *коя, кое, кои...*) е авторът?(→ *биография на автора...*)

23.1.2. **КАКВО** (: *какъв, каква, какви...*) е създал авторът?(→ *биография на творбата, родова и видова характеристика...*)

23.1.3. **КОЛКО** други произведения е написал авторът?(→ *библиографска справка за автора, включваща български и чужди издания, тема, особености на художествения стил...*)

23.1.4. **КОГА** се развива действието в творбата?(→ *време...*)

23.1.5. **КЪДЕ** се развива действието в творбата?(→ *пространство...*)

23.1.6. **КАК** се развива действието в творбата?(→ *сюжет, георои...*)

23.1.7. **ЗАЩО** е написана творбата?(→ *интериорни и екстериорни културни и антропологически мотиви...*)

Конкретните отговори на тези въпроси уплътняват структурата на **ФРАГМЕНТАЦИЯТА** (*подреддането*), която задължително предхожда **ДЕФРАГМЕНТАЦИЯТА** (*преподреддането*).

Фрагментацията се стреми да създаде самостоятелна база от данни. След това разкритията се сглобяват в дефрагментацията, чиято задача е да интерпретира творбата, следвайки жанровите характеристики или на **интерпретативното съчинение с аргументативни техники (кратка или разгърната теза, съдържаща: увод, микротези и заключения...)**, или на есето (*кратък текст, който разкрива чувствата и вълненията, които поражда творбата...*)...

Вертикалният интегритет на тази питаща местоименна конструкция твори твърда **информационна картина** посредством елементарни и достатъчно прости изследователски действия, подредени в **СТРОГ АКАДЕМИЧЕН ПОРЯДЪК**:

23.2. ТЕМА...

23.3. ПРЕДИКАТ...

23.4. СУБЕКТ...

23.5. ОБЕКТ...

23.6. ПРЕДМЕТ...

23.7. ЦЕЛ...

23.8. ЗАДАЧИ...

23.9. МЕТОД...

Тази вертикална парадигма може да интегрира безкраен хоризонт на очакванията в хоризонталната перспектива, тъй като разчита на дефинитивно ясен, но и сравнително безкраен сбор от входящи данни, които експонират различни посоки на когнитивното знание.

Ето какво може да се получи само в **ОБЕКТ (23.5.)**: *автор, съчинения, преводи, заглавие, литературен род, литературен вид*

Знаменателят, който играе ролята на своеобразен мост на търсеното въображаемо уравнение между хоризонтала и вертикала, е също толкова детерминиран и дава максимална възможност за структуриране на информация за **синтаксиса** на научното дирене:

СУБЕКТ (23.4.) → *посочва се в третия ред на подзаглавието и уточнява кой е вършителят на научното дирене – напр.: име на студента, курс, специалност...);*

ОБЕКТ (23.5.) → *посочва се в заглавието и изяснява за какво (за кого...) се извършва научното дирене – напр. „ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ СВЕТА ПЕТКА” ОТ СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ, „КЪЩА ОТВЪД СВЕТА” ОТ ГЕОРГИ ДАНАИЛОВ, ОСОБЕНОСТИТЕ НА ХУДОЖЕСТВЕНИЯ СТИЛ В ПОЕТИКАТА НА ХРИСТО БОТЕВ ...*

ПРЕДИКАТ (23.3.) → *посочва се в уточняващо подзаглавие, изяснявайки какви са задачите на научното дирене – напр.: културно-антропологичен дискурс, аналитична информационна картина, изоморфна фрагментация, компаративистичен дискурс...);*

ТЕМА (23.2.) → *чрез различни определения досемантизира обекта и директно фиксира когнитивната посока на научното дирене – напр.: „Универсални модели на човешко поведение в апокрифа...”;*

„Екзистенциални философски мотиви в романа...”...:

Субектът, предикатът и библиографските описания, включени в използваната литература и бележките, нямат предпоставени цифрови означения в приложния вариант на формулата, тъй като са променливи величини и са пряко зависими от времето и пространството (\rightarrow). При **входа**, който съвсем педантично определя **субектно-обектно-предикатните взаимодействия в научното дирене**, неподвижни са само три от функциите на алгоритъма, защото притежават стойност на **предварителен академичен регламент: ПРЕДМЕТ** (\downarrow : създаване на академична информационна картина), **ЦЕЛ** (\downarrow : структуриране на научен коментар), **МЕТОД** (\downarrow : създаване на информационна картина на когнитивни величини). Най-висока е динамиката в **(1.) ОБЕКТ** ($+\infty$), **(4.) ЗАДАЧИ** и ($+\infty$) **ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ** ($+\infty$). Специално внимание се обръща на **ЗАДАЧИ**, тъй като те изграждат **алгоритъм в алгоритъма**, който преструктурира реда на аргументативната верига (**Фрагментация:** $+\infty$), за да се превърне в неотменна част от характеристиките на една свободна научна интерпретация (**Дефрагментация:** $+\infty$)...

$$x \frac{1. \text{Обект } (+\infty) + 2. \text{Предмет } (\downarrow) + 3. \text{Цел } (\downarrow) + 4. \text{Задачи } (4.1 + \infty \leftrightarrow 4.2. + \infty) + 5. \text{Метод } (\downarrow)}{6. \text{Субект } (\rightarrow), 7. \text{Предикат } (\rightarrow), 8. \text{Използвана литература } (+\infty), 9. \text{Тема } (\rightarrow)}$$

Тъй като маркира причинно-следствените връзки в академичното писане, **фрагментацията не може да съществува без дефрагментацията и обратно** (\leftrightarrow):

Тук ще приведем няколко информационни картини, създадени по този метод от студенти. Разработките им доказват приложимостта на дидактичния алгоритъм.

24.11. ПЪРВИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ В ОБРЕДНАТА НАРОДНА ПЕСЕН „ЛУДО ХОДЕ СОС ДРУЖИНА” (Информационна картина)

Красимира Танева

I. ОБЕКТ (автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I. 1. Автор – неизвестен (*автентичен словесен фолклор*);

I. 2. Заглавие – „Лудо ходе сос дружина” [1];

I. 3. Литературен род – лирика;

I. 4. Литературен вид – стихотворение (*текст на народна песен*).

II. ПРЕДМЕТ – създаване на информационна картина.

III. ЦЕЛ – структуриране на научен коментар.

IV. ЗАДАЧИ (фрагментация и дефрагментация):

IV.1. Фрагментация (тема, сюжет, герои, образи, хронотоп, особености на художествения стил):

IV.1.1. Тема – желаната любов;

IV.1.2. Сюжет – един млад момък *обикаля* с дружината си; решава да попита приятелите си защо все сънува една *малка мома* – през деня я вижда, а вечер му се присънва: насън тя идва близо до него, ляга на ръката му, но като се събуди, момата вече я няма...;

IV.1.3. Герой – лудо младо;

IV.1.4. Образи – малка мома, дружина, ръка, ръкав...;

IV.1.5. Хронотоп (време и пространство):

IV.1.5.1. Време – протяжно (*през деня, през нощта...*);

IV.1.5.2. Пространство – протяжно (*в гората, на мегдана...*);

IV.1.6. Особености на художествения стил (тропи и фигури):

IV.1.6.1. Тропи (метонимии, епитети):

IV.1.6.1.1. Метонимии (сингуларизация, плурализация):

IV.1.6.1.1.1. Сингуларизация – „*ей дружина(...)*”;

IV.1.6.1.1.2. Плурализация – „*(...) мили брате*”;

IV.1.6.1.2. Епитети – „*лудо*”, „*мили*”, „*малка*”...;

IV.1.6.2. Фигури (анафора, мезофора, епифора, епанафора, асонанс, алитерация, етимологична фигура):

IV.1.6.2.1. Анафора – „*Денъе гледам малка мома / денъе гледам, в ноке всонвам*”;

IV.1.6.2.2. Мезофора – „*Денъе гледам малка мома / денъе гледам, в ноке всонвам*”;

IV.1.6.2.3. Епанафора – „*ноке м'иде близо, близо / близо, близо дур до мене*”;

IV.1.6.2.4. Алитерация – „*на ръкатаа, на ръкавот*”, „*право сакамда ми кажии*”...;

IV.1.6.2.5. Асонанс – „*лудо ходи сос дружина*”, „*на дружина говореше*”, „*денъе гледам малка мома*”...;

IV. 2. Дефрагментация – това е любовна изповед, която търси *социално съпричастие*, външна показност; прилича на *задявка*, макар че обектът на любовното желание на практика отсъства; образът на „*малка мома*” е съновидение; в сюжетната интрига *тя* е недосегаема, недокосната, крехка, неопетнена; желанието за близост е само мечта, копнеж, надежна, *нега* (*доволство, блаженство, нежност...*):

*ноке м'иде близо, близо,
близо, близо дур до мене,
ми легнува на ръката,*

на ръкатаа, на ръкавот;

V. МЕТОД – аналитична обработка на стихотворение.

Цитирана литература

1. Златна христоматия на България : Кн. II. Антология / Състав.: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – София, 2018, с. 52.

4513 „Лудо ходе сос дружина” (обредна народна песен) (информационна картина)

24.12. ВТОРИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ В ЛЮБОВНА НАРОДНА ПЕСЕН „АКО УМРАМ, ДА НЕ ЖАЛЯШ” (Информационна картина)

Албена Христова

I. ОБЕКТ(автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I.1. Автор – неизвестен (*автентичен словесен фолклор*);

I.2. Заглавие – „Ако умрам, да не жаляш” [1];

I.3. Литературен род – лирика;

I.4. Литературен вид – стихотворение (*текст на народна песен*).

II. ПРЕДМЕТ – създаване на информационна картина.

III. ЦЕЛ – структуриране на научен коментар.

IV. ЗАДАЧИ (фрагментация и дефрагментация):

IV.1. Фрагментация (тема, сюжет, герои, образи, хронотоп):

IV.1.1. Тема – любовта като нравствена мярка;

IV.1.2. Сюжет – абстрактна изповед, която разкрива *желани метаморфози* след смъртта („Ако умра”): ако *той* умре, *тя* да не го жали, а да го хвърли в морето, където *той* ще се преобрази в *риба*; така рибарите ще го уловят в мрежите си и ще го продадат на пазара; *тя* да купи *рибата* и да я опече; когато стори всичко това, *той* ще се превърне в *пепел*, която *тя* трябва да събере в забрадката си и да разпръсне в градината; от пепелта ще израсне *бял босилек*, който девойките ще носят в пазвите си, а юнаците под фесовете...;

IV.1.3. Герои – момъкът;

IV.1.4. Образи – „бело цвек”, „гемия” [2], „морето”, „риба”, „шамия [3]...”;

IV.1.5. Хронотоп (време и пространство):

IV.1.5.1. Време – протяжно („Ако умрам...”);

IV.1.5.2. Пространство – протяжно („да ме зе‘иш во скуте‘и,/ да м‘ однесиш на гемия,/ да ме фърлиш по морето.”...);

IV.1.6. Особености на художествения стил (тропи и фигури):

IV.1.6.1. Тропи (метафора, символи, епитети):

IV.1.6.1.1. Метафора: „Ке излезам рамн‘ босилџок,/ що го носет девојките,/ девојките в пазу‘ите;/ ке излезам бело цвеке,/ що го носет юнаците,/ юнаците пот фесо‘и”;

IV.1.6.1.2. Епитети – „морска”, „рамн““, „бело”;

IV.1.6.1.3. Символи – море, риба, босилек;

IV.1.6.2. Фигури (анафора, епанафора, синтактичен паралелизъм с анафоричен ефект, асонанс, алитерация):

IV.1.6.2.1. Анафора – „Ке се сторам морска риба,/ ке ме фатет влакарите,”;

IV.1.6.2.2. Епанафора – „Ако умрам, да не жаляш/да не жаляш, да не плачеш”, „ке ме фатет влакарите/влакарите, рибарите”...;

IV.1.6.2.3. Синтактичен паралелизъм с анафоричен ефект – „да ме зе‘иш во скуте‘и,/ да м‘ однесиш на гемия,/ да ме фърлиш по морето.”...;

IV.1.6.2.4. Асонанс – „да ме зе‘иш во скуте‘и”, „да м‘однесеш на гемия”, „да ме вариш, да ме печеш”...;

IV.1.6.2.5. Алитерация – „ако умрам, да не жаляш да не жаляш, да не плачеш”, „влакарите, рибарите”...;

IV.2. Дефрагментация – основната колизия в тази любовна народнопесенна изповед е изградена върху преход от условно (напр.: „Ако умрам, да не ж

аляш, да не плачеш”) към повелително наклонение („да не ж

аляш, да не плачеш” или „да ме вариш, да ме печеш,/ ке се сторам праф и пепел,/ да ме збереш в ал шамия,/ та да пойдеш во градина,/ тамо да ме испосеши”). Онова, което трябва да се случи след предполагаемата смърт, заслужава специално внимание – ако умре, тя трябва да го хвърлили в морето, където той ще се превърне в риба [4]; рибата трябва бъде изгорена, а прахът ѝ да се разпръсне в градина, защото от него ще поникне босилек [5]. Народната песен „Ако умрам, да не ж

аляш” е семантичен продукт, който чрез сложна аглутинация смесва универсални християнски символи с езически обред („да ме вариш, да ме печеш,/ ке се сторам праф и пепел”). Любовта между двамата не е егоцентрична, тя е чиста и свята, прилича на нравствена мярка, която трябва да се всели в сърцата на девојките и юнаците:

*К*е излезам рамн‘ босилџок,
*щ*о го носет девојките,
*д*евојките в пазу‘ите;
*к*е излезам бело цвеке,
*щ*о го носет юнаците,

юнаците пот фесо 'и.

V. МЕТОД – аналитична обработка на любовна народна песен.

Цитирана литература и бележки

1. Златна христоматия на България : Кн. П. Антология / Състав.: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – София, 2018, с. 51.
2. Гемия („да м' однесиш на гемия") – неголям кораб с платна.
3. Шамня („да ме збереш в ал шамия") – забрадка, женска кърпа за глава.
4. Рибата е един от най-ранните символи на християнската вяра. В самата дума, но написана на гръцки език – ΙΧΘΥΣ – е скрит акроним, който в богословската литература се тълкува по следния начин: Ι → Ιησούς (букв. Иисус); Χ → Χριστός (букв. Христос → Помазникът); Θ → Θεός (букв. Божий); Υ → Υἱός (букв. Син); Σ → Σωτήρ → (букв. Спасител).
5. Босилекът (от *gr.* βασιλικός – букв. царски) се смята за свещена билка, защото е поникнала от кръвта на Христос. В православните храмове *ръснето с китка босилек* е задължително при молебени, заупокойна молитва и различни канонични ритуали.

4512 „Ако умрам, да не желяш” (битова любовна народна песен) (информационна картина)

24.13. ТРЕТИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ НА ПОВЕДЕНИЕ В СТИХОТВОРЕНИЕТО „КАДЪР ОТ ФИЛМ – ПРОЛЕТ 1945” НА ДРАГОМИР ШОПОВ (Информационна картина)

Василка Манева

I. ОБЕКТ (автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I.1. Автор – Драгомир Георгиев Шопов (1938-2022) е български поет и публицист. Роден е в София. Завършил е българска филология в СУ „Св. Климент Охридски”. Бил е отговорен редактор в Българското национално радио, зам.-главен редактор и главен редактор на в. „Земеделско знаме” и др. Негови творби са преведени на полски, руски, румънски, френски, английски и сръбски език. Носител е на многобройни национални отличия за литература.

Съч.: „В една капка дъждовна” (1970), „Ветровете нямат възраст” (1974), „Трева и сняг” (1979), „Какво запомних от деня” (1979), „Летопис за началото” (1982), „Преди да се завърна” (1984), „Непослушен влак” (1986), „Въздух за песен” (1987), „Да не лъжем живота” (1987), „Задълго тук” (1988), „Малкият художник” (1989), „Стъпки във времето” (1998), „Котка в килера” (1999), „Сричка от небесно слово” (2001), „Вечните букви на живота” (2002), „През прозореца на

времето” (2006), „В кръга на залеза” (2007), „Небе и корен” (2008), „Запази ни, любов!” (2009), „Храбростта и мъката на България” (2010), „И безсмъртно остава сърцето” (2010) и др.

I.2. Заглавие – „Кадър от филм – Пролет 1945”.

I.3. Литературен род – лирика;

I.4. Литературен вид – стихотворение.

II. ПРЕДМЕТ – създаване на информационна картина.

III. ЦЕЛ – структуриране на фрагментиран научен анализ.

IV. ЗАДАЧИ (фрагментация и дефрагментация):

IV.1. Фрагментация (тема, сюжет, хронотоп, герои, мотиви, особености на художествения стил):

IV.1.1. Тема – войната;

IV.1.2. Сюжет – сантиментална лирическа изповед, която следва фабулата на фрагмент от неуточнена кинематографична творба, отразяваща събитие от Втората световна война: самолети, трева, гробове и едно дете, което „с изтръпнали ръчици разравя греди и тухли, рухнали стени”, за да намери своите родители...

IV.1.3. Хронотоп (време и пространство):

IV.1.3.1. Време – протяжно („А сълзите му взе ги пролетта” – 1945 г.);

IV.1.3.2. Пространство – протяжно („И босите крачка вървят полека –/ отвъд гората и отвъд смъртта.”);

IV.1.4. Лирически герои – лирически говорител, дете...;

IV.1.6. Особености на художествения стил (тропи, фигури):

IV.1.6.1. Тропи (метафори, литота, оксиморон, епитети):

IV.1.6.1.1. Метафори – „Железни птици от гнезда железни/ под купола на моя век летят./ Расте тревата върху гроб и бездна,/ а мините чертаят смъртен път./ И босите крачка вървят полека –/ отвъд гората и отвъд смъртта./ Върви дете по черната пътека/ и после бавно спира в пепелта.”...;

IV.1.6.1.2. Литота – „С изтръпнали ръчици то разравя/ греди и тухли, рухнали стени.”;

IV.1.6.1.3. Оксиморон – „и дълго ще го виждам. В тишината/ се блъсват онемелите очи.”;

IV.1.6.1.4. Епитети – „железни”, „черната”, „изтръпнали”, „рухнали”, „разтреперени”, „онемелите”, „посечено”...;

IV.1.6.2. Фигури (реторично обръщение, синтактичен паралелизъм, анафора, алитерация, асонанс):

IV.1.6.2.1. Реторично обръщение – „Но татко си не може да изправи/ дори да моли: „Татенце, стани!”;

IV.1.6.2.2. Синтактичен паралелизъм – „отвъд гората и отвъд смъртта”;

IV.1.6.2.3. Анафора – „*И то върви. А виждам го така/ и дълго ще го виждам. В тишината*”;

IV.1.6.2.4. Алитерация – „*Железни птици от гнезда железни/ под купода на моя век детят./ Расте тревата върху гроб и бездна*”;

IV.1.6.2.5. Асонанс – „*Върви дете по черната пътека/ и после бавно спира в пепелта*.”;

IV.2. Дефрагментация – етично послание срещу войната, постигнато чрез сложен метафоричен пренос към неуточнена кинематографична творба, която разкрива съдбата на невинна жертва. Оксиморонът „*В тишината/ се блъсват онемелите очи*.” търси нравствено съпричастие с онова, което се случва на екрана:

Там майка му простираше прането.

Козлето там развяваше звънче...

Сега ги няма. Има гроб и бездна.

*Детето с разтреперани крака
от този ад самичко ще излезе.*

*И то върви. А виждам го така
и дълго ще го виждам. В тишината
се блъсват онемелите очи.*

*И то върви, върви сега нататък –
там утрото посечено мълчи.*

Върви детето. Вече нищо няма.

*А сълзите му взе ги пролетта,
за да измие всяка черна рана.*

VI. МЕТОД – аналитична обработка на стихотворение.

Цитирана литература

1. Златна христоматия на България : Кн. II. Антология / Състав.: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – София, 2018, с. 209.

4531 „Кадър от филм – Пролет 1945” / Драгомир Шопов (стихотворение) (информационна картина)

24.14. ЧЕТВЪРТИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ В СТИХОТВОРЕНИЕТО „ВЪЛНОЛОМ“ НА ИВАН ПЕЙЧЕВ (Информационна картина)

Полина Петрова

I. ОБЕКТ (автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I.1. Автор – Иван Петров Пейчев (1916-1976) е български поет и драматург. Роден е в Шумен. Бил е библиотекар в Калофер. Сътрудничи на вестниците „Отечествен фронт“, „Работническо дело“ и „Стършел“...

Съч.: „Стихотворения“ (1948), „В минути пред атака“ (1955), „Начало на деня“ (1955), „Далечно плаване“ (1962), „Лирика“ (1964), „Лаконично небе“ (1967), „Стихотворения“ (1967), „Есен на брега“ (1968), „Знамената са гневни“ (1973) и др.

I.2. Заглавие – „Вълнолом“ [1];

I.3. Литературен вид – лирика;

I.4. Литературен род – стихотворение.

II. ПРЕДМЕТ – създаване на информационна картина.

III. Цел – структуриране на фрагментиран научен анализ.

IV. ЗАДАЧИ (фрагментация и дефрагментация):

IV.1. Фрагментация (тема, сюжет, хронотоп, герои, образи, мотиви, особености на художествения стил):

IV.1.1. Тема – сбогуването;

IV.1.2. Сюжет – безсюжетна лирическа изповед, в която *той* се сбогува с нея и търси *интрига* в пристанищния екстериор: морската бездна („Мълчи морето-спомен/ и бездната на нашето крушение/ с нито една вълна не ще нахлуй/ оттатък вълнолома“), корабите („оттатък вълнолома,/ където корабите насмолени/ люлеят своите черни отражения.“), вълните („и бездната на нашето крушение/ с нито една вълна не ще нахлуй“), хоризонтът („Тъмнее хоризонта съкрушен/ сред есенното пладне/ и ние сред мълчанието строго/ спокойно можем да си кажем „сбогом““)...

IV.1.3. Хронотоп (време и пространство):

IV.1.3.1. Време – протяжно („Тъмнее хоризонта съкрушен/ сред есенното пладне“);

IV.1.3.2. Пространство – протяжно („Морето дебне между нас/ с дълбокото пристанище“);

IV.1.4. Герои – лирическият герой/лирическият говорител;

IV.1.5. Образи – морето, пристанището, хоризонтът...;

IV.1.7. Особенности на художествения стил (тропи и фигури):

IV.1.7.1. Тропи (метафори, метонимия, олицетворение, епитети, фигури):

IV.1.7.1.1. **Метафори** – „Тъмнее хоризонта съкрушен/ сред есенното пладне/разплискано край бреговете голи/със зидовете, срутени отколе.“; „Мълчи морето-спомен / и бездната на нашето крушение/ с нито една вълна не ще нахлуй...“;

IV.1.7.1.2. **Метонимия** – „дълбокото пристанище“;

IV.1.7.1.4. **Олицетворение** – „Морето няма да ни чуи“;

IV.1.7.1.6. **Епитети** – „есенното“, „синьото“, „дълбокото“...;

IV.1.7.2. Фигури (рефрен, възходяща градация, анафора, алитерация, асонанс):

IV.1.7.2.1. **Рефрен** – „спокойно можем да си кажем „сбогом““;

IV.1.7.2.2. **Възходяща градация** – „Морето дебне между нас / с дълбокото пристанище, / с тържествената меланхолия“.

IV.1.7.2.3. **Анафора** – „с дълбокото пристанище / с тържествената меланхолия...“;

IV.1.7.2.4. **Алитерация** – „Морето няма да ни спре“;

IV.1.7.2.5. **Асонанс** – „Тъмнее хоризонта съкрушен/ сред есенното пладне“;

IV.2. **Дефрагментация** – разгърнати метафори и олицетворения търсят нарочни символни изображения, които да бъдат в унисон с рефрена („спокойно можем да си кажем „сбогом““): „Тъмнее хоризонта съкрушен/ сред есенното пладне/разплискано край бреговете голи/със зидовете, срутени отколе.“; „Мълчи морето-спомен / и бездната на нашето крушение/ с нито една вълна не ще нахлуй...“... Метонимията „дълбокото пристанище“ обобщава представата за спомен от интимна близост, която търси, но не намира универсални нравствени критерии в пристанищния екстериор:

*Морето няма да ни чуи.
Мълчи морето-спомен
и бездната на нашето крушение
с нито една вълна не ще нахлуй
оттатък вълнолома,
където корабите насмолени
люлеят своите черни отражения.*

V. МЕТОД – аналитична обработка на стихотворение.

Цитирана литература

1. Златна христоматия на България : Кн. II. Антология / Състав.: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – София, 2018, с. 153.

4527 „Вълнолом“ / Иван Пейчев (стихотворение) (информационна картина)

24.15. ПЕТИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ В НАРОДНАТА ПЕСЕН „НЕРАЗДЕЛНИ“ (Информационна картина)

Венче Бързакова

I. ОБЕКТ (автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I.1. Автор – неизвестен (*автентичен словесен фолклор*);

I.2. Заглавие – „Неразделни“ [1];

I.3. Литературен род – лироепос;

I.4. Литературен вид – стихотворение (*текст на народна песен*).

II. ПРЕДМЕТ – създаване на информационна картина.

III. ЦЕЛ – структуриране на научен коментар.

IV. ЗАДАЧИ (фрагментация и дефрагментация):

IV.1. Фрагментация (тема, лирически сюжет, хронотоп, лирически герои, образи, особености на художествен стил):

IV.1.1. Тема – невъзможната любов;

IV.1.2. Сюжет – народната песен „Неразделни“ [2] разкрива безграничната любов между двама млади, които имат нещастieto да не получат одобрението на своите родители. Това води до голяма трагедия в семействата им. Момъкът е изпратен в гората, където дърво го премазва, а момата е ухапана от змия. На местата, където са погребани, израстват *ела* и *явор*. Клоните на дърветата се превиват и преплитат. Славей проклina лошотията на родителите, които запалват голям огън, за да изгорят *елата* и *явора*, но самите те попадат в него...

IV.1.3. Герои – влюбените, *мала мома* и *юнак момък*, бащата на момата и майката на момъка;

IV.1.4. Символи – огънят, вятърът, змията, дървото;

IV.1.5. Хронотоп (време, пространство):

IV.1.5.1. Време – девет години („*Любили се до две млади глупави,/ любили се тъкмо девет години*”);

IV.1.5.2. Пространство – селото („*Падна дърво, преби момка над село,/ скокна змия, секна мома под село –/ закопаха добър юнак над село,/ закопаха мала мома под село.*”);

IV.1.6. Особености на художествения стил (тропи, фигури):

IV.1.6.1. Тропи (разгърнатa метафора, епитети, олицетворение):

IV.1.6.1.1. Разгърнатa метафора – „*Израсла е тънка ела под село,/ израсъл е зелен явор над село,/ превиха се двата върха сред село,/ на върхове славей пиле идеше,/ сутрин рано, вечер късно пееше.*”;

IV.1.6.1.2. Епитети – „млади глупави”, „млади влюбени”, „мала” / „добър” / „ситно сено зелено” / „тънка”, „буен”, „силен”, „момкова”...;

IV.1.6.1.3. Олицетворение – „Като пее славея, пиле говори: / „Пукни, тресни, ти момкова майчице! / Пукни, тресни и ти момин бащице! / Събраха се до два млади влюбени, / ще живеват, ще векуват наедно.”...;

IV.1.6.2. Фигури (инверсии, синтактичен паралелизъм с анафоричен ефект, анафори, епифора, алитерация, асонанс):

IV.1.6.2.1. Инверсии – „сено зелено”, „на момъка майка му”, „на момата баща ѝ”, „сутрин рано”, „вечер късно”...;

IV.1.6.2.2. Синтактичен паралелизъм с анафоричен ефект – „Дошло време да се вземат два млади, / не бе каил на момата баща ѝ / да се вземат до два млади любовни, / да се водят, да поминат наедно”, „Закани се на момата баща ѝ, / та отсече тънка ела под село, / закани се на момъка майка му, / та отсече зелен явор над село.”;

IV.1.6.2.3. Анафори – „Любили се до две млади глупави, / любили се тъкмо девет години”, „закопаха добър юнак над село, / закопаха мала мома под село” / „Пукни, тресни, ти момкова майчице! / Пукни, тресни и ти момин бащице!”...;

IV.1.6.2.4. Епифора – „Падна дърво, преби момка над село, / скокна змия, секна мома под село, / закопаха добър юнак над село, / закопаха мала мома под село, / Израсла е тънка ела под село, / израсъл е зелен явор над село, / превиха се двата върха сред село”;

IV.1.6.2.5. Алитерация – „падна дърво, преби момка над село”...;

IV.1.6.2.6. Асонанс – „да се вземат до два млади любовни”, „да се водят, да поминат наедно”...

IV.2. Дефрагментация – фантастичният сюжет на песента е израз на дълбоки човешки чувства. Съдбата на влюбените зависи от волята на родителите им, които не са съгласни с тяхната връзка. Така се случва, че „мала мома” и „добър юнак” загиват. Но те не са мъртви. Разказът на славея („Като пее славея, пиле говори: / „Пукни, тресни, ти момкова майчице! / Пукни, тресни и ти момин бащице! / Събраха се до два млади влюбени, / ще живеват, ще векуват наедно.”...) е метафоричен пренос към образите на две безсмъртни души – на местата, където са погребани, израстват ела и явор, клоните на дърветата се превиват и преплитат. Несъгласието на родителите се превръща в семейна вендета – майката и бащата запалват голям огън, за да изгорят елата и явора, но самите те попадат в него. Смразяващ е този финал. Тук е проектиран универсален модел на поведение, според който няма ненаказано зло:

*Запалиха буен огън край село,
да изгорят ела, явор, и двама,
че се дигна буен огън под село
и повеял силен вятър над село,
та изгори момковата майчица
и изгори на момата баща ѝ.*

V. МЕТОД – аналитична обработка на стихотворение.

Цитирана литература и бележки

1. Златна христоматия на България : Кн. II. Антология / Състав.: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – София, 2018, с. 34.

2. Сюжетът на народната песен „Неразделни“ е доразвит в поемата „Неразделни“ от Пенчо П. Славейков.

4511 „Неразделни“ (народна песен) (информационна картина)

24.16. ШЕСТИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ В СТИХОТВОРЕНИЕТО „ДАЛИ ЗАЩОТО СИ БЕЗКРАЙНО МЛАДА...“ ОТ БОЖИДАР БОЖИЛОВ (Информационна картина)

Соня Генчева

I. ОБЕКТ (автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I.1. Автор – Божидар Борисов Божилев (1923-2006) е роден във Варна. Завършва гимназия в родния си град и право в СУ „Св. Климент Охридски“. Бил е главен редактор на сп. „Пламък“ (1966-1970), в. „Литературен фронт“ (1972-1973), в. „Пулс“ (1980-1984), директор на издателство „Народна култура“ (1973-1980), зам.-председател на Съюза на българските преводачи (1979-1989), главен редактор на сп. „Факел“ (1984-1996) и др.

Съч.: „Трета класа“ (1939), „Извън времето“ (1942), „Любов и омраза“ (1951), „Ямбически новели“ (1955), „С ракета „LZ“ на луната“ (1956), „Суворовец и нахимовец“ (1956), „Лирика“ (1957), „Добри и весели другари“ (1958), „Южни стихове“ (1959), „Войнишка кръв“ (1959), „Исторически поеми“ (1960), „Варненски въздух“ (1961), „Четвъртото измерение“ (1961), „И дъх на бензин“ (1962), „Стихове“ (1962), „Каталог на чувствата“ (1963), „Мъжествен ритъм“ (1964), „Пробният брак на Ани“ (1964), „Посещение в миналото“ (1964), „Доктор Донкин“ (1964), „Пролетна поезия“ (1965), „Празник“ (1966), „Бреговете на любовта“ (1966), „Горди оди“ – лирика (1969), „Звънете ми на телефон...“ (1970), „Море“ (1970), „Лесни песни“ (1973), „Американска тетрадка на Божидар Божилев“ (1976), „Поети отблизо“ (1976) и др.

I.2. Заглавие – „Дали защото си безкрайно млада“.

I.3. Литературен род – лирика;

I.4. Литературен вид – стихотворение;

II. ПРЕДМЕТ – създаване на информационна картина.

III. ЦЕЛ – структуриране на научен коментар.

IV. ЗАДАЧИ (фрагментация и дефрагментация):

IV.1. Фрагментация (тема, лирически сюжет, хронотоп, лирически герои, образи, особености на художествен стил):

IV.1.1. Тема – прераждащата сила на любовта;

IV.1.2. Лирически сюжет – в мига на любовното щастие, *тя* – защото е *безкрайно млада* – връща спомените на лирическия герой за времето, когато „сребриста нежност грее и звучи”, а цветята „имат сини личица”; някакъв ненаситен любовен порив създава цветна магия в екстериора: хиляди слънца огряват „дълбоката призвездна синева”...

IV.1.3. Герои – лирическия герой/лирически говорител;

IV.1.4. Образи – цветя, слънца, сини личица, звездна нощ;

IV.1.5. Хронотоп (време и пространство):

IV.1.5.1. Време – протяжно (*вечерта*);

IV.1.5.2. Пространство – протяжно (*полето*);

IV.1.6. Особености на художествения стил (тропи и фигури):

IV.1.6.1. Тропи (метафори, хипербола, скрито сравнение, олицетворения, епитети):

IV.1.6.1.1. **Метафори:** „*Топи се в мене всяка скръб и болка./ сребриста нежност грее и звучи.*”, „*И някаква магия ме издига/ в дълбоката призвездна синева*”...;

IV.1.6.1.2. **Хипербола** – „*Огрян от много, хиляди слънца.*”;

IV.1.6.1.3. **Скрито сравнение** – „*Аз съм дете. И всичко в мене пее*”;

IV.1.6.1.4. **Олицетворение** – „*Цветята имат сини личица*”;

IV.1.6.1.5. **Епитети** – „*хиляди*”, „*сини*”, „*дълбоката*”, „*ненаситен*”...;

IV.1.6.2. **Фигури (анафора, реторичен въпрос с апосиопеза, реторични възклицания, синтактичен паралелизъм, анжамбман, асонанс, алитерация):**

IV.1.6.2.1. **Анафора** – „*Така е леко, светло на гърдите!/ Така е топла, тиха вечерта,*”;

IV.1.6.2.2. **Реторичен въпрос с апосиопеза** – „*Дали защото си безкрайно млада, ти ми възвърна младостта?...*”;

IV.1.6.2.3. **Реторични възклицания** – „*Така е леко, светло на гърдите! (...)/ Сега ме гледат. И това ми стига!/ Гласа ти слушам. Стига ми това!*”;

IV.1.6.2.4. **Синтактичен паралелизъм** – „*Така е леко, светло на гърдите!/ Така е топла, тиха вечерта*”;

IV.1.6.2.5. **Анжамбман** – „*Аз съм щастлив. И аз не мисля колко/ ще бъдат с мене твоите очи.*”;

IV.1.6.2.6. **Асонанс** – „*Над мен отново лятна вечер./ Вървя в полето и бера цветя.*”;

IV.1.6.2.7. **Алитерация** – „*Дали защото си безкрайно млада,/ ти ми възвърна младостта?*”;

IV.2. Дефрагментация – това е *цветна* лирическа магия, която сякаш без посоки търси метонимчни съответствия на обобщената представа за любовта; нейната *безкрайна младост* променя не само *него* („*Топи се в мене всяка скръб и болка./ сребриста нежност грее и звучи*”), но и света наоколо („*Над мен отново лятна вечер./ Вървя в полето и бера цветя./ Аз съм дете. И всичко в мене пее./ Цветята имат сини личица.*”); чрез инверсията „*порив ненаситен*” Божидар Божилов изгражда своя философска алтернатива на *скръбта, отчуждението и болката*:

*Така е топла, тиха вечерта,
че аз я дишам с порив ненаситен,
завинаги задържах я в кръвта...
Топи се в мене всяка скръб и болка,
сребриста нежност грее и звучи.
Аз съм щастлив. И аз не мисля колко
ще бъдат с мене твоите очи.
Сега ме гледат. И това ми стига!
Гласа ти слушам. Стига ми това!
И някаква магия ме издига
в дълбоката призвездна синева.*

V. Метод – аналитична обработка на стихотворение.

Цитирана литература

1. Златна христоматия на България : Кн. II. Антология / Състав., послесловие: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – С., 2018, с. 166.

4520 „Дали защото си безкрайно млада” / Божидар Божилов (стихотворение) (информационна картина)

24.17. СЕДМИ ПРИМЕР:

УНИВЕРСАЛЕН МОДЕЛ ЗА ЧОВЕШКО ПОВЕДЕНИЕ В СТИХОТВОРЕНИЕТО „ЛЮБОВ – МАГИЧЕСКА РЕАЛНОСТ” НА ПАВЕЛ МАТЕВ (Информационна картина)

Гергана Христова

I. ОБЕКТ (автор, заглавие, литературен род, литературен вид):

I.1. Автор – Павел Христов Матев (1924-2006) е роден в с. Оризово, Старозагорска област. Завършва гимназия в Чирпан (1938) и славянска филология

IV.1.5.2.1. Анафора – „или отчаян ще заминеш,/ или ще вършиш чудеса”;

IV.1.5.2.2. Синтактичен паралелизъм– „И накипяла правда има / във жеста, в трепета, в гласа: / или отчаян ще заминеш, / или ще вършиш чудеса.”;

IV.1.5.2.3. Градация – „във жеста, в трепета, в гласа”;

IV.1.5.2.4. Анжамбман – „А в странен климат/ по полето/ цъфтят заветни цветове.”;

IV.1.5.2.5. Асонанс– „Любов – магическа реалност,/ неоскърбени светове –/ в крито жално и нормално”;

IV.1.5.2.6. Алитерация – „И веят в тръпните дървета/ нехайни, неми ветрове.”;

IV.2. Дефрагментация – една външно несложна поетична форма експонира върху вътрешния екран на петте строфи мелодичното устройство на напева. Делнични думи и словосъчетания *разгадават*, търсят логически обяснения в оксиморона „магическа реалност” – да, истинската любов е радост, когато се появи „*дъжд люляков*”, но тя е и *тъга*, и *сълзи*, които търсят „*честни обяснения*”; в *жеста*, в *трепета*, в *гласа* са открити допълнителни нравствени значения; някаква нежелана, но и желана илюзорна, иронична дисперсия на светлината струи от тези „*неоскърбени светове*”:

*Най-често във предсънно време
дъжд люляков ще зароси.
Там чуваш честни обяснения
и още вярваш на сълзи.*

*И накипяла правда има
във жеста, в трепета, в гласа:
или отчаян ще заминеш,
или ще вършиш чудеса.*

V. МЕТОД – аналитична обработка на стихотворение.

Цитирана литература

1. Златна христоматия на България : Кн. II. Антология / Състав., послесловие: Н. Василев, А. Куманова. – Ново е-изд. – С., 2018, с. 168.

4522 „Любов – магическа реалност” / Павел Матев (стихотворение) (информационна картина)

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ

1. *Цит. по:* Аристотел. Съчинения в шест тома. Том II, Част I. Физика. – С., 2012, с. 55-56.

2. Първичният образ на идеята за създаване на структурно-динамична теория на българската художествена литература е свързан с популярния термин „ускорено закъсняло развитие на българската литература”, чийто автор е руският литературовед Георгий Гачев (1929-2008). Срегнах се с него през есента на 1993 г. Това е нередактираният текст на диалога:

– *Като гледам как старателно сте се подготвили за този разговор, започвам да се притеснявам – виждам шест страници предварителни бележки, макар и да не знаете какво точно ще Ви питам. Ако искате, мога да започна с т.нар. „ускорено”, но „закъсняло развитие...”... Вече не ми звучи обидно, но това си е чист оксиморон!*

– През последните години аз се разочаровах от себе си. Особено от способностите ми да преценявам кое е хубаво и кое е лошо. Той Господ трябва да ги знае тия неща по-добре. Аз съм смъртен. Остра е обстановката у вас. Всяка дума се тълкува, но много често това тълкуване е неточно. Трябва да си прекалено дипломатичен, за да внушиш онова, което желаеш. А аз тая дипломатичност не я умея. Искрен човек съм. Затова идвам на това интервю, за да обясня какво всъщност се крие зад този израз...

– *Какъв е българинът?*

– Българинът е Хитър Петър. За него е естествено да хитрува. В този смисъл, като се гледам отстрани, имам чувството, че поведението ми е самопожертвователно...

– *Образът на Хитър Петър е една успешна крачка в този диалог. Но след като вие използвате Хитър Петър, аз ще ви посоча Иванушка Глупака. И причината за това е не само защото литературният им произход е един и същ – все изображения, снети в автентичния словесен фолклор на нашите два народа, – а защото така по-лесно могат да бъдат наблюдавани съществени черти от характера на българина и руснака. Тук има обаче нещо странно. Хитър Петър винаги е надхитряцията. Той винаги успява да умопомрачи съзнанието на най-хитрите си противници. Иванушка глупака почти винаги е надхитреният...*

– В Иванушка Глупака пулсира някакъв висш разум. Той е персонаж, който е съединен със свръхсила. Той побеждава, но побеждава винаги накрая. Доверчив и простодушен е, затова страда. Хитър Петър е винаги успяващият, винаги уреждащият се българин. Той е гъвкав, общува със свръхсилите, с чудото. Притежава въображение, което неговите гъпи и праволинейни противници нямат. Иванушка Глупака никога не разсъждава, тръгвайки от позиция на собственото „аз”. Той витае някъде във високите етажи на човешкото въображение. На него му помагат чудото, свръхсилите, природата. Хитър Петър

е напълно земен. Той няма контакт с трансценденталните пулсации на битието...

– *Кой от двамата е по-качествен?*

– Тук нещата не могат да се степенуват. Това са национални типове, които са равноценни...

– *Възможно ли е тогава българинът да потърси някакъв спасителен модел за поведение в образа на Хитър Петър?*

– Хитър Петър е в състояние да надхитри всички държавни и политически структури, които се опитват да нахлуят отгоре. Дали ще наречем тези структури византийци, турци, руснаци, Батенберги, американци, няма значение. Българинът си е същият. Той си гледа къщата, кефа, семейството, работата. Може да стои дълго зад чаша ракия и да беседва. Притежава усмивка и чувството за хумор. Живее в своя вкоренен бит и спазва неговите закони, независимо от капризите на времето...

– *Това славянски черти ли са?*

– Това не са славянски черти. В душевността на руснака тези характеристики отсъстват.

– *Може би българинът стои близко, но малко встрани от голямото славянско море...*

– Българинът е собствена национална конфигурация.

– *На кого прилича тогава. Някои казват, че българинът е не само сиромас, но и сирак в Европа. С кого трябва да търсим естествения контакт?*

– Кой го казва това за „сирак“-а?

– *Мнението е доста разпространено...*

– Нека си ги говорят тия неща. Българинът си гледа работата. Но от руснака българинът коренно се различава, от поляка – също. Може би повече приличате на гърците. Изобщо вие сте средиземноморски тип. Българинът vyplъщава в себе си един изключително оригинален синтез. България е на кръстопът. Тя е поле на напрежение, някакъв динамичен възел, точка между Севера и Юга, между Изтока и Запада. Българинът съчетава тези посоки, синтезира ги...

– *Кои са елементите на Българския космос?*

– Описал съм много национални мирогледи. Стремя се да опиша и българския. Питате ме за елементите на вашия Космос. Те са два – това са Балканът и Долината. На практика се получава една своеобразна синусоида, която напомня очертаванията на чашка...

– *Влезте в съдържанието на тези два полюса...*

– Балканът олицетворява мъжкото, Долината – женското начало в природата. Балканът олицетворява стремежа, движението нагоре, към висините. Там са всички хора на духа, които превъзможват българската ограниченост, за да се отправят на Север. Там се извисява Ботев, там са хайдутите, там е Яворов... Там са хората, които не можеха да понесат психологията на българския еснаф, на материалното, на семейния уют и къщата. Тъкмо тази валентност ви тегли към славянството, към Русия. Това е валентността на словото...

– *А долу, в ниското, може би трябва да търсим героите на Елен Пелин?*

– Долу, в ниското, е българската къща, българският бит, семейството, старата майка, кротката мила Гергана, Хаджи Генчо. Там е всичко онова, което създава. Онези, горе, разпиляват, тези, долу, създават основата на българщината. Последните теглят не към Север, а към Цариград, към Атина и Солун. Те създават устойчивостта на българина. Българинът шета по света. Но ако отиде някъде, пак се завръща. Той векове наред е владеел едно и също пространство. Руснакът има слаби корени. Дори трябваше да го закрепостяват, за да не мърда от земята си. За руснака са присъщи идеите на разширението. Това е принципът на екстензивното развитие в пространството...

– *Нека уточним все пак: кой български писател е успял да осъществи равновесието между, както се изразяват, Балкана и Долината, между високото и ниското в българската душевност? Кой стои на Билото?*

– Българският писател е балансиращ психологически тип. Той винаги е свързан с корените на народа, с Долината. Макар че имате и писатели, които повече стоят на високото – като Ботев, като Яворов и Димчо Дебелянов. Йордан Радичков е едно великолепно олицетворение на баланса, който търсите...

– Но защо Западна Европа не успя да оцени поетиката на Радичков.

Експериментът с „Малка северна сага” се оказва неуспешен, защото не получи Нобелова награда, заради която я написа. Шведската академия на науките възприе повече първичните сюжети на тази великолепна книга, отколкото тяхното конкретно художествено претворяване. Както се казва, пак се провалихме...

– Литературните ценности в Западна Европа се качествяват доста праволинейно. Политическите мотиви там са много важни. В този смисъл не трябва да се притесняваме от естетическите им подходи и критерии. Фактът, който посочвате, съвсем не говори за културната мощ на Западна Европа, а обратно – става очевидна нейната неспособност да разбира оригиналната поетика на Радичков. Те приеха Маркес, започнаха да се възхищават на японската литература. Мисля, че ще дойде време, когато и българският писател ще бъде оценен...

– Ако, разбира се, решим, че това признание е нещо твърде необходимо и животворно...

– Вие сте интроверти в национален мащаб. Думата, която искам да употреба тук, е самозадоволяване. Затвореното колело на вашето хоро е може би най-прякото олицетворение. Тук има и екстровертно начало – т.е. присъства човекът, който е обърнат към другия. Това е задруга, една събраност. Българинът по принцип не може да живее сам. Не мога без хората! Душата си давам за хората! Все характерни изрази от вашата ежедневна езикова практика. Българинът не е она задълбочен в себе си индивидуалист. В него демонизмът отсъства. За най-голям свой грях той смята тщеславието, но не и гордостта. Германецът и руснакът притежават чертите на демонизма. Диалогът между Долината и Балкана е същността на българското битие. Тук битието се превръща в бит. Битът е устойчив и е разработван векове наред. Повърхността не разколебава Долината, дълбочините, тя не размества корените. Животът на българина преминава сред роднините, в семейството. Бях в Баня при един мой братовчед, който беше зает да помага при строежа на един свой комшия. Бяха се събрали учители, инженери – всички помагаша...

– Това може ли да се случи в Русия?

– Можеше да се случи навремето в руското село до революцията. Но днес у нас то не съществува. А в България това може да се случи и сред интелигенцията. Обичаят на *т.нар.* „народен строеж” е запазен у вас. И това е може би най-прекрасното, което съм виждал тук. В Русия човекът е без бит. Човекът живее не в микрокосмоса, а в макрокосмоса. Микрокосмосът у нас е разрушен. Съхранено е само огромното пространство, а там, някъде горе, е държавата. Руският човек няма устойчивост. Затова за нас е много важна властта. Тя много силно ни въздейства. Или ни крепи, т.е. закрепостява, или ни слива като вятър. Вие притежавате пода. Ние – покрива. А какво е покривът? Това е силната държава. Ние сме защитени от силната държава. Българинът векове наред се е развивал интензивно, на едно място. А в Русия развитието е протичало екстензивно – в пространството, държавата се е разширявала. А интензивното развитие е развитие във времето. Това е съгъстяване, натрупване на субстанция. Затова руският човек е чуплива материя, непълтен е...

– Сигурно някъде тук трябва да търсим и неспособността на българина да вярва само в един Господ?

– Религиозността на един народ означава необходимост от нещо върховно. А българинът се самозадоволява. Това е вашият рационализъм и скептицизъм. Руският човек е инфантилен. Когато – както е в момента – държавата е разрушена, руснакът се чувства като безпризорно дете. Ако е глупак, става крадец или напълно пропада, безобразничи.

Българинът е възрастен човек. Като тип човек, той като че ли се ражда възрастен. Един български антрополог ми разказа за един ваш обичай, според който след като се роди – освен че се изкъпва, – детето се соли...

– За да не му мирише кожата...

– Солта го опича. Затова българинът е опечен, сгъстен...

– *Защо преценихте, че руският човек е инфантилен?*

– Руснакът винаги търси причините във от себе си. Особено ако се случи някаква беля или развала. Три са причините, които обикновено търсим, когато искаме „да оправдаем“ онова, което се случва в момента в Русия – предателството, лоши съветници, чужди хора...

– *Имената на предателите се менят според политическата ситуация в момента. Но българинът често пуска в ход и една изпитана във времето реакция спрямо чужденците. Те знаят, че точно когато най-малко очакват, той ще ги изостави в голяма – точно както Андрешко изоставя в латото съдията, който за него е чужденец. Това е може би най-тайното „оръжие“ на българина...*

– Това е много българска черта. В Русия е наопаки. Русия е примамлива и привлекателна за чужденците – и за немци, и за татари, и за евреи. Този огромен интернационален свят, какъвто е Русия, не пъди чужденците, а ги приобщава. У нас чужденецът живее по-добре от руснака. Но когато дойде разрухата, започва да работи обратният механизъм. Кой е предателят? Горбачов. Кои са лошите съветници? Ами ония западни интелектуалци, които начертаха *т.нар.* „Западен път“. Кои са чуждите хора? Евреите! Универсалният модел е добре смазан не само във времето, но и в пространството. И работи добре...

– *Накъде е тръгнал българинът в момента? По едно време имаше много притеснения у нас, че сме започнали да се пилеем по света.*

– Каквото и да се случва, българинът ще си остане тук, на родна земя. Той ще отива някъде, но като на гурбет. Така е правел винаги. Ще вземе акъл отгук-оттам и ще се завърне с пари и с нов акъл. Българинът вижда свръхидеите в телесен образ. Това е гръцки начин на мислене. Макар и да е получил християнството, него го тегли повече политеизма. Той иска да чувства много богове около себе си...

– *Каква е вашата прогноза за влиянието на т.нар. „секти“, които със сигурност са нахлули и в Русия?*

– Българинът ще поогледа, ще вземе онова, което му върши работа, и ще ги изхвърли. Толкова! Е, младежите отначало ще се увлекат, но това ще бъде за година-две. Българинът е прекалено затворен в своя свят. Той няма нужда от свръхсили, за да организира жизнения си опит. При вас православието съществува като обред, а не като някаква екстатична религиозност, каквата е присъща на чехите, словаците, поляците или руснаците. Питагор казва: „Човекът е мярка за всички неща“. Тук се крие най-висшето правило за българина. Нито Бог, нито животните, нито свръхидеите.

– *Човешката мярка не е голяма...*

– Човешката мярка не е голяма, но тя е твърда, опорна. В днешния свят тя достатъчно добре може да регулира и балансира...

Вж по-подробно в: Василев, Николай. Психология на литературното убийство. – С., 1995, с. 173-180.

3. *Вж по-подробно в: Юнг, Карл Густав. Психологически типове. – С., 1995, с. 486-487.*

4. Личностите и произведения, които създават единна представа за литературен говор, обикновено се съчетават в антологични сборове, т.е. в антологии. Втората част на „ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ: КНИГА II. АНТОЛОГИЯ“ (Състав. Н.

Василев, А. Куманова. С., 2014) фиксира лексикографски задачи, обвързани с подобен литературен масив.

Всяка литературна антология (*гр. ανθολογία* – букв. събирам цветя, букет от цветя, цветна градина) експонира и обговаря своеобразно съцветие от едно литературно наследство. Но литературната антология е и интелектуален акт, който не само регистрира, но и *обгрижва* своите избраници. Понякога е по-важно да се знае не какво е събрано, а кой го е събрал. При такива писатели като Иван Вазов, Константин Величков, Пенчо Славейков, Гео Милев или Елисавета Багряна събраното понякога се оказва ключ към поетиката на цяло литературно направление...

В антологията „ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ: КНИГА II. ...” има два раздела, озаглавени съответно Лирика и Епос.

Базово за раздел I. Лирика е изданието: Антология на българската поезия : В 2 т. / Ред. кол. Елисавета Багряна и др. – С. : Бълг. писател, 1969. (Други ред.: Ив. Давидков, Г. Джагаров, П. Динеков, Мл. Исаев, В. Колевски, Ан. Стоянов ; Ел. Багряна – псевд. на ред. Елисавета Любомирова Белчева ; Пълното име на ред. М. Исаев е Младен Исаев Младенов, на А. Стоянов – Анастас Стоянов Атанасов, а на Иван Давидков – Иван Давидков Иванов.). До избора на тази антология се стига в резултат на отсяването на кръг от най-представителни антологии в цялата история на българската антологична мисъл. За раздел II. Епос базово е изданието: Стара българска литература : В 7 т. / Ред. кол. Боньо Ст. Ангелов и др. ; [С предг. от Донка Петканова]. – С. : Бълг. писател, 1981- : Т. 1. Апокрифи / Състав. и ред. [с предг.] Донка Петканова. – 1981. – 432 с.; Т. 2. Ораторска проза / Състав. и ред. [с предг.] Лиляна Грашева. – 1982. – 396 с.; Т. 3. Исторически съчинения / Състав. и ред. [с предг.] Иван Божилов. – 1983. – 444 с.; Т. 4. Житиеписни творби / Състав. и ред. [с предг.] Климентина Иванова. – 1986. – 688 с.; Т. 5. Естествознание / Състав. и ред. [с предг.] Анисава Милтенова. – 1992. – 552 с. Извън обхвата на първоизточника са представени „История славянобългарская...” на Св. о. Паисий Хилендарски и автобиографичната творба на Св. епископ Софроний Врачански „Житие и страдания грешнаго Софрония”. Като цяло антологията препраща към „Кирило-Методиевска енциклопедия” – забележително справочно-енциклопедично издание на плеяда учени с принос в интердисциплинарния медиевистичен контекст на XX-XXI в., където има най-нови и добре подбрани цитирания, включително и чуждестранни...

Ето детайлното ѝ библиографско описание: Кирило-Методиевска енциклопедия / БАН. Инст. за лит. : В 4 т. : Т. 1-4. – С., 1985-2003. Т. 1 : А-3 / Гл. ред.: П. Динеков ; Ред.: Л. Грашева, Св. Николова. – С., 1985; Т. 2 : И-О / Гл. ред.: П. Динеков ; Ред.: Л. Грашева, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова. – С., 1995; Т. 3 : П-С / Гл. ред.: Л. Грашева; Ред.: Ек. Дограмаджиева, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова, Ана Стойкова. – С., 2003; Т. 4 : Т-Я. Допълнение / Гл. ред.: Л. Грашева; Ред.: Ек. Дограмаджиева, Св. Николова, Ана Стойкова. – С., 2003.

Всeki автор е включен с едно произведение. Изключение се прави за някои автори, които се представят с по едно белетристично и едно поетично произведение.

Важен елемент в раздел I. Лирика е реструктурирането на народната поезия по следната класификация на жанровете: КОСМИЧНИ – митични, легендарни, приказни...; РЕЛИГИОЗНИ – новозаветни, старозаветни...; СОЦИАЛНИ – мегдански, годечарски, сватбарски, трудови, семейни, обредни (лазарски...), любовни, галювни, жаловни, хумористични...; ГЕРОИЧНИ – хайдушки, юнашки, исторически...

В раздел I. Лирика е направено пълно преразглеждане на съдържанието на първоизточника. Допълнително са включени следните творби: „Татковина” (Петко Р. Славейков), „Хубава си, моя горо” (Любен Каравелов), „Кирил и Методий” (Стоян Михайловски), „Хайдушки песни” (Пейо Яворов), „Цветарка” (Христо Смирненски), „Почакай, слънце” (Дора Габе), „Потомка” (Елисавета Багряна) ... Навсякъде в общия справочен апарат, който следва в края на петте тома на изд. „Стара българска литература”,

за раздел II. Епос на антологията е направено осъвременяване на данните.

Тези бележки в антологията са поднесени под формата на коментари непосредствено след публикуването на съответните творби (а не както е в първоизточника – в края на съответния том). Имената на духовенството – автори на текстове и историческите личности – са изписани с техните достойнства, представени в съответствие с формата, възприета в световната справочно-енциклопедична традиция. Понятията от кръга на християнската естетика са посочени на базата на съвременните норми на православната християнска традиция (Св. Троица, Св. Възкресение, Св. Евангелие...; Исус, Авраам...).

Това правило е задължително и за четирите тома на „Златна христоматия на България”...

Тук е прибавен отсъстващият в Т. 3. Исторически съчинения на изд. „Стара българска литература” „Надпис на кан Омуртаг (Колона от тъмен сиенит. Църква „Св. 40 мъченици”, В. Търново)”. Осъвременен е текстыт за надписите около Мадарския конник. Антологията поднася в систематизиран вид творбите в българската литература, които като цяло следват хронологичен ред. За справочно-информационни цели е въведена единна номерация за всяка творба, включена в антологията. За произведенията в раздел I. Лирика тези номера са от I до CXLV, за раздел II. Епос – от 1 до 121 (общо: 266 творби). Към всяка творба е подбрана по единни принципи семантично съответстваща ъ илюстрация, която е придружена със същия пореден номер, идентифициращ творбата. Специални илюстрации са подбрани за разделите и подразделите на антологията.

Към антологията е създаден обширен справочно-библиографски апарат, поднесен под формата на Приложения: Библиографски списък на литература по антологията; Бележки към текстовете, посочени под NN I-XLI; Бележки към текстовете, посочени под NN XLII-CXLV; Бележки към текстовете, посочени под NN 1-4; Бележки, общи пояснения и приети съкращения, споменати в текстовете и посочени под NN 5-77; Речник на личните, географските и другите имена, споменати в текстовете и посочени под NN 5-77; Бележки към публикацията на Свети отец Паисий Хилендарски – „История славяноболгарская...” – N 76; Бележки към публикацията на Свети епископ Софроний Врачански – „Житие и страдания грешнаго Софрония” – N 77; Бележки към текстовете, посочени под NN 78-121; Именен показалец; Показалец на заглавията; Ключови думи на публикациите, посочени под NN I-CXLV; Ключови думи на публикациите, посочени под NN 1-121; Списък на илюстрациите към публикациите, посочени под NN I-CXLV; Списък на илюстрациите към публикациите, посочени под NN 1-121.

Включените в Приложенията библиографски данни (издания и литература) за всяка творба акцентират върху първата и последната ъ известна публикация.

В персоналните посочвания на всеки автор в Приложения са изтъкнати годините на раждане (и смърт) на твореца.

Проведена е и допълнителна работа по структуриране на материала в антологията по специално създадена ОБЩА ПЕРИОДИЗАЦИЯ (ХРОНОЛОГИЧЕСКА КЛАСИФИКАЦИЯ) НА БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА ЗА ПЕРИОДА IX-XXI в.: I. СРЕДНОВЕКОВНА (IX-XIV в.); II. ПРЕДРЕНЕСАНСОВА (XIV-XVIII в.); III. РЕНЕСАНСОВА (1762-1876 г.); IV. КЛАСИЧЕСКА (1876-1924 г.); V. НОВА (1924-1942 г.); VI. СЪВРЕМЕННА (1942-1956 г.); VII. НАЙ-НОВА (1956 г. - ...).

В преписването и в коментирането на текстовете на 266 произведения на българската литература от IX до XXI в. са участвали общо 323 студенти. Имената на тези студенти са посочени след формулировката: Подготовка/Подготвил за публикация. Антологията е насочена към вниманието не само на студенти, изучаващи под различна форма българската литература, но и към цялото наше общество.

5. Създаден е огромен философски, езиковедски, литературоведски и историографски концептуален масив, който обвързва преживяното българско историческо

време с опознатото и преосмисленото българско литературно пространство: Беньо Цонев, Боян Пенев, Михаил Арнаудов, Петър Динеков, Велчо Велчев, Боян Ничев, Кирил Мирчев, Стоян Стоянов, Стоян Младенов, Любомир Андрейчин, Пантелей Зарев, Ефрем Каранфилов, Тончо Жечев, Здравко Петров, Иван Попиванов, Здравко Чолаков, Симеон Хаджикосев, Кирил Топалов, Никола Георгиев, Михаил Василев, Симеон Янев, Петър Велчев, Енчо Мутафов, Светлозар Игов, Михаил Неделчев, Атанас Свиленов, Минко Бенчев, Иван Гранитски, Георги Цанков, Божидар Кунчев, Александър Иванов, Валери Стефанов, Александър Панов... Проучванията на Александър Теодоров-Балан (Българската литература. – С., 1896), Михаил Арнаудов (Строители на българското духовно възраждане. – С., 1954), Боян Пенев (История на новата българска литература. – С., 1930-1936), Милена Цанева (По страниците на „Под игото“. – С., 1976, 1989), Здравко Чолаков (Философски проблеми на българската поезия. – С., 1979), Пантелей Зарев (Панорама на българската литература. В 5 т. – С., 1966-1976), Петър Динеков (Стара българска литература. Ч. I и II. – С., 1950), Тончо Жечев (Българският Великден или страстите български. – С., 1975), Иван Попиванов (Теория на литературната творба. Поетика. – С., 1987), Никола Георгиев (Анализ на лирическата творба. – С., 1985), Стефан Елевтеров (Поетиката на Алеко Константинов и нашето литературно развитие. – С., 1978), Светлозар Игов (История на българската литература 1878-1944. – С., 1990), Енчо Мутафов (Време и художествено единство. – С., 1978), Валери Стефанов (Българска литература XX век. – С., 2003) и др. пребивават в литературното пространство – освен със своите високи познавателни качества и научно добротворство – и посредством една постоянно себетрансформираща се интерактивност.

Третата част на „ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ: КНИГА III. ИСТОРИОГРАФИЯ” (Н. Василев; науч. ред. А. Куманова. С., 2015), която е концептуална и библиографска в същността си, прави опит да се присъедини към този концептуален масив.

Тук се лансира хипотеза, според която идеята за словото, за езика по същество е религиозна, а не рационална, битова...

Най-високите образци, снети в историята на 13-вековната българска художествена литературна традиция, са на практика резултат от реално, задължително *единодействие/взаимодействие* на църковни и просветни деятели, на писатели и езиковеди.

Генеалогично издържаните линии – *автор* → *произведение* → *традиция* → *приемственост* – изграждат еластична мегаметафора от православен християнски произход.

Българският литературен език – съотнесен към идеите на В. Хумболт, В. Вунд, А. А. Потембня, К. Фослер, Т. Ман, А. Ф. Люсев... – е толкова неповторим, колкото неповторим е и българският народ. **Социокултурната съвкупност от хора, които се себепределят като българи чрез общността на език, територия, бит и култура, е преди всичко системно единство, което намира своето висше, обобщено въплъщение във филигранната структура на народната душа.**

6. Истинска акустична панорама на българската литература (IX-XXI) е постигната в първата част на „ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ: КНИГА I. ОРАТОРИЯ” (А. Куманова, Н. Василев. С., 2013), която решава повече дидактични задачи. Художествените трансформации, получени в интертекстуалните оратории „БЯЛА СВЕТЛИНА” – *HOMO LEGENS* („В началото бе словото”), *HOMO SCRIBENS* („Да се наречеш българин”), *HOMO NARRANS* („Плетение словес”), *HOMO VERBI GRACILIS* („Светна като слънце”), *HOMO CANTANS* („Песен на песните”), *HOMO PASSIONIS* („Не живея, а горя”) и *HOMO LUDENS* („Отворете и простете”), търсят художествени обобщения в нарочно избрани литературни послания от IX до XXI век включително. Посредством **интертекстуалните интеракции на Студентското научно общество при**

УниБИТ по време на академични церемонии, посветени на 24 май (Деня на българската просвета и култура и на славянската писменост) **и 1 ноември** (Деня на народните будители), **ораториите получиха широка гражданственост и видимо одобрение.**

7. Повесть временных лет. // Библиотека литературы Древней Руси / РАН. ИРЛИ; Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Понырко. – СПб.: Наука, 1997. – Т. 1: XI-XII века. – 543 с. (Ипатьевский список ПВЛ на языке оригинала и с синхронным переводом). *Цит.* по Электронная версия издания, публикация Института русской литературы (Пушкинский Дом) РАН.

8. Вж по-подробно в: **Андрейчин**, Л. Увод в езиковедението с оглед на славянските езици. – С., 1949.

9. Вж пълна библиография по въпроса в: **Романска**, Цв. Славянските народи. – С., 1977, с. 252-254.

10. Вж по-подробно в: **Бешевлиев**, В. Първобългарски епиграфски надписи. – С., 1961, с. 15-16.

11. Бешевлиев, В. Първобългарите. Бит и култура. – С., 1981.

12. Бакалов, Г. Историографски проблеми около ранната история на евразийските българи. // Български векове, 2, 2000, с. 9-16.

13. Добрев, П. Прабългарите. Произход, език, култура. – С., 1991.

14. Вж по-подробно в: **Бешевлиев**, В. Първобългарски епиграфски надписи. – С., 1961, с. 16.

15. Цит. съч., с. 31-32.

16. Голийски, П. Българите в Кавказ и Армения (II-X век). – С., 2006.

17. Бешевлиев, В. Първобългарите. Бит и култура. – С., 1981.

18. Цит. съч., с. 33.

19. Цонев, Б. История на българския език : Т. 1. Обща част. – С., 1984, с. 65.

20. Вж по-подробно в: **Мирчев**, К. Историческа граматика на българския език. – С., 1978, с. 160.

21. Цит. съч., с. 161.

22. Цит. съч., с. 248-249.

23. Цит. съч., с. 248.

24. Вж: **Стара българска литература** : Т. 4. Житиенписни творби. – С., 1986, с. 59.

25. Вж по-подробно: **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 96.

26. *Вж по-подробно в: Стронтели и ревнителите на родния език / Състав. Любомир Андрейчин, Венче Попова. – С., 1982.*

27. *Вж: СБНУ, VIII, 1892, отдел II, с. 56.*

28. *Цит. по: Стара българска литература : Т. 2. Ораторска проза. – С., 1982, с. 27.*

29. Оригиналният старобългарски текст на „Азбучна молитва” е загубен. Най-старият запазен препис е в руски варинат (XII), в който молитвата е фрагмент от пролога на *Учително евангелие* на Константин Преславски.

Вж по-подробно в: Куев, К. Азбучна молитва в славянските литератури. – С., 1964.

30. Ако следваме математическите изчисления на В. Златарски, годината не би трябвало да е 864-та, а 865-а. Ето каква е неговата версия: „*В известната приписка на черноризец Тудор Доксов от 907 г. датата на покръщането (Покръстването. – Бел. Н. В.) е означена според българската ера (Б.Е.) „в лето етхъ бехти”, т.е. през петия (бейти) месец на единадесетата (етхъ = куче) циклова година. Борис управлявал от 852 до 889 г. от Р. Хр. по сегашна ера, а от Б.Е. – от 172 (= 852 – 680) до 209 (= 889-680) слънчева година или от 177 до 215 лунна година. През този период дават „етхъ” или единадесета циклова година 179, 191, 203 и 215 лунни години от Б.Е. От тия четири години 1-та, 3-та и 4-та по време не подхождат, защото Борис покръстил своя народ не във 2-та година след заемането на престола и не в 12-та и в последната година преди отрочането си от престола; остава следователно лунната 191 година, на която е станало събитието, или по-точно в петия месец на 191 лунна година от Б.Е. Петият месец продължавал от 190.33 до 190.42 пълна лунна година или от 184.62 до 184.71 слънчева година от Б.Е., а от Р.Хр. от 864.62 (= 184.62 + 680) до 864.71 (= 184.71 + 680) или от 17 август до 19 септември 865 г. Но понеже от намерения в Югозападна Албания надпис се знае вече сигурно, че „Борис се покръстил заедно с дадения нему от Бога народ в 6374 година” от С.М. по цариградската ера или в 866 (= 6374 – 5508) септемврийска година от Р. Хр., която продължавала от 1 септември 865 до 31 август 866 година, то покръщането (Покръстването. – Бел. Н. В.) на Борис и на неговия народ станало между 1 и 19 септември 865 г., може би на 14 септември (стар стил) – на Кръстовден 865 г. По българското летоброение годината на покръщаването (Покръстването. – Бел. Н. В.) на Борис и българите от С.М. е 6376 (= 191 + 6185) г., която се дава в повечето руски хронографи, но среща се и 6377 г. както например в пространното житие на Св. Климент Охридски и в руската „Повест временных лет” (руския летопис). Тая година е изведена по септемврийската 866 година, която дава 192 лунна година от Б.Е., а пък 192 + 6185 = 6377 г.”.*

Вж по-подробно в: Златарски, В. Н. История на българската държава през средните векове. Т. 1. – С., 1971, с. 55-56.

31. **Св. Йоан Дамаскин** (VII-VIII) е роден в знатно християнско семейство в Дамаск. Той е византийски богослов и поет от арабски произход. Получава изключително високо за времето си светско и богословско образование. Известно време е на служба в халифата, след което става монах. През 726 г. заедно с брат си *Св. Козма Маюмски* (675-760) се оттегля в манастира „Св. Сава” в Йерусалим, където се отдава на литературна и богословска дейност. Св. Йоан Дамаскин привлича вниманието на йерусалимския епископ Йоан V (VII-VIII) със своята защита на *иконопочитанието*. През 734 г. е ръкоположен за презвитер. Не е известно кога точно е починал, но това по всяка вероятност е станало до 754 г., когато е анатемосан от иконоборческия събор и обявен за умрял. Освободен е от анатемата през 787 г. от Седмия вселенски събор. Св. Йоан Дамаскин е най-значимият

догматик в църковната история.

32. *Вж по-подробно в: Свети Йоан Дамаскин.* Т. III. Точно изложение на правата вяра. – С., 2021, с. 210.

33. *Пак там,* с. 239-240.

34. *Вж по-подробно за Енински апостол в:* Мирчев, К.и Кодов, Хр. Енински Апостол: старобългарски паметник от XI век. С., 1965. Христова-Шомова, И., Миклас, Х, Йорданов, Д. Енински апостол: ново издание. С., 2022. Коцева, Е. Особенности в календара на Енинския апостол // Старобългаристика, 9, 1985, N 1, 104-110. Христова, И. Тропарите в Енинския апостол // Старобългаристика, 18, 1994, N 4, 86-102. Йорданов, Д. Литургически предписания в рубриците на Енинския апостол // Преславска книжовна школа, 9, 2006, 426-449.

35. *Вж по-подробно за Слеченски апостол в:* Ильинский, Г.Л. Слеченский апостол XII в. Москва, 1912. Пенев, Пеньо. Към историята на старобългарския апостолски превод. Слеченски апостол – текстологическа и лингвистична характеристика на превода. Пловдив, 1983. Куев, К. Судьба Слеченского апостола. // Советское славяноведение, 1981, N 1, с. 61-65.

36. *Вж по-подробно за Охридски апостол в:* Мирчев, К. Към езиковата характеристика на Охридския апостол от XII век. // Климент Охридски: сборник от статии по случай 1050 години от смъртта му. С., 1966, с. 107-120. Турилов, А. Еще один след глаголицы в месяцеслове Охридского Апостола. // Slovo, 56/57, 2006-2007, 571-577. Овчаров, Н. Проучвания върху средновековието и по-новата история на Вардарска Македония, С., 1994.

37. *Цит. по: Св. Йоан Дамаскин.* Извор на знанието. Т. II. С., 2019, с. 47-48.

38. *Вж по-подробно за Маринско евангелие в:* Miklosich, Fr. Glagolitisches Fragment: Evang. Joann. 19.9. bis 19.28. // Slavische Bibliothek. Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. 1. – Wien, 1851, p. 261-263; Григорович, В. И. 1. Предварительные сведения, касающиеся литературы церковно-славянской. 2. О древнейших памятниках церковно-славянской литературы. // Григорович, В. И. Статьи, касающиеся древнего славянского языка. – Казань, 1852, с. 53-70; 74; Шафарик, П. И. Взгляд на древность глагольско письменности. // Изв. Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1, 1852, с. 369; Срезневский, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. // Изв. Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1, 1852, 85, с. 103-104; Срезневский, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. 4. Глагольское четвероевангелие В. И. Григоровича. // Изв. Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 2, 1853, с. 241-247; Šafárik, P. J. Památkyhlaholského písemnictví. – Praha, 1853, VIII-IX, p. 47-50; Berčić, J. Chrestomathialinguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis. – Praga, 1859, p. 66-69; Срезневский, И. И. Из обозрения глаголических памятников. // Изв. Имп. археолог. о-ва, 4, 1863, 1, с. 1-16; Цонев, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 137-140.

39. *Вж по-подробно за Зографско евангелие в:* Срезневский, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. – Санкт-Петербург, 1852. – 86 с.; Срезневский, И. И. Известие о глаголическом четвероевангелии Зографского монастыря. // Изв. Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 4, 1855-1856, с. 369-377; Срезневский, И. И. Из обозрения глаголических памятников. // Изв. Имп. археолог. о-ва, 4, 1863, 2, с. 93-119;

Jagic, V. Studien über das altslovenisch-glagolitische Zographos-Evangelium. // *Archiv für slavische Philologie*, 1, 1876, с. 1-55; 2, 1877, p. 201-269; Leskien, A. Zograph. Evang. Marc. 1.6. // *Archiv für slavische Philologie*, 2, 1877, p. 191-192; Jagic, V. Quattor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. – Berolini, 1879. – 224 p. (фототип. изд.: Graz, 1954); Geitler, L. Die albanesischen und slavischen Schriften. – Wien, 1883. – 213 p.; Van Wjik, N. Zu den altbulgarischen Halb vokalen. 4. Der Umlaut der Halb vokale im Codex Zographensis. // *Archiv für slavische Philologie*, 39, 1925, p. 15-43; Добрев, Ив. Палимпсестовите части на Зографското евангелие. // *Константин-Кирил Философ* : Докл. от Симпозиума, посв. на 1100-год. от смъртта му. – С., 1969, с. 157-164; Добрев, Ив. Къде е писано Зографското евангелие и странствувало ли е то из западнославянски земи. // *Бълг. ез.*, 22, 1972, б. с. 546-549; Цонев, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 137-140.

40. *Вж по-подробно за Асеманиево евангелие в:* Assemani, J. S. *Kalendaria ecclesiae universae*. – Roma, 1750. – 568 p.; Bobrowski, M. *Codices slavici Bibliothecae Vaticanae*. // *Scriptorum Veterum Collectio Vaticanis Codicibus*. Actes Vaticanae, 1820, 7, *Kalendaria Julii*; Dobrovsky, J. *Institutiones Linguae slavicae dialecti veteris*. – Vindobonae, 1822, p. 688-689; Bobrowski, M. *Codices slavici Bibliothecae Vaticanae*. // *Maius*, A. *Catalogus codicum Bibliothecae Vaticanae*. *Codices Orientales*. – Romae, 1831, p. 105-106; Kopitar, V. *Glagolita Glozianus*. – Vindobonae, 1836, p. IV; X; XXV; XXVIII; Kopitar, V. *Hesychii glossographi discipulus et . . .* – Vindobonae, 1839, p. 39-44; Silvestre, J. V. *Paleographie universelle*. 4. – Paris, 1841, p. 242-243; Срезневский, И. И. *Древние письменна славянские*. – Санкт-Петербург, 1848, с. 36; Григорович, В. И. *Статьи, касающиеся древнего славянского языка*. – Казань, 1852, с. 62-63; 73-74; Григорович, В. И. *Исследования о древних памятниках старославянской литературы*. – Санкт-Петербург, 1852, с. 6, 10, 32-33; Шафарик, П. Й. *Взгляд на древность глагольской письменности*. // *Изв. Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности*, I, 1852, с. 367-389; Safarik, P. J. *Pamatky hlaholskeho pisemnictvi*. – Praha, 1853, p. VII-VIII, 43-47; Бодянский, О. М. *О времени происхождения славянских письмен*. – Москва, 1855, с. 307; Racki, Fr. *Uvod*. // *Assemanov ili Vatikanski evangelistar*. – Zagreb, 1865, p. V-XII; C-CXIX; Jagic, V. *Uvod*. // *Assemanov ili Vatikanski evangelistar*. – Zagreb, 1865, p. XII-XCIX; Vondrak, V. *Altslovenische Studien*. Über das gegenseitige Verhältnis der ältesten Evangelientexte. // *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien*, 122, 1890, p. 53-67; Ягич, В. *Глаголическое письмо*. // *Энциклопедия славянской филологии* : 3. *Графика у славян*. – Санкт-Петербург, 1911, с. 51-262; Цонев, Б. *История на българский език* : Т. 1. – С., 1919, с. 163, 176-178; Mladenov, St. *Assemaniski albo Watykański Ewangeljarz*. // *Slovník starožitości słowiańskich*. *Zeszyt próbny*. – Warszawa, 1934, p. 1-3; Романски, Ст. *Старобългарски език в образци*. – С., 1945, с. 19-27; 271-369; Иванова-Мавродинова, В. *Украсата на старобългарските глаголически ръкописи*. // *Изкуство*, 15, 1956, 7, с. 10-16; Стоянов, Ст. и др. *Старобългарски език. Текстове и речник* / Ст. Стоянов, М. Янакиев. – С., 1965, с. 43-51; Иванова-Мавродинова, В. и др. *Украсата на старобългарските глаголически ръкописи* / В. Иванова-Мавродинова, Л. Мавродинова. // *Славянска палеография и дипломатика*. – С., 1980, с. 190-193; Джурова, А. *Към въпроса за оформянето и украсата на старобългарските глаголически и кирилски паметници*. // *Българско средновековие* : Бълг.-съв. сб. в чест на 70-год. на проф. Иван Дуйчев. – С., 1980, с. 308-312; Джурова, А. *Хиляда години българска ръкописна книга. Орнамент и миниатюра*. – С., 1981, с. 17-21; 23; 27; Иванова-Мавродинова, В. и др. *Асеманиевото евангелие. Старобългарски глаголически паметник от X в. I. Художествено-историческо проучване* / В. Иванова-Мавродинова, А. Джурова. – С., 1981; Минев, Д. *Асеманиево евангелие*. // *Кирило-Методиевска енциклопедия* : 1. – С., 1985, с. 124-134; Икономова, Ж. *Асеманиево евангелие*. // *Старобългарски енциклопедичен речник*. – С., 1992, с. 43-44; Джурова, А. *Украсата на Ватиканския кирилски палимпсест*: *Vat. gr. 2502*. – С., 2002.

41. Вж по-подробно за Савина книга в: Срезневский, И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, NXXV. – Санкт-Петербург, 1867, с. 44-57; Срезневский, И. И. Древние славянские памятники юсового письма. – 2. изд. – Санкт-Петербург, 1868, с. 5; Щепкин, В. Н. Рассуждение о языке Саввиной книги. – Санкт-Петербург, 1899; Щепкин, В. Н. Саввина книга (Памятники старославянского яз. : Т. 1). – Санкт-Петербург, 1903; Погорелов, В. Опыт изучения текста Саввиной книги. // *Sbornik filosof. fak. University Komensk'ho* : V. – Bratislava, 1927; Horálek, K. Význam Savviny knihy pro rekonstrukci staroslovenského prekladu evangelia. – Praha, 1948; Тот, И. Х. Русская часть Саввиной книги. // *Dissertationes Slavicae* (Szeged), XII, 1977, p. 177-205; Тот, И. Х. Русская часть Саввиной книги (Публикация текста). // *Dissertationes Slavicae* (Szeged), XV, 1982, p. 193-245; Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI-XIII вв.). – Москва, 1984, с. 30-33; Тот, И. Х. Русская редакция древнеболгарского языка. – С., 1985, с. 63-66; 114-120; 173-177; 198-199; 264-268; 273-274; 280-281; 300-302; 307; Каталог славяно-русских книг XI-XIV вв., хранящихся в Центральном государственном архиве древних актов СССР : Ч. 1 / О. А. Князевская, Н. С. Коваль, О. Е. Кошелева, Л. В. Мошкова. – Москва, 1988, с. 28-29; Князевская, О. А. Древнерусские дополнения в рукописи N 14 Типографического собрания (Центральный государственный архив древних актов СССР, Москва). // *Wiener Slavistischer Almanach*, 25/26, 1990, p. 221-222; Христова, И. Савина книга. // *Старобългарска литература* : Енцикл. речник. – С., 1992, с. 397; Тот, И. Х. Древнейшая русская часть Саввиной книги. – Сегед, 1995; Саввина книга / Изд. подгот. О. А. Князевская, Л. А. Коробенко и Е. П. Дограмаджиева ; Отв. ред. О. А. Князевская. – Москва, 1999.

42. Вж по-подробно за Св. Св. Константин-Кирил Философ (827-896) и архиепископ Методий (817-885) в: Невоструев, К. Записка о переводе Евангелия на славянский язык, сделанном св. Кириллом и Мефодием. // *Кирилло-Мефодиевский сборник*. – Москва, 1865, с. 225; срв. св. Димитрий Ростовски. // *Книга житий святых*. – Москва, 1898, с. 255; Погодин, М. Л. Речь, произнесенная в заседании Московского общества любителей российской словесности... в память о св. Кирилле и Мефодие. // *Кирилло-Мефодиевский сборник*. – Москва, 1865, с. 103; Малышевский, Ив. Святые Кирилл и Мефодий первоучители славянские. – Киев, 1886, с. 2-3; Попруженко, М. Г. Материалы для библиографии по Кирилло-Мефодиевскому вопросу. // *Журнал Министерства Народнаго Просвещения* (Москва), 1902, N 5, с. 87-125; Воскресенский, Г. Св. Кирилл Философ. // *Православная богословская энциклопедия* : Т. 10. – Санкт-Петербург, 1909, кол. 287; Теодоров-Балан, Ал. Житието на св. Кирил (ЖК, гл. III.) и св. Методий (ЖМ). // *Теодоров-Балан*, Ал. Кирил и Методий : Св. I. – С., 1920, с. 32; Лавров, Л. А. Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. – Ленинград, 1930; Теодоров-Балан, Ал. Писмо до крал Карл Лиси (Плешиви). // *Теодоров-Балан*, Ал. Кирил и Методий : Св. II. – С., 1934, с. 248; Гошев, Ив. прот. Светите братя Кирил и Методий. // *ГБФ*, Т. XV, 3, 1938, с. 52, заб. 7, с. 71-72; Трифонов, Ю. Съчинението на Константин Философа (св. Кирила) „Написание о правей вере“. // *Списание на БАН*, Клон ист.-филол. и филос.-общ., 1935, Кн. 52, N 25, с. 1-85; Киселков, В. Славянските просветители Кирил и Методий. – С., 1946, с. 39-55; Милев, Ал. Жития на св. Климент Охридски (Италианска легенда). – С., 1961 с. 144; Ангелов, Д. Кирил и Методий и византийската култура и политика. // *Хиляда и сто години славянска писменост*, 863-1963. – С., 1963, с. 57; Георгиев, Емил. Кирил и Методий и развитието на българската култура. // *Хиляда и сто години славянска писменост*, 863-1963. – С., 1963, с. 33; Снегаров, Ив. Черноризец Храбър. // *Хиляда и сто години славянска писменост*, 863-1963. – С., 1963, с. 309; Петканова, Донка. Стара българска литература. Апокрифи. – С. : Бълг. писател, 1982; Георгиев, Е. Люлка на старата и новата българска писменост. – С., 1980; Писмата на Теофилакта, архиепископ български, Митрополит Симеон Варненски и Преславски. // *Сб. БАН*, XXVII, 1931,

15; Бакшев, П. Б. CodexBorgianoLatini 4485, f. 212; История на България : Т. 2. Първа българска държава. – С., БАН, 1981; Добрев, И. Съдържа ли Македонският кирилски лист откъс от произведение на Константин-Кирил Философ за преводаческото изкуство? // *Старобългарска литература*, 1981, N 9, с. 20-32; Данчев, Георги. Стара българска книжнина : Избр. произведения. – В. Търново, 1992; Сулмтал, Ангелика Маргаритов-Хофер Едле фон и др. За Кирил и Методий / Ангелика Маргаритов-Хофер Едле фон Сулмтал, Михаил Маргаритов. – С. : Тангра ТанНакРа, 1999. – 79 с.; Великов, Юлиан и С. Великова. Слушането в апологетиката на Свети Кирил Философ. // *Преславска книжовна школа* : Сб. с докл. от междунар. симп. : Т. 6, 2002, с. 38-43; Великов, Юлиан. Свети Кирил Философ и християнският образ през девети век. // *Преславска книжовна школа* : Т. 8 : Сб. с докл. от междунар. симп., 2005, с. 46-52; Великов, Юлиан. Словото за Образа : Теодор Абу Кура и св. Кирил Философ и защитата на светите икони през девети век. – В. Търново : Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2009.

43. История славяноболгарская, собрана и нареждана Паисіемъ Иеромонахомъ в` лето 1762 / Стъмки за печат по първообраза Йордан Иванов. – С., 1914, с. LIV-LXV.

44. Йоан Екзарх е открит за науката от руския историк, археограф и филолог **Константин Ф. Калайдович** (1792-1832), който се смята за един от основателите на руското славянознание и руската българистика. Неговото изследване „Йоанн Экзарх Болгарский“ (1824) разкрива в последователен ред формирането и развитието на българската литература, личността на Йоан Екзарх и хилендарския препис от 1263 г. на неговия „Шестоднев“.

Вж по-подробно в: Икономова, Ж. Йоан Екзарх. // Строители и ревнителите на родния език. – С., 1982, с. 48-55.

45. Св. Дамаскин Студит (ок. 1500-1530 – 1577) е роден Солун. Учи в Цариград при ритора Теофан Елеавулк. Най-известното му произведение е „Съкровище“ (*гр. ἑσθλαρόσις*), което е сборник от проповеди, написани в мерена и немерена реч. Част от текстовете му са създадени на народен гръцки език.

Вж по-подробно в: Петканова, Донка. Дамаскинските в българската литература. – С., 1965, с. 6-11.

46. Цонев, Б. История на българския език. Т. 1. – С., 1984, с. 229-257.

47. Вж по-подробно: Андрейчин, Л. Паисий Хилендарски. // Строители и ревнителите на родния език. – С., 1982, с. 80-88.

48. Динеков, П. Евтимий Търновски. // *История на българската литература*. Т. 1. – С., 1962, с. 286.

49. Вж по-подробно: Андрейчин, Л. Из историята на нашето езиково строителство. – С., 1986, с. 173-182.

50. Цит. съч., с. 33.

51. Вж по-подробно: Мирчев, К. Историческа граматика на българския език. – С., 1978, с. 15-29.

52. Документи и материали за историята на българския народ. – С., 1969, с. 162-164.

53. Вж по-подробно в: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епilog Стоян Денчев ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) Николай Василев ; Терминолог. ред. Елена Томова, Диана Ралева, Венцислав Велев; Справочно-информ. ред. Марияна Максимова, Цветана Найденова, Антон Даскалов ; Рец.: Иван Теофилов, Никола Казански. – С. : За буквите – О писменех, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II) Юбил. изд., посветено на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технол.

54. Дринов, М. Стойко Владиславов – Софроний, епископ врачански. // *Псн.*, 1872, кн. V; Няколко забравени списания на Софроний Врачанскаго. // *Псн.*, 1884, кн. XII.

55. Попруженко, М. Очерки по истории возрождения болгарского народа, IV. Софроний Врачански. // *Журнал М-ва нар. просв.* – (М.), 1906.

56. Теодоров-Балан, А. Софроний Врачански : За 100-год. на новата бълг. печатна книга : 1806-1906. – С. : Бълг. книж. д-во от фонд Напредък, 1906. – 139 с. – (Българска библиотека ; бр. 8).

57. Орешков, П. Няколко документа за Пазвантоглу и Софрония Врачански. // *Сборник* на Бълг. акад. на науките, кн. III, 1914 г.; Автобиографията на Софрони Врачански. – С. : БАН, фонд Напредък, 1914. – 119 с., 3 л. : факс. – (Българска библиотека ; бр. 9).

58. Златарски, В. Н. Политическата роля на Софроний Врачански. // *Годишник* на Соф. унив. (ист. филол. клон), кн. XIX, 3, за 1922-1923 г.

59. Пенев, Б. Автобиографията на Софрони Врачански. // *Сборник* за Луи Леже. – С., 1925, с. 145.

60. Арнаудов, М. Български образи : Лит. студии и портрети : Т. 1. Наченки на Възраждането : Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петър Берон, Кирил Пейчинович, Неофит Рилски, Неофит Хилендарски Бозвели, Васил Априлов, Константин Фотинов, Д-р Иван Селимински, Д-р Иван Богоров. – С. : Хемус, 1944. – 8, 424 с; Софроний Врачански : 1739-1813. – 2. изд. – С. : Синод. книгоизд., 1947. – 98 с. – 1. изд. 1943 изд. на М-вото на нар. просв в сер. Библ. Бълг. кн. 10; Строители на българското духовно възраждане : Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Неофит Рилски, Неофит Бозвели. – С. : Синод. книгоизд., 1954. – 136 с.

61. Ангелов, Б. Софроний Врачански : Материали за живота и творчеството му. – С. : БАН, 1958, с. 309-240 : с факс. – Отпеч. от Известия на Инст. за бълг. лит., Кн. 7; В зората на българската възрожденска литература : [Изследване]. – С. : Нар. просв., 1969. – 189 с. : с ил. и факс. – Съдържа и очерци за Паисий Хилендарски, Софроний Врачански и Ю. В. Венелин.

62. Киселков, В. Софроний Врачански. Живот и творчество. – С., 1963.

63. Петканова, Д. Хилядолетна литература : Студии за развитието на бълг. лит. от

Кирил и Методий до Софроний Врачански. – С. : Наука и изкуство, 1974. – 290 с.

64. Радев, И. Софроний Врачански : Личност и творческо дело : [Изследване]. – С. : Наука и изкуство, 1983. – 203 с.

65. Вутова, Н. Софроний Врачански 1739-1813 : Био-библиогр. указ. / Науч. ред. [с предг.] Божидар Райков ; Библиогр. ред. Евелина Василева. – С. : Нар. библ. „Кирил и Методий“, 1989. – 128 с., 16 л. : факс.

66. Дилевски, Н. Софроний Врачански : Житие и страдания грешного Софрония : [Изследване] / Представено от ... ; Отг. ред. Божидар Райков. – С. : Наука и изкуство, 1989. – 143 с. : с факс. – Съдържа и Дати от живота и дейността на Софроний Врачански според житието.

67. Георгиев, Л. Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 1-4. – С. : Цвят, 1992-1993. – Съдържа материали за старобълг. литература, Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Н. Бончев, Д. Чинтулов, В. Друмев, П. Р. Славейков, Д. и К. Миладинови.

68. Мутафчиева, В. и др. Книга за Софроний / Вера Мутафчиева. Житие и страдания на грешния Софроний / Софроний Врачански ; Прев. Надежда Драгова. – 2. изд. – С. : Болкан Пъблишинг Къмпани, 1999. – 240 с. : с ил., факс. – (Минало ; 2). – 1. изд. 1983 на изд. Г. Бакалов – Варна.

69. Колибаров, М. Принос към рода Софрониев : Поп Стойко Владиславов / [Предг. Стефан Шиваров]. – [Ст. Загора] : ИК Кота, 2002. – 260 с. : с табл., сх., ил. – Стойко Владиславов – светско име на Софроний Врачански.

70. Марагос, В. Паисий Хилендарски и Софроний Врачански : От православната идеология към изграждане на българската идентичност / Прев. от гр. Кирил Топалов. – С. : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. – 333 с. : с ил., портр., факс. – Ориг. загл. на гр. ез.: Paisios Hilandarinos, Sofronios Vratisis / Vassileios Maragos.

71. Съчинения : В 2 т. / Текстове са подб., разчетени и подг. за печат от Афродита Алексиева и др. ; [С предг. от Иван Радев]. – С. : Бълг. писател, 1989-1992. – Именен показалец ; Речник на редките, остарелите и непознатите думи; **Избрани** съчинения / [Под. ред. на Иван Стефанов]. – 2. доп. изд. – С. : М-во на нар. просвещение, 1929. – 72 с., 1 л. : портр. – 1. изд. 1925; **Избрани** съчинения на оригинален и днешен език / Стъкмил Стефан Илчев. – С. : Д. Чилингиров, [1943]. – 64 с. – (Необходими книги); **Избрани** творения / Под ред. на Петър Диневков. – С. : Хемус, 1946. – 160 с. : 1 портр. – (Българско творчество); **Евангелие** поучително за всичките недели през годината, за господските и богородични празници и за по-големите святии. – Свищов, 1901. – VI, 231 с.; **Житие** и страдания : Предадено на днешен език / [Предг. от Еньо Николов]. – С. : Факел, 1933. – 43 с. – (Библиотека Родна книга ; N 2); **Житие** и страдание грешного Софрония и късове от други съчинения / Урежда Ал. Д. Пиронков. – [2. изд.]. – Пловдив : Отец Паисий – Сим. Василев, [1946]. – 55 с. – 1. изд. 1938; **Житие** и страдания грешного Софрония. – С. : Бълг. писател, 1981. – 63 с. : с ил. – (Българска литературна класика); **Житие** и страдание на грешния Софроний / Предг., прев., състав., бел. и прил. Надежда Драгова. – 4. изд. – С. : Бълг. писател, 1987. – 103 с. – (Библиотека за ученика). – 1. изд. 1979. – Съдържа и откъси от оригиналния текст на „Житие и страдания грешного Софрония“ ; Поучения ; Призиви ; Биографична справка ; Оценки за делото на Софроний; **Катехизически**, омилетически и нравоучителни писания : Из ръкоп. наследство на светителя : Юбил. сб. – С., 1989. – 720

с.; **Житие** и страдания на грешния Софроний. – [18. изд.]. – С. : Дамян Яков, 2006. – 64 с. : с ил. – (Училищна библиотека). – 1. изд. 1933 на изд. Факел в библи. Родна книга ; N 2. – Съдържа и Софроний Врачански и неговото Житие / Веселина Димитрова; **Sofronij Vracanski**. Vie et tribulations du pecheur Sofroni / Sofroni Vracanski ; Introđ., trad. et notes ętablies par Jack Feuillet. – [C.] : Sofia-Presse, 1981. – 227 с. – Ориг. загл. Житие и страдание на грешния Софроний.

72. *Вж по-подробно в.*: **Ничева**, К. Езикът на Софрониевия „Неделник“ в историята на българския книжовен език. С., 1965; **Ничев**, Ал. Към речника на Софрониевия превод на Езоповите басни. // *Бълг. език*, 1965, кн. 5-6, с. 493-503; **Георгиева**, Е. Софроний Врачански // *Строители и ревнители на родния език*. – С., 1982, с. 90-87.

73. **Пенев**, Б. История на новата българска литература, Т. III. – С., 1977, с. 326.

74. **Топалов**, К. Проблеми на възрожденската поезика. – С., 1979, с. 123.

75. *Цит. по изд.*: **Известия** на НБКМ, Т. 12 (18). – С., 1971, с. 89-92.

76. *Вж по-подробно в.*: **Льобон**, Г. Психология на тълпите. – С., 1995, с. 88-91.

77. *Цит. по:* **Георгиев**, Е. Софроний Врачански. // *История* на българската литература, Т. II. – С., 1966, с. 85-86.

78. Рожденото име на автора на „Горски пътник“ е **СЪБИ СТОЙКОВ ПОПОВИЧ**. Погледнато от антропонимична гледна точка, името **Георги Стойков/Сава Раковски** се оказва **алоним**. Собственото **Георги** е заимствано от името на вуйчо му капитан **Георги Мамарчев** (1786-1846), участник във Велчовата завера (1835) и Руско-турската война от 1828-1829 г., а фамилието – от името на сливенското село **Раково**, където е роден баща му **Стойко Попович**. Спорадично появяващото се бащино име **Съби/Сава** – вместо **Стойков** – може да се обясни чрез името на дядо му по бащина линия, който се е казвал **Съби/Сава**, както всъщност е и кръщелното име на революционера: **Съби Стойков Попович**.

ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ е роден в Котел през 1821 г. Завършва местното килийно училище, после учи в Карлово. През 1837 г. постъпва в най-елитното гръцко училище в Османската империя, известно още като „Великата народна школа“. Става гръцки поданик. През 1841 г. пътува до Атина, където вече е създадено тайно македонско дружество, чиято цел е да организира общо балканско въстание срещу поробителя. Отива в Румъния (Браила), за да се присъедини към организаторите на въстанието, но турските власти го арестуват. Осъден е на 7 години строг тъмничен затвор. След като изтърпява присъдата, работи в Цариград като адвокат и търговец, участва в църковните борби. От този период датират и първите му литературни опити. По време на Кримската война (1853-1856) постъпва като преводач в турската главна квартира в Шумен. Създава свое тайно общество, чиято цел е да събира и изпраща военни сведения на руското командване, но шпионската му дейност е разкрита, арестуван е – изпратен е в Цариград. Успява да избяга от затвора. Организира чета от 12 души, с която през 1854 г. прехвърля Стара планина – целта на дружината е да повдигне духа на българското население. Поради оттеглянето на руските войски обаче, разпуска четата и четири месеца се укрива в Котел, където замисля поемата „Горски пътник“. В началото на 1855 г. напуска Котел, отсяда в Свищов и пише първото си стихотворение „Постъп българский“. Заминава за Букурещ, а после – за Нови Сад. Там издава в. „Българска дневница“ (1857), тук замисля и пробния брой на в. „Дунавски лебед“. В Нови Сад тиражира „Предвестник горскогo пътника“, по същото време започва и да печата началото на поемата „Горски пътник...“, тук замисля създаването на *Българско*

книжовно дружество. Турското правителство настоява пред австрийските власти да бъде арестуван и съден, но – поради гръцкото си поданство – успява да избяга и се установява за известно време в Румъния (*Галац*). После се прехвърля в Одеса и постъпва като възпитател в местната духовна семинария. Руската цензура не му разрешава да печата вестници. През 1860 г. отива в Белград, където довършва печатането на „*Горски пътник...*“. Тук започва да издава в. „*Дунавски лебед*“ (1960-1961), който от бр. 16 се тиражира и на френски език – целта е да запознае европейската общественост със съдбата и борбите на българите. Съставя „*Статут за едно Привременно българско началство в Белград*“. Организира *Първата българска легия* (1862). На 3 юни 1862 г. избухва очакваният сблъсък между сърби и турци – легията веднага се намесва на страната на сърбите. Скоро след това Георги С. Раковски е принуден да разпусне легионерите. Вдъхновен е от нова идея – създаване на *Съюз на балканските християнски народи срещу Турция*. През 1863 г. посещава последователно Атина, Цетина и Букурещ. Издава в. „*Бъдущност*“ (1864), който се списва на български и румънски език. Издава в. „*Бранител*“, който е подпомагал преминаването на хайдушките чети в България. Продължава книжовните си занимания. Проектира първа книжка на сп. „*Българска старина*“ и пише подробна автобиография (*житие*). Умира на 12 октомври 1867 г. от туберкулоза в околностите на Букурещ.

Вж по-подробно за Георги С. Раковски (1821-1867) в: Хитов, П. Моето пътуване по Стара планина. – Букурещ, 1872; Попов, Ч. Черти из живота на Сава С. Раковски. – Русе, 1893; Адженов, Ив. Записки от живота на Г. С. Раковски. – Русе, 1894; Кисимов, П. Исторически работи, III. – С., 1901; Касабов, Г. Монте спомени... – С., 1905; Петров, Б. Биография на Георги С. Раковски. – С., 1910; Раковски, К. Страница от Българското възраждане. // *Мисъл*, 1910, 1; Величков, К. Г. С. Раковски. // *Величков*, К. Съчинения : Т. 8. Български писатели. – С., 1914; Пенев, Б. Г. С. Раковски. – С., 1917; Шишманов, Ив. Раковски като политик. // *Сб. БАН*, IX, 1918; Бобчев, С. Раковски като публицист. // *Сб. БАН*, IX, 1918; Раковски за правната ни история. // *Сб. БАН*, IX, 1918; Арнаудов, М. Раковски като фолклорист. // *Сборник* за Милетич, 1912; Раковски и Горски пътник. // *Сб. БАН*, IX, 1918, с. 1-184; Разцвет на българската народоука. // *Училищен преглед*, XXVII, 1928; Балабанов, М. Писма на Г. С. Раковски... // *Сп. БАН*, 1919, кн. XVIII; Романски, Ст. Браилски историйки. Заговорът на Г. С. Раковски в Браила през 1842. // *Сб. БАН*, 1921, XIV; Арнаудов, М. Г. С. Раковски. Живот, произведения, идеи. – С., 1922; Арнаудов, М. Съчинения на Г. С. Раковски. Избор, характеристика и обясн. бел. – С., 1922; Киселков, К. Из живота на Г. С. Раковски в Цариград. // *Сп. БАН*, 1923, кн. XXVI; Хаджов, Ив. К. Миладинов и Г. С. Раковски. // *Макед. преглед*, II, 1926, кн. 4; Архив на Г. С. Раковски : Т. 1-4. – С., 1952-1969; Георги Стойков Раковски – възгледи, дейност, живот : Т. 1. – С., 1964; Т. 2. Документални материали. – С., 1968; Трайков, В. Раковски и балканските народи. – С., 1971; Трайков, В. Г. С. Раковски. Биография. – С., 1974; Раковски, Г. С. Автобиографични трудове / Под ред. на В. Трайков. – С., 1980; Мутафчиева, В. Образ невъзможен. Младостта на Раковски. – С., 1983; Раковски, Г. С. Съчинения : В 4 т. / Ред. кол. В. Трайков, К. Топалов, Св. Гюрова. – С., 1983-1988; Трайков, В. Г. С. Раковски. Документална летопис. – С., 1990.

79. *Вж по-подробно:* Иречек, К. История на българите, с поправки и добавки от самия автор. – С., 1978, с. 600.

80. На титулната страница на първото издание на „Горски пътник“ Г. С. Раковски е уточнил, че текстът е написан през лятото на 1854, но е издаден през лятото на 1857 г. в Нови Сад. Годината 1854 съвпада с Кримската война (м. окт. 1853 – м. февр. 1856) – това е времето, когато Георги С. Раковски организира малка чета, с която иска да се присъедини към руските войски, които по това време вече са преминали Дунав. Не е известно да е участвал в сраженията. Но със сигурност можем да твърдим – ако приемем информацията

на титулната страница за явна, – че повествователният спев „Горски пътник...” е емоционално обвързан преди всичко с надеждата на Г. С. Раковски, че освобождението на България от турско робство ще дойде от Русия.

81. *Вж по-подробно: Андрейчин, Л.* Из историята на нашето езиково строителство. – С., 1977, с. 61.

82. Навсякъде в това изследване поетичният текст на Г. С. Раковски, където се появява по-нататък в изложението, е осъвременен от нас, а цифрите в скоби посочват в редова последователност следните подробности: *страницата в оригинала и поредния номер на строфата в цитираната страница на лирическата поема – напр. (24:4)* означава с. 24, 4. строфа, пресметната *отгоре надолу*. Краестишните рими не са осъвременявани, не е променяна и синтактичната структура на изреченията – премахнати са само флексията и някои трудно преводими остарели диалектни изрази...

Когато се цитират отделни думи или кратки словосъчетания, а не цели строфи, както е в случая, подробностите не се посочват.

83. *Вж по-подробно: Топалов, К.* Проблеми на възрожденската поезика. – С., 1979, с. 7-19.

84. В „Предговор...” колонцифърът е означен с **римски цифри (III-VI)**, а в същинската част на поемата (*без прекъсване*) – с **арабски (7, 8, 9...)**. На титула и контратитула номерата на страниците не са посочени.

85. **Райно Попович** (1773-1858) е български учител, който през 1819 г. с материалната помощ на Стефан Богориди открива в Котел елинско-българско училище, след това създава – този път с помощта на Емануил Васкидович – и в Свищов. В 1826 г. основава подобно училище и в Карлово. Учителствал е в Жеравна и Пловдив. Негови ученици са били Петър Берон, Гаврил Кръстевич, братята Христо и Емлоги Георгиеви, Ботьо Петков и др.

86. **Андрю Бел** (1753-1832) е британски англикански свещеник от шотландски произход. Прави първия опит за приложение на взаимоучителния метод в дом за сираци в Индия, после прилага методиката и Лондон. Англиканската църква се опитва да го противопостави на Джоузеф Ланкастър, като го кани да открива нови училища и да пише ръководство. Среща се с Песталоци през 1816 г., но не стигат до никакво разбирателство. Основното му произведение е „**Елементи на обучението**” (1812).

87. **Джоузеф Ланкастър** (1778-1838) е британски учен. През 1798 г. открива училище за бедни, в което използва дидактиката на взаимното обучение. Получава благословията на кралското семейство. От 1801 г. методът е наречен „**кралска система на обучение**”. През 1811 г. емигрира последователно в Южна Америка (Колумбия, Боливия...), САЩ (Трентън) и Канада (Монреал). Основното му произведение е „**Подобрение в образованието**” от (1810).

88. **Априловската гимназия** (*дн. Национална Априловска гимназия*) е създадена през 1835 г. Това е на практика първото българско светско училище в Османската империя, което изцяло – под прякото ръководство на своя създател Васил Априлов – работи по метода *Бен-Ланкастър*. Първият преподавател по този метод в същото училище е Неофит Рилски.

89. Генадий II Схоларий (1405-1473) е първият вселенски патриарх на Константинопол (1454-1464) след падането на града под турско владичество. Бил е голям познавач на западните теолози.

90. Всички цит. в тази разработка, свързани с тефтерчето на Васил Левски, са по: Личният бележник (джобното тефтерче) на Васил Левски : Увод, разчитане, обяснителни бележки, справочен апарат / Кирила Възвасова-Каратеодорова, Здравка Нонева, Виктория Тилева. София, 1987. Навсякъде страниците от тефтерчето, когато се посочват в бележките и изложението, са уеднаквени с горния колонцифър на цитираното фототипно издание, където цифрата е оградена в средни скоби и започва броенето от първата страница на корицата на „AGENDA : Notiz-Buch für Geschäftsleute jeden Berufs“ – *напр.*: [с. 1], [с. 2], [с. 3]... Оригиналната пагинация е объркваща, тъй като има физическа липса на страници, а допълнителните номерирания, които са въвеждани във времето от Захарий Стоянов, Димитър Страшимиров и др., не си съответстват. В *цит. изд.* „AGENDA“ е публикувана на 121 страници (с. 25-146).

Книжното тяло на джобното тефтерче е произведено някъде в тогавашната Австро-унгарска империя – думата „AGENDA“ (*от лат.* – *букв.* дневен реда; това, което трябва да се прави, да се извърши) е изписана на първата страница на корицата; на заглавната страница в книжното тяло е текстът: „NOTIZ-BUCH für Geschäftsleute jeden Berufs“ (*от немски.*: *букв.* бележник за бизнесмени/служители от всяка професия).

Заб.: Навсякъде в изложението и в бележките думите „джобното тефтерче“, „тефтерчето“, „AGENDA : NOTIZ-BUCH...“, само „AGENDA“, „NOTIZ-BUCH...“ или „AGENDA : Notiz-Buch für Geschäftsleute jeden Berufs“ са употребени като синоними.

91. Подреждането на тези три дати тъкмо в този ред – **1867 г. → м. юли-август 1870 г. → м. декември 1872 г.** – следва наличния документален материал, но се прави нарочно, защото ситуира във времето както сюжета на лирическата автобиография, така и годините, през които Васил Левски е ползвал тефтерчето:

91.1. Първата дата (**1867 г.**) е обвързана с това, че актуалните събития, описани в недописаната лирическа автобиография на Апостола, са се случили точно през тази година. Тогавашен Васил Левски – по препоръка на Георги С. Раковски – става знаменосец в четата на Панайот Хитов.

Вж по-подробно в: Страшимиров, Димитър. Васил Левски. Живот, дела, извори. Т. II. София, 2014, с. 385-388.

91.2. Втората дата (**м. юли-август 1870 г.**) е обвързана с първата сметка, написана най-отгоре на втория форзац [с. 3], където е подреден счетоводен баланс, отнасящ се до селищата Голям извор, Тетевен, Орхание (*дн.* Ботевград) и Видраре. Това е времето, когато се поставя началото на Вътрешната революционна организация – както е добре известно, събитието се случва най-напред в Ловеч, Велико Търново, Горна Оряховица, Долна Оряховица, Лясковец, Поликраище, Елена, Дряново, Трявна и Габрово, а после във вече цитираните *Голям извор, Тетевен, Орхание и Видраре*. Това означава, че краят на лятото на 1870 г. фиксира времето, когато са започнали записките в „NOTIZ-BUCH...“.

Няма задоволителен отговор на въпроса за това, закупено ли е тефтерчето, или е подарено. Подобни тефтерчета са имали Георги С. Раковски и Христо Ботев.

91.3. Третата дата (**28 декември 1872 г.**) сочи деня, в който Васил Левски е заловен в Къркинското ханче. Оттук нататък той няма достъп до „AGENDA...“. Целият архив на Дякона заедно с тефтерчето е бил защит в самара (седлото) на коня. Запигите – поради небрежност или просто защото не са знаели кого всъщност са заловили – не обръщат внимание на седлото. Така всъщност е запазен и достига до нас архивът на Централния комитет на Вътрешната революционна организация, към който фактически се отнасят тефтерчето, писма на Апостола, отправени до съмишленици, както и документи, изпратени

до него.

Вж по-подробно за съдбата и обработката на архива в цит. съч.: Личният бележник (джобното тефтерче) на Васил Левски. София, 1987, с. 7-22.

92. Замяната на думата „робство” или „присъствие” с „иго” в звуковите комплекси „турско иго” (респ.: „османско иго) е наложителна, защото е по-вярната. Думата „иго” е по-продуктивна, тъй като съответства на историческите реалности, установени и установими във времето. Аргумент за това можем да потърсим в творчеството на Иван Вазов. Не е случаен фактът, че той озаглавява романа си „Под игото”, а не **Под робството** (респ.: **Под присъствието?!?**...). Патриархът на българската художествена литература е ползвал – чрез транслитерация – прякото, а не преносното значение на гръцката калка „иго” (*гр. ζυγόν – букв. ярем, хомот, юлар, т.е. дървено приспособление, в което се впрягат едри домашни животни, използвани за работа*)... В случая думата „робство” има преносно значение и се съчетава в едно синонимно гнездо с думата „експлоатация” (*от фр. exploitation*), която е по-вярната, но никога с „присъствие”. Друг е въпросът, че – поради честота на употребата – днес, заради популярността на романа „Под игото”, изразът „под игото” се произнася слято и се възприема повече като нерегламентираното наречие (**подигото**), а не като задължителна комбинация от *предлог и съществително нарицателно име от ср. р. ед.ч.* Очевидно **съвременната езикова практика** в момента търси – посредством замяната на думата „робство” с „присъствие” – някаква съвсем нова, но много екстравагантна интерпретация, тъй като ние никога не сме били **роби на турците/османците** в класическия смисъл на думата...

93. Тропарът е написан на една страница, както следва:

[с. 4]: *„Яко Апостолов единоправниий/ и словенски стран учителие/ Кириле и Методие, богомудрий/ владико всех молитв, вся язи-/ ки словенския утвърдихи в/ православий и единомислий, уме-/ рити мир и спаси души нашия.”*

Този тропар, който се изпълнява и днес, обикновено се съчетава със следния 3-гласов кондак: *„Свецената двоица на нашите просветители да почетем,/ отключили за нас чрез превода/ на Божествените книги извор на Богопознание,/ от който даже до днес, непрестанно като черпим,/ ублажаваме ви, Кириле и Методие,/ предстоящи пред престола на Всевишния/ и молеци се топло за нашите души.”*

Тропарът и кондакът възхваляват делото на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий в стила на източноправославната църковна химнография. Тропарът и кондакът трябва да се възприемат в единство – като две части на един и същ текст, – което означава, че втората е просто пропусната в тефтерчето. Наличните грешки във флексията показват, че по всяка вероятност текстът на тропара е възпроизведен по памет, а не от конкретен писмен източник.

94. Фрагментът/фрагментите от народната песен „Се за тебе мисля, мамо...” са записани на **две страници**, както следва:

94.1. [с. 21]: *„Искам, мамо,/ да та вида/ и вси мили/ у дома, но знамето ма/ не оставя. До кога ль/ ще мога до./ Збогом, мила,/ кой знай дали/ щеш ма видиш/ вече жив./ Но, орага, не щеш ме/ забрави.”;*

94.2. [с. 22]: *„ако падна аз/ убит./ Сал за тебе/ мисла, мамо,/ и са готва за боя./ Пред вразите ни/ рамо с рамо,/ във кръв ще се/ обля./ Съ богом, мила,/ кой знай дали и пр.”*
Заб.: Пълният текст на тази популярна народна песен може да бъде прочетен и днес във „Видрица” на поп Минчо Кънчев, един от сподвижниците на Васил Левски:

„Се за тебе мисля, мамо, как се готвя аз за бой. / Пред вразите рамо с рамо в кръви да се обля. / Искам, мамо, да те видя и вси дружи у дома. / Но знамето ме не остава, докато си сужба не свърши. / Сбогом, мамо, кой знай дали щеш ма видя вече жив. / Но,

драга, не щеше ма забрави, мамо, не щеш ма забрави, ако падна аз убит.”

Цит. по: **Кънчев**, Минчо поп. Видрица. Спомени, записки, кореспонденция. Ръкописа разчели, проучили и подготвили: ст.н.с. Кирила Възвъзова-Каратеодорова, Тихомир Тихов. София, 2006, с. 432.

95. Фрагментът/фрагментите от неизвестната народна песен са записани на **две страници**, както следва:

95.1. [с. 33]: „Кажи ти на/ издайници ни,/ че знаем делата/ им,/ които те извърв-
ишават,/ да трепят вой-/ ните ни./ Збогом и пр/ Чуй, мамо, как/ затръбвява/ тойзи глас/ за
кръвав бой.”

95.2. [с. 34]: „но/ вишиний/ нек ни защи-/ цава,/ както прави/ всегда той!/ Зб”

Заб.: Текстове, написани на посочените страници, не са продължение на народната песен „Се за тебе мисля, мамо, как се готвя аз за бой...”, както продължават да смятат някои, а са самостоятелни фрагменти, които регистрират или начало на други народни песни, или – нещо напълно възможно – начало на авторски лирически изповеди. Те не се коментират в изложението, тъй като са прекалено фрагментирани и неясни...

96. Фрагментът от стихотворението „**Възпоменание**” на **Добри Чинтулов** е записан на **една страница**, както следва:

96.1. [с. 18]: „Току що ся яви зо-/рата въ единъ пре-/ красний майскій/ день. Излязохъ
асъ изъ/ одаята, душевно мно-/ го сокрушенъ. Но где,/ камъ кого асъ да тръг-/ на? Кой
може да ме / утеши? Кам кой ма-/ дрец да ся обърна със/ съвет да ми ся яви?/ И тъй
си мислях с/ нетърпение и много,/ мно аз мълчах./ По сърдечното си/ влечение кам Тра-
пезица аз тръг-/ нах. Навред/ там тихий...”

Има спорове за авторството на Чинтуловите песни. Установено е със сигурност, че Д. Чинтулов е автор на: „Стани, стани, юнак балкански”, „Къде си, вярна ти любов народна?”, „**Възпоменание**”, „Стара майка се прощава със сина си”, „Изпроводяк на едного Българина из Одеса”, „Китка от Балкана”, „Двама приятели”, „Патриот”, „За срам на чуждите езици” и „Ти, вечно пътниче”.

Оригиналното стихотворение съдържа **36 стиха** (9 строфи), в тефтерчето на Васил Левски откриваме само **10 стиха** (2 строфи и 2 стиха).

97. Фрагментът от стихотворението „**На прощаване в 1868 г.**” от **Христо Ботев** е записан последователно на **седем страници**, както следва:

97.1. [с. 39]: „да ходим да са/ скитаме/ немил, клет, недрани./ Аз зная, майко, мил
сам ти,/ че можя млад да загина./ Ах, утра, като примина/ през тихий бели Дунава./ Но
кажи какво да права,/ га ма си, майко, родила/ и пр./ На бащино ми огнище,/ там, дете аз
съм пораснал/ и пръвo мляко засукал,/ там, дете либе хубаво/ черни си очи вдигнеш/ и с
оназ тиха осмивка/ в скръбно ги сърце впиеш;/ там, дете баща и братия”

97.2. [с. 40]: „черни чернеят за мене./ Ах, мила майко юнашка,/ прости ма и веч
прощавай,/ аз вече пушка нарамил/ и на глас тичам свободен/ срещу врага си безверний,/
там аз за мило, за драго,/ за теб, за баща, за братя,/ за него щъ съ залава,/ пак каквото
сабя покаже/ и честа, мале, юнашка./ А ти га чуеш, майно ле,/ че коршум пропее над село/
и момци вече наскочат,/ ти излез и пр./ Нито пък слушай хората,/ дете щът кажат за
мене:/ не храни майка излезе,”

97.3. [с. 41]: „но иди, майко, у дома/ и със сърце всичко разкажи/ на мойте братя
премили/ да повнат и те да знаят,/ че и те брат са имали,/ но брат им падна, загина/ за
туй, че клетник не трая/ пред турци глава да скланя,/ сирмашко тегло да гледа./ Кажу
им, майко, да повнат,/ да повнат, мене да търсат,/ бели ми меса по скали,/ по скали и по
орлеци,/ черни ми кръви в земята,/ в земята, мале, черната./ И да ми наидат пушката,
пушката, майко, сабията,/ и дете срещнат душманин/ с куриум да го поздрават,”

97.4. [с. 42]: „а пък със сабия помилват./ Ако ли, майко, не можеш/ от милост и туй да сториш./ то га са зберат момите/ пред нази, майко, на хоро/ и додат мойте връсници/ и скръбно либе с дрозгарки./ ти излез, майко, послушай/ с мойте братя невръсни/ моята песен юнашка –/ как и за какво съм загинал/ и какви сам думи издумал/ пред смърта и пред дружина./ Тежко хуаш, майко, да гледаш/ ти на туй хоро весело/ и като срещнеш погледа/ на мойто либе хубаво/, дълбоко ще ми въздъхнат/ две сръца мили за мене –”

97.5. [с. 43]: „нейното, майко, и твоейто/ и две щат сълзи да капнат/ на стари гърди и млади./ но туй щат братя да видат./ та кога, майко, пораснат./ като батя си да станат./ силно да любят и мразят.../ Ако ли, мале, майно ле./ жив и здрав стигна до село./ жив и здрав с байрак в ръка./ под байрак – лични юнаци./ напети, в дрехи войнишки./ с левове златни на чело./ с игленка пушка на рамо./ съ саби змии на кръста./ о, тогаз, майко юнашка./ о, либе мило, хубаво./ берете цветя в градина,”

97.6. [с. 44]: „късайте брашлян и здравец./ плетете венци и китки/ да кичим глави и пушки./ и тогаз с венец и китка./ ти ила, майко, при мене./ ела ма, майко, прегърни/ и в красно чело цалони./ красно, с две думи заветни:/ “Свобода и смърт юнашко”./ И аз ща либе пригърнь/ с кървава ръка през рамо./ да чуй то сърце юнашко./ плача му да спра с целувка./ сълзити с уста да глътна./ И тогаз, майко, прощавай./ а ти, либе, ни ма забравяй./ Дрожина тръгва, отива,”

97.7. [с. 45]: „пътя е страшен, но славен./ аз можя млад да загина./ но стига ми тази награда./ да каже нявга народа:/ „Умря сиромаш за правда./ за правда и за свобода”

Киро Тулешков свидетелства, че **Христо Ботев написва стихотворението „На прощаване в 1868 г.” в Браила през 1868 г.**

Вж по-подробно в: **Бурмов**, Александър. Христо Ботев в спомените на съвременниците си – С., 1945, с. 20; **Ботев**, Христо. Събрани съчинения в три тома. Т. 1. – С., 1976, с. 334-338.

Творбата е тиражирана за първи път във в. „**Дума на българските емигранти**” на **25 юни 1871 г.**, което означава, че Васил Левски спокойно е можел да препише стиховете в „AGENDA...” директно от публикацията във вестника, а не по спомени или под нечия диктовка. 1871 г. е точно една година от уточненото по-горе начало на записките – м. юли-август 1870 г. Всички други твърдения са несъстоятелни, тъй като прекият и косвеният доказателствен материал или е изчезнал, или въобще не е съществувал.

98. Това е пълният текст на незавършената лирическа автобиография на Васил Левски: „Аз, Васил Лъвский в Карлово роден./ от българска майка юнак аз роден./ не щях да съм турски и никакъв роб./ същото да гледам и на милий род./ Станах и отидох в Стара планина./ за година време аз разгледах./ в Сърбия ходих и по Влашко скитах –/ от нийде помощ за наша свобода./ Станах и отидох в Стара планина/ с върна дружина, с Панайот войвода./ юнаци народни, техен аз байрактар./ За година време всичко разгледах./ което не знаех, войвода аз питах –/ главни друмища и тънки пътеки./ се ги бележа занаяпред нам леки./ Хубава гора, студена е и вода./ за наши жени и дребни деца./ Докато аз проходих в Стара планина./ турци поганци мен угадаха./ тежка потеря тий си вдигнаха./ кат скакаци по гора тръгнаха/ и всичко Карлово обиколиха./ и по улици стража поставиха./ дано мен жив уловяха/ или бър глава ми сдобяха./ Гламави турци – мръсни агарянци./ от планини слизах, за Карлово отивах/ с Тюрюмето Иван аз да се вида./ сам самичък, обкичен, обръжен/ с пушка белгийка и чифт пищови./ и остра сабя на мен бляцяха./ През две, през три стражи си минах./ на четвъртата мене съзряха./ потеглих пушка – извадих сабя./ ниски ми дувар гръдобран беше./ страхопъзли турци веднага се пръснаха/ от самичак аз, щом ме видяха./ В зора то беше – в Карлово не влязох./ на къра остана в зелени мамули./ Кога бе вечер, промъкнах се аз/ с работници хора заедно, кат идат от къра./ Няма Тюрюмето – уловен той беше/ с още един другар – Тинко Пулев беше./ Във Видин запрени за три години./ тяхната съдба в друго уловени./ Нашиите писма други посрещнал/

всичко подробно все той разправял./ Стана да си ида пак при дружина,/ дал бях ѝ дума кой ден ще стигна./ Ден и ноц вървах – един цървул скъсах,/ за да стигна само, както си казах./ Дадох и лозинка – сечено дърво./ Като дойдох на място – няма ги тамо./ Засвирих с тръба – екна ми гора,/ никакъв отзив от мойта дружина./ Повторих с тръба – овчар се обади:/ „Добър ден, юначе”, тихо ми обади,/ да не бъдеш ти Лъвский байрактар/ с Панайот войвода – негов ти другар?"/ Отговорих аз на стария овчар:/ „От де ти знаеш за Лъвский байрактар?"/ „Виждам те, синко, на него приличаш,/ като ми е казал същия войвода/ ако те видя, да ти обадя,/ как не са тука, а при Царска мандра./ Видиш овчарите – там са наблизо./ Под тях отдолу, малко по-ниско,/ потеря има, да свириш недеи,/ тебдил тий ходят с юрушки дрей.”/ То бе заран рано и с пушка на рамо/ за един-два часа стигнах ази тамо./ Пресрещна ме стража – един наш другар./ „Добре дошъл – рече, – Лъвский наш байрактар.”/ Ето и дружина с Панайот войвода,/ всички се радват и „добре дошъл” ми казват”.

Вж по-подробно в: **Страшимиров**, Димитър. Васил Левски. Живот, дела, извори. Т. II. София, 2014, с. 385-388.

99. Изповедта на Васил Левски пред неговия последен изповедник е тиражирана за първи път в статията на Иван Кършовски „Васил Иванов Левски”, публикувана в бр. 6 от 6 февруари 1898 г. на в. „Юнак”.

Вж по-подробно в: **Хайтов**, Николай. Гробът на Васил Левски. София, 2002, с. 29.

100. Вж по-подробно в: **Кръстев**, Венелин. Очерци по история на българската музика. София, 1977, с. 51-88.

101. Вж по-подробно за **Христо Ботев (1848-1876) в: Стоянов**, З. Христо Ботев. Опит за биография. – Русе, 1888, с. 473; **Начов**, Н. Христо Ботев. – С., 1918, с. 152. **Димитров**, М. Биография на Христо Ботев. – С., 1924, с. 93; **Страшимиров**, Д. Христо Ботев като поет и журналист. Критически опит. – Пловдив, 1897, с. 334; **Максимов**, Ст. Христо Ботев и руската литература. – С., 1906, с. 36; **Волков**, Евг. Христо Ботев. // Сб. БАН, 15, 1921, Клон ист.-филол., N 10, с. 1-206; **Бакалов**, Г. Сергей Нечаев и Христо Ботев. – С., 1924; **Димитров**, М. Христо Ботев. Идеи. Личност. Творчество. – С. : Изд. Ново училище, 1919; **Пенев**, Б. Христо Ботев. // *Златорог*, 1920, 1, кн. 5, с. 373; **Йоцов**, Б. Х. Димитър и народната песен. // *Златорог*, 1927, кн. VI; **Миролюбов**, В. [К. Кръстев] Поетическите завети на Ботева. (Хр. Ботев, П. П. **Славейков**, П. Тодоров, П. К. Яворов). – С., 1917, с. 3-37; **Ангелов**, Б. Христо Ботев. // *Ангелов, Б. История на българската литература. – С., 1924; **Хаджов**, Ив. Поправки и преработки в стихотворенията на Ботев. // *Сп. БАН*, 24, 1922, Клон ист.-филол., N 13, с. 193-254; **Минков**, Цв. Христо Ботев. – Лом, 1924; **Обретенов**, Н. „Из спомените ми за организирането на Ботевата чета” и „Моите спомени по случай 50-годишнината от смъртта на Ботева”. (В брошурата: Г. Апостолов – черти из живота и революционната му дейност. Събрал и наредил Константин Апостолов, 1929); **Пенев**, Б. Христо Ботев. – С., 1931; **Ботев**, Хр. Съчинения. Пълно събрание / Под ред. на Ал. Бурмов. – С., 1940; **Ботев**, Хр. Пълно събрание на съчиненията : Т. 1-3 / Под ред. на М. Димитров. – С., 1940 (1945, 1950); **Попдимитров**, Ем. Ботев като поет. – С., 1941; **Бурмов**, Ал. Христо Ботев през погледа на съвременниците си. – С., 1945; **Хаджов**, Ив. Стихотворенията на Ботева : Т. 1. Поправки и преработки. – С., 1947; **Попвасилев**, Ст. Език и стил на Ботев и Каравелов. – С., 1956; **Унджиев**, Ив. Христо Ботев. Живот, идеи и творчество. – С., 1956; **Божков**, Ст. и др. Речник на езика на Христо Ботев / Ст. Божков, Зара Геннадиева. – С., 1960; **Таринска**, Ст. Прозата на Ботев. – С., 1966; **Петко Славейков**, Любен Каравелов, Христо Ботев, Захари Стоянов в спомените на съвременниците си. – С., 1967; **Цонев**, Св. Христо Ботев. Поезия и правда. – С., 1970 (1976); **Бурмов**, Ал. Христо Ботев и неговата чета. – С., 1974; **Унджиев**, Ив. и др. Христо Ботев. Живот и дело / Ив. Унджиев, Цв. Унджиева.*

– С., 1975; **Ботев**, Хр. Събрани съчинения : Т. 1-3 / Под ред. на П. Динеков, Н. Жечев, Ст. Таринска, Цв. Унджиева. – С., 1976; **Делчев**, Б. Христо Ботев. Опит за психография. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1981 (1986); **Българската критика за Христо Ботев**. – С. : Бълг. писател, 1983; **Тодоров**, Ил. Над Ботевия стих. Текстологически изследвания. – С. : Бълг. писател, 1988; **Христо Ботев**. Нови изследвания. – С., 1990; **Стефанов**, В. Из лабиринтите на смисъла. Критически речник на поезията на Ботев. – С., 1993; **Радев**, Ив. Ботевото творчество. – В. Търново, 1994 (1995)...

102. „Майце си” – първа публ.: в. „Гайда” (1863-1867), бр. 19 (15 април 1867 г.). Вестникът е редактиран от **Петко Рачов Славейков** (1827-1895).

103. „Към брата си” – първа публ.: в. „Дунавска зора” (1867-1870), бр. 14 (12 януари 1868 г.). Вестникът е редактиран от **Добри Войников** (1833-1878).

104. „Елегия” – първа публ.: в. „Свобода” (1869-1872), бр. 37 (8 август 1871 г.). Вестникът е редактиран от **Любен Каравелов** (1834-1879).

105. „Делба” – първа публ.: в. „Свобода”, бр. 1 (10 юни 1871 г.).

106. „До моето първо либе” – първа публ.: в. „Дума на българските емигранти” (1871), бр. 1 (10 юни 1871 г.). Вестникът е редактиран от **Христо Ботев**.

107. „На прощаване в 1868 г.” – първа публ.: в. „Дума на българските емигранти”, бр. 2 (25 юни 1871 г.).

108. „Хайдутин. Баща и син” – първа публ.: в. „Дума на българските емигранти”, бр. 3 (8 юли 1871 г.).

109. „Пристанала” – първа публ.: в. „Дума на българските емигранти”, бр. 4 (17 юли 1871 г.).

110. „Борба” – първа публ.: в. „Дума на българските емигранти”, бр. 4 (17 юли 1871 г.).

111. „Странник” – първа публ.: в. „Свобода”, бр. 43 (8 април 1872 г.).

112. „Гергьовден” – първа публ.: в. „Будилник” (1873), бр. 1 (1 май 1873 г.). Вестникът е редактиран от **Христо Ботев**.

113. „Патриот” – първа публ.: в. „Будилник”, бр. 2 (10 май 1873 г.).

114. „Защо не съм?” – първа публ.: в. „Будилник”, бр. 3 (20 май 1873 г.).

115. „Послание” – първа публ.: в. „Будилник”, бр. 3 (20 май 1873 г.).

116. „Ней” – първа публ.: в. „Будилник”, бр. 4 (30 май 1873 г.).

Заб.: Този брой на вестника не е открит, предполага се, че е загубен, но – следвайки динамиката в периодичността (през 10 дни) – датата и месецът, фиксирани в скоби, би трябвало да са верни.

117. „Хаджи Димитър” – първа публ.: в. „Независимост” (1873-1874), бр. 47 (11

август 1873 г.). Вестникът е редактиран от **Любен Каравелов** и **Киро Тулешков** (1846-1904).

Заб.: Петко Р. Славейков издава вестник със същото заглавие (1880-1883).

Заглавието е повторено отново през 1886 г. във вестник, редактиран от **Захарий Стоянова** (1850-1889), **Димитър Петков** (1858-1907) и **Димитър Ризов** (1860-1918).

118. „В механата” – първа публ.: в. „**Независимост**”, бр. 52 (15 август 1873 г.).

119. „Моята молитва” – първа публ.: в. „**Независимост**”, бр. 1 (20 октомври 1873 г.).

120. „Зададе се облак темен” – първа публ.: в. „**Независимост**”, бр. 3 (3 ноември 1870 г.).

121. „Обесването на Васил Левски” – първа публ.: в. „**Нова България**” (1876-1877), бр. 22 (12 август 1876 г.). Вестникът е редактиран последователно от **Христо Ботев** – само първия брой (5 май 1976 г.), **Рашко Блъсков** (1819-1884) и **Стефан Стамболов** (1854-1895). Последният брой излиза на 22 април 1877 г.

122. Вестник „Знаме” излиза от **8 декември 1874 до 14 септември 1875 в Букурещ**. До бр. 11 вестникът се тиражира в печатницата на **Любен Каравелов**, седем броя (12-18) са отпечатани от **Ал. Андрич**, от бр. 19 до бр. 27 – в собствена печатница. Излизал е седмично на четири страници. Предполага се, че спирането му е свързано с оставката на **Христо Ботев** от БРЦК.

Вж по-подробно в: **Ботев, Хр.** Събрание на съчинения в три тома. Т. 2 . София, 1976, с. 390-392.

123. В първоначалния вариант на тази прочута строфа съществуват два фонетични микрообекта: анафора в първите два стиха – „Той , който падне в бой за свобода,/ той не умира:него жалеят”, и мезофора във втория и четвъртия стих: „той не умира: него жалеят/ (...)и певци песни за него пеят...”. Така изглежда първата публикация във в. „Независимост”. **Захарий Стоянов, **Иван Клинчаров** (1877-1942), д-р **Кръстьо Кръстев** (1866-1919) и **Александър Бурмов** (1911-1965) запазват тази звукописна техника на поета. Но след време личното местоимение „той” е заменено със съкратена форма на показателното местоимение „този”(„тоз”) в първия стих, което на практика анулира анафората. Тази подмяна, извършена от **Михаил Димитров Дафинкиев** (1881-1966) и **Иван Панайотов Хаджов** (1885-1956) е необоснована, тъй като анафората (заедно с епанафората!) е сред най-любимите звукописни техники на **Христо Ботев**.**

124. „Пишурката” – става дума за **Кръстьо Стоянов Пишурка** (1823-1875), който е един от най-ярките представители на т.нар. „даскалска поезия” в българската литература. Най-прочутото му произведение е пиесата „**Многострадална Геновева**” (поставена за първи път през м. декември 1856 г. в Ловеч), която е свободен превод на „**Бедная Лиза**” от руския писател **Николай Михайлович Карамзин** (1776-1826).

Заб.: Това е втората българска пиеса в историята на българската драматургия. Първата постановка е компилативната комедия „**Михал Мишкоед**”, осъществена пет месеца по-рано (м. август 1856) в Сливен от **Сава Доброплодни** (1820-1894). Оригиналният автор на „**Михал Мишкоед**” е гръцкият писател **Милтиадис Хурмузис** (1804-1882).

125. „Сапунова” – става дума за **Петър Константинов Сапунов** (ок.1795-1872). Най-популярното му произведение е „**История на словенно-българския народ**” (1844) –

превод на „История разных славенских народов найпаме болгар, хорватов и сербов” (1754) на сръбския богослов от български произход **Йоан Раич** (1726-1801).

126. „Владикин” – става дума за **Николай Йонков** Димитракев-Владикин (1862-1918), който е виден за времето си български журналист.

127. „Войников” – става дума за **Добри Войников** (1833-1878), който е автор на първата българска оригинална пиеса „**Криворазбрана цивилизация**” (1871). През 1869 г. става един от учредителите на **Българското книжовно дружество** (дн. **Българска академия на науките**).

128. „Славейков” – става дума за **Петко Рачов Славейков** (1827-1895), собственик на в. „**Гайда**”, на чиито страници Христо Ботев прави първата си литературна публикация („Майце си”, 1867 г.). Не са известни други словесни престрелки между двамата големи писатели. През 1873 г., когато стихотворението е публикувано, Петко Р. Славейков е вече автор на „**Изворът на белоногата**”.

129. „Вазов” – през 1873 г. **Иван Минчов Вазов** (1850-1921) е учителствал в гр. Мустафа паша (дн. Свиленград). Към оня исторически момент той е 23-годишен и вече е публикувал стихотворенията „Борба” (1870) и „Бор” (1872), както и редица любовни изповеди. Покрай учителството работи и като преводач в строителството на *т.нар.* „**Баронхиршова железница**”, свързваща Цариград (дн. Истамбул) с Белово. Христо Ботев е имал изключително отрицателно отношение към всичко и всички, свързани с построяването на железницата. Това личи от статията му „**Железниците са вредни за нас**”, публикувана във в. „Знаме” (бр. 17 от 23 май 1875 г.).

130. „Святи владико!” – става дума или за **Иларион Макариополски** (1812-1875), както се твърди, или за **Партений Зографски** (1818-1876). По-вероятно е да е вторият. Партений Зографски е бил Поленски епископ и Нишавски митрополит. Към 1873 г. е прочут богослов и книжовник, автор е на „Началное учение за децата” (1858) и „Кратка словенска граматика” (1859). Бил е съмишленник на Петко Р. Славейков.

131. Свободно редактирани фрагменти от стихотворението „**На прощане в 1868 г.**” от Христо Ботев откриваме последователно на седем страници от **Джобното тефтерче** (**AGENDA : NOTIZ-BUCH für Geschäftsleute jeden Berufs**) на **Васил Левски**.

132. Статията е публикувана в бр. 10 от 2 март 1875 г. на в. „Знаме”.

133. *Цит. no:* <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AufID=1&WorkID=3172&Level=2<27.07.2019>>

134. *Вж по-подробно в:* **Ботев**, Хр. Събрани съчинения. Т. 2 , С., 1976, с. 356.

135. *Пак там*, с. 87-88.

136. *Пак там*, с. 118.

137. *Пак там*, с. 49.

138. Стихотворението „Българският език” е написано в Пловдив през 1883 г., по-късно е включено в стихосбирката „Поля и гори” (1884), издадена от книжаря Драган В.

Манчов, съратник на Христо Г. Данов.

139. Иван Вазов – живот и творчество. Юбилеен сб. // **Младенов**, Ст. Към оценката на Вазовата дейност от езиково-историческо гледище. – С. 1920, с. 136.

140. Андрейчин, Л. Из историята на нашето езиково строителство. – С., 1977, с. 5.

141. Вж по-подробно в: Василев, Н. Защо Любомир Левчев? – С., 2004.

142. Андре Мазон (1881-1967) е френски славист. Изследвал е българските говори в Албания и Югозападна Македония. Писал е трудове по руската класическа литература, чешки език и славянски фолклор.

143. Атанас Илиев (1893-1985) е роден в Стара Загора. Бил е сътрудник на сп. „Златорог“ и в. „Литературен глас“, както и ректор на Скопския университет. От 1944 до 1962 г. е професор по етика и естетика в СУ „Св. Климент Охридски“.

144. Авторът на текста на „Сладкопойна чучулига“ е **Цоньо Калчев** (1870-1942), музиката е дело на **Панайот Пипков** (1871-1942).

145. Писателите, за които говори Елисавета Багряна, са: **Георги Райчев, Константин Константинов, Димчо Дебелянов, Димитър Подвързачов, Христо Ясенов и Йордан Йовков.**

146. Първият **ПЕН клуб** е основан през 1921 г. в Лондон от Катрин Ейми Доусън Скот. Първият председател на този ПЕН клуб е Джон Голсуърти. Българският ПЕН клуб е основан от проф. Иван Шишманов през 1926 г. Сегашният председател на клуба е Здравка Евтимова.

147. Изречението е доста странно, но може би става дума за известния по онова време руски парфюм „Руска кожа“.

148. Владимир Георгиев Шкодров (1930-2010) е роден в Лом. През 1948 г. завършва Българоградската гимназия, а през 1958 г. *геодезия* в СУ „Климент Охридски“. Работил е в Института по теоретична астрономия към АН на СССР в Ленинград и в обсерваторията в Ница (Франция).

149. Пабло Неруда (1904-1973) е чилийски поет, белетрист, публицист и дипломат. Той става Нобелов лауреат за литература през 1971 г.

150. Янис Рицос (1909-1990) е гръцки поет, бил е член на гръцката съпротива по време на Втората световна война.

151. Става дума за **Петър Петров** (1932-2013) – една от легендите на българския джаз. Роден е в Русе. Завършва Държавната музикална академия със специалност *кларинет*. Участвал е на редица световни джаз форуми в Полша, Индия, Унгария, Мексико, Русия, Румъния, Италия, Франция и Словакия.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

- А**
Авитохол 17
 Адам 61
 Адриан II папа 42
 Адриан III Св. папа 42
 Алекова, Елена 153, 160, 190-192
 Александър II император 52
 Александър Македонски цар 65-66
 Ангеларий Св. 42, 46, 49, 52
 Ангелов, Б. 62
 Андрейчин, Любомир 24, 25, 31, 163
 Андрию Бел свещеник 85
 Антим I екзарх 86
 Аполон 169
 Априлов, Васил 41, 72, 81-82, 86, 121
 Аргиров, Стоян 81
 Аристотел 9, 65-66
 Аристофан 65-66
 Аркадий император 43
 Арнаулов, М. 62
 Асемани, Йосиф Симон 52
 Аспарух хан/кан (Аспар-хрук, синът на Хубрат)
 16, 18
 Атила хунски вожд 17
- Б**
 Багряна, Елисавета 11, 138, 160, 170-172, 194,
 196-202
 Байрон лорд 190
 Байрон, Джордж 76
 Бакалов, Георги 16
 Балканджи Йово 11
 Бароний, Цезар 57, 70
 Башева, Миряна 152
 Берберов, Михаил 149
 Бернщайн, С. Б. 15
 Бешевлиев, Веселин 16, 19
 Билярски, Цочо 98
 Бог (Триединния Бог – Отец; Бог – Син; Св.
 Дух) 23-24, 38-40, 43, 46-47, 49, 51, 53, 55-57, 60-61, 66, 77,
 80, 96-97, 112, 114, 122-127, 137, 148, 166, 168-169, 193, 195
 Богориди, Никола и Алеко 86
 Богоров, Иван 34, 41, 58, 72, 81-82, 86, 121
 Богородица Св. 61, 128
 Божилов, Божидар 233-235
 Божилов, Иван 17
 Борис I Михаил Св. княз 42, 44, 45, 46, 48, 49, 52
 Ботев, Христо 10, 27, 35, 36, 53, 83, 91, 93, 100-
 105, 107-109, 117-121, 126, 153-154, 164, 176, 189, 194-195
 Бурнаски, Евстати 190
 Бусилин, Георги 101
- В**
 Вазов, Иван 10, 25, 26, 35, 87, 94, 104, 114,
 121, 129, 160-162, 182, 194
 Вапшаров, Никола 10, 121, 142, 160, 164, 175-176
 Васил Левски 26, 53, 91-92, 94-107, 109, 112-
 117, 120, 129-130, 149, 151, 195
 Василев, Н. 17
 Василий I император 43
 Василий архимандрит 94, 96
 Васкидович, Емануил 101
 Вежинов, Павел 143
 Величков, Константин 132
 Велтман, Александър 76
 Велчев, Петър 151
 Венедиков, Иван 17
 Вергилий 65-66
- Войников, Добри 34
 Вутова, Н. 62
 Вълев, Димитър 177
- Г**
 Генадий II Схоларий патриарх 86
 Гео Милев 10, 121, 139, 153-154, 158, 160, 164,
 172-173, 194
 Георгиев, Вл. 15
 Георгиев, Л. 62
 Геров, Найдан 34, 36, 37, 72, 76, 84, 125
 Голийски, Петър 18
 Горазд Св. епископ 42, 46, 49, 52
 Горнунг, К. В. 15
 Гранитски, Ат. 81, 84, 107
 Григорович, Виктор 50-52, 71
 Груев, Йоаким 34, 36, 41, 72, 84
 Гюзелев, Васил 16, 17
- Д**
 Давид 61
 Далчев, Атанас 140, 194
 Дамаскин Студит Св. 56, 57, 58
 Дамат Ибрахим везир 70
 Дамянов, Дамян 149, 213-214
 Дебелянов, Димчо 10, 137, 160, 166, 169-171
 Дегтерева, Т. А. 15
 Джагаров, Георги 147, 187
 Джинот, Йордан 81, 84
 Джоузеф Ланкастър свещеник 86
 Дилевски, Н. 62
 Димов, Димитър 141, 182
 Динков, Иван 149
 Диоген 65-66
 Дионис 169
 Добрев, Петър 16
 Доброплодни, Сава 86
 Дончев, Антон 148
 Доситей 65
 Дринов, Марин 41, 42, 62, 63
 Дуло династия 17
 Душничанин, Христиаки Павлович 34, 36, 41
- Е**
 Евтимий Търновски Св. патриарх 10, 36, 54,
 57, 65, 121, 123, 194
 Евтимов, Евтим 149, 206-209
 Езоп 65
 Елин Пелин 10, 134, 154, 156, 160, 164, 182, 194
 Елисавета Багряна 11, 138, 160, 170-172, 194
 Ернах (син на Атила) 17
- Ж**
 Жефарович, Христофор 57, 70
 Живков, Никола 104
 Живков, Тодор 187
 Живкова, Людмила 187
 Жотев, Добри 187
- З**
 Зарев, Владимир 151

- Захариева, Надежда 151
Златарски, В. Н. 62, 63
- И**
Иван Рилски Св. о. 23, 121-122
Иванов, Атанас 96
Иванов, Йордан 54, 57, 61
Игнатий I Константинополски Св. патриарх 43
Изворски, Стоян 81, 84
Иисус Христос (Бог – Син) 51, 61, 113-114, 193
Иларион Ловчански екзарх 67
Иларион Макарнополски митрополит 67, 86
Ирник 17
- Й**
Йоаким 61
Йоан VIII папа 42, 47
Йоан Богослов Св. апостол 50
Йоан Дамаскин Св. 48, 51, 55
Йоан Екзарх 34, 36, 38, 55, 56, 123, 194
Йоан Златоуст Св. 65
Йоан Павел II Св. папа 47
Йоан пророк 195
Йоан Св. апостол 51
Йовков, Йордан 11, 27, 29, 136, 160, 166-167,
182, 194
Йорданов, Недялко 150
Йосиф 61
Йосиф I екзарх 86
Йосиф Братати йеромонах 36, 59, 64
- К**
Караангов, Петър 148
Каравелов, Любен 34, 41, 67, 83, 103-104, 120, 126, 194
Караславов, Георги 182
Карл Велики крал / император 44
Карл Мартел крал 44
Каролингска династия 44
Кацев-Бурски, Данаил 98
Кипиловски, Анастас 41
Кир цар 65
Кирил о. 94
Кирил Пейчинович йеромонах 58, 67, 72, 125
Киселков, В. 62
Кипелски, Иван 86
Климент Охридски Св. архиепископ 33, 36, 42,
46, 49, 52, 54, 194
Козлев, Никола 72, 76
Козма Св. презвитер 65
Козлибаров, М. 62
Константин Кирил Философ Св. 37, 38, 42, 46,
47, 48, 49, 52, 54, 91, 93, 96, 100, 105, 121, 132, 194
Константин Преславски Св. архиепископ 33,
36, 38, 39, 54, 122, 194
Константинов, Алеко 132, 153-155, 182
Константинов, Георги 150
Костенечки, Константин 36, 57
Крали Марко 83, 131
Кръстева, Юлия 187
Кръстевич, Гаврил 36, 72, 86
Кунчева, Гинка 95
Курлиович, Е. 15
Кърчовски, Йоаким 58, 66
Кършовски, Иван 99
- Левчев, Любомир 10, 150, 160, 184-185, 187-
189, 214-219
Лермонтов, Михаил 76, 84
Лер-Сплавински, Т. 15
Лиллев, Николай 137, 160, 166-169, 194
Лука Св. апостол 51
Лъв III папа 44
Людвиг II Немски крал 44, 45
- М**
Манов, Емил 144
Марагос, В. 62
Маринус I папа 42
Марко Св. апостол 51
Марков, Георги 187
Марковски, Венко 190
Марковски, Минко 95
Марлиан, Амвросий 63, 65, 69
Матев, Павел 160, 179-182, 235-236
Матей Преображенски Миткалото поп 103
Матей Св. апостол 51
Меровингска династия 44
Методий Драгинов о. 67
Методий Св. архиепископ 42, 46, 47-49, 52, 54,
91, 93, 96, 100, 105, 121, 132, 194
Милева, Леда 204-206
Милетич, Любомир 81
Минчо Кънчев поп 103
Мирчев, Кирил 21, 22, 24
Михаил III император 42, 43, 44, 45
Михаил Горчаков княз 89
Михайловски, Никола 72, 84
Михайловски, Стоян 10, 132
Мишев, Георги 177
Младенов, Ст. 25, 162
Момчил 74, 79, 81, 89-90
Момчиллов, Иван 101
Момчилов, Иван 72, 84, 101
Мохамед бин Исхак ал-Надим, Абдул Фарадж
19
Мутафчиева, В. 62, 63
- Н**
Наум Св. епископ 42, 46, 49, 52
Недялко даскал 59
Некрасов, Николай 76, 84
Неофит Бозвели архимандрит 34, 36, 67, 72, 76,
81-82, 125
Неофит Рилски монах 36, 41, 72, 121
Никифор даскал 59
Никифор Теотокис архиепископ 62, 65-66, 69
Никифор цар 57
Николай I Велики Св. папа 42, 43, 44, 45, 46
Нише, Ф. 170
- О**
Обрадович, Доситей 65, 76
Овидий 65-66
Одоакър, Флавий римски военачалник / крал 43
Омар паша 89
Онуфрий Попович Хилендарски архимандрит
81
Орбини, Мавро 57
Орешков, П. 62, 63
- П**
Павел Св. апостол 50
- Л**
Ламартин, Алфонс дьо 76, 82

Павлов, Константин 149
 Паисий Хилендарски Св. о. 10, 36, 53-54, 57-62,
 64, 67, 70, 90, 94, 120-121, 124, 129, 130, 149, 162, 194-195
 Пейчев, Иван 229-230
 Пенев, Боян 62, 63, 67
 Пенев, Пеньо 147
 Петканова, Д. 62, 63
 Петкова, Маргарита 153
 Петров, Ивайло 146, 160, 171, 177-179
 Петър Берон 41, 58, 72, 121
 Петър Велики император 41
 Петър Парчевич епископ 67
 Петър Св. апостол 50
 Пишурка, Кръстьо 81, 84, 86, 107
 Плутарх 65-66
 Полоцки, Симеон 84
 Попдимитров, Емануил 40
 Попов, Васил 177
 Попович Хилендарец о. 107
 Попович, Райно 86
 Попруженко, М. Г. 62
 Попски, Димитър 68, 107
 Прокопович, Теофан 84
 Протогоров, Александър ген. 98
 Пунчо поп 59
 Пушкин, Александър С. 190, 76, 84
 Пърличев, Григор 126

Радев, И. 62
 Радичков, Йордан 10, 147, 160, 177, 182-184
 Райнов, Богомил 144, 187
 Райнов, Николай 137, 170
 Раковски, Георги С. 10, 36, 53, 67, 71-72, 74, 81-
 90, 94-95, 103, 105, 120, 125, 130, 190, 195
 Рейнолдс, Джейсън 190
 Рилски, Теофан даскал 59
 Робев, Константин 97
 Роман йеромонах 59
 Ромул Августул император 43
 Ростислав княз 44, 45
 Ростовски, Дмитрий 84
 Русо, Жан-Жак 62

Сава поп 52
 Сава Св. 42, 46, 49, 52
 Севастианов, П. И. 52
 Седмочисленици Св. 48, 49
 Сенка 65-66
 Силезий, А. 163
 Славейков, Пенчо П. 10, 36, 133, 166, 190, 194
 Славейков, Петко Р. 11, 25, 34, 67, 72, 76, 103,
 120, 125, 164, 194
 Славчев, Илко 153
 Смирненски, Христо 10, 139
 Соломон цар 65
 Солон 65-66
 Софроний Врачански Св. епископ 10, 36, 53,
 58, 62-71, 121, 124, 184, 195
 Стамболов, Стефан 120
 Станев, Емилиан 140, 160, 174, 182
 Стефан I патриарх 43
 Стефан Еводий Асемани архиепископ 52
 Стефан Караджа 114, 117
 Стоев, Генчо 147
 Стоянов, Ст. 25
 Страшимиров, Димитър 97
 Струмски, Захари 86

Талев, Димитър 138, 182
 Теодоров-Балан, Александър 35, 37, 41, 42,
 62, 81
 Теодосий I император 43
 Тодор Врачански поп 59
 Тодор даскал 59
 Тодор поп 99
 Тодоров, Петко Ю. 135, 182
 Топалов, Кирил 67
 Траянов, Теодор 166
 Троица Св. (Бог – Отец; Бог – Син; Св. Дух) 39,
 40, 43, 46, 47, 48, 80, 122-123

Филаретов, Сава 86
 Филип даскал 59
 Филип Македонски цар 65-66
 Филип Станиславов епископ 63
 Фотев, Христо 149, 206-212
 Фотий Св. Константинополски равноапостол
 патриарх 43, 44, 45
 Фотинов, Константин 34, 36, 72
 Фьодоров, Иван 65

Хаджи Димитър 114, 117
 Хайтов, Николай 10, 145, 160, 171, 176, 177,
 202-203
 Хитов, Панайот 67, 99, 106
 Хлодвиг крал 44
 Хонорий император 43
 Христов, Борис 151
 Христов, Кирил 10

Цанев, Стефан 150, 187
 Цонев, Беньо 25, 37, 81

Черноризец Храбър 19, 33, 36, 54, 194
 Чингулов, Добри 72, 76, 83-84, 91, 93, 101, 103-
 105, 107, 120, 164

Шевченко, Тарас 76, 84
 Ширакаци, Анания 18
 Шишман цар 68
 Шишманов, Иван 81
 Шопов, Драгомир 226-228

Юда Св. апостол 50
 Юнг, Карл Густаф 10

Яворов, Пейо 10, 36, 135, 160, 164-166,
 170
 Яков Св. апостол 50
 Яна 95
 Янкул 59

ДА ОБГЪРНЕШ БЕЗКРАЯ НА НАРОДНАТА ДУША, ОТРАЗЕНА В БЪЛГАРСКАТА ИЗЯЩНА СЛОВЕСНОСТ – КАТО ХОРОВОД (Дейксис)

I. Пресътворяване на мирозданието: Архитектоника и метрика

Посветената на 1160-годишнината от Покръстването на българите (864) четвърта учебна книга по академично текстовисане на „Златната христоматия на България“ – „Хоровод“ (вж.: *Кн. 1. Оратория*. 2013; Ново е-изд. 2018; *2. Кн. Антология*. 2014; Ново е-изд. 2015; Ново е-изд. 2018; *3. Кн. Историография*. 2015; Ново е-изд. 2018 – с. 279 на наст. изд.: URL sno.unibit.bg) на литературоведа, литературния критик – библиографа, историографа, ерудита на българската изящна словесност д-р Николай Василев (1954 –) – *Кн. 4. Хоровод*. 2024 – дава в ярки запомнящи се и въздействащи картини аналитико-синтетичен модел на българския литературен език – българския литературен език – българската словесност – българското литературознание (IX–XXI в.) и достига до първата и единствена структурно-динамична теория в тази синкретична сфера, изградена върху триединството: философия – методология – историография.

Видейки автор на манифеста „Българският език и коронавирусът“ (вж.: *„Тр. на СНО при УниБИТ“* – Т. 16, 2021, с. 427-499 и др. публ. и прев. на др. ез.), който провъзгласява максимата: „ЗАГУБИМ ЛИ УВАЖЕНИЕТО КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК, ГУБИМ НАРОДНОСТТА СИ!“, д-р Н. Василев утвърждава: „БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК Е ПОСЛЕДНАТА ГРАНИЦА НА БЪЛГАРИЯ! ЕДИНСТВЕНИЯТ ВРАГ, КОЙТО МОЖЕ ДА НИ УНИЩОЖИ КАТО НАРОД, НЕ Е КОРОНАВИРУСЪТ, А СОБСТВЕНАТА НИ ПОЛУГРАМОТНОСТ...“.

В *Кн. 4. Хоровод*. 2024 на „квадривиума“ „Златната христоматия на България“ се дава израз на високо стойностна гражданска постъпка на твореца от най-висока класа, проявяваща се във вихрушката на приспособена модерност, политизиран глобализъм и фокусиране върху имитациите на материално измеримите нагласи. Авторът създава апология на разкритите от него синхронно микро- и макроструктури на „Интермодалните взаимобвързаности във въображаемото голямо българско литературно изречение на „атомно“ ниво (a+a1+a2+b+c...: СВЕТИТЕ БРАТЯ КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ → СВ. АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ... → СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ → СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДРАРСКИ → СВ. ЕПИСКОП СОФОНИЙ ВРАЧАНСКИ... → Д-Р ПЕТЪР БЕРОН → ИВАН БОГОРОВ → ВАСИЛ АПРИЛОВ → НЕОФИТ РИЛСКИ... → ХРИСТО БОТЕВ → ИВАН ВАЗОВ → ГЕО МИЛЕВ → НИКОЛА ВАЩАРОВ...) РЕАЛНО СТРУКТУРИРАТ МОЛЕКУЛАТА НА ЕДНА ЕЛАСТИЧНА МЕГАМЕТАФОРА, ЧИЙТО ГЕНОМ ИМА ПОВЕЧЕ ФОЛКЛОРЕН, ЗАТВОРЕН И КОНСЕРВАТИВЕН ХРИСТИЯНСКИ ПРОИЗХОД – ТОЙ НЕ Е ВРЕМЕВИ И НЕ Е ПОДЦИНЕН НА „ВРЕМЕННИТЕ“ ФЕНОМЕНИ, ЗАЩОТО Е ГЕНИТИЧНО ОБВЪРЗАН С ВЕЧНИТЕ, КОСМИЧНИТЕ ПУЛСАЦИИ ВЪВ ВРЕМЕТО И ПРОСТРАНСТВОТО...“ – с. 121).

Този апотеоз на народната душа е изведен до дидактиката на звученето на хипертекст в *хронотона IX–XXI в.* в единен строй на „Апракоса“, който окончателно коригира средновековната триезична догма (гръцки, латински и еврейски език) и одобрява използването и на славянски език в Европа при проповядването на християнското учение за Триединния Бог (Св. Отец, Св. Син, Св. Дух) (с. 47-51), Символ Веруюта на българите като литературна еманация – „Азбучна молитва“ на епископ Константин Преславски (с. 40, 54, 123, 194, 245), ..., върховете за българския и световен Предренесанс творби на Св. Патриарх Евтимий Търновски (с. 10, 36, 54, 57, 65, 121, 123-124, 194, 250), ..., патриаршеството за отечествената ни духовност и историчност на Георги С. Раковски (с. 10, 36, 53, 67, 71-72, 74, 81-94, 253-254-255, 256, 254), ... високо издигащото се чело на народния гений в поезията на Христо Ботев (с. 10, 27, 34-35, 36-37, 53, 83, 91, 93, 99-100, 101-105, 107-109, 117-121, 126, 154, 164, 176, 189, 194-195), изповедите на Никола Ващаров (с. 10, 121, 142-143, 164, 175-176)...

Персонифициран, християнският код на езика – литературата – литературознанието на българите се наблюдава в „Хоровод“ в доведеното до енциклопедичен изказ на свързаност многогласие на множество пресичащи се перспективи. Полифонията им тържествува и в паралелния синтез на граматични образувания, съотнасянето на езика ни с другите езици от славянското море и езика на Аспаруховите българи, установяването на т.н. фонетичен праг и аналитизма, удвояването на допълнението при местоименията, ролята на определителния член (с. 12-24)... Специално място е отредено на българския глагол; смесването на диалектите; участието на българските писатели в строителството на съвременния български книжовен език (с. 24-35). Българският литературен език и езикът на Българската православна църква имат подобаващо място в опуса (с. 36-37)... В „Хоровод“ е възпятен триумфът на безсмъртната народна душа – с размерна стъпка и синхрон на музикалния ритъм в симфония с универсалните космически пулсации на културната вечност, – защото към всеки писател, към всеки текст, към всеки третиран феномен с лекотата и изящността на просветления поглед на автора е подходено като към елемент от мировата архитектура на Духа, отличаваща се с присъщата ѝ метрика и мелодичност, установими от прилагания от автора универсален метод в съвременната компаративистика на хуманитарното знание – метода на информационната решетка – ситото (израз: Т. Боров) на знанието (вж.: *тр. на авт.: „Методика на научните изследвания. Ч. 2. Праксисология“*. 2021).

Д-р Н. Василев постига архитектурнозначна цялост на българското мироздание, защото постига основите ѝ – езика животворщи! Като разчита следите на неотменимата българска диря в делото на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий, той осмисля Покръстването на българите през 864 г. и мисията на Светите братя за Източна и Централна Европа, обобщена в годините между 863 (*предполаганото начало на Моравската мисия*) и 885 (*смиртта на Св. архиепископ Методий*), които обективират две исторически перспективи, променящи изцяло облика не само на България, но и на Средновековна Европа като цяло... Той е привлечен от мисълта на арабския християнски теолог, химнограф – Отец на Църквата, писал на гръцки език – преподобния Св. Йоан Дамаскин (St. Ioannes Damascenos / Johannes Damascenos – † ок. 680-

780): „ВЪЗРАЖДАНЕТО ЧРЕЗ КРЪЩЕНИЕ Е НАЧАЛО НА ДРУГ ЖИВОТ, И ПЕЧАТ, И ЗАЩИТА, И СВЕТЛИНА. КАКТО ОЧИСТВАНЕТО НА ТЯЛОТО СТАВА С ВОДА, ТАКА И ВЪЗРАЖДАНЕТО, КОЕТО СТАВА ЗАРАДИ ДУШАТА, СЕ ИЗВЪРШВА БЛАГОДАРЕНИЕ НА СВЕТИЯ ДУХ“ (с. 48). И – след несъкрушимо формулирани съждения, изведени за първи път, – сам установява: „ХРИСТИЯНСКОТО БЛАГОВЕСТИЕ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ Е ДЕЙСТВИТЕЛНОТО НАЧАЛО НА БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО ВЪЗРАЖДАНЕ (IX), КОЕТО Е НЕЗАЛЕЧИМ ИНТЕЛЕКТУАЛЕН АКТ В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРИЯ, НА ЕВРОПА И СВЕТА...“ (с. 49). В Първото Тайнство – Св. Кръщение д-р Н. Василев вижда „корена на Българското национално възрождане, защото оттам тръгва първото лирическо послание на българските поети... („Азбучна Молитва“, Константин Преславски – IX-X в.)“ (с. 193-195)...

II. Ценност на проблематиката: Филогенетични родословни линии на знанието

Чрез своите типологизации „Хоровод“ е апотеоз на „квадриумата“ „Златната христоматия на България“. Тук сякаш авторът влиза в диалог *едновременно* и *многозначно*: и с немския богослов и историк на културата Й. Г. фон Хердер (Johann Gottfried Herder, 1744-1803): „Ако езикът е *оръдие* на науката, то *невъзможно* е да си представим народ, който би имал велики поети без *поетически език*, блестящи прозаисти – без *гъвкав език*, велики мъдрци – без *точен език*“; и с руския литературен критик и публицист В. Г. Белинский (1811-1848): „Художествена е само онази форма, която се *разделя* от *идеи*“; и с И. Йовков (1880-1937): „*Писателят трябва да познава изобицо човека и да умее след това да му дава хиляди преувеличения. Копираният, реален човек не е интересен*...“

Проблемът за установяване на информационен код на българското изцяло слово – като текстов и надтекстов, но преди всичко концептуален феномен – предизвиква значителен интерес в трасетата на хуманитаристиката. Тези комплексни когнитивни усилия повече от столетие са във фокуса на внимание на най-видните наши езиковеди, литературоведи, библиографи (Беньо Цонев, Боян Пенев, Михаил Арнаудов, Петър Динев, Боян Ничев, Кирил Мирчев, Стоян Стоянов, Стефан Младенов, Любомир Андрейчин, Пангелей Зарев, Ефрем Каранфилов, Тончо Жечев, Здравко Петров, Здравко Чолаков, Симеон Хаджикосев, Кирил Топалов...). Въпреки натрупания огромен езиковедски, литературен, историографски масив, никой досега – с известни изключения (Любомир Андрейчин, Венче Попова, Никола Георгиев, Михаил Неделчев, Енчо Мутафов, Светозар Игов, Александър Панов, Валери Стефанов, Александър Кьосев...) – не се е опитвал да проникне в интегралния комплекс на *идеята* на българското изцяло слово. А това е *идеята* на *писателя*, *творящ* на български език като *живописец*, като *композитор*, като *художник*, който рисува света посредством опознатия чрез Словото народен дух. Аспектът на Словото като изкуство е философски проблем, тъй като литературният език, съотнесен към идеите на В. Хумболт, В. Вунд, А. А. Потебня, К. Фослер, Т. Ман, А. Ф. Лосев, е толкова неповторим и универсален едновременно, колкото неповторим и универсален е всеки народ. Социокултурната съвкупност от хора, които се самоопределят чрез общността на езика, психическата нагласа, територията, бита и културата на един народ, е системно единство, което намира своето висше филогено обобщение в историята на българския книжовен език... Чрез тезата, поставена и разисквана в представеното учебно издание, са преоткрити по внушителен начин *универсалните – ценностните – нагласи*, формирали и формиращи духа на българското изцяло слово (художествена и естетическа система за изказ и обозначаване на народния дух) в единството на феномените: „*обикновеният*“ живот на българите (1), Християнската религия (2), българският език (3), българската художествена литература (4), философската и литературно-критическата рефлексия на историко-литературния процес (5)...

На езикознанието, фолклора, етнографията, литературознанието, критиката, историографията, библиографията и културата в „Хоровод“ е погледнато като на интегрален *интердисциплинарен универсален хуманитарен комплекс* на познанието от IX-XXI в., който е осмислен като *полифоничен информационен фонд*, част от който е и *библиографският*, естествено структуриращ *дисциплинарната индуктивна база* на това изследване по неговите *синтактични, семантични и прагматични вектори* (Св. Св. Кирил и Методий, Св. архиепископ Климент Охридски, епископ Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Св. Патриарх Евтимий Търновски, Константин Костенечки, Йосиф Брадати, Св. о. Паисий Хилендарски, Св. епископ Софроний Врачански, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Петър Берон, Иван Богоров, Васил Априлов, Неофит Рилски, архимандрит Неофит Бозвели, Константин Фотинов, Христати Павлович-Дупничанин, Гаврил Кръстевич, Георги Раковски, Найден Геров, Йоаким Груев, Иван Момчилов, Никола Михайловски, Димитър и Константин Миладинови, Григор Пърличев, Райко Жинзифов, Добри Войников, Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Марин Дринов, Александър Теодоров-Балан, Любомир Милетич, Беньо Цонев, Иван Вазов, Пенчо Славейков, Йордан Йовков, Елин Пелин, Димчо Николай Лилиев, Гео Милев, Стоян Романски, Кирил Мирчев, Любомир Андрейчин...).

Тук са установени *филогенетичните родословни линии*, синхронизиращи наблюдението на фракталите на дефрагментацията и обединяване в системното триединство *род – език – литература* в:

- *текстологичния вектор* на синтез, който е *информационният фонд* от творбите на българското изцяло слово (IX-XXI в.), библиографирани и привлечени към вниманието на научната общественост за *първи път* от автора и в текстологичен, и във вторичнодокументален аспект, структуриран като системно цяло чрез инструментариума на *фонетичния, морфологичния, синтактичния и семантичния анализ* (Св. Св. Кирил и Методий, Св. архиепископ Климент Охридски, епископ Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Св. Патриарх Евтимий Търновски, Константин Костенечки, Йосиф Брадати, Св. о. Паисий Хилендарски, Св. епископ Софроний Врачански, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Петър Берон, Иван Богоров, Васил Априлов, Неофит Рилски, архимандрит Неофит Бозвели, Константин Фотинов, Христати Павлович-Дупничанин, Гаврил Кръстевич, Георги

Раковски, Найден Геров, Йоаким Груев, Иван Момчилев, Никола Михайловски, Димитър и Константин Миладинови, Григор Пърличев, Райко Жинзифов, Добри Войников, Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев...);

- **хипертекстологичния свод**, който е обвързан с вечните идеи на хуманитарното знание в епистемологията на човечеството, фиксирани в историческия и литературния процес на формирането на българското изяснено слово в областта на философския (Хераклит, Протагор, Платон, Авицена, Тома Аквински, У. Окам, кардинал Николай Кузански, Р. Декарт, Ем. Кант, Г. В. Ф. Хегел, А. Шопенхауер, М. Хайдегер, М. П. Фуко, Е. Фром, Ж. Лакан, Ж. Дерида, Ж. Делюз), **културологичния** (Дж. Фрейзър, Дж. Кембъл, М. Елиаде, А. Корбен) и **информационния** (М. Полани, И. Пригожин, М. Мински, С. Денчев) дискурс;

- **надтекстологичния градеж**, който обозначава онтологията на системно-структурното знание (К. Леви-Строс, Ж. Пиаже, Ф. де Сосюр), **семиотичния** (Ю. М. Лотман, Т. А. Сибтък, У. Еко) и **символичния** (Р. Генон, Л. Уайт, Ж. Шевалие, А. Геербрант) дискурс.

И в представената в „Хоровод“ теория триумфира българският литературен език (IX–XXI в.), който задава **информационния код на българската изяснена словесност**. На напуханото огромна информация от много автори във фокусираните вектори на изследваната проблематика д-р Н. Василев отговаря с **ново знание – за синергията: език – литература – литературна критика**, получило **лаконични и изяснени справочни-информационни изречения** във взаимно отразяващите се **Именен показалец** към труда (с. 266) и неговите огледални **Съдържания** на *бълг., рус. и англ. ез.* (с. 270–272, 273–275, 276–278).

III. Дидактика

Метафизиката на идеалното – най-реалното животворящо начало – на Словото – на езика – властва в „Хоровод“, защото „*Не хората говорят „с езика“, а езикът говори на хората и „с хората“.*” – М. Хайдегер (Martin Heidegger, 1889–1976). И д-р Н. Василев изхожда от Традицията – като че ли, встъпвайки в унисон с един от най-големите философи на нашето време – У. Еко (Umberto Eco, 1932–2016): „*Да се разсъждава следва не по законите на логиката на времето, а следвайки логиката на Традицията.*”. Независимо от катаклизмите на времето – д-р Н. Василев следва стила на висшата педагогика на Й. Х. Песталоци (Johann Heinrich Pestalozzi, 1746–1827): **образованието трябва да разгърне способностите на главата, сърцето и ръката, за съзидателен труд и близост на човека с природата...**

Явявайки се съставител, научен, езиков и графически редактор на единствените по рода си в България „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ“, 2008- (към 2024 – 19 т.; под печ.: 20 т.), още от първия том на поредицата на това периодично издание той фокусира вниманието на студентите върху **системното изследване на българската изяснена словесност**. Още от 2003 г. стартират неподражаемите **Академични интеракции на студентите по информационния код на българската духовност**, създадени по сценарий и режисура на д-р Н. Василев и автора на настоящите редове – „**Златната христоматия на България**” – **Кн. 1. Оратория**. 2013; Ново е-изд. 2018... Целият том 8. (2013) на поредицата „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ“ е посветен на студентските проучвания, осъществявани под неговото начало и свързани с **антологичното мислене в българския историко-културен литературен процес**. И от том 9. (2014) започва насочването на студентския поток към сътрудничеството в изграждане на „**Златната христоматия на България**” – **2. Кн. Антология**. 2014; Ново е-изд. 2015; Ново е-изд. 2018. От том 11. (2016) до том. 20 (2025. – Под печ.), включително, студентите разработват чрез метода на **информационната решетка** своите **когнитологични картини – на фрагментация и дефрагментация – на творби от българската изяснена словесност**.

Този уникален многовекторен свод – своего рода **ХОРОВОД** – от структурологични коментари на българската изяснена словесност – е **върх на педагогическото майсторство** на автора на „Хоровод“. И съвсем закономерно в опуса – след **ПРИЛОЖЕНИЕ N 1** (неподражаемите уникални интервюта на д-р Н. Василев по феноменологията на майсторството в българското изяснено слово, създадени с пиетет към Словото – неговите беседи с **Елисавета Багрина – с. 196–202; Николай Хайтов – с. 202–203; Леда Милева – с. 204–206; Евтим Евтимов – с. 206–209; Христо Фотев – с. 206–212; Дамян Дамянов – с. 213–214; Любомир Левчев – с. 214–219**), публикувани в изданието като **знак на жив досег** до българското изяснено слово, но и като **морално кредо на структурно-динамичната теория на българския литературен език (IX–XXI в.)**, обозначена като **ХОРОВОД**, – следват – като **ПРИЛОЖЕНИЕ N 2 – дидактичните образци на информационни картини на творбите на българските поети и писатели**, създадени чрез метода на **информационната решетка** от студентите – с. 219–236. Беседите на д-р Н. Василев с българските писатели, както и коментарите на творбите на българската изяснена словесност, създадени от студентите под ръководството на д-р Н. Василев, – в духа на философията и естетиката на книгата „Хоровод“ – се възприемат от читателя на учебното издание в ритмиката, мелодиката и метриката на удивителен **синхрон** с културната вечност на България – в **ХОРОВОД**.

Когато творецът моделира информационните потоци на езика, литературата и литературознанието – като в „Хоровод“ – той ни прави и нас – своите читатели по един категоричен начин участници в зададените регистри. Нравствената сила на знанието в труда е в създанието, утвърждаването на българския дух и възпитаване на аудиторията в неговия вкус, обгърнат в книгата до безкрая на народната душа, отразена в българската изяснена словесност като **ХОРОВОД**.

Учебната книга **Кн. 4. Хоровод** на „**Златната христоматия на България**“ прилича на **орган**, чиито регистри се откриват за отворения към своето просветление читател – **да мисли, да разбира, да осъзнава своята причастност към род – език – литература**. Да се научим чрез **Кн. 4. Хоровод** да възприемаме целия вложен космос в българското литературно мироздание! **Кн. 4. Хоровод** на „**Златната христоматия на България**“ ни учи на **БЪЛГАРОЗНАНИЕ** от **ново евристично когнитивно** поколение на литературно-критическото мислене като **гражданско действие**.

Проф. д.п.н. Александра Куманова

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД:

(1) Несъществува същност без структура	9
(2) Първообразът на приорно съществуваща величина	10

ПЪРВА ГЛАВА:

(3.) Паралелен синтез на граматични образувания	12
(3.1.) Българският език и славянските езици	12
(3.2.) Езикът на Аспаруховите българи	15
(3.3.) Фонетичният праг	20
(3.4.) Аналитизмът	20
(3.5.) Удвояването на допълнението при местоименията	22
(3.6.) Определителният член	22
(3.7.) Българският глагол	24
(3.8.) Смесването на диалектите	31
(3.9.) Участието на българските писатели в строителството на съвременния български книжовен език	33

ВТОРА ГЛАВА:

(4.) Българският литературен език и езикът на Българската православна църква	36
(4.1.) Съвременната българска азбука	37
(4.1.1.) Какво същност е кирилицата?	37
(4.1.2.) Първата българска лирическа творба	39
(4.2.) Българското национално възраждане	42

ТРЕТА ГЛАВА:

(5.) Тузаурсът на Св. Йоан Дамаскин	48
(5.1.) Кръщаване в Светата Троица	48
(5.2.) Апракосът	49
(6.) Християнският геном на българската художествена литература	52

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА:

(7.) Езикът на Св. отец Паисий Хилендарски	53
(7.1.) Правомерно, но и неправомерно използване на падежите	57

(7.2. Задачата на дамаскинарите	59
(7.3.) Първият граждански кодекс на България	61

ПЕТА ГЛАВА:

(8.) Делото на Св. епископ Софроний Врачански	62
(8.1.) Смесванена нормативната уредба с народните говори	62
(8.2.) Политическа прокламация към българския народ	68
(8.3.) Нравствен максимализъм	69

ШЕСТА ГЛАВА:

(9.) „ГОРСКИ ПЪТНИК” от Георги С. Раковски	71
(9.1.) Микроструктури	72
(9.2.) Макроструктури	74
(9.3.) Великата народна школа	86
(9.4.) Многопосочна генеративна идея	89

СЕДМА ГЛАВА:

(10.) Джобното тефтерче на Васил Левски	91
(10.7.) Двете страни на характерен психологически ритъм	92
(10.8.) Аналитични представи на философско и лингвистично ниво	93
(10.9.) Четири косвени аргумента, свързани със замонашването на Апостола	96
(10.10.) Езикът на Васил Левски	100

ОСМА ГЛАВА:

(11.) Поетиката на Христо Ботев	108
(11.1.) Локално търсена микро-имакроструктури	109
(11.2.) Глобален интермодален оптимум	120

ДЕВЕТА ГЛАВА:

(12.) Голямото българско литературно изречение: Завет на Св. Иван Рилски, Азбучна молитва, Шестоднев, Житие на Св. Петка-Параскева, История славяноболгарская, Житие е страдание грешнаго, Стихове на глас трапезачки, След Хатишерифа, Горски пътник, Стоян и Рада, Изворът на Белоногата, Войводата, Хубава си, моя горо, Към брата си, Елегия, На прощаване в 1868 г., Борба, До моето първо либе; Хаджи Димитър; Моята молитва”, Българският език, Отечество любезно, как хубаво си ти, Елате ни вижте, Левски, Кочо, Паисий, Опълченците на Шипка, Линее нашто поколение, Под игото, Пролет, Рим – Неапол, Вечерна сцена, Животът, друже мой, Низ улиците тесни, Кирил и Методий, Наука, Лама Сабахтани, Memento quia pulvis es, До Чикаго и назад, Ни лъх не дъхва над полени, Ралица, Cis moll,, Ветрената мелница, Задушница, Мечтатели, Косачи, Андрешко, Занемелите камбани, Чорба от греховете на отец Никодим, Гераците, Градушка, Заточеници, Ще бъдеш в бяло, Стои, Маска, Змейно, Песента на колелетата, Последна радост, Другоселец, Албена, Шибил, Индже, През чумавото, Луната висне като плод, Черна песен, Пловдив, Да се завърнеш в бащината къща, Помниш ли, помниш ли тихия двор, Спи градът, Миг, Един убит, Вампирова булка, Железният светилник, Стихии, Кукувица, Потомка, Вечната, Да бъде ден, Ний, Юноша, Старият музикант, Зимни вечери, Септември, Болница, Стаята, Повест, Крадецът на праскови, Тютюн, Вяра, Песен за човека, Сън, История, Завод, Кино, Прощално, Борбата е безмилостно жестока, Нощем с белите	
--	--

коне, Галактическа балада, Един наивник на средна възраст, Дърво без корен, Преди да се родя и след смъртта ми, Цената на златото, България, Нежната спирала, Дни на проверка, Време разделно, Творчество, Пейзаж, Спомен за страха, Паисий обикаля още, Ще те намеря – ако те потърся, Колко си хубава, На жена ми, Пустиня в гласа, И зимен клавиесин, Игра на звяра в клетка, Епитафия, Ний може би имаме много жени, Любов необяснима, Кактус, Местожителство, Нарисувай ми, Честен кръст, Предназначението на човека, Лято, Опит за автопортрет, Милена121

ДЕСЕТА ГЛАВА:

(13.) Вариативни фоносемантични аглутинации в творчеството на Христо Ботев, Алеко Константинов, Елин Пелин и Гео Милев153

ЕДИНАЙСЕТА ГЛАВА:

(14.) Българският книжовен език и българският литературен език160
 (14.1.) „Българският език” от Иван Вазов161
 (14.2.) Дефрагментация на популярни съвременни сюжети163
 (14.2.1) „Андрешко” от Елин Пелин164
 (14.2.2.) „Хайдушки копнения” от Пейо К. Яворов164
 (14.2.3.) „По жицата” от Йордан Йовков166
 (14.2.4.) „Луната висне като плод...” от Николай Лилиев167
 (14.2.5.) „Дасе завърнеш в бащината къща...” от Димчо Дебелянов169
 (14.2.6.) „Потомка” на Елисавета Баграна170
 (14.2.7.) „Ад” и „Септември” от Гео Милев172
 (14.2.8.) „Крадецът на праскови” от Емилиан Станев174
 (14.2.9.) „Вяра” от Никола Вапцаров175
 (14.2.10.) „Дервишовосеме” от Николай Хайтов176
 (14.2.11.) „Предидасеродя...” от Ивайло Петров177
 (14.2.12.) „Докога щесепитам...” от Павел Матев179
 (14.2.13.) „Нежната спирала” от Йордан Радичков182
 (14.2.14.) „Пустиня в гласа”, „И зимен клавиесин”, „Игра на звяра в клетка” и „Ти си следващият” от Любомир Левчев184
 (14.2.15.) „Милена” от Елена Алекова190

ЗАКЛЮЧЕНИЕ193

ПРИЛОЖЕНИЕ N 1196

ПРИЛОЖЕНИЕ N 2200

Цитирана литература и бележки200

Именен показалец264

Дейксис / Александра Куманова267

СЪДЪРЖАНИЕ270

СОДЕРЖАНИЕ273

CONTENTS276

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ:

- (1) Не существует сущности без структуры9
(2) Первообраз априорно существующей величины 10

ПЕРВАЯ ГЛАВА:

- (3.) Параллельный синтез грамматических образований10
(3.1.) Болгарский язык и славянские языки12
(3.2.) Язык Аспаруховых болгар12
(3.3.) Фонетический порог15
(3.4.) Аналитизм20
(3.5.) Удвоение дополнения у местоимений22
(3.6.) Определительный артикль22
(3.7.) Болгарский глагол24
(3.8.) Смешение диалектов31
(3.9.) Участие болгарских писателей в создании
современного болгарского литературного языка33

ВТОРАЯ ГЛАВА:

- (4.) Болгарский литературный язык и язык Болгарской православной церкви36
(4.1.) Современный болгарский алфавит37
(4.1.1.) Что, в сущности, представляет собой кириллица?37
(4.1.2.) Первое болгарское лирическое произведение39
(4.2.) Болгарское национальное возрождение42

ТРЕТЬЯ ГЛАВА:

- (5.) Тезаурус Св. Иоанна Дамаскина48
(5.1.) Крещение в Святую Троицу48
(5.2.); Апракос49
(6.) Христианский геном болгарской художественной литературы52

ЧЕТВЕРТАЯ ГЛАВА:

- (7.) Язык Св. отца Паисия Хилендарского53
(7.1.) Правомерное, но и неправомерное использование падежей57

(7.2.) Задача дамаскинарлов	59
(7.3.) Первый гражданский кодекс Болгарии	61
ПЯТАЯ ГЛАВА:	
(8.) Дело Св. епископа Софрония Врачанского	62
(8.1.) Смешение нормы с народными говорами	62
(8.2.) Политическая прокламация к болгарскому народу	68
(8.3.) Нравственный максимализм	69
ШЕСТАЯ ГЛАВА:	
(9.) „ЛЕСНОЙ СТРАННИК” Георгия С. Раковского	71
(9.1.) Микроструктуры	72
(9.2.) Макроструктуры	74
(9.3.) Великая народная школа	86
(9.4.) Многовекторная генеративная идея	89
СЕДЬМАЯ ГЛАВА:	
(10.) Карманная записная книжка Василя Левского	91
(10.7.) Две стороны характерного психологического ритма	92
(10.8.) Аналитические представления философского и лингвистического уровня	93
(10.9.) Четыре косвенных аргумента, связанные с постригом Апостола в монахи	96
(10.10.) Язык Василя Левского	100
ВОСЬМАЯ ГЛАВА:	
(11.) Поэтика Христо Ботева	108
(11.1.) Локальный поиск микро- и макро структур	109
(11.2.) Глобальный интермодальный оптимум	120
ДЕВЯТАЯ ГЛАВА:	
(12.) Большое болгарское литературное предложение: Завет Св. Иоанна Рильского, Азбучная молитва, Шестиднев, Житие Св. Петки-Параскевы, История славяноболгарская, Житие и страдание грешного Софрония, Стихи на голос трапезный, После Хатишерифа, Лесной странник, Стоян и Рада, Источник Белоногий, Воевода, Красив ты, лес мой, Своему брату, Элегия, На прощание в 1868 г., Борьба, Моей первой любви; Хаджи Димитр; Моя молитва, Болгарский язык, Отечество любезное, как ты прекрасно, Приходите на нас посмотреть, Левский, Кочо, Паисий, Ополченцы на Шипке, Увядает наше поколение, Под игом, Весна, Рим – Неаполь, Вечерняя сцена, Жизнь, подруга моя, По узким улочкам, Кирилл и Мефодий, Наука, Лама Савахфани, Memento quia pulvis es, До Чикаго и обратно, Недвижен воздух над полями, Ралица, Cis moll, Ветряная мельница, Радуница, Мечтатели, Косцы, Андрешко, Онемевшие колокола, Похлебка из грехов отца Никодима, Гераковы, Град, Узники, Ты будешь в белом, Стон, Маска, Змейно, Песнь колес, Последняя радость, Чужак, Албена, Шибил, Индже, Во время чумы, Луна повисла словно плод, Черная песня, Пловдив, Когда вернешься в отчий дом, Помнишь ли, помнишь ли тихий наш двор, Город спит, Миг, Убитый, Жена вампира, Железный светильник, Стихии, Кукушка, Потомок, Вечная, Да будет день, Мы, Юноша, Старый музыкант, Зимние вечера, Сентябрь, Больница, Комната, Повесть, Похититель персиков, Табак, Вера, Песнь о человеке, Сон, История, Завод, Кино, Прощальное, Борьба безмилостно жестока, Ночью на белых конях, Галактическая баллада, Наивный человек среднего	

возраста, Дерево без корня, До моего рождения и после моей смерти, Цена золота, Болгария, Нежная спираль, Дни проверки, Время выбора, Творчество, Пейзаж, Воспоминание о страхе, Паисий еще ходит среди нас, Я найду тебя, если поищу, Как ты красива, Моей жене, Пустыня в голосе, И зимний клавесин, Игра зверя в клетке, Эпитафия, Мы множество женщин можем иметь, Любовь необъяснимая, Кактус, Местожительство, Нарисуй мне, Честной крест, Предназначение человека, Лето, Попытка автопортрета, Милена	121
--	-----

ДЕСЯТАЯ ГЛАВА:

(13.) Вариативные фоносемантические агглютинации в творчестве Христо Ботева, Алеко Константинова, Елина Пелина и Гео Милева	153
---	-----

ОДИННАДЦАТАЯ ГЛАВА:

(14.) Болгарский книжный язык и болгарский литературный язык	160
(14.1.) „Болгарский язык” Ивана Вазова	161
(14.2.) Дефрагментация популярных современных сюжетов	163
(14.2.1) „Андрешко” Елина Пелина	164
(14.2.2.) „Гайдуцкие мечты” Пейо К. Яворова	164
(14.2.3.) „По проводам” Йордана Йовкова	166
(14.2.4.) „Луна повисла словно плод...” Николая Лилиева	167
(14.2.5.) „Когда вернешься в отчий дом...” Димчо Дебелянова	169
(14.2.6.) „Потомок” Елисаветы Багряны	170
(14.2.7.) „Ад” и „Сентябрь” Гео Милева	172
(14.2.8.) „Похититель персиков” Эмилияна Станева	174
(14.2.9.) „Вера” Николы Вапцарова	175
(14.2.10) „Дервишево семя” Николая Хайтова	176
(14.2.11.) „До моего рождения...” Ивайло Петрова	177
(14.2.12.) „Доколе буду задавать вопросы...” Павла Матева	179
(14.2.13.) „Нежная спираль” Йордана Радичкова	182
(14.2.14.) „Пустыня в голосе”, „И зимний клавесин”, „Игра зверя в клетке” и „Ты следующий” Любомира Левчева	184
(14.2.15.) „Милена” Елены Алековой	190

ЗАКЛЮЧЕНИЕ	193
------------------	-----

ПРИЛОЖЕНИЕ N 1	196
----------------------	-----

ПРИЛОЖЕНИЕ N 2	200
----------------------	-----

Цитированная литература и примечания	237
--	-----

Именной индекс	264
----------------------	-----

Дейксис / Александра Куманова	267
-------------------------------------	-----

СЪДЪРЖАНИЕ	270
------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ	273
------------------	-----

CONTENTS	276
----------------	-----

CONTENTS

PREFACE:

(1) There is no substance without structure	9
(2) The Archetype of the presumptive existing quantity	10

FIRST CHAPTER:

(3.) A parallel synthesis of grammar formations	12
(3.1.) The Bulgarian and the Slavonic languages	12
(3.2.) The language of the Asparuh Bulgarians	15
(3.3.) The phonetic brink	20
(3.4.) The analytism	20
(3.5.) The germination of the object at the pronouns	22
(3.6.) The definitive article	22
(3.7.) The Bulgarian verb	24
(3.8.) The mixing of the vernaculars	31
(3.9.) The participation of Bulgarian writers in the building of modern Bulgarian literary language	33

SECOND CHAPTER:

(4.) The Bulgarian literary language and the language of the Bulgarian orthodox church	36
(4.1.) The modern Bulgarian alphabet	37
(4.1.1.) What is in reality the Cyrillic script?	37
(4.1.2.) The first Bulgarian lyric work	39
(4.2.) The Bulgarian National Revival	42

THIRD CHAPTER:

(5.) The thesaurus of St. John Damascene	48
(5.1.) The Christening in the Saint Trinity	48
(5.2.) The Aprakos	49
(6.) The Christian genom of the Bulgarian belles lettres	52

FOURTH CHAPTER:

(7.) The language of St. Ft. Paisiy Hilendarski	53
---	----

(7.1.) Legal but also illegal use of the cases	57
(7.2.) The mission of the damascenes	59
(7.3.) The first civil code of Bulgaria	61

FIFTH CHAPTER:

(8.) The deed of St. bishop Sofroniy Vrachanski	62
(8.1.) The mixing of the normative speech with the vernaculars	62
(8.2.) Political proclamation to Bulgarian nation	68
(8.3.) Moral maximalism	69

SIXTH CHAPTER:

(9.) „FOREST TRAVELLER” by Georgi S. Rakovski	71
(9.1.) Microstructures	72
(9.2.) Macrostructures	74
(9.3.) Great People’s School (<i>Μεγάλη του Γένους Σχολή</i>)	86
(9.4.) Multi-directions generative idea	89

SEVENTH CHAPTER:

(10.) Pocket notebook of Vasil Levski	91
(10.7.) Two sides of a particular psychological rhythm	92
(10.8.) Analytical concepts on a philosophical and linguistic level	93
(10.9.) Four oblique arguments, related to the becoming a monk of the Apostle Vasil Levski	96
(10.10.) The language of Vasil Levski	100

EIGHT CHAPTER:

(11.) The poetics of Hristo Botev	108
(11.1.) Local search of micro- and macrostructures	109
(11.2.) Global intermodal optimum	120

NINTH CHAPTER:

(12.) The great Bulgarian literary sentence: <i>The Precept of St. Ioan Rilski, Alphabetical prayer, Hexameron, Passional of St. Petka-Parskeva, Istoria Slavenobolgarskaya, Passional of Sinfull Sofroniy, Verses in a table voice, After the Hattiserif, Forest traveller, Stoyan and Rada, The Spring of the White-legged, The Voivode, You are lovely my forest, To my brother, Elegy, At farewell in 1868, Struggle, To my first beloved, Hadzhi Dimitar, My prayer, Bulgarian language, Dear Fatherland how amiable you are, Come to see us, Levski, Kocho, Paisiy, the Volunteers of Shipka, Our generation languishes, Under the yoke, Spring, Rome – Naples, Evening stage, The life my friend, Through the narrow streets, Cyril and Methodius, Science, Lama Sabachthani, Memento quia pulvis es, To Chicago and back, No zephyr over open fields, Ralitsa, Cis moll, The Windmill, All Souls’ Day, Dreamers, Mowers, The Bells growing dump, Broth of the sins of Ft. Nikodim, Geratsite, Hailstorm, Exiles, You will be in white, Moan, Mask, Dragon-like, The Song of the wheels, Last joy, Outvillager, Albena, Shibil, Indzhe, In the plague, The Moon is hanging like a fruit, Black song, Plovdiv, When you return to father’s home, Do you remember the quiet yard, The City sleeps, Moment, One killed, Vampire’s bride, The Iron candlestick, Elements, Cuckoo, Heiress, The Eternal, To be a day, We, Juvenile, The Old musician, Winter nights, September, Hospital, Room, Novelette, The Peach Thief, Tobacco, Faith, Song for the man, Dream, History, Factory, Cinema, Farewell, The struggle is ruthlessly</i>	
---	--

cruel, By night with white horses, Galactic ballad, A simpleton in middle age, Wood without roots, Before I was born and after my death, The price of the gold, Bulgaria, The tender spiral, Days of examination, The time of partition, Creativity, Scenery, Memory of the fear, Paisiy is still going about, I'll find you – if I look for you, How beautiful you are, To my wife, Desert in a voice, And winter harpsichord, Cactus, Draw me, Honest cross, The Man's predestination, Summer, Attempt of self-portrait, Milena121

TENTH CHAPTER:

(13.) Variation phonosemantic agglutinations in the works of Hristo Botev, Aleko Konstantinov, Elin Pelin and Geo Milev153

ELEVENTH CHAPTER:

(14.) The Bulgarian literary language and The Bulgarian belle lettres language160
 (14.1.) *The Bulgarian language* by Ivan Vazov161
 (14.2.) Defragmentation of modern popular plots163
 (14.2.1) *Andreshko* by Elin Pelin164
 (14.2.2.) *Haidouk thirsts* by Peyo Yavorov164
 (14.2.3.) *On the wire* by Yordan Yovkov166
 (14.2.4.) *The Moon is hanging like a fruit* by Nikolay Liliev167
 (14.2.5.) *When you return to father's home* by Dimcho Debelianov169
 (14.2.6.) *Heiress* by Elisaveta Bagriana170
 (14.2.7.) *Hell and September* by Geo Milev172
 (14.2.8.) *The Peach Thief* by Emilian Stanev174
 (14.2.9.) *Faith* by Nikola Vaptsarov175
 (14.2.10) *Dervish seed* by Nikolay Haytov176
 (14.2.11.) *Before I was born* by Ivaylo Petrov177
 (14.2.12.) *How long I'll ask myself...* by Pavel Matev179
 (14.2.13.) *The tender spiral* by Yordan Radichkov182
 (14.2.14.) *Desert in a voice, And winter harpsichord, Play of beast in a cage*
 and *You are the next* by Lyubomir Levchev184
 (14.2.15.) *Milena* by Elena Alekova190

CONCLUSION193

SUPPLEMENT N 1196

SUPPLEMENT N 2200

REFERENCES AND NOTES237

Index of names264

Deixis / Alexandra Kumanova267

СЪДЪРЖАНИЕ270

СОДЕРЖАНИЕ273

CONTENTS.....276

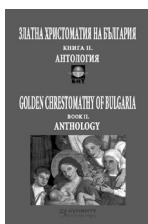
Златна христоматия на България : Аналит.-синтет. архитектуроника на бълг. изящно слово от IX до XXI в. (Универс. информ. модел). **Кн. 1, Оратория** : Уч. пособие по морфология на академич. текстописане : „Бяла светлина“ (Lux alba) : Оратория за България : Божествен флорилегиум – идил. триптих : [1-3] / А. Куманова, Н. Василев ; Предг. А. Куманова, Н. Василев ; Интродукция А. Куманова ; Дейксис Н. Василев ; Под ред. на И. Теофилов, о. Стефан Пашов ; Терминолог. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Цв. Найденова ... [и др.] ; Библиогр. ред. М. Максимова ; *Посв. на ... С. Денчев ; Епигр.* : „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат.“ – Н. Василев ; Рец. Ж. Стоянов ... [и др.] – София : За буквите – О писменехъ, **2013**. – X, 392 с. : с 280 ил. – (Факлоносци ; VIII)

Други справ.-информ. ред.: А. Даскалов, Д. Ралева. – Други рец.: [М. Куманов,] Д. Христов, И. Петева, П. Велчев, Ж. Назърска. – Показалци: именован показалец, показалец на загл. на текстовите произведения, показалец на загл. на муз. творби, показалец на съкр. на авт. ицитатите.

ISBN 978-954-2946-21-2

База на е-б-ка ANTHOLOGICA.

Ново е-изд. – **2018**.

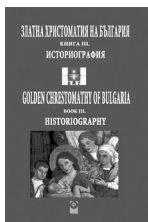
Златна христоматия на България : Аналит.-синтет. архитектуроника на бълг. изящно слово от IX до XXI в. (Универс. информ. модел). **Кн. 2, Антология** : Уч. пособие по лексикография на академич. текстописане / Състав., послесл. Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консулт. И. Паси ... [и др.] ; Терминолог. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец. П. Велчев, И. Теофилов ; *Посв. се на 1150-год. от Покръстването на българите ; Епигр.* : „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат.“ – Н. Василев. – София : За буквите – О писменехъ, **2014**. – 840, ССХХ с. : с 283 ил. – (Факлоносци ; IX)

Други науч. консулт.: С. Денчев, М. Куманов. – Речник на личните, геогр. и др. имена ; Ключови думи на публ. – Именован показалец, показалец на загл. – Биобиблиогр. за персоналиите.

ISBN 978-619-185-006-8

База на е-б-ка ANTHOLOGICA.

Ново е-изд. – **2015**. – Ново е-изд. – **2018**.

Златна христоматия на България : Аналит.-синтет. архитектуроника на бълг. изящно слово от IX до XXI в. (Универс. информ. модел). **Кн. 3, Исторнография** : Уч. пособие по синтактика, семантика и прагматика на академич. текстописане / Н. Василев ; Науч. ред., дейксис А. Куманова ; Науч. консулт. И. Паси, С. Денчев ; Терминолог. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец. Х. Мутафов ... [и др.] ; *Посв. се на 1150-год. от Покръстването на българите ; Епигр.* : „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат.“ ; „Help me, Lord, to help the blind see the light.“ – Н. Василев (N. Vasilev). – София : За буквите – О писменехъ, **2015**. – 282 с. – (Факлоносци ; X)

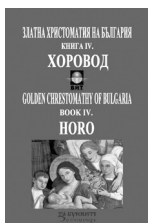
Други рец.: П. Велчев, Е. Томова. – Цит. лит. и бел. – Именован показалец, показалец на загл.

ISBN 978-619-185-005-1

E 978-619-185-008-2

База на е-б-ка ANTHOLOGICA.

Ново е-изд. – **2016**. – Ново е-изд. **2018**.

Златна христоматия на България : Аналит.-синтет. архитектуроника на бълг. изящно слово от IX до XXI в. (Универс. информ. модел). **Кн. 4, Хоровод**. Структурно-динамична теория на българския литературен език (IX-XXI в.) – информационен код : Уч. пособие по философия, методология и историография на академич. текстописане / Н. Василев ; Науч. ред., дейксис А. Куманова ; Рец.: С. Денчев, П. Велчев ; *Посв. се на 1160-год. от Покръстването на българите ; Dedicated on the occasion of the 1160th anniversary of the Conversion of the Bulgarians in 864 ; Епигр.* : „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат.“ ; „Help me, Lord, to help the blind see the light.“ – Н. Василев (N. Vasilev). – София : За буквите – О писменехъ, **2024**. – 280 с. – Цит. лит. и бел. – (Факлоносци ; XXXV)

ISBN 978-619-185-681-7

E ISBN 978-619-185-682-4

База на е-б-ка ANTHOLOGICA.

ФАКЛОНОСЦИ XXXV

НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ

ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ:

**КНИГА IV.
ХОРОВОД**

**Учебно пособие
по философия, методология и историография
на академичното текстописане**

Научен редактор, дейкис:

Акад. проф. д.п.н. Александра Куманова

Рецензенти:

**Акад. проф. д.к.н. Стоян Денчев
Доц. д-р Петър Велчев**

Първо издание
Българска

Редакция,
предпечатна подготовка,
техническа редакция
и компютърна графика:
Д-р Николай Василев

Коректор:
Цветана Найденова
Печатни коли 17.5
Формат 70/100/32

**ISBN 978-619-185-681-7
E ISBN 978-619-185-682-4**

**Университет по библиотекознание
и информационни технологии**

1784 София, бул. „Цариградско шосе“ N 119
Тел./факс: 00 359 2 971 80 52
E-mail: unibit@unibit.bg

URL:
www.unibit.bg
www.sno.unibit.bg

© Академично издателство „За буквите – О писменехъ“

София, 2024